

T.C.
BAŞBAKANLIK
GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ
BÖLGE KALKINMA İDARESİ BAŞKANLIĞI

**GAP BÖLGESİ'NDE
KADININ STATÜSÜ VE KALKINMA SÜRECİNE
ENTEGRASYONU ARAŞTIRMASI**

TÜRKİYE KALKINMA VAKFI
Kırsal Kalkınma Koordinatörlüğü
GAP Araştırması Ekibi

Eylül 1994
Ankara

T.C. BAŞBAKANLIK GAP BÖLGE KALKINMA İDARESİ BAŞKANLIĞI DOKÜMANTASYON MERKEZİ	
YER NO	76-B
DEMİRBAŞ NO	4921

T.C.
BAŞBAKANLIK
GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ
BÖLGE KALKINMA İDARESİ BAŞKANLIĞI

GAP BÖLGESİ'NDE
KADININ STATÜSÜ VE KALKINMA SÜRECİNE
ENTEGRASYONU ARAŞTIRMASI

TÜRKİYE KALKINMA VAKFI
Kırsal Kalkınma Koordinatörlüğü
GAP Araştırması Ekibi

T. C.
BAŞBAKANLIK
GAP
BÖLGE KALKINMA İDARESİ BAŞKANLIĞI
DOKÜMANTASYON MERKEZİ
No : ~~3474~~ 3474

Eylül 1994
Ankara

T.C.
BAŞBAKANLIK
GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ
BÖLGE KALKINMA İDARESİ BAŞKANLIĞI

**GAP BÖLGESİ'NDE
KADININ STATÜSÜ VE KALKINMA SÜRECİNE
ENTEGRASYONU ARAŞTIRMASI**

TÜRKİYE KALKINMA VAKFI
Kırsal Kalkınma Koordinatörlüğü
GAP Araştırması Ekibi

Proje Yöneticisi	Doç. Dr. Ahmet SALTIK
Uzman	Nilüfer DERSAN
Uzman	Aygül FAZLIOĞLU
Uzman	Sibel OKDEMİR
Uzman	Barış ÇAKALOZ
Uzman	Ali KAPUCU

Saha Yöneticisi	Zekai BAKAR
Saha Yöneticisi	Güven ETKİN

KURUM DIŞI DANIŞMANLAR

Prof. Dr. Yakın ERTÜRK
Y.Doç. Dr. Çiğdem ARIKAN
Doç. Dr. Bahri YILMAZ

Eylül 1994
Ankara

İÇİNDEKİLER

Sayfa

TABLolar LİSTESİ

xi - xiv

ÖNSÖZ

xv

1. GİRİŞ

1-8

1.1. Kalkınmada Kadının Rolü

1

1.2. Kalkınmada Temel Katılımcı Olarak Kadın

2

1.3. Amaç

3

1.4. Ana İnceleme Konuları

5

1.5. Kavramsal Çerçeve

6

2. ARAŞTIRMA YÖNTEM, EVRE VE TEKNİKLERİ

8-21

2.1. Araştırma Evreni ve Genel İlkeler

8

2.2. Örneklem Planı

11

2.3. Soru Formlarının Hazırlanması

17

2.4. Saha Çalışması

19

2.5. Veri İşleme ve Değerlendirme

20

2.6. Araştırma Sürecinde Ortaya Çıkan Sınırlılık ve Engeller

21

I. BÖLÜM: BÖLGE ve KÖY DÜZEYİ SOSYO EKONOMİK DURUM ve GÖSTERGELER

22-54

GİRİŞ

23

1. GAP Bölgesi'nin Sosyal ve Ekonomik Durumu

23

2. Araştırma Sonuçları

31

2.1. Genel Değerlendirme

31

2.2. Bulguların Ayrıntılı Olarak Değerlendirmesi

35

3. Bölgede Tarım Sektörünün Kalkınma Süreci İçindeki Yeri

49

Köylerin Gelişmişlik Sıralaması

51

II. BÖLÜM:GAP KIRSAL ALANINDA KADIN

A. SOSYO DEMOGRAFİK ÖZELLİKLER	56
1. Kadının Hanereisine Yakınlığı ve Yaşı	56
2. Medeni Durum	57
3. Evlilik Nedeniyle Yer Değiştirme	57
4. İlk Evlenme Yaşı	57
5. Evlenmesine Karar Veren Kişi	58
6. Doğurganlık Özellikleri	58
B. KADININ ÜRETİM SÜREÇLERİNDEKİ ROLÜ	61
1. Bitkisel Tarım Faaliyetlerinde Kadın	61
2. Hanedeki Hayvancılık Faaliyetlerinde Kadın	63
3. Mevsimlik Göçe Katılımda Kadın	64
4. Gelir Getirici El Sanatlarına İlişkin Faaliyetler	66
C. KADININ GÜÇ VE YETKİ YAPILANMASINDAKİ YERİ	68
1. Aile Yapıları ve Evlilik Örüntüleri	68
1.1. Aile Yapıları	68
1.2. Evlilik Örüntüleri	71
1.3. Evlenme Yaşı ve Evlenme Yaşıyla İlgili Sosyo-Kültürel Değişkenler	75
2. Evliliğin Kurulması	76
2.1. Nikah	76
2.2. Başlık	76
2.3. Kan Bedeli Karşılığı Evlenme	77
2.4. Berdel	78
2.5. Kaçma	78
2.6. Çok Kadınla Evlenme	79
2.7. Boşanma ve Dulluk	83
3. Kadın ve Mirastan Yararlanma	84
4. Kadın ve Kararlara Katılma	86

4.1. Köyde Yönetime Katılma	86
4.2. Kredi Kullanımı ve Örgütlenme	87
4.3. Hane İçi İlişkiler ve Karar Alma	88
4.3.1. Kadına Yönelik Şiddet	88
4.3.2. Sofra Gelenekleri	90
4.3.3. Ailede Karar Alma Sürecinde Kadının Katılımı	93
D. TOPLUMSAL KURUM VE SÜREÇLERDE KADIN	95
1. Eğitim-Yayımlı Sosyalizasyon	95
1.1. Örgün Eğitimde Kadın	95
1.2. Eğitim, Sosyo-Kültürel Yapı ve Kadın	98
1.3. Sosyalizasyon ve Cinsiyet Roller	98
1.4. Okulun İşlevselliği	101
1.5. Yayım Hizmetleri ve Kadın	103
1.6. Yayım Hizmeti Veren Kurumların Yaklaşımları	104
1.7. Kitle İletişim Araçları ve Kadın	104
2. Sağlık	106
2.1. Genel Olarak Sağlık Hizmetleri	106
2.2. Sağlık Hizmetleri ve Kadınların Sağlık Sorunları	108
2.3. Kadın ve Sağlık Hizmetlerinden Yararlanma	109
2.4. Aile Planlaması: Tutum ve Davranışlar	111
3. Değerlendirme	117
E. GÜNDELİK YAŞAM	119
1. Kadının Hanede Üstlendiği İşler	120
1.1. Ekmek Yapma	120
1.2. Yakacak Temini	121
1.3. Su Taşıma	122
1.4. Konutların Bakımı	123
1.5. Gıda ve Beslenme	123

1.6. Hayvancılık ve Hayvansal Ürünlerin Değerlendirilmesi	124
1.7. El Sanatı Etkinlikleri	125
2. Köy ve Topluluk içi İlişkiler ve Kadın	126
2.1. Diğer Kadınlarla Ortak İş Yapma	126
3. Köy Dışı İlişkiler	127
4. Kadının Değer, Eğilim ve Beklentileri	128
4.1. Toplumsal ve Bireysel Beklentiler	129
4.1.1. Nasıl Birisi Olmak İstedığı	130
4.1.2. Kadın ve Güvence	132
4.1.3. Statüyle İlgili Değer ve Beklentiler	134
4.1.4. Davranışları Toplumsal ve Bireysel Onaylama	136
2. Kadının Çocukları İle İlgili Beklentileri	138
2.1. İlk Evladın Cinsiyetine İlişkin Tercih	138
2.2. Çocuk Sayısı ve Cinsiyet Tercihi	139
2.3. Eğitim İle İlgili Tutumlar ve Beklentiler	139
2.4. Evlenme İlgili Tutumlar	140
3. Ekonomik Duruma Bağlı Beklentiler	144
4. GAP İle İlgili Bilgi ve Beklentiler	144

III. BÖLÜM: GAP KENTSEL ALANINDA KADIN	146-250
A. SOSYO-DEMOGRAFİK ÖZELLİKLER	147
1. Yaş	147
2. Medeni Durum	148
3. Evlilik Nedeniyle Yer değiştirme	149
4. İlk Evlenme Yaşı	149
5. Evlilik Kararı	151
B. İŞGÜCÜNE KATILIM VE ÇALIŞMA YAŞAMI	154
1. Üretim Sürecinde Kadın İşgücü	154
2. Mesleklerde Kadın ve Erkek İşgücü	156
2.1. İşin Niteliği	164
2.2. Çalışılan İşteki Statü	165
2.3. Kullanılan Emeğin Türü	166
2.4. Sosyal Güvenlik	167
3. Kadının Çalışmasına İlişkin Tutum ve Değerlendirmeler	168
3.1. Kazanca İlişkin Karar Mekanizması	169
3.2. Çalışmak İçin İzin Alma	173
3.3. Çalışmaya İlişkin Karar Mekanizması	174
3.1.3. Çalışma Yaşamının Kadına Kazandırdıkları	176

C. KADININ GÜÇ VE YETKİ YAPILANMASINDAKİ YERİ	178
1. Aile Yapıları ve Evlilik Örüntüleri	178
1.1. Aile Yapıları	178
1.2. Evliliğin Kurulması	179
1.2.1. Başlık Uygulaması	179
1.2.2. Evlilikte Akrabalık Derecesi	180
1.2.3. Çok Kadınla Evlenme	181
1.2.3.1. Kadınlara Göre Kumayla Oturmanın Zorlukları	182
1.2.3.2. Kadınlara Göre Kumayla Oturmanın Kolaylıkları	182
2. Hanede Kararların Alınış Biçimi	183
3. Kadınların Yönetime Katılması	185
4. Kredi Kullanımı ve Kadın	187
D. TOPLUMSAL KURUM VE SÜREÇLERDE KADIN	192
1. Eğitim ve Öğretim	192
1.1. Kadının Eğitim Durumu	194
1.2. Kadına Göre Eğitimin Önemi	195
1.3. Yaygın Eğitimde Kadın	196
1.4. Eğitim ve Doğurganlık	198
1.5. Kadının Eğitiminde Kitle İletişim Araçlarının Etkisi	199
2. Sağlık Hizmetleri	201
2.1. Kadınların Sağlık Sorunları	205
2.2. Kadınların Sağlık Hizmetlerinden Yararlanma Durumları	207
2.3. Aile Planlaması, Çocuk Sahibi Olma	208
3. Miras Paylaşımı	211

E. GÜNDELİK YAŞAM	214
1. Hane İçi İlişkiler	214
1.1. Ailede Otorite Örüntüsü	214
1.2. Kadınların Erkeklerin Yapabildiği İşlere İlişkin Düşünceleri	218
1.3. Ev İşleri Yapma	220
1.4. Kız Çocuklarının Ev İşlerindeki Rolü	222
1.5. Karı-Koca İlişkileri	223
1.5.1. Kadına Yönelik Şiddet	225
2. Kadının Çocuğu ve Kendisi İle İlgili Beklentileri	232
2.1. Çocukta Cinsiyet Tercihi	232
2.2. Çocuklarda Arzulanan Öğrenim Düzeyi	233
2.3. Çocukların Eşlerinde Arzulanan Nitelikler	235
2.4. Kadının Geleceğe Yönelik Beklentileri	237
3. Kadının GAP Projesine Yönelik Beklentileri	240
3.1. GAP'la İlişkiler	240
3.2. GAP ve GAP'tan Beklenen Değişiklikler	241
4. Hane İçi Ekonomik İlişkilerde Kadın	243
4.1. İnfornel İşler	243
4.1.1. Dikiş Uğraşı	244
4.1.2. Nakış İşleme (Antep İşi)	244
4.1.3. Fıstık Kırma	244
4.1.4. İğne Oyası	245
5. Boş Zamanların Değerlendirilmesi ve Toplumsal Yaşam	247
5.1. Geleneksel ve Dinsel Davranış Örüntüsü	247
5.2. Sosyal İlişki Örüntüsü	248

IV. BÖLÜM: GAP BÖLGESİ'NDEKİ RESMİ KURUMLAR İLE GÖNÜLLÜ ÖZEL KURULUŞLARIN KADINLARA YÖNELİK ÇALIŞMALARI VE KONUYA YAKLAŞIMLARI	251-265
1. Tarım İl Müdürlükleri	252
1.1. Çalışmalardaki Genel Yaklaşım ve Sorunlar	252
2. Halk Eğitim Merkezleri	255
2.1. Kentlerdeki Çalışmalar	255
2.2. Köylerdeki Çalışmalar	255
3. TRT'nin Program Etkinlikleri	257
3.1. Kent Kadınına Yönelik Programlar	257
3.2. Kır Kadınına Yönelik Programlar	258
4. Değerlendirme ve Bazı Öneriler	258
4.1. Kentteki Çalışmalar	258
4.2. Köydeki Çalışmalar	259
4.3. Diğer Çalışmalar	261
5. Hükümet Dışı Kuruluş Programları	261
5.1. TKV'nin Çalışmaları	261
5.2. El Sanatları Projesi	262
5.3. Köy Düzeyi Kadın Çalışmaları	264

V. BÖLÜM: ÖZET DEĞERLENDİRME	266-288
1. Kırsal Yerleşimlerde Genel Durum	267
2. Kırsal Alanda Kadın	274
3. Kentsel Alanda Kadın	283
VI. BÖLÜM: EYLEM PLANI	289-295
GİRİŞ	290
I. AMAÇ VE GEREKÇE	291
2. GENEL POLİTİKA ve STRATEJİLER	291
3. PROJE UYGULAMA İLKELERİ	292
A. Katılımcılık ve Açıklık	293
B. Kalıcılık	293
C. Koordinasyon ve Entegrasyon	294
4. ALAN SEÇİM KRİTERLERİ	295
A. Ulaşılabilirlik	295
B. Talep/Katılım	295
C. Potansiyel	295
D. Göç Alma ve İstihdam Problemleri	296
5. PROJE KONULARI	296
A. Kalkınma Elemanı Yetiştirme	296
B. Sosyal Çalışmalar	297
C. Gelir Artırıcı/Getirici Çalışmalar	298
6. HEDEF GRUPLAR	300
A. Kırsal Alan	300
B. Kentsel Alan	301

7. PROGRAM ÖNERİLERİ	302
A. Kırsal Alan	302
B. Kent Alan	306
8. ORGANİZASYON VE FİNANSMAN	310
9. SONUÇ	312
Ek-1 GAP Kadın Programlarında Temel Müdahale Alanları	
Ek-2 Kırsal Kalkınma Projelerinde Katılım ve Örgütlenme	
Ek-3 Kırsal Kadın Faaliyetleri İçin Yeni Teknolojilerin Kullanımında Kalıcılık	
Ek-4 Kalıcılık Ağacı	
Ek-5 GAP Kadın Araştırması Anket Uygulanan Yerleşimler	

KAYNAKÇA

i-xii

TABLÖLÄR LİSTESİ

TABLO-1a	ARAŞTIRMA EVRENİ
TABLO-1b	ÖRNEKLEM BÜYÜKLÜĞÜ
TABLO-2a	KENT ALT EVRENİNDEKİ YERLEŞİM YERLERİNİN NÜFUS GRUBU VE İLLERE GÖRE DAĞILIMI
TABLO-2b	KENT ALT EVRENİNDE ÖRNEK KÜMELERİN NÜFUS GRUBU VE İLLERE GÖRE DAĞILIMI
TABLO-3a	KIR ALT EVRENİNDE UYGULANAN ANKETLERİN DAĞILIMI
TABLO-3b	KENT ALT EVRENİNDE UYGULANAN ANKETLERİN DAĞILIMI
TABLO-4	GENEL BÜTÇE GİDERLERİNİN GELİRLERE DAĞILIMI
TABLO-5	KİŞİ BAŞINA KAMU YATIRIM HARCAMALARININ DAĞILIMI
TABLO-6	BANKA MEVDUATI
TABLO-7	KREDİ KULLANIMI
TABLO-8	NÜFUS ARTIŞ HIZI
TABLO-9	OKULLAŞMA ORANI
TABLO-10	DOKTOR BAŞINA NÜFUS
TABLO-11	KÖY ELEKTRİFİKASYONU
TABLO-12	TELEFONLU KÖYLER
TABLO-13	KIRSAL YERLEŞİM YERLERİNDE ASFALT KARAYOLU
TABLO-14	ARAŞTIRMA KAPSAMINDAKİ KÖYLERDE HANE SAYISI
TABLO-15	TEMEL GEÇİM KAYNAKLARI
TABLO-16a	TOPRAK DAĞILIMINA GÖRE BİRİNCİL GEÇİM KAYNAKLARI
TABLO-16b	TOPRAK DAĞILIMINA GÖRE İKİNCİL GEÇİM KAYNAKLARI
TABLO-16c	TOPRAK DAĞILIMINA GÖRE ÜÇÜNCÜL GEÇİM KAYNAKLARI
TABLO-17	İLLERE GÖRE TOPRAK DAĞILIMI
TABLO-18	İLLERE GÖRE HANELERİN KURU ARAZİ DAĞILIMI
TABLO-19	İLLERE GÖRE HANELERİN SULU ARAZİ DAĞILIMI
TABLO-20	İŞGÜCÜ İHTİYACINI KARŞILAMA
TABLO-21	ORTALAMA BÜYÜKBAŞ VE KÜÇÜKBAŞ HAYVAN VARLIĞI
TABLO-22	DAYANIKLI TÜKETİM MALLARINA SAHİPLİK
TABLO-23	ÖRNEKLEM KÖYLERİNİN "GELİŞİMİŞLİĞE" GÖRE KÜÇÜKTEN BÜYÜĞE SIRALANMASI
TABLO-24	ÖRNEKLEM KÖYLERİNİN GELİŞİMİŞLİK SAYISINA GÖRE İLLERE DAĞILIMI
TABLO-25	ÖRNEKLEM KÖYLERİNİN YERLEŞİM ALANLARI
TABLO-26	ÖRNEKLEM KÖYLERİNİN İL MERKEZİNE OLAN UZAKLIĞI
TABLO-27	GÖRÜŞÜLEN KADINLARIN YAŞ GRUPLARI
TABLO-28	HANEDEKİ TARIMSAL FAALİYETLER
TABLO-29	KADINLARIN KATILDIĞI BİTKİSEL TARIM FAALİYETLERİ
TABLO-30	TOPRAK DAĞILIMINA GÖRE İŞGÜCÜ İHTİYACINI KARŞILAMA
TABLO-31	HAYVANCILIK
TABLO-32	KADINLARIN MEVSİMLİK GÖÇ İÇİN GİTTİKLERİ YERLER
TABLO-33	TOPRAK DAĞILIMINA GÖRE KADINLARIN KÖY DIŞINA ÇALIŞMAYA GİTMESİ

TABLO-34	MEVSİMLİK GÖÇ SÜRELERİ
TABLO-35	KIR AİLE TİPİ DAĞILIMI
TABLO-36	TOPRAK DAĞILIMINA GÖRE AİLE BİÇİMLERİ
TABLO-37	AİLE BİÇİMLERİNE GÖRE KADINLARIN KÖY DIŞINA ÇALIŞMAYA GİTMESİ
TABLO-38	KOÇASI İLE AYNI AŞİRETEN OLUP EVLENME NEDENİYLE YER DEĞİŞTİRENLER
TABLO-39	AKRABALIK DERECESİ
TABLO-40	EVLENMESİNE KİM KARAR VERDİ
TABLO-41	EVLENME YAŞI-EĞİTİM DÜZEYİ İLİŞKİSİ
TABLO-42	AİLE BİÇİMLERİNE GÖRE YEMEK YEME BİÇİMLERİ
TABLO-43	HANE İÇİNDE KADINLAR ARASI İŞBÖLÜMÜ
TABLO-44	YAŞ GRUPLARINA GÖRE KADINLARIN EĞİTİM DÜZEYİ
TABLO-45	KIZ ÇOCUKLARIN EVDE EN ÇOK YAPTIKLARI İŞLER
TABLO-46	TV'DE EN ÇOK İZLENEN PROGRAMLAR
TABLO-47	TV'den YARARLANMA
TABLO-48	KADINLARIN EĞİTİM DURUMLARINA GÖRE TV PROGRAMLARINDAN YARARLANMA
TABLO-49	GAP İLLERİNDE SAĞLIK OCAĞI ve SAĞLIK EVİ DURUMU
TABLO-50	EĞİTİM DÜZEYİNE GÖRE DOĞUM KONTROLÜ UYGULAMA
TABLO-51	DOĞUM KONTROL UYGULAMANIN AİLE TİPLERİNE GÖRE DAĞILIMI
TABLO-52	DOĞUM KONTROL UYGULAYANLARIN YAŞ GRUPLARINA GÖRE DAĞILIMI
TABLO-53	İLLERE GÖRE YAKAÇAK MALZEME KULLANIMI
TABLO-54	İLLERE GÖRE HANEDEKİ DAYANIKLI TÜKETİM MALLARININ % DAĞILIMI
TABLO-55	KADINLARIN İHTİYAÇ DUYDUĞU HİZMETLER
TABLO-56	KIRDAKİ KADINLARA GÖRE KADINLARIN STATÜSÜNÜN YÜKSELMESİ NELERE BAĞLIDIR
TABLO-57	KADINLARIN DUL KADININ YAŞAMINI SÜRDÜRME BİÇİMİNE İLİŞKİN TUTUMLARI
TABLO-58	KADINLARIN ÇOCUKLARININ EĞİTİMİ İLE İLGİLİ TUTUMLARI
TABLO-59	HANEREİSLERİNİN ÇOCUKLARININ EĞİTİMİ İLE İLGİLİ TUTUMLARI
TABLO-60	KADIN EVLENİRKEN EŞİNİ KİM SEÇTİ? KADININ KIZ EVLADI EVLENİRKEN EŞİNİ KİM SEÇMELİDİR?
TABLO-61	KADIN EVLENİRKEN EŞİNİ KİM SEÇTİ? KADININ ERKEK EVLADI EVLENİRKEN EŞİNİ KİM SEÇMELİDİR?
TABLO-62	KADINLARIN YAŞ GRUPLARINA GÖRE KIZ ÇOCUKLARININ EŞ SEÇİMİ İLE İLGİLİ TUTUMLARI
TABLO-63	KADINLARIN YAŞ GRUPLARINA GÖRE ERKEK ÇOCUKLARININ EŞ SEÇİMİ İLE İLGİLİ TUTUMLARI
TABLO-64	KADINLARIN KIZ ÇOCUĞUNUN EVLENECEĞİ ERKEĞİN NASIL OLMASINA İLİŞKİN TUTUMLARI
TABLO-65	KADINLARIN ERKEK ÇOCUĞUNUN EVLENECEĞİ KIZIN NASIL OLMASINA İLİŞKİN TUTUMLARI
TABLO-66	KADININ YAŞ DAĞILIMI
TABLO-67	KENTLİ KADINLARIN MEDENİ DURUMU
TABLO-68	EVLİLİK NEDENİYLE KADININ YER DEĞİŞTİRMESİ
TABLO-69	KENTLİ KADININ EVLENME YAŞI

TABLO-70	EĞİTİM DÜZEYİNE GÖRE EVLENME YAŞI
TABLO-71	EVLİLİĞE KARAR VEREN KİŞİLER
TABLO-72	EĞİTİM DÜZEYİNE GÖRE EVLİLİĞE KARAR VERME
TABLO-73	KADIN İŞGÜCÜNÜN SEKTÖRLERE GÖRE DAĞILIMI
TABLO-74	GAP BÖLGESİNDE İLLER İTİBARIYLA CİNSİYETE GÖRE MESLEK GRUPLARININ DAĞILIMI
TABLO-75a	ÇALIŞAN KADINLARIN İLLERE, İLÇELERE VE İŞ KOLLARINA GÖRE DAĞILIMI
TABLO-75b	ÇALIŞAN KADINLARIN İLLERE GÖRE YAPTIKLARI İŞLERİN GRUPLANDIRILMIŞ DAĞILIMI
TABLO-76	YAPILAN İŞİN NİTELİĞİ
TABLO-77	ÇALIŞILAN İŞTEKİ STATÜ
TABLO-78	EMEĞİN TÜRÜ
TABLO-79	KAZANILAN PARANIN KULLANIMINAKARAR VEREN KİŞİ
TABLO-80	İŞTEKİ STATÜYE GÖRE KAZANILAN PARANIN KULLANIMINA KARAR VERENLER
TABLO-81	ÇALIŞAN KADININ EĞİTİM DURUMU İLE KAZANILAN PARANIN KULLANIMINA KARAR VERENLER
TABLO-82	KADININ ÇALIŞMASI KONUSUNDA KARAR VERMESİ GEREKEN KİŞİLERE İLİŞKİN TUTUMLAR
TABLO-83	KADINLARIN EĞİTİM DURUMU İLE ÇALIŞMA KONUSUNDA KARAR VERMESİ GEREKEN KİŞİLERE İLİŞKİN TUTUMLAR
TABLO-84	ÇALIŞMANIN KADINA GETİRDİKLERİ
TABLO-85	ÇALIŞMA YAŞAMINDA KADIN ve ERKEĞİN AYNI İŞYERİNDE ÇALIŞMALARINA İLİŞKİN KADINLARIN TUTUMU
TABLO-86	GAP KENTSEL ALANINDA AİLE TIPLERİ
TABLO-87	AKRABALIK DERECEİ
TABLO-88	KUMAYLA BİRLİKTE YAŞAMANIN ZORLUKLARINA İLİŞKİN TUTUMLAR
TABLO-89	KUMAYLA BİRLİKTE YAŞAMANIN KOLAYLIKLARINA İLİŞKİN TUTUMLAR
TABLO-90	HANEDE ÖNEMLİ KARARLARIN ALINIŞI
TABLO-91	EĞİTİM DURUMUNA GÖRE HANEDE KARAR ALINIŞ BIÇIMI
TABLO-92	AİLE BIÇIMINE GÖRE HANEDE KARAR ALINIŞ BIÇIMI
TABLO-93	GELİR GETİRİCİ İŞE GÖRE HANEDE KARAR ALINIŞ BIÇIMI
TABLO-94	YÖNETİME KATILMA KONUSUNDAKİ TUTUM
TABLO-95	KADINLARIN KADIN PARLAMENTERLERE İLİŞKİN TUTUMLARI
TABLO-96	İLLERE GÖRE KREDİ/BORÇ KULLANIMI
TABLO-97	KREDİ BAŞVURUSUNDA BULUNAN VE PROJELERİ ONAYLANAN KADIN GİRİŞİMCİLERİNİN İLLERE GÖRE DAĞILIMI
TABLO-98	OKUR-YAZARLIK DÜZEYİ, (1980-1985)
TABLO-99	GAP BÖLGESİNDE 1992-1993 ÖĞRETİM YILI İÇİN OKULLAŞMA ORANI
TABLO-100	İLLERE GÖRE KENTSEL KADININ EĞİTİM DURUMU
TABLO-101	KENTLİ KADINLARIN EĞİTİM DÜZEYLERİNE GÖRE ÇOCUK SAYISI
TABLO-102	GAP BÖLGESİNDE İLLER İTİBARIYLA SAĞLIK MERKEZLERİNİN DAĞILIMI
TABLO-103	GAP BÖLGESİNDE SAĞLIK PERSONEL DURUMU
TABLO-104	KENTLİ KADINLARIN SAĞLIK ŞİKAYETLERİNİN ÖNEM SIRASINA GÖRE DAĞILIMI
TABLO-105	YAŞ GRUPLARINA GÖRE DOĞUM KONTROL YÖNTEMİ KULLANIMI

TABLO-106	KULLANILAN YÖNTEMİN TÜRÜ
TABLO-107	DOĞUM KONTROL YÖNTEMİ KULLANMAMA NEDENLERİ
TABLO-108	KENTTEKİ AİLE BİÇİMLERİNE GÖRE HANEDE ALINAN KARARLARIN DAĞILIMI
TABLO-109	KADINLARIN EĞİTİM DÜZEYİNE GÖRE ERKEKLERİN YAPABİLECEKLERİ İŞLER
TABLO-110	KADINLARIN, EŞLERİNİN EV İŞLERİNE YARDIMCI OLMALARI KONUSUNDAKİ TUTUMLARI
TABLO-111	KADINLARIN EĞİTİM DURUMUNA GÖRE EŞLERİN EV İŞLERİNE YARDIMCI OLMA EĞİLİMİ
TABLO-112	KADINLARIN YAŞ GRUPLARINA GÖRE EŞLERİNİN KENDİLERİNE YARDIMCI OLMA EĞİLİMİ
TABLO-113	KIZ ÇOCUKLARIN EV İŞLERİNE BAŞLAMA YAŞI
TABLO-114	KOCASI TARAFINDAN DÖVÜLEN KADINLAR
TABLO-115	YAŞ GRUPLARINA GÖRE KADINLARIN KOCALARINDAN DAYAK YEME DURUMU
TABLO-116	KADINLARIN EVLENME YAŞLARINA GÖRE KOCADAN DAYAK YEME SIKLIĞI
TABLO-117	KADINLARIN EĞİTİM DURUMLARINA GÖRE ŞİDDETİN SIKLIĞI
TABLO-118	KOCA İLE AKRABALIĞIN ŞİDDETLE İLİŞKİSİ
TABLO-119	KOCANIN KARISINA DAYAK ATMASINI ONAYLAMA
TABLO-120	YAŞ GRUPLARINA GÖRE KADINLARIN KOCALARININ ŞİDDET UYGULAMA DURUMUNA ONAYLARI
TABLO-121	KADINLARIN EĞİTİMLERİNE GÖRE KOCALARININ KARISINA ŞİDDET UYGULAMA DURUMUNA ONAYI
TABLO-122	KADININ HANGİ SEBEPLERLE DAYAĞI ONAYLADIĞI DURUMU
TABLO-123	KENTLİ KADINLARIN CEVAPLARINA GÖRE İLK ÇOCUKTA CİNSİYET TERCİHİ
TABLO-124	KENT VE KIRDAKİ KADINLARA GÖRE ERKEK ÇOCUKLARINDA ARZULANAN ÖĞRENİM DÜZEYİ
TABLO-125	KENT VE KIRDAKİ KADINLARA GÖRE KIZ ÇOCUKLARINDA ARZULANAN ÖĞRENİM DÜZEYİ
TABLO-126	KADINLARIN KIZ ÇOCUĞUNUN EVLENECEĞİ ERKEKTE ARADIĞI NİTELİKLER
TABLO-127	KADINLARIN ERKEK ÇOCUĞUNUN EVLENECEĞİ KIZDA ARADIĞI NİTELİKLER
TABLO-128	KENTLİ KADINLARA GÖRE KADINLARIN STATÜSÜNÜN YÜKSELMESİ NELERE BAĞLIDIR

ÖNSÖZ

Geleneksel toplumsal yapı ve kurumların henüz etkinliğini sürdürdüğü bölge ve yörelerde cinsiyet ayrımı açısından sorunları irdelemek, kadını aile ve topluluk dışında ve toplumdan soyutlayarak salt “kadına yönelik” tanımlar yapmak ve çözümler üretmek kolay ve gerçekçi değildir. Bununla beraber, Güneydoğu Anadolu gerçeğinde kadının kendine özgü ve bir bölümü tarihsel-kültürel nedenlere dayanan bir takım sorunları yaşadığını da yadsımak mümkün değildir. Bu nedenle kadını dikkate almayan; sorunlarına çözüm üretmeyen ve kadının kalkınma sürecine katılmadığı bir kalkınma programının başarıya ulaşması da mümkün olmayacaktır.

Araştırma'nın GAP İdaresi Başkanlığı tarafından bu çerçevede planlanarak uygulatılması ülkemiz açısından önemli bir aşama sayılmalıdır. Raporda yer alan bulguların, yapılan yorumlar ile geliştirilen önerilerin araştırmacılar ve saha uygulayıcılar için bir temel olması ve konunun bundan böyle bu başlangıç noktasından itibaren geliştirilmesi ve zenginleştirilmesi en büyük dileğimizdir.

Bu araştırma Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) kapsamındaki 5 il merkezi ile bu illerin 81 köy yerleşim biriminde 1895'i kadın toplam 3871 anket uygulamak suretiyle, Türkiye Kalkınma Vakfı tarafından gerçekleştirilmiştir. Araştırmada veri derleme aracı olarak kullanılan anketlerin yanı sıra sahada gözlem, ilgili kuruluşlarla görüşme, köy muhtarlarıyla toplantı ve grup tartışmaları gibi, sosyal bilimlerde kullanılan çeşitli tekniklerden de yararlanılmıştır. Sonuçta GAP Bölgesi'nde kadının statüsünü tanımlamaya yönelik sağlıklı bilgi ve veriler elde edilebilmiş ve kalkınma süreçlerine kadınların entegrasyonu için bazı önerilerin geliştirilmesi sağlanmıştır. Araştırmada teorik ağırlıklı olmaktan çok uygulamaya dönük genel bir yaklaşım izlenmiştir. Araştırmanın uygulayıcılar için bir “Eylem Planı”nı da içermesi bu yaklaşımın doğal bir sonucu olarak düşünülmelidir.

Dr. Ahmet SALTİK

1. GİRİŞ

Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP), kapsamındaki illerde tüm nüfusun mevcut ekonomik, sosyal ve kültürel durumunu değiştirmeyi; bölgenin doğal kaynakları ve insan potansiyelinden hareketle kalkınma için gereken tüm nesnel ve öznel koşulları yaratarak bölge içi ve bölgelerarası denge ve entegrasyonu sağlamayı amaç edinen planlı bir müdahaledir. GAP Bölge Kalkınma Programı kapsamındaki 8 ilde, 1990 Yılı Genel Nüfus Sayımı sonuçlarına göre Türkiye toplam nüfusunun %9.1'ine tekabül eden 5.15 milyon kişi yaşamaktadır. Cinsiyet ayrımına göre doğal olarak bu kitlenin yarısını kadın nüfus oluşturmaktadır. "GAP Bölgesinde Kadının Statüsü ve Kalkınma Sürecine Entegrasyonu Araştırması"nda ana evren bölgede yaşayan bu 2.5 milyon insandır.

1.1. Kalkınmada Kadının Rolü

Kalkınma süreçlerinde, genellikle, kadının rol ve işlevinin küçümsendiği, kalkınma plan, program ve projelerinde kadınlara gereken önemin verilmediği düşüncesi bugün, konuyla ilgili birçok uzman tarafından paylaşılmaktadır. Oysa, geçmişte olduğu gibi günümüzde de -toplumun kültürel yapısına ve gelişmişlik düzeyine göre değişmekle beraber- kadın, yaşamın her alanında, erkeklere eşit hatta çoğu zaman onlardan daha fazla yük ve sorumluluk taşımaktadır. Bu nedenle kadını içine almayan kalkınma çabalarında başarı şansı yüksek olmamaktadır. Kaldı ki, sorun sadece kalkınma çabasının başarısı ile ilgili değil doğrudan kadının durumuyla ilgilidir. Kalkınmanın başarılı olduğu hallerde kadının marjinalleştiği görülebilmektedir. Örneğin, Türkiye genelinde tarımsal faaliyetlerde %70 dolaylarında kadın işgücünden yararlanılmaktadır. Bu durum, yapılan tanım, kullanılan kriter ve göstergelerden dolayı resmi istatistiklere tümüyle yansıtılamamaktadır. Bununla beraber ülke genelinde yapılan DİE Ekim 1991 Hane Halkı İşgücü Anketi sonuçlarına göre de tarım sektöründe 4.797.159 kadına karşılık 4.262.817 erkek çalışmaktadır. Aynı araştırmanın bulgularına göre, Türkiye genelinde istihdam edilen 6.048.239 kadının 4.405.128'i *ücretsiz aile işçisi* konumunda olup bunun 4.327.833'ü tarım sektöründedir.

Aile ve toplum yaşamındaki etkin yer ve rollerine karşın kadınların, sosyal güvenlik, sağlık, kültür ve eğitim olanaklarından erkeklere göre daha az yararlandıkları, kararlara *katılma ve etkileme gücü* bakımından toplumda daha edilgen bir konumda buldukları bilinmektedir. Kadının fiili rolü ve işlevi ile ters orantılı bu durum, gerek bireysel gerekse sosyoekonomik kalkınma süreçlerinde gelişmeyi engelleyen bir takım sonuçlar doğurmaktadır. Bu araştırmada temel amaç bu engelleri tanımlamak ve kadınların kalkınma sürecine dahil edilmesi yönünde bilgi ve önerileri geliştirmektir.

1.2. Kalkınmada Temel Katılımcı Olarak Kadın

Kadının kalkınmadaki rolü, özellikle kırsal gelişmeye yönelik uygulamalarda önem kazanmakta; programların başarısında belirleyici öğeler arasında sayılmaktadır. Özellikle *kırsal alanda* kadın nüfusun *tarımsal üretime katkısının* yanı sıra, *ekonomi dışı* alanlarda oynadığı, çoğu zaman resmi kayıtlara da yansımaya sahip rolleri bulunmaktadır. Yapılan araştırmalara göre (Ertürk 1991) kırsal yerleşimlerde kadınlar çeşitli sosyal ağlar oluşturarak bir taraftan köy içi bilgi dolaşımını sağlamakta, diğer taraftan ise gündelik yaşamda ittifak ve çatışmaların oluşmasına da edilgen bir biçimde katılmaktadır.

Kadınların gerek üretimde gerekse köyün sosyopolitik yaşamındaki rolleri ve katkıları çoğu kez dikkate alınmamakta; kalkınma programlarının meydana getirdiği ya da getireceği gelişmelerin kırsal kadını nasıl etkilediği/etkileyeceği göz ardı edilmektedir. Bir başka deyişle, "genelde, kalkınmanın nimetlerinden zaman içinde kendiliğinden kadınların da yararlanacağı sayılısından hareket edildiğinden bu yönde özel bir çaba gösterilmemektedir" (Ertürk 1991; 54). Oysa, yapılan değerlendirmeler kalkınma programlarından, kapsamlarındaki tüm kategorilerin her zaman aynı ölçüde yarar sağlayamadıklarını göstermektedir. Kadınlarla ilgili son yıllarda yapılan araştırmaların ortak bulgusu, kalkınma süreçlerinin, farklı düzey ve biçimlerde olmakla birlikte, cinsiyete dayalı mevcut işbölümünü kadınların aleyhine işleyecek biçimde etkileyebileceği doğrudur (Jacobson 1993; 63).

Bu değerlendirmeler, kadınların kalkınma programlarının geliştirilmesi ve uygulanması süreçlerinde ayrı bir "hedef grup" ya da "katılımcı taraf" olarak dikkate alınmalarını zorunlu kılmaktadır.

Ancak, kadınların sorunlarını ve çözüm önerilerini sadece cinsiyet ayrımı temelinde ele almanın bazı eksik ve yanlış sonuçlar doğurabileceği de bilinmektedir. Günümüzde dünya kalkınma uygulamaları sonuçları da, hedef grubu sadece kadın olan; kadını, içinde bulunduğu sistemin diğer öğelerinden soyutlayan bir anlayışla hazırlanan projelerin, onları daha fazla marjinalize etme riski taşıdığını göstermektedir.

Bu nedenle, GAP kapsamındaki illerde yapılan bu araştırmada kadın; *yöre, kent, köy ve hane* olmak üzere farklı düzeylerdeki *ekonomik ve toplumsal sistemlerin; dil, din, örf/adet* gibi *sembolik kültür alanlarının* ayrılmaz bir öğesi olarak algılanmıştır. Cinsiyet ayrımına dayalı yorumlar ve çözümlemeler ile kadının statüsü ve ilişkileri böyle bir kavramsal çerçevede yapılmış ve tanımlanmasına çalışılmıştır. Araştırmada böyle bir mantıksal yolun izlenmesi, hem sosyolojik yaklaşımın bir gereği, hem de GAP alanındaki *sosyal yapıların* basite indirgenmesi çok zor olan karmaşıklık özelliğinden kaynaklanmaktadır.

Örneğin, sekiz ili kapsayan araştırma alanında yarı göçebelik, kendine yeterli tarımsal üniteler, küçük meta üretimi, ağalık sistemi, aşiret ilişkileri, ortakçılık, tarım işçiliği, tarım dışı geçici işçilik, kapitalist tarım işletmeleri gibi çeşitli üretim biçimi ve ilişkiler iç içe ve yan yana görülmektedir.

Araştırma konusu olan "GAP bölgesinde kadının statüsü ve kalkınma sürecine entegrasyonu"nu, bu karmaşık yapılardan soyutlayarak tanımak ve tanımlamak, toplumsal ilişki tarzlarını belirlemek, kadınların düşünce ve eğilimlerini saptamak mümkün değildir. Bu nedenle, araştırmada, bölge ölçeğinde yapısal özellikler yanında; yöresel özellikler, köy ve kent yerleşimleri ile farklı coğrafya ve toplumsal-kültürel mekanlardaki *sosyal tabakalaşma sistemlerinin* de dikkate alınmasına çalışılmıştır.

1.3. Amaç

Proje İş Tanımı'na göre, araştırmanın gerekçesi ve temel amacı, "yaratılan toplumsal değerlerden bazılarını ulaşılmakta güçlük çeken, böylece kimi toplumsal faaliyetlere katılma yeteneği geliştiremeyen, ayrıca kendini geliştirecek veya daha iyi bir yaşam sürmesine yol açacak uygun araç ve gereçleri tanımayan ya da kullanamayan dolayısıyla da, modernleşme sürecinin kenarında kalmış bir nüfus grubunun daha çağdaş özelliklerle donatılması ve kalkınma çabalarına entegre edilmesi amacı için gerekli bilgi ve önerilerin bilimsel olarak saptanmasıdır".

Araştırmanın *nihai hedefi*, GAP bölgesinde yaşayan kadının mevcut *statüsünün iyileştirilmesi*, toplumsal yaşamın ve kalkınmanın; problem tanımlama, öncelikleri saptama, planlama, uygulama ve yararlanma süreçlerine *aktif bir biçimde katılımının* sağlanması için yol ve yöntemlerin bulunmasıdır. Sorunun çözümü orta ve uzun vadede gerçekleşecek bir dizi nesnel ve öznel koşulların yaratılmasına bağlıdır. Bunun gerçekleşmesi çeşitli yapısal engellerin aşılmasını ve kadının *katılımın* gerektirdiği *temel* donanımlara sahip olmasını gerektirir. Bunlar;

- *Okur-yazarlık* oranının yükseltilmesi,
- *Eğitime katılma* süresinin artırılması,
- *Üretim becerilerinin* farklı alanlarda geliştirilmesi,
- *Gelir artırıcı* üretken alanlarda kadınlar için *istihdam* olanaklarının yaratılması
- *Çevre sağlığı, ev ekonomisi, aile planlaması* gibi konularda bilgi ve bilinç düzeyinin yükseltilmesi, ve davranış değişikliğinin oluşturulması,
- Toplumsal/kültürel bakımdan çok boyutlu, zengin ilgi alanlarının geliştirilmesi, kadınların bu alanlardaki *etkinliklere katılımının* artırılması ve *örgütlü* davranma bilincinin geliştirilmesi,
- *Toplumsal saygınlığın* artırılmasına yönelik olarak; hukuksal, kültürel, toplumsal yapıdan ve cinsiyet ayrımcılığından kaynaklanan mevcut *engellerin* ortadan kaldırılması olarak özetlenebilir.

Araştırmadan Beklenen Amaçlar

Genelde saha araştırması her kalkınma programının vazgeçilmez etkinlikleri arasında yer alır. Araştırmadan beklenen amaç mevcut durumu tanımak, açıklamak ve değiştirmeye yönelik plan ve programlara, doğru veri ve bilgi sağlamaktır. GAP Bölge Kalkınma Programı bağlamında bu araştırma projesinden beklenen amaçlar iki ana başlık altında toplanmaktadır: Bunlar;

- Bölgedeki kadının, çoğunlukla bilindiği varsayılan mevcut statüsünü bilimsel verilere dayanarak *yeniden tanımlamak*,
- GAP illerindeki kadının durumunu iyileştirmeye, toplumsal etki ve saygınlık düzeyini yükseltmeye yönelik *somut öneriler* geliştirmektir.

Araştırmanın birinci amacı *mevcut durumu saptamaya*, ikincisi ise bu *durumu değiştirmeye*, alandaki kadını kalkınma süreçlerine entegre etmek için modernleşme araç ve yöntemlerini belirlemeye yöneliktir. Bu niteliğiyle araştırma sadece "tanıma, anlama, açıklama" gibi akademik ilgi alanlarıyla yetinmeyip, mevcut durumu dönüştürmeye yönelik, uygulanabilir bir *eylem planı* üretmeyi hedeflemektedir.

Özellikle bu ikinci hedef çerçevesinde geliştirilen "*eylem planı*"nda, araştırma sonucu elde edilen verilerle aşağıdaki amaçlara yanıt verilmesine çalışılmaktadır:

- "*Hedef grupların*" ve/veya "*katılımcı tarafların*" açık bir biçimde tanımlanmasını sağlayacak *ölçütlerin* oluşturulması,
- Hedef grupların *proje bileşenleriyle* (GAP'ın genel ve sektörel hedefleriyle) nasıl *ilişkilendirileceğinin* belirlenmesi,
- Kadınların proje hedeflerine istenilen düzeyde *entegre* edilmesini sağlamak için alınması gereken *temel önlemlerin* genel olarak belirlenmesi.

1.4. Ana İnceleme Konuları

Araştırmada alan çalışması bölümünde öncelikle üzerinde durulan ve ayrıntılı olarak veri derlenen konular şunlardır:

- *Toplumsal ilişki örüntüleri:* Aile, evlilik, akraba ve aşiret ilişkileri ile dinsel/kültürel kalıplar. (Aşiret kimliği henüz mevcudiyetini korumakla birlikte, toplumsal ilişkilerdeki etkinliğinin azaldığı saptanmış ve bu nedenle arzu edilen ayrıntıda veri derlenememiştir. Örneğin, anket uygulanan kadınlara hangi aşirete bağlı oldukları sorulduğunda sınıflaması mümkün olmayan 226 aşiret ismi elde edilmiştir.)
- *Ekonomi, işbölümü ve kararlara katılma:* Hanelerin gelir kaynakları ve düzeyleri, konut durumu, aile ekonomisinde kadının rolü ve cinsiyete dayalı işbölümü, kararlara katılım ve katılım süreçlerindeki engeller, kadının konumu, güç ve yetki yapısı, iş yükü, kullanılan alet ve ekipmanlar, işgücü niteliği, beceri düzeyi, örgütlenme durumu.
- *Kadının bireysel nitelikleri:* Eğitim, sağlık, beslenme, doğurganlık.
- *Beklentiler:* GAP konusundaki ilgi ve bilgi, GAP'tan beklentiler, kadının birey olarak ve çocukları için gelecek beklentisi, beklenti öncelikleri (istihdam, eğitim, kente göç vs.).

Tüm konularda alan çalışmasıyla elde edilen verilerin yanı sıra, resmi ve özel kaynaklar ile mevcut literatürden de yararlanılmıştır.

Araştırmada, GAP Başkanlığı tarafından yapılmış olan İş Tanımı gereği bütüncül bir yaklaşım uygulanmıştır. Araştırma, bu alanda GAP bölgesinde yapılan *ilk kapsamlı araştırma* olma ve kadın konusunda bundan sonra yapılacak daha spesifik araştırmalara *yol gösterici* bir nitelik taşıma özelliklerinden ötürü önem taşımaktadır. Örneğin, araştırmanın tasarımı kadının içinde yaşadığı topluluk düzeyi bağımsız değişkenlerden bölgede "aşiret yapısı" ve "kan bağı ilişkileri"ni ayrıntılı incelemenin bu araştırmanın sınırlarını aşan ayrı bir çalışma konusu olduğu süreç içerisinde anlaşılmıştır.

1.5. Kavramsal Çerçeve

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde, modernleşme sürecine Türkiye'nin Batı ve Orta Bölgeleri'ne kıyasla daha geç girilmiştir. Bu süreç içinde geleneksel yerel yapılar, pazar ve merkezi devlet kurumlarıyla etkileşim sonucu farklı biçimlerde etkilenmiş ve farklı dönüşüm örüntüleri ortaya çıkmıştır. Böylece, çelişkili ve karmaşık bir yeniden yapılanmaya uğrayan bölgede, yarı göçebelik, kendine yeterli tarım, küçük meta üretimi, ağalık, büyük kapitalist işletmecilik, ortakçılık, işçilik, kamu görevliliği gibi pek çok üretim biçim ve ilişkilerini iç içe ve yan yana birlikte görmek mümkündür. Kültür alanında, dil, din, gelenek, görenek ve toplumsal örgütlenme alanında aşiret ve kan bağına dayalı ilişkiler yeni süreçlerle bütünleşerek farklılaşmıştır (Aydın 1990, Ertürk 1988, 1991, Morvaridi 1990).

Kendi içinde böylesine farklı yapı ve süreçlerin dinamizmine rağmen, Türkiye'nin diğer yöreleriyle kıyaslandığında, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde geleneksel ilişki örüntülerinin, farklı biçimlerde de olsa, etkililiklerini sürdürdükleri, dolayısıyla da toplumsal ilişkiler açısından bölgesel özgüllüğünü sürdürdüğü söylenebilir. Ayrıca bölgenin, büyük ölçüde, hala kırsal özellikler taşıması, kır/kent ayrımını önemsiz kılmakta ve kır temelli örgütlenme ve ilişki biçimlerinin yaygınlığını korumasını olanaklı kılmaktadır.

Yeni ile eskinin iç içeliği, bir taraftan geleneksel yapıların çözülmesine, şekil değiştirmesine yani özgürleştirici gelişmelere yol açarken, diğer taraftan da, yeni çelişki ve baskı odaklarının oluşmasına neden olmuştur. Bu durum, özellikle kadınlar açısından önemli doğurgular içermektedir. Modernleşmenin erkek kurumlarıyla yayılması (örneğin, ordu, bürokrasi, kredi gibi), kadınların geleneksel yapılara olan bağımlılıklarını artırmıştır (Ertürk, 1994). Böylece, kadınlar kurumsal gelişmenin dışında kaldıkları gibi her geçen gün gündelik yaşamlarını saran yeniliklerle baş edebilme yol ve becerilerinden de mahrum kalmaktadır. Bu nedenle, böylesine karmaşık bir yapı içeren Güneydoğu Anadolu'da kadın olgusunun analizi birey düzeyinde değil, ancak daha geniş ilişki ağları içinde ele alınarak mümkündür. Bir başka deyişle, her ne kadar bu araştırmanın temel analiz birimi

kadın ise de, araştırmanın kavramsal çerçevesi içinde kadının statüsünü açıklamada üç ayrı düzeydeki değişkene yer verilmiştir.

Bireysel, hane ve topluluk düzeyinde gruplandırılan bu değişkenler aşağıda açıklanmaktadır:

- **Bireysel düzey;** kadının yaş, doğurganlık, sahip olduğu erkek çocuk sayısı gibi demografik özellikler ve iş yükü (domestik işler, ücretsiz aile işçiliği, gelir getirici bir iş ya da ücretli işçilik),
- **Hane düzeyi;** hane işgücü oranı, göç örüntüleri (uluslararası, sürekli, mevsimlik), hanenin sosyoekonomik statüsü (zengin, orta, fakir),
- **Topluluk düzeyi;** kan bağı ilişkileri (aşiret, akraba, karışık köy olması), etnik özellikler ve kırsal alan için köyün gelişmişlik düzeyi.

"Kadının statüsü" ise gündelik yaşamın idamesinde sahip olduğu **güç, yetki, bağımsız hareket gücü;** paylaşım sisteminde (sağlık, eğitim vs. gibi) **aldığı pay** gibi faktörlerle tanımlanmıştır. Böylece, araştırma bulguları çok daha geniş kapsamlı değişkenler arasındaki ilişkiler açısından değerlendirilmiş olmakla birlikte, kadının statüsü özellikle yukarda belirtilen değişkenler çerçevesinde irdelenmeye çalışılmıştır.

Kadın ve kalkınma çalışmalarının ortak bulgusu ekonomik gelişmenin ya da genel olarak modernleşmenin kırdaki cinsiyet hiyerarşisini kurumsallaştırdığı, kentte ise kadınları işgücü pazarından dışladığı ya da marjinal bir konuma indirmediği yönündedir (Boserup 1970). Bireylerin hane içinde üstlendikleri iş yükü, kararlara katılım, kaynaklardan yararlanma derecesi, kısacası, hane içi konumu, yaş/cinsiyet yapılanması, akrabalık, otorite, üretim, tüketim gibi ilişkilerce belirlenir. Gündelik yaşamda gittikçe etkisi artan pazar ve merkez kurumlarıyla hane arasındaki ilişkinin hanereisi olan erkek aracılığı ile yürütülmesi, kadınların gündelik yaşamları üzerindeki denetim güçlerini dolayısıyla kalkınma sürecine aktif katılımlarını olumsuz yönde etkilemektedir (Abadan-Unat 1977, Berik 1988, Ertürk 1992). Kendine yeterli kapalı sosyoekonomik koşullarda yaşamı idame ettirmek için gerekli bilgi-araç-gereç yaşam pratiğinin içinde kolayca elde edilebilirken; pazarla bütünleşme insanların dünyasını genişletmiş ve yaşam, kadınların ulaşamayacakları, erkek egemen kurumsal yapı ve süreçlerle belirlenir olmuştur (Sirman 1991). Bu anlamda modernleşme; ataerkil yapıyla kapitalist pazar mekanizmalarının bir etkileşimi şeklinde gerçekleşmektedir.

GAP gibi büyük çaplı entegre bir projenin bu yönde yeni çelişkiler üreteceği kuşkusuzdur. Olumsuzlukların azaltılması/giderilmesi, ekonomik ve toplumsal gelişmelerin birbirlerinin hızlandırıcıları olarak düzenlenebilmesi yönünde müdahalelerin yapılabilmesi için sosyal, ekonomik ve kültürel yapının doğru tanımlanması ve doğru çözüm önerilerinin geliştirilmesi ve uygulanması zorunluluğu vardır. GAP İdaresi'nce bu yönde çalışmaların başlatılması da bu zorunluluğun doğal bir sonucu olarak düşünülmelidir. Bu nedenle, "GAP Bölgesinde Kadının Statüsü ve Kalkınma Sürecine Entegre Edilmesi Araştırma Projesi"nden beklenen *nihai hedef*, kadınların proje sürecine aktif katılmalarını sağlayıcı *müdahale alanlarının* ortaya çıkartılması ve bu kapsamda yapılacak uygulama projelerine *yol gösterici* olmasıdır.

2. ARAŞTIRMA YÖNTEM, EVRE VE TEKNİKLERİ

2.1. Araştırma Evreni ve Genel İlkeler

Araştırma evreni, GAP bölgesinde 8 ilde yaşamakta olan kadın nüfusun tamamını kapsamaktadır (Tablo-1). Araştırmada birden fazla veri toplama yöntemi kullanılmıştır. Anket uygulaması, araştırmanın en çok zaman alan bölümü olmuştur. Anket uygulamasının yanı sıra kullanılan diğer teknikler ise, katılımcı bir anlayışla düzenlenen grup tartışmaları, gözlem ve mülakatlardır. Ayrıca, konuyla ilgili bilimsel yayın, döküman ve raporlar incelenmiş, ikincil veriler değerlendirilmiş, bölgedeki kamu kuruluşlarıyla görüşmelerde bulunulmuştur. Araştırma evreni aşağıdaki ilkeler çerçevesinde belirlenmiştir:

- Araştırma konusu olan "kadının" sadece iki cinsten biri olma gibi biyolojik bir yaklaşımla görülemeyeceği, kadınlığın aslında bir sosyal rol (gender) olduğu gerçeğinden hareketle, araştırma evreni, 15-55 yaş grubu kadınlarla sınırlandırılmış, bu yaş grubundaki kadınların aktif olarak üretkenlik ve üreticilik faaliyetlerinin içinde olacakları varsayılmıştır. 15 yaş altı grup çocuk kimliği taşıdığından araştırmaya dahil edilmemiş, 55 yaş üstündeki kadınların konumu ise kızları ya da gelinleri ile yapılan görüşmelerde dolaylı olarak araştırılmıştır.
- Araştırma konusu olan kadının içinde yaşadığı toplumla birlikte değerlendirilmesi, hanenin ve daha geniş ilişki ağlarının da incelenmesine olan gereksinimden ötürü kadın; hem birey, hem içinde bulunduğu hanenin bir üyesi, hem de yaşadığı toplumun bir parçası olarak, çok yönlü bir şekilde ele alınmış; bunun sağlanması için de kadın soru formu yanında haneyi ve yerleşim yerini tanımaya yardımcı olacak soru formları da hazırlanmıştır.

- Bölge, coğrafi bir bütün teşkil etmekle birlikte, yaşanan yerleşim birimleri tek tek ele alındığında toplumsal yapı ve dinamik olarak birbirlerinden oldukça farklı kümeler içermektedir. Bu farklılıklar yerleşim yerinin konumu, etnik özellikler, örgütlenme biçimi gibi bir çok konuda kendisini göstermesine rağmen, en açık olarak farklı üretim modelleri, toplumsal dayanışma sistemi ve işbölümüyle, "kentsel" ve "kırsal" alanlardır. Bu nedenle araştırma evreni kır ve kent olmak üzere iki alt evrene ayrılmıştır.

Bölgedeki sosyal ve ekonomik yapı dikkate alınarak yapılan değerlendirme sonucu kırsal ve kentsel yerleşim birimlerini birbirlerinden ayırmada, eldeki veriler gereği en geçerli değişkenin yerleşim yerinin nüfusu olduğu görülmüştür. Sonuç olarak araştırma bütünü içinde, 5,000 ve daha az nüfuslu yerleşim yerlerinin kır; 20,000 ve daha fazla nüfuslu yerleşim yerlerinin ise kent alt evrenlerinde incelenmesi uygun bulunmuştur. Arada kalan 5,000-20,000 arası "kasaba" diyebileceğimiz ve kadının konumu açısından önem taşıyan yerleşim alanlarında yapılması planlanmış olan derinlemesine gözlem ve mülakat gerçekleştirilememiştir. Ancak GAP Bölgesi'nde Türkiye'nin batı bölgelerinde bulunan "kasaba" tipi yerleşimlere sahip olup olmadığı da bir araştırma ve tartışma konusudur.

- Bölgenin, araştırmanın yapıldığı dönemdeki güvenlik şartları göz önünde bulundurularak anket uygulamasının bölge nüfusunun önemli kısmının yaşadığı Adıyaman, Diyarbakır, Gaziantep, Şanlıurfa ve Mardin illerinde gerçekleştirilmesi; görece küçük nüfusa sahip Siirt, Batman ve Şırnak illerinin diğer gözlem teknikleriyle incelenmesi uygun bulunmuştur.

TABLO- 1a ARAŞTIRMA EVRENİ

İLLER	TOPLAM			KIRSAL YERLEŞİM (*)				KENTSEL YERLEŞİM(**)		
	Hane Sayısı	Toplam Nüfus	15-55 Kadın N	Köy Say.	Hane Sayısı	Toplam Nüfus	15-55 Kadın N	Hane Sayısı	Toplam Nüfus	15-55 Kadın N
Adıyaman	80440	513131	124512	355	46339	302642	72737	32060	195990	48460
Diyarbakır	153429	1094996	256626	743	66624	502005	113838	76930	518208	124860
Gaziantep	193097	1140594	290015	616	48269	317624	80722	139313	779527	198853
Mardin	75316	557727	125062	521	38571	285412	64086	27814	192379	43341
Şanlıurfa	148521	1001455	232219	772	65210	450086	103781	76050	498621	116786
TOPLAM	650803	4307903	1028434	3007	265013	1857769	435164	352167	2184725	532300

(*)Kırsal yerleşimler araştırmanın kır alt evrenini oluşturan nüfusu 5000'nin altındaki yerleşimleri oluşturmaktadır.

(**)Kentsel yerleşimler ise nüfusu 20000'nin üzerindeki kent alt evrenini oluşturmaktadır.

TABLO-1b ÖRNEKLEM BÜYÜKLÜĞÜ

İLLER	Köy Anketi	Kır Kadın	Kır Hane	TOPLAM KIR	Kent Kadın	Kent Hane	TOPLAM KENT	GENEL TOPLAM
Adıyaman	12	163	163	338	90	90	180	518
Diyarbakır	19	241	241	501	230	230	460	961
Gaziantep	22	166	166	354	355	355	710	1,064
Mardin	-	-	-	-	90	90	180	180
Şanlıurfa	28	335	335	698	225	225	450	1,148
TOPLAM	81	905	905	1,891	990	990	1,980	3,871

2.2. Örneklem Planı

Örneklem planı oluşturulurken, örneklemin her iki alt evren için de temsil yeteneğinde ve yeterli olması amaçlanmıştır. Bu amaçla hem kır hem de kent alt evrenleri için çok aşamalı temsil edici örneklem teknikleri kullanılmıştır (Tablo-2a, 2b).

TABLO-2a KENT ALT EVRENİNDEKİ YERLEŞİM YERLERİNİN
NÜFUS GRUBU VE İLLERE GÖRE DAĞILIMI

İL	20,001-50,000	50,001-200,000	200,001+	TOPLAM
ADİYAMAN	95,945	100,045	-	195,990
DIYARBAKIR	77,199	59,865	381,144	518,208
GAZİANTEP	34,607	141,486	603,434	779,527
MARDİN	79,240	113,139	-	192,379
ŞANLIURFA	101,583	120,510	276,528	498,621
TOPLAM	388,574	535,045	1,261,106	2,184,725

TABLO- 2b KENT ALT EVRENİNDE ÖRNEK KÜMELERİN
NÜFUS GRUBU VE İLLERE GÖRE DAĞILIMI

İL	20,001-50,000	50,001-200,000	200,001+	TOPLAM
ADİYAMAN	9	9	-	18
DIYARBAKIR	7	5	34	46
GAZİANTEP	6	12	54	72
MARDİN	7	11	-	18
ŞANLIURFA	9	11	26	46
TOPLAM	38	48	114	200

Kır Örnek Dağılımı

Kır örneklemini oluşturulurken, bölge bir bütün olarak düşünülmüş, aynı ile bağlı köylerin kendi içlerinde ayrı bir katman oluşturacak kadar homojen olmaması ve diğer illerin köyleriyle açık bir heterojenlik göstermemeleri göz önüne alınarak , idari bölünüşe göre il bazında bir katmanlamaya gidilmemiştir.

Sonuçta, anket uygulaması kapsamına giren 5 ilin, 5,000'in altında nüfus barındıran kırsal yerleşim birimleri, her bir muhtarlık bir küme olacak şekilde düşünülerek toplam 3,007 kümeye ayrılmıştır. Anket uygulamasının yapılacağı yerleşim birimleri bu 3,007 kümelik havuzdan, 100 asil, 50 yedek muhtarlığın basit tesadüfi örneklemeyle seçilmesiyle belirlenmiştir. Bu ilk belirlemeden sonra örnek muhtarlıkların coğrafi dağılımına ve nüfuslarına bakılmış ve dağılım bölgeyi temsil edici bulunmuştur.

Örnekleme dahil olacak muhtarlıkların nihai belirlenmesinin yapılabilmesi ve küme içi örnek seçimine hizmet edecek bilginin toplanması için her il için ayrı ayrı olmak üzere birer muhtarlar toplantısı düzenlenmesi planlanmış ve bu amaçla örnekleme dahil tüm köylerin muhtarları davet edilmiştir. İl valilikleri aracılığıyla düzenlenen bu toplantılara muhtarların hemen hemen tamamı katılmıştır. Katılımcı bir biçimde yapılan, oldukça canlı ve tartışmalı geçen toplantılarda karşılıklı bilgi alışverişiyle hem proje hakkında onların bilgilenmeleri sağlanmış ve hem de örnekleme dahil köyler hakkında bilgi toplanmış ve muhtarların güveni kazanıldığı için anketörlerin köylerdeki çalışmaları kolaylaştırılmıştır.

Muhtar toplantıları neticesinde, Adıyaman, Gaziantep ve Şanlıurfa il sınırları içerisindeki asil örnek muhtarlıkların tamamının anket uygulamasının gerçekleştirilmesine uygun olduğu görülmüştür. Ancak, Diyarbakır il sınırları içerisinde kalan Lice İlçesi Bağlan, Kulp İlçesi Üçkuyu, Çüngüş İlçesi Atalar ve Yazyağmuru ve Çermik İlçesi Akpınar köylerinin, nüfus boşalması, yol ve güvenlik sorunları gibi nedenlerle anket uygulamasına elverişli olmadığı anlaşılmış; bu köylerin yerine nüfus büyüklüğü olarak çıkarılan köylerin tamamına ikame edilebilecek olan Merkez İlçeye bağlı Güzelköy'ün (Diyarbakır ili birinci yedek örneği) örnekleme dahil edilmesi uygun bulunmuştur. Anket yapılacak bir diğer il olan Mardin'de ise kırsal alanın güvenlik sorunları nedeniyle çalışmaya uygun olmadığı görülerek örnekleme giren köylerin tamamı uygulama dışı bırakılmıştır.

Anket uygulanacak olan 81 muhtarlığın küme içi örnek seçimini gerçekleştirmek üzere her örnek muhtarlık için merkez köyü ve varsa mahalle ve mezraların tamamını kapsar şekilde hanehalkı listeleri hazırlanmıştır.

Örneklemin temsil ediciliğini sağlamak amacıyla örnek köylerin örnekleme içinde nüfuslarıyla orantılı olarak temsil edilmeleri gerekmiş; bu amaçla muhtarlık toplam nüfusunun her 50 kişisi için bir hanenin örnekleme dahil edilmesi kararlaştırılmıştır. Hazırlanmış olan muhtarlık hane halkı listeleri kullanılarak her köy için anket uygulanacak asil ve yedek üyeler belirlenmiş, hane soru kağıtları bu hanelerin reisleriyle (hane reisi bulunamamışsa hane hakkında bilgi verebilecek bir başka bireyle) doldurulmuştur. Hanede görüşme yapılacak kadın ise (eğer hanede yaşayan 15-55 yaş grubunda birden fazla kadın varsa) yine tesadüfi örneklemeyle seçilmiştir.

TABLO-3a KIR ALT EVRENİNDE UYGULANAN ANKETLERİN DAĞILIMI

İL	KÖY	NÜFUS	KÖY ANKETİ	HANE ANKETİ	KADIN ANKETİ	TOPLAM ANKET
ADYAMAN	HASANCIK	993	1	20	20	41
"	KUŞTEPE	761	1	14	14	29
"	YAZIBAŞI	894	1	17	17	35
"	TOKAR	254	1	5	5	11
"	MUTLU	1,241	1	23	23	47
"	YAĞIZATLI	833	1	16	16	33
"	BEŞGÖZE	351	1	7	7	15
"	AKÇAKAYA	304	1	6	6	13
"	ÇUKURTAŞ	350	1	7	7	15
"	BAYIRLI	377	1	7	7	15
"	ALANCIK	1,225	1	23	23	47
"	TAŞKALE	962	1	18	18	37
DİYARBAKIR	GÜZELKÖY	2,181	1	43	43	87
"	HANTEPE	1,562	1	30	30	61
"	YENİEVLER	,665	1	12	12	25
"	ÇELİKLİ	377	1	7	7	15
"	KAVAKLIBAĞ	616	1	12	12	25
"	OĞLAKLI	770	1	14	14	29
"	YAPILAR	533	1	9	9	19
"	ELİFUŞAĞI	333	1	6	6	13
"	BOZCALI	117	1	2	2	5
"	TORAMAN	295	1	6	6	13
"	BAYIRKONAĞI	282	1	5	5	11
"	ÇAVLI	502	1	9	9	19
"	YOLKÖPRÜ	241	1	5	5	11
"	KOÇBABA	389	1	7	7	15
"	YERİGÜZEL	616	1	11	11	23
"	ÖZEKLİ	2,062	1	39	39	79
"	ABALI	291	1	5	5	11
"	YAMAÇLI	255	1	5	5	11
"	KAZANDAĞI	712	1	14	14	29
GAZİANTEP	A.HÖCÜKLÜ	543	1	10	10	21
"	OĞUZLAR	287	1	5	5	11
"	KARAHÜSEYİNLİ	206	1	4	4	9
"	KARACAÖREN	197	1	4	4	9
"	BAĞTEPE	306	1	6	6	13
"	ASMACIK	179	1	3	3	7
"	AMBARCIK	128	1	2	2	5
"	KAYACIK	234	1	4	4	9
"	ÇILDIROBA	699	1	13	13	27
"	HAVUZLUÇAM	192	1	4	4	9

GAZIANTEP	SEVİNDİ	247	1	5	5	11
"	SAZGIN	607	1	11	11	23
"	EKİNVEREN	398	1	7	7	15
"	ÇAPALI	208	1	4	4	9
"	MİSİRCİK	364	1	7	7	15
"	UZUNLU	609	1	10	10	21
"	BAŞMAĞARA	403	1	9	9	19
"	YENİYURT	211	1	3	3	7
"	BAYATLI	568	1	11	11	23
"	GEÇİTBOYU	201	1	4	4	9
"	GÖZLÜCE	159	1	3	3	7
"	AKINYOLU	1,993	1	37	37	75
ŞANLIURFA	İLERİ	1,626	1	31	31	63
"	ÜÇKUYU	256	1	4	4	9
"	BALABAN	477	1	9	9	19
"	BÖĞÜRTLEN	420	1	8	8	17
"	NARLIKAYA	1,059	1	20	20	41
"	UĞURCUK	366	1	7	7	15
"	KESMECİK	330	1	6	6	13
"	GÖZELİ	946	1	18	18	37
"	UZUNZİYARET	1,464	1	27	27	55
"	YASLICA	2,200	1	41	41	83
"	BAKMAÇ	506	1	28	28	57
"	OĞULBEY	52	1	1	1	3
"	A. AKÖREN	152	1	3	3	7
"	KÖKSÜREN	289	1	5	5	11
"	AYRAN	2,588	1	49	49	99
"	KABATAŞ	181	1	3	3	7
"	AKLAR	196	1	4	4	9
"	ARICA	378	1	7	7	15
"	GÖKTEPE	160	1	3	3	7
"	KARADİBEK	356	1	7	7	15
"	KÖRKUYU	159	1	3	3	7
"	İNCİRLİ	307	1	6	6	13
"	OYMAKLI	520	1	10	10	21
"	YAMAÇALTI	835	1	16	16	33
"	UĞURTAŞ	322	1	2	2	5
"	ALPI	496	1	8	8	17
"	MİLLİSARAY	338	1	6	6	13
"	AÇMALI	152	1	3	3	7
TOPLAM		47,414	81	905	905	1,891

Sonuç olarak araştırmanın kır alt evreninde Adıyaman 12 , Diyarbakır 19, Gaziantep 22 ve şanlıurfa 28 olmak üzere toplam 81 köyde, 81 Köy Genel Bilgi Formu doldurulmuş, 905 Kır Hane ve 905 Kır Kadın anketi yapılmıştır (Tablo-3a). Böylece kır alt evreninin örnekleme oranı :

hane düzeyinde $905/226,442 = .0040$,

birey düzeyinde $905/371,078 = .0025$

olarak gerçekleşerek sadece evren bazında değil, il bazında da oldukça temsil edici ve yeterli bir seviyeye ulaşmıştır.

Kent Örnekleme Dağılımı

Kent örnekleme planı, Devlet İstatistik Enstitüsü Araştırma Tetkik ve İstatistik Teknikler Dairesi Başkanlığı'ndan destek alınarak, 1990 yılı sayım verileri temelinde, yine evreni temsil yeteneğinde ve yeterli olacak şekilde hazırlanmıştır.

Bu amaçla anket uygulaması kapsamındaki 5 il ve bunlara bağlı kentsel nitelikli yerleşim yerleri, il içi homojenliğin ve iller arası heterojenliğin yüksek olduğu düşünülerek, idari bölünüşe göre il bazında katmanlanmıştır. İlk katmanlamadan sonra il içi yerleşim yerleri nüfus gruplarına göre tekrar katmanlanmıştır.

Bu ikinci katmanlamadan sonra 5 il ve 20,001-50,000, 50,001-200,000 ve 200,001+ olmak üzere üç nüfus grubuna göre ayrılmış 15 tabaka elde edilmiş; ancak Adıyaman ve Mardin illerine bağlı 200,001+ nüfuslu yerleşim yeri bulunmaması nedeniyle geçerli tabaka sayısı 13 olarak belirlenmiştir. Daha sonra bu 13 tabakanın her birini temsilen bir merkez seçilerek (eğer katmana uygun birden fazla merkez varsa bunlardan biri raslantısal olarak seçilmiştir) PPS (nüfuslarıyla orantılı olarak) yöntemi ile her merkez için örnek sayıları belirlenmiştir.

Ardından, 200,001+ nüfuslu yerleşim birimleri mahalle bazında alt, orta, üst olmak üzere gelir grubuna göre, diğer iki nüfus grubundaki merkezler ise başka sosyoekonomik özelliklerine göre bir üçüncü katmanlamaya tabi tutulmuştur.

Anket uygulamasına tabi tutulacak hanelerin nihai belirlenmesinin yapılabilmesi için, katmanların her biri sokak numarası birbirini takip eden beşer hanelik kümelerle ayrılmış, uygulama bu kümelerden raslantısal olarak seçilmiş olanlarda yapılmıştır. Uygulamada esas, kümeyi oluşturan 5 hanenin tamamında anket uygulamasının yapılmasıdır. Herhangi bir nedenle kümeyi oluşturan hanelerin bir ya da birkaçında uygulama yapılamaması durumunda, kümenin hane numara sırası takip edilerek 5 anket tamamlanmıştır. Kümede hiçbir hanenin bulunmaması halinde ise ikame kümeler kullanılmıştır.

Kent alt evreninde, Adıyaman Merkez 9, Gölbaşı İlçesi 9, Diyarbakır Merkez 34, Ergani 7, Silvan 5; Gaziantep Merkez 54, İslahiye 6, Kilis 12; Mardin Merkez 11, Midyat 7; Şanlıurfa Merkez 26, Ceylanpınar 9, Siverek 11 olmak üzere 200 kümede, 1,000 hane ve 1,000 kadın, toplam 2,000 anket gerçekleştirilmesi planlanmıştır. Ancak Urfa Ceylanpınar'da bir asil küme ve ikamesinin bulunduğu mahalleye Afgan mültecilerin yerleştirildiği görülmüş ve uygulama dışı bırakılmıştır. Benzer şekilde, Gaziantep'in İslahiye İlçesi'nde bir asil küme ve ikamesinin bulunduğu mahallenin iskan amaçlı kullanımdan çıktığı anlaşılmış ve buradaki uygulama da iptal edilmiştir.

Sonuç olarak kent alt evreninde, Adıyaman, Diyarbakır, Gaziantep, Şanlıurfa ve Mardin il sınırları içerisindeki kentsel nitelikli yerleşim yerlerinde toplam 198 kümede 990 hane ve 990 kadın anketi olmak üzere 1,980 anket uygulaması yapılmıştır (Tablo-3b).

Ulaşılan örnekleme oranı,

hane bazında $990/352,167 = .0028$

birey bazında $990/532,300 = .0019$ 'dur.

Bu düzeyde yüksek bir örnekleme oranı da evreni temsil bakımından oldukça yeterlidir.

TABLO-3b KENT ALT EVRENİNDE UYGULANAN ANKETLERİN DAĞILIMI

İL	İLÇE	NÜFUS	KÜME	HANE ANKETİ	KADIN ANKETİ	TOPLAM ANKET
ADİYAMAN	MERKEZ	100,045	9	45	45	90
"	BESNİ	26,076	-	-	-	-
"	GÖLBAŞI	29,588	9	45	45	90
"	KAHTA	40,281	-	-	-	-
DİYARBAKIR	MERKEZ	381,144	34	170	170	340
"	BISMİL	39,834	-	-	-	-
"	ERGANİ	37,365	7	35	35	70
"	SILVAN	59,865	5	25	25	50
GAZİANTEP	ŞAHİNBEY	384,510	54	270	270	540
"	ŞEHİTKAMİL	218,924	*	*	*	*
"	İSLAHIYE	34,607	5	25	25	50
"	KİLİS	82,882	12	60	60	120
"	NİZİP	58,604	-	-	-	-
MARDİN	MERKEZ	53,005	11	55	55	110
"	KIZILTEPE	60,134	-	-	-	-
"	MİDYAT	29,569	7	35	35	70
"	NUSAYBİN	49,671	-	-	-	-
ŞANLIURFA	MERKEZ	276,528	26	130	130	260
"	BİRECİK	28,440	-	-	-	-
"	CEYLANPINAR	33,238	8	40	40	80
"	SİVEREK	63,049	11	55	55	110
"	SÜRÜÇ	39,905	-	-	-	-
"	VİRANŞEHİR	57,461	-	-	-	-
TOPLAM		2,184,725	198	990	990	1,980

* Gaziantep'in Merkez ilçeleri olan Şahinbey ve Şehitkamil birlikte ele alınmıştır.

2.3. Soru Formlarının Hazırlanması

Soru formları hazırlanırken, araştırmanın odak noktası olan kadının içinde yaşadığı hane ve toplumdan soyutlanamayacağı göz önüne alınarak, kadını sosyal hayatı içinde çok yönlü olarak tanımlayabilecek soru formlarının oluşturulmasına çalışılmıştır. Bu amaçla yola çıkıldığında anket uygulamasının yalnızca kadın değil, kadının içinde bulunduğu ilişki ağlarının da ortaya konmasına hizmet edecek şekilde yaşanan hane ve toplum düzeyinde de yapılması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Sonuç olarak, hem kent hem de kır alt evrenlerinde kadınlarla uygulanacak soru formlarının yanında birer hane formu oluşturulmasına; ayrıca kır alt evreninde, içinde yaşanan toplumun çeşitli özelliklerini görmeye yarayacak bir köy soru kağıdının hazırlanmasına; kent alt evreninde ise yaşanan toplumun anketle değil, ikincil verilerin değerlendirilmesine ve görüşmeler yapma yoluyla tanımlanmasına karar verilmiştir. Bu doğrultuda kır alt evreni için köy genel, kır hane ve kır kadın olmak üzere üç; kent alt evreni için kent hane ve kent kadın olmak üzere iki; toplam beş ayrı soru formu hazırlanmıştır.

Köy Genel Bilgi Formu

Köy Genel Bilgi Formu araştırma konusu olan "kadın"ın içinde bulunduğu geniş toplumsal ilişki sistemini tanımak amacıyla, anket uygulaması kapsamına giren tüm muhtarlıklarda; muhtar, azalar, öğretmen, imam ve köy ileri gelenlerinin de bulunduğu geniş gruplarda uygulanmak üzere hazırlanmıştır.

Yerleşim yerinin konumu, kan bağı ilişkileri, köy içi güç yapılanması ve etnik yapı gibi, araştırma kavramsal çerçevesi oluşturulurken doğrudan kadının statüsünü etkileyeceği varsayılan konuların yanı sıra, köydeki egemen üretim modeli, sahip olunan üretim araçlarının nitelik ve nicelikleri, köyün yararlanabildiği hizmetler, köyün genel sorunları gibi konularda da bilgi toplama amacına yöneliktir. Toplam 48 soru ve 118 değişken içerir.

Kır Hane Soru Kağıdı

Kadını, yaşadığı en küçük toplumsal birim içinde tanımaya yönelik olarak hazırlanan bu hane soru kağıdının, mümkün olduğunda hane reisiyle, eğer bu mümkün değilse hane hakkında bilgi verebilecek, hanenin öncelikle erkek bir başka bireyiyle doldurulması uygun görülmüştür. Hanenin kaynak tabanı, göç örüntüleri, hane halkı kompozisyonu, hane yapısı, emek kullanım biçimi, sosyoekonomik statüsü ve yaşam biçimi (tüketim modeli) konularında bilgi almayı amaçlayan soru kağıdı bölge kırsal alanının özellikleri göz önüne alınarak hazırlanmıştır. Bu soru kağıdında ayrıca, hane reisinin bir erkek olarak kadına bakışını ve kadına yaklaşım konusundaki eğilimlerini görmeye yönelik bir bölüm de bulunmaktadır. Bu bölümün hane reisinin kendisiyle görüşme yapılmadığı durumlarda iptal edilmesi öngörülmüştür. Soru kağıdı 42 soru ve 229 değişkenden oluşmuştur.

Kır Kadın Soru Kağıdı

Örnek hanelerde yaşayan 15-55 yaş grubundaki kadınlardan biriyle (eğer hanede bu özellikte birden fazla kadın varsa içlerinden biri basit tesadüfi örneklemeyle seçilerek) uygulanması amacıyla hazırlanmıştır. Kadının yaş, medeni durum, fiziksel durum ve diğer bireysel özelliklerinin yanı sıra hane içi iş yükü, yetki ve güç yapılanmasındaki konumu, hane dışı ilişkileri ve üretimden aldığı pay gibi konularda da bilgi toplamaya yöneliktir. Ayrıca, kadının, sosyal değerlerini ve bağımsız hareket etme eğilimini ortaya çıkarmayı amaçlayan soruları da ihtiva eder. Soru kağıdında 229 değişkeni içeren toplam 92 soru bulunmaktadır.

Kent Hane Soru Kağıdı

Kır hane anketinin, bölgedeki kentsel yapı ve özellikler göz önüne alınarak kent alt evrenine uyarlanmış biçimindedir. Yine öncelikle hane reisi ya da bir diğer erkek hane halkı bireyi ile doldurulmak üzere hazırlanmıştır. Toplam 34 soru 184 değişken içerir.

Kent Kadın Soru Kağıdı

Esas olarak kır kadın soru kağıdının yapısında olmakla ve birçok ortak soru içerilmekle beraber kentsel kadının yaşamı düşünülerek hazırlanmıştır. Özellikle, kentsel kadının, kırsal kadına nazaran ikincil ilişkilere daha fazla girdiği varsayılarak, kadının dış dünyayla ilişkileri ve işgücünü piyasa ekonomisi içinde değerlendirmesi konularına ağırlık verilmiştir. 88 soru ve 224 değişkeni içerir.

2.4. Saha Çalışması

Saha Ekibi

Uygulama, bir saha koordinatörü ve ona bağlı olarak çalışan iki saha sorumlusunun yönetiminde 12 bayan, 8 erkek anketörden oluşan bir ekip tarafından yürütülmüştür. Ayrıca, çalışma süresince zaman zaman ekibe danışman olarak çeşitli disiplinlerden uzmanlar katılmıştır.

Araştırmanın sağlıklı sonuçlara ulaşabilmesinde önemli rol oynayan anketör ekibinin oluşturulmasında oldukça seçici davranılmış, anketörlerin, bölgeyi iyi tanıyan, Türkçe dışında yörede konuşulan dillerden en az birini iyi bilen, konuya ve bölge insanının yaşam koşullarına duyarlı, en az lise mezunu olmalarına dikkat edilmiştir. Seçilen anketörler, araştırmanın konusu ve amaçları ile uygulama ilkelerinin aktarıldığı bir eğitime de alınmıştır.

Pilot Uygulama

Hazırlanan soru kağıtlarının sahada denenmesini ve anketörlerin uygulama öncesi deneyim kazanmalarını amaçlayan pilot çalışma Mart 1993'te gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmanın örnekleme, ana araştırmanınkinden bağımsız olarak amaçlı örnekleme metoduyla tasarlanmıştır. Diyarbakır, Gaziantep ve Şanlıurfa illerinin, tarımsal yapı, nüfus hareketleri ve etnik özellikler bakımından farklılıklar göstereceği düşünülen ikişer köyünde toplam 48 anketin uygulanmasıyla gerçekleştirilen bu çalışma ile, anket sorularının istenilen bilginin toplanması için ifade ve kapsam yönünden uygun birer araç

olup olmadığı, soru seçeneklerinin sahadan gelecek yanıtları ne ölçüde içerdiği, soruların anketör ve denekler açısından anlaşılabilir ve kolay ifade edilebilir olup olmadığı sınanarak önemli faydalar sağlanmıştır.

Anket Uygulaması

Pilot çalışma sonrası soru kağıtlarına son şekli verilmiş ve anket uygulaması, 15 Mayıs tarihinde, çalışmaya katılımı uygun bulunan anketörlerle, Diyarbakır kırsal alanında başlatılmıştır. 12 bayan, 8 erkek, toplam 20 anketörle yürütülen araştırma boyunca, hem kır hem de kent alt evrenlerinde, bayan anketörler kadın, erkek anketörler ise hane anketlerinin uygulamasından sorumlu tutulmuş; bayan anketörler günde ortalama 4, erkekler ise (hane anketlerinin görece daha kısa olmasından dolayı) 6 anket uygulamıştır. Kır alt evreni için hazırlanan köy genel bilgi formları ise bizzat saha sorumluları tarafından uygulanmıştır.

Araştırma süresince, her gece, o gün uygulanan anketlerin değerlendirilmesinin yapıldığı toplantılar düzenlenmiş; sorunlar, eksiklikler ve zorluklar birlikte tartışılmıştır. Saha sorumlularınca, her gün doldurulan soru formları üzerinde kontroller yapılmış, hata ve eksikliklerin yerinde giderilmesi imkanı yaratılmıştır. Ayrıca saha sorumluları, günlük plan ve raporlar hazırlayarak saha koordinatörünü bilgilendirmiştir. Koordinatör'ün de yönlendirmesiyle uygulama hatalarının asgari düzeye indirilmesine çalışılmıştır.

2.5. Veri İşleme ve Değerlendirme

Saha çalışmasının başlamasının hemen ardından, verilerin işlenmesine başlanmış, soru kağıtlarının son kontrolü, kodlama ve verilerin bilgisayar ortamına aktarılması işleri bir arada yürütülmüştür. Verilerin bilgisayar ortamına aktarılmasında SPSS-PC+ (Statistical Package for Social Sciences) programının Data Entry-II modülü kullanılmıştır. Veri girişinin kolaylaştırılması amaçlanarak hem kır hem de kent alt evrenlerinde, hane ve kadın soru kağıtları ayrı dosyalarda girilmek üzere dizayn edilmiş; veri girişi bittikten sonra bu dosyalar birleştirilmiştir.

Veri girişi sırasında olası hataları en aza indirmek amacıyla, giriş ekibi iki kişiyle sınırlı tutulmuş; dolayısıyla veri girişi iki ay gibi oldukça uzun bir zamana yayılmıştır. Ancak, veri girişi ile son kontrol ve değerlendirme paralel yürütülerek araştırmanın yavaşlaması engellenmiştir.

Verilerin değerlendirilmesine, yine SPSS-PC+ programı kullanılarak, değişkenlere ait sıklık tablolarının alınmasıyla başlamış; bunlardan elde edilen tanımlayıcı veriler araştırmanın kavramsal çerçevesi doğrultusunda yorumlanarak, ileri istatistik tekniklerin kullanılmasına temel olmuştur. Alınan iki ve üç değişkenli çapraz tablolar aracılığıyla da evrenin derinliğine tanınmasına çalışılmıştır.

Araştırmanın kavramsal çerçevesinden hareketle ve tanımlayıcı istatistiksel analizlerin yardımıyla, bazı modeller kurularak, bunların geçerliliği araştırılmıştır. Tek bir değişkene indirilmesi uygun olacak bazı çok değişkenli sorular (kararlara katılma, kadının bağımsız hareket etme eğilimi gibi) faktör analizi yardımıyla tespit edilip, bir ya da iki faktör değerine indirgenmeye çalışılmıştır. Ayrıca regresyon ve varyans analizleriyle modeller kurulmaya ve test edilmeye çalışılmış, ancak bu çalışmalardan sonuç alınamamıştır.

2.6. Araştırma Sürecinde Ortaya Çıkan Sınırlılık ve Engeller

Araştırma sürecinde ortaya çıkan başlıca sınırlılık ve engeller aşağıdaki gibi özetlenebilir:

Bölge nüfusuna ait bazı bilgiler, 1985 Genel Nüfus Sayımı verilerine dayanmaktadır. Bölgenin son derece dinamik bir nüfus yapısına sahip olması nedeniyle bunların kullanımı oldukça sınırlı olmuştur. Örneklem planının oluşturulmasında 1990 yılı verilerinden yararlanılmış, ancak uygulama sırasında bu verilerin bile önemli ölçüde geçerliliğini yitirdiği görülmüştür. Ayrıca araştırmanın saha uygulamasının yapıldığı dönemde henüz 1990 sayımı verilerine göre nüfusun yaş ve cinsiyet dağılımı yapılmadığı için örnekleme oranları toplam nüfusa göre yapılmıştır.

Araştırmanın uygulama döneminde, bazı bölge illerinde güvenlik problemlerinin yaşanması, bu illerin tamamen ya da kısmen evren dışında kalmasına neden olmuştur. Siirt, Batman ve şırnak illerinin tamamen uygulama dışı kalması, Mardin'in ise yalnız kentsel alanda uygulamaya elverişli olması nedeniyle, araştırmanın bölgeyi bütün olarak temsil etmesinden söz etmenin imkanı kalmamıştır.

Bölgede, özellikle kırsal alanda anket uygulama süreçlerinde denekler ile anketörler arasında zaman zaman bazı iletişim sorunları yaşanmıştır. Ayrıca bölge insanının eğitim seviyesinin yeterli olmayışı da bazı soruların anlaşılmasını engellemiştir.

GİRİŞ

GAP Bölgesi'nde kadının statüsü ve kalkınma sürecine entegre edilmesini amaçlayan bu araştırmanın ekonomik yönüyle ilgili bu bölümü üç aşamada açıklanmaktadır.

Birinci aşamada, GAP Bölgesi'nin ve araştırma kapsamı içersine alınan beş ilimizin; Adıyaman, Diyarbakır, Gaziantep, Şanlıurfa ve Mardin'in *sosyoekonomik özellikleri* ana hatlarıyla incelenmektedir.

İkinci aşamada, TKV tarafından uygulanan örnekleme çalışmalarından elde edilen *araştırma sonuçları*, araştırma kapsamına giren *iller düzeyinde* karşılaştırılmaktadır. Böylece, araştırma evrenindeki yerleşim birimlerinin ekonomik, sosyal özellikleri ile bu alandaki sorunlar ortaya konulmakta; kadının, üretim ve bölüşüm sürecindeki yeri ve önemi belirlenmektedir.

Üçüncü aşamada ise, nüfusunun önemli bir bölümü tarım sektöründe çalışmakta ve kırsal kesimde yaşamakta olan GAP bölgesinde *tarım sektörünün kalkınma süreci içersindeki yeri* hakkında bilgi verilmektedir.

1. Gap Bölgesi'nin Sosyal ve Ekonomik Durumu

GAP, öncelikle sulama ve enerji yatırımları olarak düşünülmüş, fakat tarımın gelişmesiyle tüm sektörleri de beraberinde sürükleyeceği dikkate alınarak entegre bir kalkınma projesi haline dönüştürülmüştür. Proje ile 26 milyar kilovat/saatlik enerji üretimi, 1.634 milyon hektar alanın sulanması ve tarıma açılmasının yanı sıra bölge insanına iş olanakları sağlanması, kişi başına gelir düzeyinin yükseltilmesi, bölgenin gerek diğer bölgeler ve gerekse ilk planda komşu ülkeler ile ekonomik entegrasyonunun sağlanması gibi ekonomik ve sosyal değişme ve gelişmeler hedeflenmektedir. GAP Bölgesinin sosyoekonomik özellikleri ana hatlarıyla aşağıdaki gibi özetlenebilir:

*Ekonomik Göstergeler**

- i. Adıyaman, Diyarbakır, Gaziantep, Mardin, Siirt, Şırnak, Batman ve Şanlıurfa illerini kapsayan GAP bölgesi ülkemizin alan olarak %9.49'unu (1990 nüfus sayımı itibariyle) nüfus olarak ise %9.13'ünü kapsamaktadır. Yine aynı yıllarda GAP Bölgesi'nde nüfus yoğunluğu km² başına 68 kişi iken, Türkiye ortalaması 72 kişidir. Bölge nüfus artış hızı (%3.4), Türkiye ortalamasının (%2.2) üstündedir.
- ii. 1990 yılı Genel Nüfus Sayımı sonuçlarına göre, bölgede faal nüfusun %71'i tarım sektöründe çalışırken, %5'i imalat sanayii ve ticaret sektöründe çalışmaktadır.
- iii. Tarım sektörünün ağırlık kazandığı bölgede tarıma açık toprakların %78'ini ekili tarla alanları oluşturmaktadır. En önemli tarım ürünleri mercimek başta olmak üzere nohut, tütün, susam ve kuru soğandır. Bu tip tarım ürünlerinde hektar başına verimlilik diğer bölgelere göre daha yüksektir.
- iv. 1987'de ülkemiz tarım sektörü canlı hayvan değerinin %9'u GAP bölgesinde yaratılmıştır. 1988 yılı içerisinde et ve süt üretiminin ülke genel üretimi içerisindeki payı %9-10 arasında değişmektedir.
- v. Bölge gerek sanayileşme ve gerekse makinalaşma açısından Türkiye ortalamasının altındadır. GAP bölgesindeki traktör sayısının Türkiye geneli içerisindeki payı %5'dir.
- vi. 1980-1988 yılları arasında Türkiye'de yaratılan katma değer yıllık ortalama olarak yalnızca %1.37'si GAP bölgesinde yaratılmıştır. Katma değer yine yıllık ortalama olarak %59.4'ü devlet sektörüne ve %40.6'sı ise özel sektöre aittir.
- vii. 1988 yılında GAP Bölgesinde imalat sanayiinde yaratılan katma değer illere göre oransal dağılımı %50 Gaziantep, %22 Siirt, %13 Diyarbakır, %7 Adıyaman, %6 Şanlıurfa ve %2 Mardin olarak belirlenmiştir.
- viii. 1988 yılında Türkiye genelinde imalat sanayiine ait toplam işyerlerinin sadece %2'si bu bölgede bulunmaktadır. Bu işyerlerinin %59.4'ü Gaziantep, %11.58'i Diyarbakır ve %5.79'u Şanlıurfa illerindedir.

* "Ekonomik Göstergeler" başlığı altındaki bilgiler, DİE, 1993. GAP Bölgesinin Sosyo-Ekonomik Yapısı ve 1980 Sonrası Gelişmeler. Ankara, isimli kitaptan alınmıştır.

- ix. Aynı şekilde, 1988'de ülkemizde iktisaden faal nüfusun ortalama olarak %2,5'i imalat sanayinde çalışırken, bu oran GAP bölgesinde %69 olarak gerçekleşmiştir. Bölgede yaratılan istihdamın oransal dağılımı %65 Gaziantep, %14 Diyarbakır, %8 Adıyaman, %6 Şanlıurfa, %5 Siirt ve %3 Mardin olarak gerçekleşmiştir. İmalat sektöründe çalışanların %90'ından fazlası Adıyaman, Siirt ve Diyarbakır'da devlet sektörüne, Gaziantep ve Mardin'de ise özel sektöre ait iş yerlerinde çalışmaktadır. Şanlıurfa'da her iki sektörde aynı oranda işgücü istihdam edilmektedir.
- x. Bölge'de topraksız çiftçi oranı %40 düzeyinde olup, çiftçi ailelerinin %7'si bölge topraklarının %51'ine sahiptir.

Sosyal Göstergeler*

- i. Bölgede tüketilen elektrik enerjisinin ülke genelindeki payı sadece %5'dir. Kişi başına elektrik tüketimi bölgede 405 kwh, Türkiye genelinde ise 726.5 kwh'tır.
- ii. Bölge insanına sunulan sağlık ve eğitim hizmetleri Türkiye geneli ile karşılaştırıldığında son derece yetersizdir. GAP bölgesinde doktor başına 3251 kişi düşerken bu rakam Türkiye genelinde 1148'dir.
- iii. Bölgede mevcut okulların %92'si ilkokul ve yalnızca %5'i orta dereceli okullardır. Öğretmen başına düşen öğrenci sayısı bölgede 40, Türkiye genelinde 28'dir.
- iv. Bin kişiye düşen otomobil sayısı Türkiye genelinde 28, GAP bölgesinde 9'dur.

Araştırma Kapsamına Giren Adıyaman, Diyarbakır, Gaziantep ve Şanlıurfa ve Mardin İllerinin Ekonomik ve Sosyal Göstergeleri

- i) Genel Bütçe Giderlerinin Gelirlere Oranı (1986-1990):

Aşağıdaki tablo araştırma kapsamına dahil 5 ilde yapılan kamu harcamalarının bu illerden elde edilen vergi ve diğer kamu gelirlerine oranlarını göstermektedir.

* "Sosyal Göstergeler" başlığı altındaki bilgiler, DPT, 1992. İller İtibariyle Çeşitli Göstergeler, isimli kitaptan alınmıştır.

TABLO-4 GENEL BÜTÇE GİDERLERİNİN GELİRLERE DAĞILIMI

İLLER	GİDER/GELİR ORANI (%)
Adıyaman	3.37
Diyarbakır	3.56
Gaziantep	1.09
Mardin	2.70
Şanlıurfa	2.37
Güneydoğu Anadolu Ort.	2.36
Türkiye Ort.	1.37

Kaynak: DPT, İller İtibariyle Çeşitli Göstergeler, Haziran 1993.

Gaziantep dışındaki tüm iller Türkiye genelinin ve Güneydoğu Anadolu ortalamasının üstünde devlet bütçesinden pay almaktadır. Başka bir deyişle, bu iller devlet bütçesine yaptıkları katkının üstünde bir bölümünü geri almaktadır.

ii) 1983-1992 Yılları Arasında Kişi Başına Kamu Yatırım Harcamaları

TABLO-5 KİŞİ BAŞINA KAMU YATIRIM HARCAMALARININ DAĞILIMI

İLLER	(MİLYON TL1993 FİYATLARIYLA)	
	1983/1992	1990/1992
Adıyaman	2.6	0.7
Diyarbakır	13.7	1.9
Gaziantep	2.7	1.0
Mardin	5.8	0.6
Şanlıurfa	26.0	6.8
Güneydoğu Anadolu Ort.	10.2	2.2
Türkiye Ort.	17.7	5.2

Kaynak: DPT, İller İtibariyle Çeşitli Göstergeler, Haziran 1993.

Kişi başına kamu yatırım harcamalarına bakıldığında araştırma kapsamına giren dört ilde Şanlıurfa dışında kamu yatırımlarının gerek Güneydoğu ve gerekse Türkiye ortalamasının altında olduğu görülmektedir. Şanlıurfa'da kişi başına yatırımları yükselten temel olgu ise GAP için yapılan yatırım harcamalarıdır. Her iki Tablo'dan çıkarılabilecek sonuç, bölgede yapılan devlet harcamalarının cari harcamalar ağırlıklı olduğu, kişi başına kamu yatırım harcamalarının ise (Şanlıurfa dışında) Türkiye genelinin altında kaldığıdır.

iii) Banka Mevduatı

TABLO-6 BANKA MEVDUATI

İLLER	KİŞİ BAŞINA MEVDUAT (TL) (1991)
Adıyaman	402 472
Diyarbakır	579 681
Gaziantep	985 885
Mardin	290.852
Şanlıurfa	263 260
Güneydoğu Anadolu Ort.	501.841
Türkiye Ort.	2 867 537

Kaynak: DPT, İller İtibariyle Çeşitli Göstergeler, Haziran 1993.

GAP bölgesinde kişi başına düşen mevduat büyüklüğü Türkiye ortalamasının çok altındadır. Bölge ortalamasının Adıyaman ve Şanlıurfa gerisinde kalırken, Diyarbakır ve Gaziantep ortalamasının üstünde bir değer göstermektedir.

Mevduat büyüklükleri temelde gelir düzeyine bağlıdır. Gelir düzeyinin bu bölgede Türkiye ortalamasının altında seyretmesi bölge halkının tasarruf eğilimlerini de olumsuz etkilemektedir. Diğer yandan bölgenin belirli kesimlerinde feodal yapıdan kaynaklanan toprak mülkiyet sistemi de yaratılan gelirlerin belirli aile ve bireylerde toplanmasına neden olabilmektedir. Ayrıca, tasarrufların banka mevduatları dışında altın veya "gizli tasarruflar" şeklinde tutulması da mevduat büyüklüklerinin düşük olmasında bir ölçüde etkili olabilmektedir.

iv) Kredi Kullanımı

TABLO-7 KREDİ KULLANIMI

İLLER	1991 Yılı Kişi Başına Kredi Tutarı (Milyon T.L.)
Adıyaman	235,468
Diyarbakır	173,763
Gaziantep	862,571
Mardin	134,369
Şanlıurfa	235,895
Güneydoğu Anadolu Ort.	328,407
Türkiye Ort.	2,091,176

Kaynak: DPT, İller İtibariyle Çeşitli Göstergeler, Haziran 1993.

GAP bölgesinin ekonomik yapısının gösteren ilginç göstergelerden biri de kredi kullanımınıdır. Gaziantep dışındaki tüm illerde kredi kullanımı Türkiye ve Güneydoğu Anadolu ortalamasının altındadır. Bu durum, bölgede devlet sektörü dışındaki özel yatırım seviyesinin düşük olduğunu göstermektedir. Buna ilaveten bölge insanınca yaratılan düşük gelirle temel tüketim ihtiyaçlarının karşılandığı anlaşılmaktadır. Bölge

insanı "Fakir oldukları için fakirdirler" (Nurkse). Gelir düzeyleri düşük olduğu için tasarruf düzeyleri de düşüktür. Düşük tasarruf nedeniyle özel yatırımların gerçekleşme olanakları sınırlıdır. Yatırımların sınırlı olması da özellikle tarım dışı sektörlerde istihdam imkanlarını ortadan kaldırmaktadır. Böylece bölge insanı kısır bir ekonomik döngü içerisinde bulunmaktadır.

v) Nüfus Artış Hızı (1990)

TABLO-8 NÜFUS ARTIŞ HIZI

İLLER	NÜFUS ARTIŞ HIZI (1990 Yılı, %)
Adıyaman	3.5
Diyarbakır	3.2
Gaziantep	3.3
Mardin	2.6
Şanlıurfa	4.6
Güneydoğu Anadolu Ort.	3.4
Türkiye Ort.	2.2

Kaynak: DPT, İller İtibariyle Çeşitli Göstergeler, Haziran 1993.

Araştırma kapsamı içerisindeki dört ildeki nüfus artış hızı Türkiye ortalamasının üstündedir. Şanlıurfa'nın nüfus artış hızı Türkiye ortalamasının iki katı kadardır. Bölgeye özgü ekonomik sorunlarının temelinde hızlı nüfus artışı gelmektedir. Gelir ve istihdam düzeyi aynı oranda artırılamadığından işsizlik bölgenin en önemli sorunlarının başında gelmektedir. Bunun sonucunda da, bölge insanı ya toprağa bağlı kalıp gizli işsiz olarak iktisadi uğraşını sürdürmekte ya da bölgeyi kısa süreli veya sürekli terketmektedir.

vi) Okullaşma Oranı (%):

TABLO-9 OKULLAŞMA ORANI

İLLER	İLKÖĞRETİM			ORTAÖĞRETİM		
	İlkokul	Ortaokul	Toplam	Genel	Mesleki	Toplam
Adıyaman	99.20	51.79	83.46	18.60	9.39	27.99
Diyarbakır	86.05	7.89	69.74	19.84	6.48	26.32
Gaziantep	103.90	45.03	82.99	21.37	9.74	31.11
Mardin	86.26	28.87	62.69	12.96	4.65	17.61
Şanlıurfa	88.65	29.97	69.42	10.23	5.36	15.99
Güneydoğu Ort.	93.60	36.40	74.40	14.80	6.60	21.40
Türkiye Ort.	96.10	58.80	82.60	21.90	5.80	37.70

Kaynak: DPT, İller İtibariyle Çeşitli Göstergeler, Haziran 1993.

Teknolojik gelişme, ekonomik büyümeyi belirleyen önemli üretim faktörlerinden biridir. Teknoloji birikimi ve bu birikimin üretimde kullanımı ile verimlilik, üretim, gelir ve istihdam artışları arasında yakın ve doğrudan bir ilişki mevcuttur. Teknolojik beceriyi kazandıran faktör de eğitimidir. İnsanı "sermaye" olarak nitelendirilen donatımlı işgücü,

kalkınmanın belirleyici faktörlerinden birisidir. GAP bölgesindeki dört ilde gerek ilköğretim ve gerekse ortaöğretim okullaşma düzeyi Türkiye ortalamasının çok altındadır. Özellikle uygulamaya dönük becerileri kazandırmayı amaçlayan mesleki öğretim okullaşma oranı bu dört ilimizde son derece düşüktür. Dolayısıyla, bir yandan donatımsız işgücünün iş bulabilme olanağı güçleşirken, öte yandan da üretim ve katma değer yaratma olanağı da ortadan kalmaktadır.

vii) Doktor Başına Nüfus

TABLO-10 DOKTOR BAŞINA NÜFUS

İLLER	DOKTOR BAŞINA NÜFUS
Adıyaman	3,614
Diyarbakır	1,093
Gaziantep	2,081
Mardin	3,820
Şanlıurfa	3,453
Türkiye	1,148

Kaynak: DPT, İller İtibariyle Çeşitli Göstergeler, Haziran 1993.

Doktor başına nüfus bir ülkenin veya bölgenin yaşam standardını açıklayan önemli bir göstergedir. Diyarbakır dışındaki tüm illerde doktor başına nüfus Türkiye ortalamasının üzerindedir. Adıyaman ve Şanlıurfa'da bu rakam Türkiye ortalamasının üç katıdır.

viii) Köy Elektrifikasyonu

TABLO-11 KÖY ELEKTRİFİKASYONU

İLLER	1991 Yılı Toplam Köy/Elektrikli Köy Sayısı (%)
Adıyaman	100.0
Diyarbakır	99.34
Gaziantep	100.0
Mardin	100.0
Şanlıurfa	99.20
Güneydoğu Anadolu Ort.	99.97
Türkiye Ort.	99.91

Kaynak: DPT, İller İtibariyle Çeşitli Göstergeler, Haziran 1993.

Kalkınmanın ve sanayileşmenin önemli göstergesi enerji üretimi ve bu üretimin yeniden üretimde kullanılmasıdır. Bu bakımdan Türkiye genelinde olduğu gibi GAP bölgesinde de bu alanda herhangi bir sorunun olmadığı söylenebilir. Enerji sorununda önemli bir darboğazın olmayışı sanayi yatırımları için gerekli altyapının hazır oluşu anlamına gelmektedir.

ix) Telefonlu Köyler:

TABLO-12 TELEFONLU KÖYLER

İLLER	Toplam Köy/Telefonlu Köy Sayısı (%)
Adıyaman	98.89
Diyabakır	98.43
Gaziantep	100.0
Mardin	100.0
Şanlıurfa	95.28
Güneydoğu Anadolu Ort.	97.79
Türkiye Ort.	99.45

Kaynak: DPT, İller İtibariyle Çeşitli Göstergeler, Haziran 1993.

Aynı şekilde elektrifikasyon da olduğu gibi haberleşme aracı telefonda da GAP bölgesine bağlı iller Türkiye genelini yakalamış durumdadır.

x) Kırsal Yerleşimlerde Asfalt Karayolu (1991)
(Toplam Asfalt-Yol Oranı)= $TCK+Köy\ Hiz.\ Yolu/TCK+ Toplam\ Köy\ Yolu$)

TABLO-13 KIRSAL YERLEŞİM YERLERİNDE ASFALT KARAYOLU

İLLER	Toplam Asfalt-Yol Oranı (%)
Adıyaman	19.27
Diyabakır	14.05
Gaziantep	19.39
Mardin	17.66
Şanlıurfa	12.96
Güneydoğu Anadolu Ort.	16.42
Türkiye Ort.	21.95

Kaynak: DPT, İller İtibariyle Çeşitli Göstergeler, Haziran 1993.

Tablo'dan çıkan ilginç bir sonuç, Adıyaman ve Gaziantep illerinde toplam asfalt yol oranının Türkiye geneline yakın olmasıdır. Şanlıurfa ve Diyarbakır illeri Güneydoğu Anadolu genelinin de altında kalmıştır. Karayolu taşımacılığının ülkemiz de üretimin pazarlanması ve emeğin üretim merkezlerine taşınması açısından önemli bir yeri vardır. Son yıllarda karayolları yapımında alınan mesafeler üretim ve tüketim merkezlerinin birbirleriyle ilişkilerinin yoğunlaşmasına yardımcı olmuştur. Bölge, kendi içine kapalı bir ekonomik ve geleneksel toplumdaki pazara açık, modern bir topluma doğru evrilmektedir.

2. Araştırma Sonuçları

"Köy Genel Bilgi Formları"nın değerlendirilmesi ve alanın sosyoekonomik yapısına ilişkin bilgiler iki bölümde irdelenmiştir. Birinci bölümde bulguların genel bir değerlendirilmesi yapılırken, ikinci bölümde bulgular daha ayrıntılı olarak incelenmektedir.

2.1. Genel Değerlendirme

Bu bölüm aşağıdaki alt başlıklar altında irdelenmiştir:

- i. Köylerin Ekonomik ve Sosyal Yapısı
- ii. Üretim Yapısı ve Teknoloji Kullanımı
- iii. İstihdam ve İşgücünün Yapısı
- iv. Tüketim Eğilimleri
- v. Gelir Dağılımı

i. Köylerin Ekonomik ve Sosyal Yapısı

- a. Araştırma kapsamına giren köylerin toplam %67.1'i ova köyleri olup, sadece %28.9'u dağ köyleridir. Ekonomik ve sosyal açıdan en olumsuz konumda olan köyler Adıyaman ilinde bulunmaktadır. Diğer üç ilde ova köylerinin toplam içerisindeki payları arasında önemli bir farklılık saptanamamıştır.
- b. Dört ildeki 81 köyün gelişmişlik sıralamasında en fakir ve donatımsız köyleri, bölge geneline bakıldığında Adıyaman'da bulunmaktadır (Bu konuda bu bölümün sonundaki Ek-1'e bkz.). Gelişmiş köyler sıralamasında Gaziantep ön sırada yer alırken, onu Şanlıurfa ve Diyarbakır izlemektedir.
- c. İllere göre köylerin %72.5'i toplu köy özelliğini korumaktadır. Toplu köyler sırasında Gaziantep ve Şanlıurfa ilk sıralarda yer almaktadır.
- d. Araştırma kapsamına giren 81 köyde ortalama hane sayısı 85'tir. Köylerdeki toplam hane sayısına ilişkin aritmetik ortalama, ortanca, maksimum ve minimum değerler aşağıdaki Tablo'da verilmiştir.

TABLO-14 ARAŞTIRMA KAPSAMINDAKİ KÖYLERDE HANE SAYISI

İLLER	Köy Sayısı	H A N E S A Y I S I			
		Aritmetik Ortalama	Ortanca Değer	Maksimum Değer	Minimum Değer
Adıyaman	12	94	58	224	38
Diyarbakır	19	75	44	320	20
Gaziantep	22	56	34	260	11
Şanlıurfa	28	110	52	600	5
TOPLAM	81	85	45	600	5

e) Tarım ağırlıklı iktisadi faaliyetlerde en önemli iki üretim faktörü toprak ve emektir. Üretim faktörü olan toprak ve dağılımı ise yörenin sosyal ve kültürel yapısından kaynaklanan bir özelliğe sahiptir. Görüşülen hanelerin %30'u topraksızdır. Topraksız ailelerin %61'e yakın bir bölümü de yine toprağa bağımlı olarak tarım sektöründe çalışmaktadır. Bulgulardan çıkan bir başka ilginç sonuç, toprak sahiplerinin %77.2'sinin köylerinde oturduklarını göstermesidir.

f) Toprağın sınırlı olması, dağılımının adil olmaması ve hızlı nüfus artışı gibi faktörler tarım sektöründe istihdamın artış hızını engelleyen temel faktörlerin başında gelmektedir. Bu nedenle de yöre dışına göç olayının da (temelli veya mevsimlik) belirleyici faktörü olmaktadır. Bulgular araştırma kapsamına giren dört ilde göç olgusunun önemini ortaya koymaktadır. (Bölge genelinde görüşme yapılan hanelerde 100 erkekten 42'si, kadınların ise %10'u mevsimlik göçe katılmaktadır).

g) Araştırma kapsamına giren köylerin altyapı olanaklarına göre bir mukayese yaptığımızda,

- Tüm köylerin %64'ünün stabilize yolları olduğu, fakat yolları olmayan köylerin de küçümsenmeyecek sayıda olduğu ortaya çıkmaktadır.
- Sağlık hizmetleri konusunda tüm köylerin önemli bir bölümünün olumsuz bir konumda olduğu gözükmektedir. Köylerin %77.8'inde sağlık ocağı yoktur.
- Bulgulardan çıkan ilginç bir sonuç da, bazı yerleşim merkezlerinde tarım ürünleri dışında mal ve hizmetlerin satın alınabileceği bir "bakka'lın" bulunmamasıdır. Bunun iki anlamı olabilir:

. Birincisi, köyde yerleşik vatandaşlar tarım ürünleri dışındaki ihtiyaçlarını yöreye en yakın alışveriş merkezlerinden karşılamaktadır.

İkincisi de tarım ürünleri dışındaki gereksinimleri son derece sınırlı ve gelir düzeyleri düşük olduğu için bunların önemli bir bölümünü kendi üretimleri ile karşılama yoluna gitmektedirler. (Ancak Türkiye genelinde olduğu gibi GAP Bölgesi'nde de seyyar satıcılık; köyleri ayda bir-iki defa ziyaret eden çerçilerin varlığı da dikkate alınmalıdır.)

ii. Üretim Yapısı ve Teknoloji Kullanımı

GAP bölgesinin kapsamına giren tüm illerin en belirgin ekonomik faaliyet alanı tarım sektörüdür. Bölgede temel üretim faaliyetleri kuru tarla tarımı, endüstriyel bitkiler ve sebze tarımı ile hayvancılıktır. Örnekleme dahil köy yerleşimlerinde ortalama küçükbaş hayvan varlığı 500'ün altındadır. Büyükbaş hayvan varlığı ise 11-200 arasında değişmektedir.

İllere göre toprak dağılımında topraksız hanelerin oranı (anket verilerine göre) yaklaşık %30'dur. Topraksız hanelerin en yüksek olduğu iller Diyarbakır (%33.8) ile Şanlıurfa'dır (%34.9). Kırsal yörede kuru arazi dağılımına bakıldığında, topraksız hanelerin oranı %41.5'dir. Topraksız hanelerin sulu arazi dağılımındaki payı ise %74.2'yi bulmaktadır.

iii. İstihdam ve İşgücünün Yapısı

Elde edilen bulgular kırsal yöredeki kadın/erkeklerin toplam nüfus içerisindeki paylarının eşit olduğunu göstermektedir. İşgücü tanımı içerisinde yer alan 14-64 yaş grupları (erkek/kadın olarak) toplam içerisindeki payı %57'dir. Bu oran, kadınlar için %58, erkekler için %56'dır. Dikkate alınması gereken diğer bir nokta da önümüzdeki yıllarda işgücüne katılacak genç nüfusun (0-13) yüksekliğidir. Bu oran kadınlar için %39, erkekler için ise %41'dir. Bir taraftan hızlı nüfus artışı nedeniyle genç ve aktif nüfusun sayısı artarken, öte yandan tarım dışı sektörlerde yeni istihdam olanakları yaratılmadığı için tarım sektöründe mevcut üretimi paylaşan, verimliliği düşük ve katma değere katkısı olmayan gizli işsizler ordusu ortaya çıkmaktadır. Araştırma bulgularına göre, kırsal kesimdeki hanelerin %73.5'inin işgücü ihtiyacını aile fertleri ile karşılamakta olması bu yargımızı doğrulamaktadır. Bu olgu zaten tarım dışı sektörlerde katma değer yaratma imkanları sınırlı olan Güneydoğu Anadolu bölgesi için ayrı bir önem taşımaktadır. Başka bir deyişle, özellikle tarım sektöründe insanlar fakirliği paylaşmaktadır.

İşgücünün kalitesini belirleyen temel unsur eğitimidir. Kırsal yörede kadınların %76.4'nün okuma yazma bilmediklerini göstermektedir. İlkokul mezunlarının oranı ise %16.8'dir. Kentlerde ise bu oran %44.7'dir. Kısacası, GAP bölgesindeki bu dört ilde kadın işgücü sadece fiziksel emeğini arzeden bir görünüm vermektedir. Buna karşılık, emeğinin karşılığı olan ücret ise ailenin diğer üyeleri ile birlikte yaratılmakta ve paylaşılmaktadır.

Araştırma raporunun ilgili bölümlerinde daha ayrıntılı olarak görüleceği gibi, kentlerde çalışanların eğitim düzeyi görece olarak daha yüksektir. Lise ve dengi okullardan mezun olanların toplam içindeki oranı %11.6'dır. Ayrıca, hane reislerinin %75.2'si herhangi bir işte çalıştıklarını beyan ederlerken, işsizlerin oranı ise %16.7'dir. Kentlerde tarım dışı üretim faaliyetlerinde çalışanlar ve ulaştırma makinaları kullananların toplam içersindeki payının %44 olması bunu kanıtlamaktadır. Girişimçilerin payı sadece %0.6'dır. Tarım dışı sektörlerde devlet en önemli işverendir.

iv. *Tüketim Eğilimleri*

Tarım dışı sektörlerin gelişmemiş olması bölgenin temel (dayanaksız) tüketim malları dışında dayanıklı tüketim ihtiyaçlarının önemli bir bölümünü bölge dışından karşılanması zorunluluğunu getirmektedir. İllere göre anket uygulanan hanelerde dayanıklı tüketim malları dağılımına bakıldığında, dört ilde de temel dayanıklı tüketim malları olarak kabul edilen mutfak donatımı malları ile birincil elektrikli tüketim malları (radyo/teyp, televizyon, vs.) ilk sırada yer almaktadır. Bunları mobilya ve ağaç işleri gibi diğer dayanıklı tüketim malları izlemektedir. Binek otomobili yüksek gelir gruplarını ilgilendirdiği için toplam tüketim malları içersindeki payı Gaziantep (%9) hariç son derece düşüktür.

Özet olarak, Türkiye'nin gelir düzeyinin görece olarak düşük olduğu bu 4 ilde tüketim birimi olarak ele alınan hanelerin büyük bir bölümü, temel dayanıklı tüketim malları ihtiyaçlarını karşılamış durumdadır. Gelir düzeyleri zaman içersinde artış gösterdiği takdirde bölge tüketicileri kalite ve kullanım açısından daha pahalı tüketim mallarını talep edebileceklerdir.

v) *Gelir Dağılımı*

Ekonominin temel göstergelerinden birisi de yaratılan gelirin onu oluşturan gruplar, kişiler ve sosyal katmanlar arasında nasıl paylaşıldığıdır.

Kırsal kesimde tarımsal verilere dayanarak elde ettiğimiz bulgular bize bu konuda bazı ipuçları vermektedir:

- a. Tarım sektöründe toprak dağılımındaki çarpıklık gelir dağılımını da belirlemektedir. Toprak sahiplerinin yaratılan artı ürünün önemli bir bölümünü paylaştıkları, topraksız köylülerin de emek karşılığı pay aldıkları gözlenmektedir. Tarım sektöründe emek yoğun tarım teknolojisi kullanıldığından ve toprağın kıt bir faktör olması nedeniyle toprak rantının toplam gelirden elde ettiği payın emeğinin üstünde olması gerekmektedir.
- b. Gözlemlerimize göre, küçük toprak sahipleri ve topraksız köylüler ise elde ettikleri düşük verimli ürünü aile bireyleri arasında paylaşmak zorundadır. Dolayısıyla, tarım sektörü dışında işsizlik olgusu onları birarada kalmaya ve üretileni beraberce tüketmeye zorunlu kılmaktadır.
- Gelir düzeyinin düşük olması tasarruf eğilimini ve olanaklarını ortadan kaldırmakta, çiftçiler yeniden üretim için gerekli krediyi banka ve kooperatiflerden sağlamak yerine, finans kuruluşlarının en ilkel şekli olan şahıslardan bazen ürün karşılığı ve bazen de piyasa faiz oranlarının üstünde borçlanma yoluyla sağlayabilmektedir. Araştırma, hanelerin %62.8'inin öncelikle şahıslardan kredi alma (tefecilik) geleneksel yöntemini kullandıklarını göstermektedir.
- c. Devletin cari ve yatırım harcamaları bölge halkının gelirinde "çarpan" etkisi yapmaktadır. Halkın tasarruf eğilimi Türkiye geneline göre düşük olduğundan, devlet harcamaları bölgede çalışanların gelir düzeyini artırabilmektedir. Fakat bu gelir artışı fiyatları tırmandırmanın ötesinde üretken yatırımlara dönüşmediği için üretim artmamakta ve istihdam yaratılamamaktadır.

2.2. Bulguların Ayrıntılı Olarak Değerlendirilmesi

i. GAP Alanı Kırsal Yerleşimlerde Geçim Kaynakları (Kaynak Tabanı)

GAP bölgesi kırsal alanında görüşme yapılan hanelerin temel geçim kaynaklarını, veya bir başka deyişle temel ekonomik aktivitelerini öncelikle **kuru tarla tarımı** ve **mevsimlik geçici işçilik** oluşturmaktadır. Bölgede yürütülen temel ekonomik faaliyetler ve bunların hane gelirlerindeki öncelik sıraları aşağıda görülmektedir.

TABLO-15 TEMEL GEÇİM KAYNAKLARI

FAALİYETLER	1.DERECE	2. DERECE	3. DERECE
Kuru Tarla Tarımı	29.8	31.6	11.3
Mevsimlik Tarım İşçiliği	15.7	14.3	13.3
Endüstri Bitkileri	13.9	3.9	3.4
Havvancılık	10.8	23.8	34.5
Tarım Dışı Mevsimlik İşçilik	10.2	4.9	6.5
Diğer *	7.0	4.2	5.8
Yurtiçi ve Yurtdışı İşçilik	4.1	2.4	4.4
Ticaret, Esnafılık, Taşımacılık	4.0	2.1	3.1
Sebzecilik	2.2	5.7	9.2
Meyvecilik	2.2	7.1	8.5

* "Diğer" olarak gösterilen gelir kaynakları çoğunlukla emekli maaşı, çoban, balıkçı (Urfa), korucu, oduncu briketçi, akraba yardımı vb. kalemlerden oluşmaktadır.

Hanelerin kaynak tabanında ilk sırayı alan bitkisel üretim gelirleri, daha çok kuru arazilerde üretilen hububat ve baklagillerden (mercimek-nohut) oluşmaktadır. Pamuk, tütün gibi doğrudan pazara yönelik endüstri bitkileri ile hem aile tüketimi hem de pazar için sebze üreten hanelerin oranı oldukça düşüktür.

Aşağıdaki Tablo'larda hanelerin toprak dağılımına göre temel geçim kaynakları ayrıntılı olarak gösterilmektedir (Tablo-16 a,b,c).

Tablo-16a'da yanıt alınan 803 hanede 237 topraksız hanenin bir bölümünün endüstri bitkileri ekimi, tarla tarımı, sebzecilik ve meyvecilik yaparak temel geçim kaynaklarını sağladıklarını göstermektedir. Yani topraksız hanelerin bir bölümü toprak kiralama, ortaklık ya da yarıcılık şeklinde çalışarak birincil geçim kaynağı elde etmektedir. Görüşülen hanelerin %13.9'unun temel geçim kaynağının endüstri bitkileri olması ve bunun da 1/3'ünün topraksız hanelerden oluşması ilginç bir çıkarsamadır. Mevsimlik işçilikten birincil geçim kaynağı sağlayan %25.9 oranındaki hanelerin yarısına yakını topraksızdır.

Görüşülen hanelerin 617'sinde ikincil geçim kaynağına yanıt alınabilmiştir. Bu kapsamdaki 130 topraksız hanenin bir bölümü de ikincil geçim kaynağını aynı şekilde tarımsal faaliyetlerden sağlamaktadırlar. İkincil geçim kaynağını mevsimlik işçilikten elde eden %19.2 oranındaki hanelerin de 1/3'ü topraksız hanelerden oluşmaktadır (Tablo-16b).

Üçüncül geçim kaynağını tarımsal faaliyetlerden elde eden topraksız hane oranı yüksek çıkmamıştır. Zaten bu soruya da görüşülen hanelerin ancak 293'ünden yanıt alınmıştır (Tablo-16c).

Tarımsal üretim (Tarla tarımı, endüstri bitkileri ekimi, sebze ve meyvecilik) hanelerin %48.1'inin birincil geçim kaynağıdır. Toprak varlığı ile mevsimlik işçilik arasında ters yönlü bir ilişki vardır, toprak varlığı arttıkça mevsimlik işçilik azalmaktadır.

Yıl	Toprak Varlığı	Mevsimlik İşçilik	Oran (%)
1980	100	100	100
1981	100	100	100
1982	100	100	100
1983	100	100	100
1984	100	100	100
1985	100	100	100
1986	100	100	100
1987	100	100	100
1988	100	100	100
1989	100	100	100
1990	100	100	100
1991	100	100	100
1992	100	100	100
1993	100	100	100
1994	100	100	100
1995	100	100	100
1996	100	100	100
1997	100	100	100
1998	100	100	100
1999	100	100	100
2000	100	100	100
2001	100	100	100
2002	100	100	100
2003	100	100	100
2004	100	100	100
2005	100	100	100
2006	100	100	100
2007	100	100	100
2008	100	100	100
2009	100	100	100
2010	100	100	100
2011	100	100	100
2012	100	100	100
2013	100	100	100
2014	100	100	100
2015	100	100	100
2016	100	100	100
2017	100	100	100
2018	100	100	100
2019	100	100	100
2020	100	100	100
2021	100	100	100
2022	100	100	100

TABLO-16a TOPRAK DAĞILIMINA GÖRE BİRİNCİL GEÇİM KAYNAKLARI

Hane Sayısı Satır % Sütun % Toplam %	TOPRAK- SIZ HANE	1-50 da.	51-100 da.	101-200 da.	201+ da.	TOPLAM
ENDÜSTRİ BİTKİLERİ	36 32.1 15.2 4.5	56 50.0 15.0 7.0	9 8.0 10.6 1.1	9 8.0 15.0 1.1	2 1.8 4.2 0.2	112 100.0 13.9 13.9
TARLA TARIMI	20 8.4 8.4 2.5	106 44.4 28.4 13.2	40 16.7 47.1 5.0	34 14.2 56.7 4.2	39 16.3 81.3 4.9	239 100.0 29.8 29.8
HAYVANCILIK	25 28.7 10.5 3.1	44 50.6 11.8 5.5	13 14.9 15.3 1.6	3 3.4 5.0 0.4	2 2.3 4.2 0.2	87 100.0 10.8 10.8
SEBZECİLİK	4 22.2 1.7 0.5	7 38.9 1.9 0.9	1 5.6 1.2 0.1	4 22.2 6.7 0.5	2 11.1 4.2 0.2	18 100.0 2.2 2.2
MEYVECİLİK	1 5.6 0.4 0.1	12 66.7 3.2 1.5	2 11.1 2.4 0.2	3 16.7 5.0 0.4	0.0 0.0 0.0	18 100.0 2.2 2.2
MEVSİMLİK TARIM İŞÇİLİĞİ	67 53.2 28.3 8.3	45 35.7 12.1 5.6	11 8.7 12.9 1.4	3 2.4 5.0 0.4	0.0 0.0 0.0	126 100.0 15.7 15.7
TARIM DIŞI MEVSİMLİK İŞÇİLİK	27 32.9 11.4 3.4	52 63.4 13.9 6.5	1 1.2 1.2 0.1	1 1.2 1.7 0.1	1 1.2 2.1 0.1	82 100.0 10.2 10.2
TİCARET ESNAFLIK TAŞIMACILIK	17 53.1 7.2 2.1	9 28.1 2.4 1.1	3 9.4 3.5 0.4	1 3.1 1.7 0.1	2 6.3 4.2 0.2	32 100.0 4.0 4.0
YURTDIŞI VE YURTIÇI İŞÇİLİK	11 33.3 4.6 1.4	19 57.6 5.1 2.4	1 3.0 1.2 0.1	2 6.1 3.3 0.2	0.0 0.0	33 100.0 4.1 4.1
DIĞER	29 51.8 12.2 3.6	23 41.1 6.2 2.9	4 7.1 4.7 0.5	0.0 0.0	0.0	56 100.0 7.0 7.0
HANE SAYISI TOPLAM %	237 29.5	373 46.5	85 10.6	60 7.5	48 6.0	803 100.0

TABLO-16b TOPRAK DAĞILIMINA GÖRE İKİNCİL GEÇİM KAYNAKLARI

Hane Sayısı Satır % Sütun % Toplam %	TOPRAK- SIZ HANE	1-50 da.	51-100 da.	101-200 da.	201+ da.	TOPLAM
ENDÜSTRİ BİTKİLERİ	2 8.3 1.5 0.3	12 50.0 3.8 1.9	4 16.7 5.6 0.6	2 8.3 3.7 0.3	4 16.7 9.8 0.6	24 100.0 3.9 3.9
TARLA TARIMI	27 13.8 20.8 4.4	118 60.5 36.9 19.1	31 15.9 43.1 5.0	15 7.7 27.8 2.4	4 2.1 9.8 0.6	195 100.0 31.6 31.6
HAYVANCILIK	35 23.8 26.9 5.7	66 44.9 20.6 10.7	14 9.5 19.4 2.3	13 8.8 24.1 2.1	19 12.9 46.3 3.1	147 100.0 23.8 23.8
SEBZECİLİK	5 14.3 3.8 0.8	24 68.6 7.5 3.9	2 5.7 2.8 0.3	3 8.6 5.6 0.5	1 2.9 2.4 0.2	35 100.0 5.7 5.7
MEYVECİLİK	4 9.1 3.1 0.6	27 61.4 8.4 4.4	4 9.1 5.6 0.6	6 13.6 11.1 1.0	3 6.8 7.3 0.5	44 100.0 7.1 7.1
MEVSİMLİK TARIM İŞÇİLİĞİ	27 30.7 20.8 4.4	45 51.1 14.1 7.3	7 8.0 9.7 1.1	6 6.8 11.1 1.0	3 3.4 7.3 0.5	88 100.0 14.3 14.3
TARIM DIŞI MEVSİMLİK İŞÇİLİK	13 43.3 10.0 2.1	11 36.7 3.4 1.8	2 6.7 2.8 0.3	3 10.0 5.6 0.5	1 3.3 2.4 0.2	30 100.0 4.9 4.9
TİCARET ESNAFLIK TAŞIMACILIK	1 7.7 0.8 0.2	3 23.1 0.9 0.5	3 23.1 4.2 0.5	3 23.1 5.6 0.5	3 23.1 7.3 0.5	13 100.0 2.1 2.1
YURTDIŞI VE YURTIÇI İŞÇİLİK	2 13.3 1.5 0.3	7 46.7 2.2 1.1	2 13.3 2.8 0.3	2 13.3 3.7 0.3	2 2 4.9 0.3	15 86.7 2.4 2.4
DİĞER	14 53.8 10.8 2.3	7 26.9 2.2 1.1	3 11.5 4.2 0.5	1 3.8 1.9 0.2	1 3.8 2.4 0.2	26 100.0 4.2 4.2
HANE SAYISI TOPLAM %	130 21.1	320 51.9	72 11.7	54 8.8	41 6.6	617 100.0

TABLO-16c TOPRAK DAĞILIMINA GÖRE ÜÇÜNCÜL GEÇİM KAYNAKLARI

Hane Sayısı Satır % Sütun % Toplam	TOPRAK- SİZ HANE	1-50 da.	51-100 da.	101-200 da.	201+ da.	TOPLAM
ENDÜSTRİ BİTKİLERİ	0.0	5 50.0	2 20.0	1 10.0	2 20.0	10 100.0
	0.0	3.1	5.1	3.7	7.4	3.4
	0.0	1.7	0.7	0.3	0.7	3.4
TARLA TARIMI	2 6.1	21 63.6	6 18.2	2 6.1	2 6.1	33 100.0
	5.4	12.9	15.4	7.4	7.4	11.3
	0.7	7.2	2.0	0.7	0.7	11.3
HAYVANCILIK	10 9.9	60 59.4	9 8.9	11 10.9	11 10.9	101 100.0
	27.0	36.8	23.1	40.7	40.7	34.5
	3.4	20.5	3.1	3.8	3.8	34.5
SEBZECİLİK	2 7.4	16 59.3	7 25.9	0.0	2 7.4	27 100.0
	5.4	9.8	17.9	0.0	7.4	9.2
	0.7	5.5	2.4	0.0	0.7	9.2
MEYVECİLİK	3 12.0	12 48.0	3 12.0	2 8.0	5 20.0	25 100.0
	8.1	7.4	7.7	7.4	18.5	8.5
	1.0	4.1	1.0	0.7	1.7	8.5
MEVSİMLİK TARIM İŞÇİLİĞİ	8 20.5	19 48.7	6 15.4	4 10.3	2 5.1	39 100.0
	21.6	11.7	15.4	14.8	7.4	13.3
	2.7	6.5	2.0	1.4	0.7	13.3
TARIM DIŞI MEVSİMLİK İŞÇİLİK	5 26.3	9 47.4	3 15.8	2 10.5	0.0	19 100.0
	13.5	5.5	7.7	7.4	0.0	6.5
	1.7	3.1	1.0	0.7	0.0	6.5
TİCARET ESNAFLIK TAŞIMACILIK	1 11.1	5 55.6		1 11.1	2 22.2	9 100.0
	0.3	3.1	0.0	3.7	7.4	3.1
		1.7		0.3	0.7	3.1
YURTDIŞI YURTİÇİ İŞÇİLİK	2 15.4	8 61.5	1 7.7	2 15.4	0.0	13 100.0
	5.4	4.9	2.6	7.4	0.0	4.4
	0.7	2.7	0.3	0.7	0.0	4.4
DİĞER	4 23.5	8 47.1	2 11.8	2 11.8	1 5.9	17 100.0
	10.8	4.9	5.1	7.4	3.7	5.8
	1.4	2.7	0.7	0.7	0.3	5.8
HANE SAYISI	37	163	39	27	27	293
TOPLAM %	12.6	55.6	13.3	9.2	9.2	100.0

ii. Bitkisel Tarım

Hane gelirlerinde ilk sırayı alan, tarımsal üretimin yapıldığı arazilerin mülkiyet dağılımı aşağıdaki Tablo'da gösterilmektedir.

TABLO-17 İLLERE GÖRE TOPRAK DAĞILIMI

İLLER	Topraksız	1-50	51-100	101-150	151-200	201+	TOPLAM
ADIYAMAN	25 15.63	121 75.63	8 5.00	2 1.25	3 1.88	1 0.63	160 100.00
DİYARBAKIR	78 33.77	105 45.45	20 8.66	12 5.19	4 1.73	12 5.19	231 100.00
GAZİANTEP	45 27.11	61 36.75	26 15.66	9 5.42	6 3.61	19 11.45	166 100.00
ŞANLIURFA	117 34.93	124 37.01	41 12.24	21 6.27	12 3.58	20 5.97	335 100.00
TOPLAM	265 29.71	411 46.08	95 10.65	44 4.93	25 2.80	52 5.83	892 100.00

Bölgede görüşme yapılan hanelerin %30'una yakını topraksızdır. Topraksız hanelere en fazla Şanlıurfa (%34.9) ve Diyarbakır (%33.8) illerinde rastlanmaktadır.

Toprak sahibi hanelerin yaklaşık %64' ünün sahip olduğu arazi miktarı 1-50 da. arasında değişmektedir. Bu miktara 51-100 da. araziye sahip olan yaklaşık %15'lik bölüm de ilave edildiğinde, arazi sahibi hanelerin yaklaşık %80'inin, 100da.'ın altında toprağa sahip olduğu ortaya çıkmaktadır. 100-200 da. arasında araziye sahip olanların oranı yaklaşık %11'dir. 200 da. ve daha fazla araziye sahip olan hanelerin oranı ise, yaklaşık %8 olup oransal olarak en fazla Gaziantep ilinde bulunmaktadır.

TABLO-18 İLLERE GÖRE HANELERİN KURU ARAZİ DAĞILIMI

İLLER	Topraksız	1-50	51-100	101-150	151-200	201+	TOPLAM
ADIYAMAN	79 49.38	69 43.13	7 4.38	2 1.25	2 1.25	1 0.63	160 100.00
DİYARBAKIR	100 43.29	92 39.83	19 8.23	7 3.03	4 1.73	9 3.90	231 100.00
GAZİANTEP	61 36.75	52 31.33	27 16.27	8 4.82	1 0.60	17 10.24	166 100.00
ŞANLIURFA	130 38.81	113 33.73	44 13.13	18 5.37	11 3.28	19 5.67	335 100.00
TOPLAM	370 41.48	326 36.55	97 10.87	35 3.92	18 2.02	46 5.16	892 100.00

Hanelerin %42'sinin kuru arazisi hiç yoktur. Adıyaman'da kuru arazisi olmayan hane oranı %50'ye yaklaşmaktadır. 100 dekarın üzerinde arazi sahiplerinin oranı %11 civarındadır.

TABLO-19 İLLERE GÖRE HANELERİN SULU ARAZİ DAĞILIMI

İLLER	Topraksız	1-50	51-100	101-150	151-200	201+	TOPLAM
ADYAMAN	70 43.75	90 56.25					160 100.00
DİYARBAKIR	186 80.52	34 14.72	4 1.73	3 1.30	0.00	4 1.73	231 100.00
GAZİANTEP	126 75.90	26 15.66	7 4.22	1 0.60	1 0.60	5 3.01	166 100.00
ŞANLIURFA	279 83.28	51 15.22	4 1.19			1 0.30	335 100.00
TOPLAM	661 74.10	201 22.53	15 1.68	4 0.45	1 0.11	10 1.12	892 100.00

Görüşme yapılan *hanelerin yaklaşık %75'inin sulu arazisi yoktur. Sulu araziye sahip olanların da yaklaşık %77'sinin sahip olduğu arazi miktarı 25 dekarın altındadır.* Yani hanelerin büyük çoğunluğu, sahip oldukları sulanabilen arazilerde daha çok aile tüketimine yönelik bağ-bahçe tarımı yapmaktadır. 25 dekarın üzerinde sulu araziye sahip ve daha çok pazara yönelik üretim yapabildikleri varsayılan hanelerin toplam topraklı hanelere oranı %10'un altındadır.

Adıyaman ilinde hanelerin %94'ünün sahip olduğu sulu arazi miktarı 10 dekarın altındadır. Bu oran Şanlıurfa'da %80 iken, Gaziantep'de %15'e düşmektedir. 50 dekar ve daha fazla sulanabilen araziye sahip hanelerin oransal olarak yüksek olduğu iller Gaziantep ve Diyarbakır'dır.

Topraksız hanelerin oransal olarak yüksek olduğu kırsal yerleşimlerde, *arazi kiralama, ortakçılık, yarıcılık* şeklinde arazi işleme olayı yaygın değildir. Arazi kiralama, ortakçılık ya da yarıcılık şeklinde *tutulan arazi* görüşülen hanelerde kuru tarla için %14.9, sulu tarla için ise %8.7 oranında bulunmuştur. Aynı şekilde *verilen arazi* oranı ise kuru tarla tarımında %3.9, sulu tarla tarımında 2.6 oranında bulunmuştur. Tutulan arazi oranının verilen arazi oranından yüksek olması köyden göç eden hanelere ait arazilerin köylülerce kiralama, ortakçılık ya da yarıcılık şeklinde işlenmekte olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Bölgedeki tarımsal yapı, kullanılan modern tarımsal üretim teknolojileri ve pazara yönelik endüstri bitkileri üretimi ve diğer tarımsal ürün satışlarıyla da ulusal pazarla bütünleşmiş dinamik bir görünümündedir. Tarımsal üretimde modern tarım teknolojileri kullanımı veya bunlardan yararlanma düzeyleri bu bulguları doğrulamaktadır.

Bölge genelinde toprak sahibi hanelerin yaklaşık %25'i *traktör* sahibiyken, tarımsal üretimin çeşitli aşamalarında traktör kullanan hanelerin oranı, %78'i bulmaktadır. Yine hububat üreten hanelerin yaklaşık %50'si *biçerdöğ*er kullanmaktadır. Tarımsal üretimde *kimyasal gübre* kullanımının yaklaşık %94 olduğu kırsal hanelerde, *sertifikalı tohum* kullananların oranı ise, yaklaşık %32'dir.

Bölgede pamuk, tütün, pancar vb. doğrudan pazara yönelik sanayi bitkilerinin yanı sıra, yaygın olarak ekilen buğday, arpa, nohut, mercimek vb ürünlerde de tüketim fazlası olan önemli bir miktar pazara sunulmakta ve buradan elde edilen gelir hane gelirlerinde ilk sırayı almaktadır. Hububat ve baklagil üreten hanelerin yaklaşık %40'ı değişik miktarda da olsa pazara ürün sunmaktadır. Bu oran mercimekte %72'ye çıkmaktadır.

Sulanabilen alanların sınırlı olması, bölgede doğrudan pazara yönelik sebze ve meyve üretimini de sınırlamaktadır. Yetiştirilen çeşitli sebzeler arasında en fazla satılan *salçalık kırmızı biber*dir. Bölgede yetişen meyveler arasında en fazla satılanlar ise *antep fıstığı* ve *zeytindir*.

Kırsal alanda görüşülen toprak sahibi hanelerin yaklaşık %25'inin 10 ile 10,000 adet arasında antep fıstığı ağacı vardır. Diyarbakır ve Adıyaman'da antep fıstığı üretimi yapan hanelerin oranı çok düşükken; toprak sahibi hanelerin Gaziantep'de %35'inin, Şanlıurfa'da %45'inin antepfıstığı ağacı vardır. Antepfıstığı ve yörede yetiştirilen diğer meyvelerden zeytin, üzüm, kayısı vb de dikkate alınarak, ortalama 50 ve daha fazla ağaca sahip hanelerin, tüketim fazlası ürünü satabilecekleri varsayımından hareketle, meyve üreticisi hanelerin yaklaşık %20' sinin, değişik miktarlarda da olsa meyve satış geliri olduğu söylenebilir.

Yukarda ortaya çıkan bulgular ışığında bölge; tarımsal faaliyetlerin çeşitliliği, üretim teknolojisinde iyileşme, makinalı tarımın giderek gelişmesi, üretimde verim artırıcı tarımsal girdilerin kullanımında yaygınlaşma, pazara açık ekonomiye geçiş vb. özellikleriyle sürekli bir değişim içinde görülmektedir. Bu durum kırsal hanelerin gelirlerinde artış sağlamak için süreklilik taşıyan çabalarının bir sonucu olarak değerlendirilebilir.

Tarımsal üretimde makina (traktör, biçerdöğ

er vb.) kullanımının yaygın olması, tarımsal *arazilerin büyük bir bölümünün kullanım kabiliyetinin yüksek* olduğunu ortaya koymaktadır. Bu nedenle tarımsal üretimde *hayvan gücünden çok az yararlanılmaktadır*. Görüşme yapılan toprak sahibi hanelerin ancak %24'ünde *karasaban* bulunması ve ayrıca at, katır, öküz vb. iş hayvanlarına sahip olanların oranının

düşük olması da tarımsal üretimde hayvan gücünden az yararlanmanın bir göstergesi olarak ele alınabilir.

Tarımsal üretimin çeşitli aşamalarında ihtiyaç duyulan **ışgücü** genelde aile üyelerinden karşılanmaktadır. Bu konuda hane reislerine sorulan sorudan alınan yanıtlara göre, hanelerin yaklaşık %73'ü işgücü ihtiyaçlarının tamamını **aile bireylerinin** emeklerinden yararlanarak karşıladıklarını belirtmektedir. Tarımsal faaliyetlerin yoğun olduğu (hasat vb.) dönemlerde sınırlı da olsa **akrabalar arası yardımlaşma** yoluyla gerekli işgücü karşılanmaktadır. Bu tür dönüşümlü işgücü kullandığını belirtenlerin oranı, toplam haneler arasında %5-6'yı geçmemektedir. Kendi aile üyelerinin emeği ve bunun yetmediği durumlarda dışarıdan **ücretli işçi** çalıştırdıklarını belirtenlerin oranı, toplam hanelerin %18'ini geçmemektedir.

TABLE-20 İŞGÜCÜ İHTİYACINI KARŞILAMA

İLLER	AİLE EMEĞİ	AİLE EMEĞİ+ DÖNÜŞÜMLÜ	AİLE EMEĞİ+ ÜCRETLİ İŞÇİ	HEPSİ	TOPLAM	HİÇBİRİ	GENEL TOPLAM
ADİYAMAN	147	4	5	2	158	5	163
%	93.0	2.5	3.2	1.3	100.0	3.06	
DIYARBAKIR %	137	13	34	6	190	51	241
	72.1	6.8	17.9	3.2	100.0	21.16	
GAZİANTEP %	66	10	47	12	135	31	166
	48.9	7.4	34.8	8.9	100.0	18.67	
ŞANLIURFA %	199	13	47	5	264	71	335
	75.4	4.9	17.8	1.9	100.0	21.19	
TOPLAM	549	40	133	25	747	158	905
%	73.5	5.4	17.8	3.3	100.0	17.46	

Araştırma kapsamındaki hanelerin ortalama %17.46'sı tarımla hiç uğraşmamaktadır. Adıyaman'da ise görüşülen hanelerin yalnızca %3.06'sının tarımla uğraşmadığı belirlenmiştir. Topraksız hanelerin oranının yaklaşık %30 olduğu dikkate alındığında topraksız hanelerin önemli bir bölümünün arazi kiralama, ortakçılık ya da yarıcılık şeklinde tarımsal faaliyette buldukları sonucuna varılabilir.

Yukarıdaki Tablo'da görüldüğü gibi tarımsal faaliyetler için gerekli işgücünün karşılanması açısından iller arasında farklılıklar bulunmaktadır. Aile emeğinin yanı sıra dışarıdan ücretli işçi çalıştırma en fazla Gaziantep ilinde görülmektedir. Ücretli işçi çalıştırma olayının en az görüldüğü Adıyaman ilinde işgücü gereksiniminin tümüne yakını aile emeği ile karşılanmaktadır. Aileler veya akrabalar arası dönüşümlü işgücü kullanımının oransal dağılımı açısından bölge illeri arasında fazla bir farklılık görülmemektedir.

Zeytin, antepfıstığı, mercimek vb. tarımsal ürünlerin yaygın olarak yetiştirildiği Gaziantep ilinde, bu ürünlerin hasat ve pazarlamasının belirli kısa bir dönemde yapılması gerekmektedir. Hasat için yoğun emek gerektiren bu tür ürünlerde, aile emeği dışında

ücretli işçi çalıştırma olayı Gaziantep ilinde daha yoğun olarak görülmektedir. Pazar ekonomisi kurallarının daha fazla geçerli olduğu Gaziantep ilinde, pazara sunulan fıstık, zeytin vb. ürünlerin üretim giderlerinin düşük, buna karşılık pazar fiyatlarının göreceli olarak yüksek olmasının, dışarıdan ücretli işçi çalıştırmanın maliyetler üzerindeki olumsuz etkisinin yüksek olmadığı söylenebilir.

Yukarıda ortaya konulan bulgulara göre, araştırma yapılan bölgede yürütülen tarımsal faaliyetlerde, gerekli işgücü büyük oranda aile emeği ile karşılanmaktadır. Bölgede topraksız hanelerin oransal olarak yüksek ve eski geleneksel yapıdan kaynaklanan büyük topraklı işletmelerin varlığını sürdürmesi, bölgedeki tarımsal üretimin çeşitli aşamaları için gerekli işgücü pazarının oluşmasını ve varlığını sürdürmesini sağlamaktadır.

Bölgedeki nüfusun yaş gruplarına dağılımına bakıldığında, nüfusun büyük oranda çocuk ve gençlerden oluştuğu görülmektedir. Toplumun yaklaşık yarısının 13-64 yaş grubundaki *çalışabilir-aktif* nüfustan oluşması ve bölgedeki kırsal hanelerde ortalama nüfusun yüksek olması da dikkate alındığında, yörede tarımsal üretim için gerekli işgücünün aileden veya yöreden karşılanmasına uygun bir yapının mevcut olduğu ortaya çıkmaktadır.

iii) Hayvancılık

Hane gelirleri arasında 3. sırada gelen hayvancılık faaliyetlerine bakıldığında, *hanelerin* yaklaşık %48'inin hiç hayvanı olmadığı ortaya çıkmaktadır. Bu oran, büyükbaş hayvancılıkta %46'ya, küçükbaş hayvancılıkta ise, %49'a çıkmaktadır. Büyükbaş hayvan sahibi hanelerin yaklaşık %82'sinin büyükbaş hayvan varlığı 1-3 baş arasında değişmektedir. 5 baş ve daha fazla sayıda büyükbaş hayvana sahip olanların oranı %8'i geçmemektedir.

TABLO-21 ORTALAMA BÜYÜKBAŞ VE KÜÇÜKBAŞ HAYVAN VARLIĞI

İLLER	BÜYÜKBAŞ HAYVAN VARLIĞI				KÜÇÜKBAŞ HAYVAN VARLIĞI					
	Hiç Hay Olmayan	1-3	4-5	5- +	Hiç Hay olmayan	1-15	16-30	31-45	46-60	60-+
Adıyaman	40	117	5	1	77	70	13	1	1	1
%	24.5	71.8	3.1	0.6	24.5	71.8	3.1	0.6	0.6	0.6
Diyarbakır	73	111	21	30	160	38	20	2	9	6
%	31.1	47.2	8.9	12.8	68.1	16.2	8.5	0.9	3.8	2.6
Gaziantep	111	50	3	2	62	60	24	5	7	8
%	66.9	30.1	1.8	1.2	37.3	36.1	14.5	3.0	4.2	4.8
Şanlıurfa	191	120	15	9	147	116	38	10	12	12
%	57.0	35.8	4.5	2.7	43.9	34.6	11.3	3.0	3.6	3.6
Toplam	415	398	44	42	446	284	95	18	29	27
%	46.2	44.3	4.9	4.7	49.6	31.6	10.6	2.0	3.2	3.0

Küçükbaş hayvan yetiştiriciliğinde de benzer durumla karşılaşmaktadır. Görüşülen hanelerin yaklaşık %50'sinin hiç küçükbaş hayvanı yokken, hayvan sahibi olanların da yaklaşık %62'sinin sahip olduğu toplam küçükbaş hayvan sayısı 1-15 adet arasında değişmektedir. Yaklaşık 15 ve daha fazla sayıda küçükbaş hayvana sahip hanelerin, canlı hayvan satışıyla ekonomik gelir elde edebileceği varsayıldığında, bu tip hanelerin oranının da %36'yı geçmediği görülmektedir. Anket sonuçlarına göre, sayısı değişmekle beraber küçükbaş hayvan satan hanelerin yaklaşık oranının %30 olarak ortaya çıkması da yukarıdaki değerlendirmeleri desteklemektedir.

Araştırma yapılan iller sahip olunan ortalama hayvan sayısı açısından birbirleriyle karşılaştırıldığında, önemli bir farklılığın olmadığı ortaya çıkmaktadır. Gaziantep ve Şanlıurfa büyükbaş hayvanı olmayan hanelerin oransal olarak en yüksek olduğu iller iken, Diyarbakır, büyükbaş hayvanı olmayan hanelerin oransal olarak düşük buna karşılık, sahip olunan ortalama hayvan sayısının yüksek olması özellikleriyle küçükbaş hayvancılıktan çok büyükbaş hayvancılığın gelişmiş olduğu bir il görünümündedir. Gaziantep ve Şanlıurfa illerinde ise, büyükbaş hayvancılığa oranla küçükbaş hayvancılık daha gelişmiş bir görünümündedir. Adıyaman'da ise, hane başına sahip olunan ortalama hayvan sayısı düşük olmasına rağmen, hanelerin yaklaşık %72'si tarafından yaygın olarak hem büyükbaş hem de küçükbaş hayvan yetiştiriciliği yapılmaktadır.

Hayvan yetiştiriciliğinde -özellikle büyükbaş hayvan- temel amacın aile tüketiminin karşılanması olduğu ortaya çıkmaktadır. Canlı hayvan dışında hayvansal ürün satışının bulunmaması da bu sonuçları destekler niteliktedir. Küçükbaş hayvan yetiştiriciliğinde oransal olarak düşük sayıda da olsa bazı üreticilerin bu uğraşmayı öncelikli bir gelir kaynağı olarak sürdürdükleri ortaya çıkmaktadır.

Doğrudan pazara yönelik hayvan besiciliği yapan işletmelerin çok az sayıda bulunması, yörede hayvan yetiştiriciliğinin geleneksel bir faaliyet alanı olarak yürütüldüğünü, bu konuda sistemli bir dış müdahale veya iyileşmenin görülmediğini ortaya koymaktadır. Buna rağmen hayvan beslenmesinde *konsantre yem* kullanımının yaygın olduğu görülmektedir. Miktarları hanelere göre değişmekle beraber, hayvan sahibi hanelerin yaklaşık %65'i konsantre yem kullanmaktadır. Bu sonuçlar; işletmelerin sahip oldukları hayvanlara yeterli miktarda yem üretemediklerinin bir göstergesi olabileceği gibi, aynı zamanda konsantre yem kullanımının yararlarına inancın da bir göstergesi olabilir.

iv. Mevsimlik İşçilik

Hane gelirlerinde *ikinci* sırada yer alan *mevsimlik işçilik* gelirlerinin genel durumuna bakıldığında, bölge genelinde görüşme yapılan hanelerin % 42'sinde geçici olarak köy dışına çalışmaya giden kişiler(erkek) bulunmaktadır. Mevsimlik göçe katılan kişilerin sayısı ve cinsiyeti illere göre farklı olmakla beraber, bölge genelinde oransal olarak en fazla geçici göç verme olayına Şanlıurfa ve Adıyaman illerinde rastlanmaktadır. Yaklaşık % 29' luk oranla mevsimlik göçe katılımın en az görüldüğü il ise Gaziantep'dir.

Mevsimlik-geçici- işlerde çalışmaya katılanların cinsiyet ve yaşlarına bakıldığında, iller arasında farklılıklar görülmektedir. Diyarbakır ve Adıyaman'da mevsimlik göçe katılan *kadınların* oranı yaklaşık % 6'iken, bu oran, Gaziantep'de %14, Şanlıurfa'da ise %24 lere çıkmaktadır. Görüşme yapılan hanelerin ortalama %42'sinde *erkeklerin* mevsimlik çalışmaya katıldığı görülmektedir. Gaziantep, erkekler açısından da en az göç veren yerleşim yeri konumundadır. Cinsiyet ayrımı yapılmaksızın 12 yaş altı *çocukların* mevsimlik çalışmaya katılma oranı bölge ortalaması olarak %8 iken, Şanlıurfa'da bu oran, %13 düzeyine yükselmektedir.

Hane reisi erkeklerle yapılan görüşmelerden ortaya çıkan bu sonuçlara dayanılarak, bölge içi ve bölge dışında daha çok tarım, inşaat vb. sektörlerde geçici sürelerle çalışma sonucu elde edilen gelir miktarı; yapılan işe, çalışma süresine ve çalışan kişi sayısına göre değişmekle beraber hane gelirlerinde önemli bir yer tuttuğu söylenebilir. İller arasındaki farklılıklara bakıldığında, Şanlıurfa; erkek, kadın ve çocuklar açısından en fazla mevsimlik çalışmaya katılımın görüldüğü il konumundadır. Gaziantep ise, köy dışına çalışmaya giden kadın sayısı oransal olarak yüksek olmasına karşın, genel (erkek, kadın, çocuk) olarak mevsimlik çalışmaya katılımın en az görüldüğü ildir. Gaziantep, tarımsal üretimin çeşitli aşamalarında ücretli veya aile emeği olarak kadın işgücünün daha fazla kullanıldığı bir yerleşim yeri olarak görülmektedir.

v. Gelişmişlik Göstergeleri

Araştırma yapılan iller ekonomik gelişmişlik düzeyi açısından kendi aralarında karşılaştırıldığında aşağıdaki sonuçlar ortaya çıkmaktadır:

Kullanılan modern tarım teknolojisi ve pazara yönelik üretim, kredi kullanımı açılarından bölge illeri arasında önemli farklar görülmektedir. Örneğin traktör sahipliği açısından duruma bakıldığında, ortalama olarak görüşme yapılan hanelerin yaklaşık %18'i traktör sahibiyken, Gaziantep ilinde bu oran, % 26'ya çıkmakta, Şanlıurfa'da ise %13'e düşmektedir.

Kredi kullanımını açısından duruma bakıldığında da benzer durum ortaya çıkmaktadır. Görüşme yapılan *hanelerin yaklaşık yarısı* tarımsal üretim veya diğer ihtiyaçları için *kredi ve/veya borç almaktadır*. Bölge genelinde bu tür ihtiyaçlar için, *daha çok örgütlenmemiş para piyasası* olarak da adlandırılabilir olan *şahıslara borçlanma* olayı oldukça yaygındır. Kredi veya borç para alanların yaklaşık %63'ü *şahıslardan* aldıklarını belirtmektedir. Şahıslara borçlanma olayının en fazla görüldüğü il Diyarbakır, en az borçlanma ise Gaziantep ilinde görülmektedir. Bölge genelinde bankalardan kredi kullanım oranı %13'ü geçmezken, bu oran Gaziantep'de %25 düzeyine çıkmaktadır. Yine kooperatiflerden kredi kullanımının en fazla görüldüğü ilde Gaziantep'dir.

Görüşme yapılan hane reislerine, köydeki diğer hanelere göre kendilerini *ekonomik* olarak hangi düzeyde gördükleri sorulmuştur. Alınan yanıtlara göre hanelerin *yaklaşık yarısı* kendilerini *fakir, % 5' i ise zengin* olarak değerlendirmiştir. Bölge için ortaya çıkan genel ortalamalar illere göre önemli farklılıklar göstermemektedir.

Yukarıdaki subjektif değerlendirme sonuçları ve illere göre farklılıklar çeşitli tüketim mallarına sahip olma oranları ile de doğrulanmaktadır. Örneğin zenginlik, kentle ilişki ve dışa açılmanın bir göstergesi olarak ele alınabilecek olan *özel otomobil, telefon ve renkli televizyona* sahip olma oranlarına bakıldığında, Gaziantep'in ilk sıralarda, Adıyaman'ın ise en sonda yer aldığı görülmektedir.

TABLO-22 DAYANIKLI TÜKETİM MALLARINA SAHİPLİK

MALLAR	ADIYAMAN	DIYARBAKIR	GAZIANTEP	ŞANLIURFA	TOPLAM
1 PiknikTüpü	63.8	50.0	62.0	74.3	63.8
1 Tüplü Ocak	74.2	84.7	92.8	94.9	88.1
2 Duvar Saati	65.6	70.3	75.3	78.8	73.6
1 Buzdolabı	65.0	74.2	81.9	69.0	72.0
1 Çamaş.Mak	2.5	4.2	15.7	5.7	6.6
3 Elbisedolabı	16.0	19.5	47.6	26.6	26.7
3 Masa-Sand.	20.9	14.0	51.2	36.1	30.3
3 Karyola	17.2	16.1	38.0	20.3	21.9
3 Vitrin	13.5	19.9	38.0	20.6	22.3
2 Radyo-teyp	65.0	71.2	72.9	72.5	70.5
2 Telefon	11.0	31.8	33.1	21.2	24.3
2 S.B.TV	12.3	19.5	41.0	18.5	21.8
2 Renkli TV	29.4	30.5	52.4	43.6	39.2
1 Dikiş Mak.	40.5	49.2	74.7	54.6	54.3
4 Krema Mak.	1.2	1.7	6.0	2.1	2.6
4 Yayı Mak.	18.4	21.6	36.1	12.2	20.2
5 Binek Oto.	3.7	6.4	13.9	9.3	8.3

- * (1) Yiyecek, yakacak, çamaşır, dikiş konusunda kadının kullandığı araçlar,
- (2) Dış dünya ile iletişim araçları,
- (3) Ev içi üretim dışı tüketim malzemeleri,
- (4) Beslenme ile ilgili araçlar
- (5) Gelişmişlik göstergesi ve kentle ilişkisi açısından,

Kadınların iş yükünü azaltıcı ev aletlerine (çamaşır,dikiş, yayık makinası, ocak vb) sahip olma oranları açısından yapılan iller sıramasında Gaziantep ilk, Adıyaman ise en son sırada yer almaktadır.

Konutlarda bulunan dayanıklı tüketim malları hanelerin içinde buldukları sosyokültürel çevre ve tüketim kalıpları ile ilişkili olduğu kadar, satın alabilme gücüyle de doğrudan ilişkilidir. Bu açıdan araştırma yapılan iller, önceki bölümlerde üzerinde durulan konular (üretim, verim, pazarlama vb.) ve bazı göstergeler ışığında kendi aralarında gelişmişlik düzeyi açısından sıralandığında; Gaziantep'in ilk sırada yer aldığı ve bunu Diyarbakır ve Şanlıurfa'nın izlediği, en son sırada ise Adıyaman'ın bulunduğu söylenebilir.

3. Bölgede Tarım Sektörünün Kalkınma Süreci İçindeki Yeri

GAP Bölge Kalkınma Projesi'nin en belirgin amaçları bölgedeki tarımsal üretimi artırmak, istihdam yaratmak, tarım dışı sektörler için sermaye birikimini sağlamak, buna ilaveten bölgede iç pazarın diğer kesimlerle bütünleşmesini gerçekleştirmektir. Bu açıdan bakıldığında yöre halkının GAP'dan beklentileri oldukça yüksektir, anket sonuçları da bu beklentiyi doğrulamaktadır.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde, GAP projesi ile birlikte, tarımsal kalkınmanın gerçekleştirilmesi sağlanabilecektir. Bölgede tarımla başlayacak olan kalkınma süreci sanayileşmeye ivme kazandırıcı, hızlandırıcı etki yapabilecektir.

Tarihsel gelişim içersinde toplumların mevcut üretim ve sosyal yapılarını değiştiren sanayileşmenin üç belirgin özelliği vardır. Sanayileşmenin kadın işgücüne olan gereksinimi de artıracakları varsayımı ile bunlara kısaca gözatmakta yarar görülmektedir.

a. Sanayileşme, önemli ölçüde tarım sektöründe yaratılan artı ürünün tarım dışı sektörlerle aktarılmasıyla ve tarım üretiminin yanı sıra sanayi üretiminin de genişlemesiyle mümkün olmuştur. Tarım sektöründeki artış bu sektörün kendi içersindeki istihdam olanaklarını artırmıştır. Zamanla tarım dışı sektörlerin gelişmesi sonucu tarımdaki işgücü fazlası tarım dışı alanlara kaymış ve bu gelişme bir yandan tarım dışı üretimi artırırken öte yandan sermaye birikimini yatırımlara dönüştürmeye başlamıştır.

b. Bu gelişmenin sonucunda, tarım sektörünün GSMH içersindeki payı sanayi ve hizmetler sektörlerine göre azalmıştır. Türkiye'de tarım sektörünün toplam ulusal gelir

- b. Bu gelişmenin sonucunda, tarım sektörünün GSMH içerisindeki payı sanayi ve hizmetler sektörlerine göre azalmıştır. Türkiye'de tarım sektörünün toplam ulusal gelirden içerisindeki payı 1992'de %18'e inmiştir. Bu oran İtalya ve İspanya'da %5, Portekiz'de %9'dur.

Bu gelişme iktisatçılar tarafından "Üç Sektör Hipotezi" ile de açıklanmaktadır. Bu hipoteze göre, kalkınma süreci içerisinde ekonomilerin talep ve arz yapıları gelişim düzeyinde meydana gelen değişikliklere bağlı olarak yeniden yapılaşmaktadır. Örneğin, tüketim harcamaları içerisinde tarım ürünlerinin görece payları azalırken, tarım dışı sektörlerin payları artmaktadır.

- c. Değişik ülkelerin kalkınma deneyimleri bize yalnızca tarım sektörünün ulusal gelirden içerisindeki payının düşmediğini, aynı zamanda bu sektörde istihdam edilen işgücünün sayısında da önemli bir azalma olduğunu doğrulamaktadır. 1991 yılı nüfus sayımına göre, Türkiye'de aktif nüfusun %41'i halen tarım sektöründe çalışmaktadır. Bu oran İtalya'da %8.8, İspanya'da %10.7 ve Portekiz'de %18'dir.

Her ne kadar Türkiye'de tarımsal nüfus zaman içerisinde azalış göstermişse de, tarım dışına aktarılan sermaye birikimi doğrudan üretken ve katma değeri yüksek olan sanayi sektörü yerine ticaret ve marjinal sektörlerle kaymıştır. Sanayi sektörü kendinden beklenen işlevi yerine getirememiş; işgücü tarım sektöründe üretime katılarak mevcudu paylaşma yoluna gitmiştir.

Bu nedenle de verimlilik düşmüş ve beklenen sermaye birikimi gerçekleşmemiştir. Toplam ulusal gelirden aldıkları pay da düşmüştür. Örneğin, ülkemizde tarım sektöründe bir birim emeğin katma değere olan katkısı sanayi sektörünün ancak dörtte biri kadardır. Diğer önemli bir gösterge de, iç ticaret hadleridir.

İç ticaret hadleri tarım malları fiyat endeksinin sanayi malları fiyat endeksine oranıdır. Buna göre, 1976 yılı temel alındığında (100) bu oran 1980'de 67.3, 1985'de 63.7 ve 1991'de 66.2 olarak gerçekleşmiştir. Bunun da anlamı tarım sektörünün gelir dağılımındaki nisbi payı zaman içerisinde azalmıştır.

Araştırmanın bundan sonraki bölümlerinde elde edilen bulgular ışığında bölgede yaşayan kadınların statülerinin tanımlanmasına çalışılmakta; kalkınma süreçlerine nasıl entegre edileceği sorusuna yanıt aranmaktadır.

TABLO-23 ÖRNEKLEM KÖYLERİNİN 'GELİŞMİŞLİĞE' GÖRE KÜÇÜKTEN BÜYÜĞE SIRALANMASI

SIRA	İL	KÖY	B1	B2	B3	B4	B5	GK
1	Adıyaman	Alancık	0	0	0	0	0	0
2	Adıyaman	Yazıbaşı	0	0	0	0	0	0
3	Şanlıurfa	İleri	0	0	0	0	0	0
4	Şanlıurfa	Uğurcuk	0	0	0	0	1	1
5	Diyarbakır	Yamaçlı	0	0	0	0	1	1
6	Adıyaman	Yağızatlı	0	0	0	0	2	2
7	Adıyaman	Taşkale	0	0	0	0	2	2
8	Adıyaman	Mutlu	0	0	0	0	2	2
9	Şanlıurfa	Gözeli	0	0	0	0	2	2
10	Diyarbakır	Kazandağı	0	0	0	0	2	2
11	Adıyaman	Çukurtaş	0	0	0	2	0	4
12	Adıyaman	Akçakaya	0	1	0	1	0	6
13	Şanlıurfa	A.Akören	0	0	0	2	2	6
14	Diyarbakır	Yerigüzel	0	0	0	2	2	6
15	Diyarbakır	Abalı	0	0	2	0	0	6
16	Gaziantep	Oğuzlar	0	0	0	2	2	6
17	Adıyaman	Beşgöze	0	0	2	0	1	7
18	Şanlıurfa	Ayran	1	0	0	0	2	7
19	Gaziantep	Geçitboyu	0	1	0	1	1	7
20	Adıyaman	Kuştepe	0	0	2	0	2	8
21	Şanlıurfa	Narlıkaya	0	0	2	0	2	8
22	Gaziantep	Çıldıroba	0	0	2	0	2	8
23	Diyarbakır	Elifuşağı	0	1	0	2	1	9
24	Gaziantep	A.Höcüklü	0	2	0	0	1	9
25	Adıyaman	Hasancık	0	0	2	1	2	10
26	Adıyaman	Bayırlı	0	0	2	2	0	10
27	Şanlıurfa	Yaşlıca	0	0	2	1	2	10
28	Şanlıurfa	Arıca	0	0	2	2	0	10
29	Diyarbakır	Çelikli	0	0	2	2	0	10
30	Şanlıurfa	Bakmaç	0	0	2	2	1	11
31	Şanlıurfa	Alpı	1	1	0	1	0	11
32	Şanlıurfa	Göktepe	0	0	2	2	1	11
33	Şanlıurfa	Oğulbey	0	0	2	2	1	11
34	Gaziantep	Gözlüce	0	2	0	1	1	11
35	Şanlıurfa	Körkuyu	0	2	0	2	0	12
36	Şanlıurfa	Köksüren	0	2	0	1	2	12
37	Diyarbakır	Özekli	0	0	2	2	2	12
38	Diyarbakır	Koçbaba	2	0	0	1	0	12
39	Gaziantep	Başmağara	0	2	0	2	0	12
40	Gaziantep	Bayatlı	0	2	0	1	2	12

41	Diyarbakır	Güzelköy	2	0	1	0	0	13
42	Diyarbakır	Yolköprü	1	0	2	1	0	13
43	Diyarbakır	Toraman	0	1	2	1	1	13
44	Gaziantep	Yeniyurt	0	2	0	2	1	13
45	Şanlıurfa	U.Ziyaret	0	1	2	1	2	14
46	Şanlıurfa	Uğurtaş	0	2	2	0	0	14
47	Diyarbakır	Bayırkonak	0	1	2	1	2	14
48	Diyarbakır	Hantepe	1	0	2	1	2	15
49	Gaziantep	Sevindi	0	1	2	2	1	15
50	Gaziantep	Ekinveren	0	1	2	2	1	15
51	Gaziantep	Karacaören	0	1	2	2	1	15
52	Gaziantep	Ambarcık	0	1	2	2	1	15
53	Şanlıurfa	Üçkuyu	1	1	1	1	2	16
54	Şanlıurfa	Balaban	0	1	2	2	2	16
55	Şanlıurfa	Millisaray	0	1	2	2	2	16
56	Gaziantep	Bağtepe	1	1	2	0	1	16
57	Gaziantep	Karahüseyinli	1	0	2	2	1	16
58	Şanlıurfa	Aklar	1	0	2	2	2	17
59	Şanlıurfa	Yamaçaltı	1	0	2	2	2	17
60	Diyarbakır	Cavlı	0	2	2	1	1	17
61	Diyarbakır	Kavaklıbağ	1	1	2	1	0	17
62	Diyarbakır	Oğlaklı	0	2	2	1	1	17
63	Gaziantep	Akınyolu	2	0	2	0	1	17
64	Şanlıurfa	İncirli	2	0	2	1	1	19
65	Gaziantep	Sazgın	2	0	2	1	1	19
66	Şanlıurfa	Karadibek	0	2	2	2	2	20
67	Şanlıurfa	Kesmecik	2	0	2	2	0	20
68	Şanlıurfa	Açmal	0	2	2	2	2	20
69	Gaziantep	Havuzluçam	2	0	2	2	0	20
70	Gaziantep	Çapalı	0	2	2	2	2	20
71	Diyarbakır	Bozçalı	1	1	2	2	2	21
72	Adıyaman	Tokar	2	0	2	2	2	22
73	Gaziantep	Karadibek	2	0	2	2	2	22
74	Diyarbakır	Yapılar	2	1	2	2	0	24
75	Gaziantep	Mısırcık	1	2	2	2	1	24
76	Şanlıurfa	Oymaklı	1	2	2	2	2	25
77	Gaziantep	Uzunlu	2	2	1	1	2	25
78	Şanlıurfa	A.Akören	2	1	2	2	2	26
79	Diyarbakır	Yenievler	2	1	2	2	2	26
80	Gaziantep	Kayacık	2	1	2	2	2	26
81	Şanlıurfa	Kabataş	2	2	2	2	0	28

ÖRNEKLEM KÖYLERİNİN GELİŞMİŞLİK
TABLO-24 SAYISINA GÖRE İLLERE DAĞILIMI

İLLER	ALT (GK 0-10)		ORTA (GK 11-20)		ÜST (GK 21-30)	
	N	%	N	%	N	%
ADİYAMAN	11	91.7			1	8.3
DIYARBAKIR	6	31.6	10	52.6	3	15.8
GAZİANTEP	4	18.2	14	63.6	4	18.2
ŞANLIURFA	8	28.6	17	60.7	3	10.7
TOPLAM	29	35.8	41	50.6	11	13.6

TABLO-25 ÖRNEKLEM KÖYLERİNİN YERLEŞİM ALANLARI

İLLER	YERLEŞİM ALANI						TOPLAM	
	OVA		DAĞ		ENGEBELİ		N	%
	N	%	N	%	N	%		
ADİYAMAN	5	45.5	6	54.5			11	14.5
DIYARBAKIR	13	72.2	4	22.2	1	5.6	18	23.7
GAZİANTEP	14	66.7	6	28.6	1	4.8	21	27.6
ŞANLIURFA	19	73.1	6	23.1	1	3.8	26	34.2
TOPLAM	51	67.1	22	28.9	3	3.9	76	100.0

TABLO-26 ÖRNEKLEM KÖYLERİNİN İL
MERKEZİNE OLAN UZAKLIĞI

İLLER	1-20 km		21-50 km		51-100 km		100+km	
	N	%	N	%	N	%	N	%
ADİYAMAN	2	16.7	2	16.7	7	58.3	1	8.3
DIYARBAKIR	2	11.1	7	38.9	8	44.4	1	5.6
GAZİANTEP	1	4.5	12	54.5	8	36.4	1	4.5
ŞANLIURFA	4	15.4	8	30.8	12	46.2	2	7.7
TOPLAM	9	11.5	29	37.2	35	44.9	5	6.4

KÖY GELİŞMİŞLİK ENDEKSİNİN OLUŞTURULMASINDA KULLANILAN ESASLAR

“Örneklem Köylerinin ‘Gelişmişliğe’ Göre Küçükten Büyüğe Sıralanması” Tablo’sunda anahtar değişken olan gelişmişlik katsayısının (GK) hesaplanmasına beş ayrı bileşen (B1-B5) değişen oranlarda etki etmiştir. Gelişmişlik katsayısı hesaplanırken, köyün her bileşen için aldığı değer bileşenin katsayısı ile çarpılmış, ardından elde edilen sayılar toplanmıştır.

Bileşen 1 (B1) Hane başına düşen sulanır arazi miktarı (katsayı 5)

0	0-5	dönüm
1	6-20	dönüm
2	21+	dönüm

Bileşen 2 (B2) Hane başına düşen küçükbaş hayvan sayısı (katsayı 4)

0	0-10	baş
1	10-20	baş
2	20+	baş

Bileşen 3 (B3) Köyün yerleşim alanı (katsayı 3)

0	Dağ köyü
1	Engabeli arazi köyü
2	Ova köyü

Bileşen 4 (B4) Hane başına düşen kuru arazi miktarı (katsayı 2)

0	0-20	dönüm
1	21-80	dönüm
2	80+	dönüm

Bileşen 5 (B5) Nüfus artışı⁽¹⁾ (Katsayı 1)

0	Azalmış
1	Değişmemiş
2	Artmış

⁽¹⁾ Nüfus artışı 1985 ve 1990 Genel Nüfus Sayımları ile Anket verileri (1993) aracılığıyla hesaplanmıştır.

A. SOĞUK DEMOGRAFİK ÖZELLİKLER

1. Kadınların İktisadine Yardımcılığı ve Yaşı

Hayatının çabuk istikrarla ilerlediğini %62,1'i hissedilen en, %10,7'si azımsanılmaz bir, %10,6'sı orta, ve %16,6'sı çoğunluğu oluşturmaktadır.

Üniversitelerin çoğu, yüksek lisans derslerini ayrılmış olmaları, en az bir kurumda çalışmaları, yabancı dil öğrenme kursları yanında yabancı dil kursları da eğilimli bir şekilde ilerletmektedirler. Bu nedenle kadınların istikrarlı bir şekilde çalışmaları, istikrarlı bir şekilde istikrarlı bir şekilde de böyle bir şekilde istikrarlı bir şekilde istikrarlı.

Üniversitelerin yaş ortalaması 30'dur. Gözetilen kadınlardan %33,9 15-24 yaş grubunda, %29,0 25-29 yaş grubunda, %22,0 30-34 yaş grubunda, %15,1 35-39 yaş grubunda ve %10,0 40 yaş grubunda yer almaktadır.

II. BÖLÜM

TAJIKI KÖRÜSÜ GAP KIRSAL ALANINDA KADIN YAŞ GRUPLARI

YAŞ GRUBU	N	%	Yaş
15-19	134	14,2	17,2
20-24	161	15,2	21,9
25-29	126	14,0	27,0
30-34	130	15,1	32,1
35-39	115	12,8	36,9
40-44	81	9,2	42,7
45-49	71	7,9	47,2
50-54	65	7,4	52,0

Tablo 2.1

A. SOSYO DEMOGRAFİK ÖZELLİKLER

1. Kadının Hanereisine Yakınlığı ve Yaşı

Hanereisine olan yakınlık itibarıyla görüşülenlerin %69.1'i hanereisinin eşi, %16.9'u hanereisinin kızı, %10.6'sı gelini, ve %3.4'ü diğerlerinden oluşmuştur.

Görüşülenlerin çoğunluğunun hanereisinin eşlerinden oluşması, ailede eşler arasında sorumluluk paylaşımı, karar mekanizmalarına cinsiyet bazında katılım gibi konularda sağlıklı bilgi toplanmasına katkı sağlamış; ailede kadının statüsünde öncelikle karı-koca arasındaki etkileşim örüntüsünün belirleyici olması nedeniyle de böyle bir dağılım analize yardımcı olmuştur.

Görüşülenlerin yaş ortalaması 30'dur. Görüşülen kadınların %33'ü 15-24 yaş grupları, %29.1'i ise 25-34 yaş grupları arasında olup, araştırmanın toplam %62.1'i 15-35 yaş grupları arasındaki kadınlar tarafından temsil edilmiştir.

TABLO-27 GÖRÜŞÜLEN KADINLARIN
YAŞ GRUPLARI

YAŞ GRUBU	N	%	Küm.
15-19	134	14.8	14.8
20-24	163	18.2	33.0
25-29	126	14.0	47.0
30-34	135	15.1	62.1
35-39	115	12.8	74.9
40-44	88	9.8	84.7
45-49	71	7.9	92.6
50-55	65	7.4	100.0

N: 897

2. Medeni Durum

Görüşülenlerin yarıya yakını (%49.4) resmi nikahlı olanlar, üçte birine yakını (%30.7) yalnızca imam nikahlı olanlar, %17.1'i bekarlar, %2.4'ü dul ve boşanmış olanlardan oluşmuştur.

Nikahla ilişkili olarak elde edilen verilere ve saha gözlemlerine dayalı yorumlar "Evliliğin Kurulması" başlığı altında ayrıntılı olarak incelenmiştir.

3. Evlilik Nedeniyle Yer Değiştirme

Görüşülen kır kadınlarının yarıya yakını (%44.6) evlilik nedeniyle yer değiştirmemiştir. Yine buna yakın, ancak daha düşük bir oranda kadın (%42.2) ise köyden köye gelin gittiğini, belirtmiştir. Kasabadan veya kentten köye gidenler çok düşük oranlardadır (% 6.9, % 6.3).

Görüldüğü gibi aynı sosyal doku içinde yer değiştirme olmaktadır. Buna karşılık farklı sosyal dokular içinde yer değiştirme fazla rastlanan bir durum değildir. Bir başka deyişle görece yüksek bir konumdan (kasaba/kent), daha alt bir konuma (köy) geçme oranı düşüktür.

4. İlk Evlenme Yaşı

İlk evlenme yaşı ortalaması 17 bulunmuştur.

Araştırmaya katılanların üçte birinden fazlasının (%36.9) 11-15 yaş grubunda, yarıdan çoğu ise (%55.3) 16-20 yaş grubu arasında evlenmişlerdir. 21-25 yaşları arasında evlenenler %6.6'sını; 26 ve daha ileri yaşlar arasında evlenenler ise yalnızca %1.2'sini oluşturmaktadır.

1992 yılı itibarıyla Türkiye'de kadınların ilk evlenme yaşı ortalamasının 18.9 olduğu (DPT 1993) dikkate alındığında, araştırma kapsamındaki kırsal kesim kadınlarının ilk evlenme yaşı ortalamasının (17) düşük olduğu ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte, Türkiye genelinde de kırsal kesimde ve özellikle de düşük eğitim gruplarında kadınların ilk evlenme yaşının daha da düşük olduğu bilinmektedir.

Genel olarak kırsal kesimde yirmi ve daha ileri yaşta evlenenlerin yalnızca %7.8 gibi çok düşük bir oranda olmasına karşılık, yirmi yaşın altındakilerin görüşülenlerin tamamına yakını oluşturması (599, %81.3) toplumumuzda yaygın olan "ergen evliliklerinin" bir yansımasıdır. Gerek kadın ve çocukların ruh ve beden sağlığı ve gerekse toplum sağlığı açısından ergen evliliklerinin ciddi bir sorun oluşturduğu bilinmektedir.

5. Evlenmesine Karar Veren Kişi

Raporun diğer ilgili bölümlerinde de daha ayrıntılı belirtildiği gibi, görüşülenlerin yarıya yakını (%45.9) aile büyüklerinin kendisinin fikrini alarak karar verdiğini belirtmiştir. Yalnızca aile büyüklerinin kararıyla evlendiğini belirtenler de %39.9 gibi önemli bir orandadır. Anlaşarak veya kendi isteğiyle kaçarak evlenenler %13.6 arasındadır. Beş kadın da kocası tarafından zorla kaçırıldığını belirtmiştir.

Aile büyüklerinin tek başına veya kadının da fikrini alarak karar vermesi, görüşülenlerin tamamına yakını tarafından belirtilmiştir (630, %85.8). Ataerkil özellikler taşıyan kır ailesinde aile büyüklerinin -özellikle de erkek üyelerin kararlarının alınmasında kilit rolü olduğu bilinmektedir.

6. Doğurganlık Özellikleri

Araştırma kapsamındaki yarısından çoğu (%54) beş ve daha fazla çocuk sahibidir. Çocuksuzlar %8, tek çocuklular da %7.5 oranındadır. Görüşülenlerin %9.5'i iki, %9.7'si üç ve %11.3'ü dört çocukludur.

Ortalama çocuk sayısı beştir.

Çok çocuk sahibi olmak, kırsal kesim insanların hala temel değerlerinden biridir. Çok çocuklu olmanın başlıca nedenleri arasında çocukların tarlada ve evde iş yükünü büyük ölçüde yüklenmeleri; yaşlılıkta sosyal ve ekonomik açıdan destek olmaları; ana-babanın (özellikle de babanın ve akrabaların) erkek çocuk sahibi olma yönündeki beklentileri; sağlıksız çevre koşulları, beslenme yetersizliği ve tedavi olanaklarının kısıtlılığı gibi nedenlerle çocuk ölümlerinin en yüksek düzeyde görülmesinden dolayı ölümler olsa dahi yine de hayatta kalabilen çocuklarının olması umudunu taşımaları sayılabilir (Kağıtçıbaşı 1984, Başaran 1984; Balamir 1984; Kağıtçıbaşı 1991). Bunların yanı sıra Ünsal (1984)'ın belirttiği üzere Güneydoğu gibi kan davalarının hala güncelliğini koruduğu bir yörede ebeveynlerin "burada ne kadar çok olursan o kadar iyidir... Çünkü vurmakla bitmeyeceksin..." şeklindeki inançları da çok çocuk

sahibi olma yöneliminde etkilidir. Son olarak gözden uzak tutulmaması gereken bir başka nokta da insan yaşamının genellikle tekdüze, zor ve yıldırıcı olduğu çok yoksul topluluklarda çocukların, neşe ve gururun, değişimin ve umudun tek kaynağını oluşturabilecekleridir (UNICEF 1994). Dolayısıyla araştırma yapılan kesimde çok çocukluluğa ilişkin değerlendirmelerin çok boyutlu olması gerektiği bir gerçektir.

Araştırma kapsamındakilerin üçte ikisini beş ve daha çok kez hamile kalanlar (489 %65), yaklaşık dörtte birini. hamile kalışları iki ile dört arasında değişenler oluşturmaktadır (167 %22.2). Hiç hamile kalmamış olanlar %7.2, bir kez hamile kalmış olanlar da %5.6 oranındadır.

Ortalama hamile kalış sayısı 6.4'tür.

Yukarıda belirtilen çok çocuklu oluş nedenlerinin, çok sayıda hamile kalış nedenleri arasında da ağırlıklı yer aldığı söylenebilir. Ancak bunların yanı sıra kuşkusuz yörede aile planlaması hizmetlerinin "etkililik" açısından istenilen düzeye hala ulaşmamış olması da belirtilmelidir (Sağlık Bakanlığı 1992; 306). 1989 yılı itibariyle aile planlaması uygulaması hizmetlerinin Güneydoğu Anadolu'da hedef nüfusa ulaşma oranı ancak %25.7 olmuştur (Sağlık Bakanlığı 1991; 41). Bundan dolayı eşlerin uyguladığı doğum kontrol yöntemlerinin de sağlıklı bir biçimde gerçekleştirilemediği söylenebilir. Toplam doğurganlık oranının 3.6 olduğu (UNICEF 1994; 32) ülkemizde aile planlaması hizmetlerinin, dolayısıyla doğum kontrol yöntemlerinin başarısız kalışının en önemli göstergeleri arasında çok sayıda ve sık hamile kalış da bulunmaktadır (UNICEF 1991 b).

Özetle, çok sayıda hamile kalışın diğer nedenleri arasında eşlerin geleneksel doğum kontrol yöntemlerini tercih etmelerini, dolayısıyla etkili yöntemlerle korunamayışları, kadının çok erken yaşta evlenişi, sağlıksız koşullar nedeniyle ölü doğumların fazlalığı yüzünden tekrar hamile kalma yönelimi, ideolojik/kültürel faktör gereği doğurganlığa müdahalenin günah olacağı düşüncesi ve kadının boşanma veya kuma tehdidi altında olması (Ertürk 1992), erkeğin doğum kontrol yöntemi uygulamaya karşı çıkması, dolayısıyla kadının hamile kalışında dahi erkeğin temel karar verici konumda oluşu sayılabilir.

Yukarıda belirtilen nedenlerden de etkilenen özellikle beş veya daha fazla sayıdaki hamileliklerin oranı Türkiye'de yöresel olarak bilinmemektedir (Sağlık Bakanlığı 1992; 226).

Görüşülen kadınların hemen hemen tamamı (%95.1) hiç çocuk aldırılmamıştır. Bir kez aldırıldığını belirtenler %3.3 oranındadır. İki ve daha fazla çocuk aldırılanlar ise yalnızca %1.6'lık bir oranı oluşturmaktadır.

Şimdiye dek isteyerek hiç düşük yapmamış olanlar yine tamama yakın bir orandadır (%92.2). Kadınların yalnızca %4.8'i bir, %3'ü de iki ya daha çok kez isteyerek düşük yaptığını açıklamıştır.

1985 yılı itibarıyla, ülke genelinde 4.8 olan toplam doğurganlık hızının GAP yöresinde 8.8, üstelik bucak ve köylerde 10.1 gibi çok daha yüksek düzeylerde seyrettiği bir gerçektir (UNICEF 1991 b; 40). Bu bağlamda aşırı doğurganlığın ve isteyerek düşüklerin çok yaygın olduğu bilinmektedir (Sağlık Bakanlığı 1992; 228). Bunlara karşın araştırma kapsamındaki kırsal kesim kadınlarının tamamına yakını, şimdiye dek isteyerek hiç düşük yapmadıklarını belirtmiştir. Bu durum, yanıt verirken gerçek durumu gizleme eğilimi olabileceğini düşündürmektedir. 1983 tarih ve 2827 sayılı Nüfus Planlaması Hakkındaki Kanunun ancak "10 haftaya kadar olan gebeliklerin isteğe bağlı olarak sonlandırılabilceği" yönündeki hükmü, bu süreden sonra da kadınların yaşamlarını tehlikeye atarak veya sakat kalmayı göze alarak kendiliğinden düşük yapmaya yönelmelerini önleyememektedir. Akşit (1992)'in de belirttiği gibi özellikle kırsal yörelerde periyod zamanının bilinmemesi ve bazı zararlı geleneksel yöntemlerin bilinçsizce uygulanması önemli riskler oluşturduğu halde yine de isteyerek yapılan düşükler kadınlar tarafından yetkililere bildirilmemektedir. Bu durumun, araştırma sonuçlarına da yansıtıldığı düşünülmektedir.

Görüşülen kadınların büyük çoğunluğu (%72.7) düşük veya ölü doğum yapmadığını belirtmiştir. %18.2'si bir, %9.1'i de iki ve daha çok sayıda düşük veya ölü doğum yaptığını belirtmiştir.

Çocuğu doğduktan sonra ölen kadınların oranı %32.1 olarak bulunmuştur. Bu oran içerisinde birden fazla ölen çocuğu olan kadınların oranı %9.5'dir.

B. KADINLARIN ÜRETİM SÜREÇLERİNDEKİ ROLLERİ

1. Bitkisel Tarım Faaliyetlerinde Kadın

Araştırma kapsamındaki hanelerin büyük bir çoğunluğunda (%60.5) kuru tarla tarımı yapılmaktadır. Bunu sırasıyla sebzeçilik ve sulu tarla tarımı izlemektedir. Bağcılık ve meyvecilik ise daha az bir oranda yapılmakta olan tarımsal faaliyetlerdir

TABLO-28 HANEDEKİ TARIMSAL FAALİYETLER

FAALİYETLER	EVET	HAYIR
Kuru Tarla Tarımı	60.5	39.5
Sebzeçilik	26.2	73.8
Sulu Tarla Tarımı	24.1	75.9
Bağcılık	19.4	80.6
Meyvecilik	15.7	84.3

Kadınlar yoğun olarak katıldığı tarımsal faaliyetleri ürün toplama/hasat, tohum temizleme, çapalama ve taşıma-depolama olarak yanıtlamıştır. Bunu sırasıyla tohum ekimi, sulama ve tarla sürümü/toprak hazırlığı izlemektedir. Kadınların en az katıldığı faaliyet ise ürün satışlarıdır. Aşağıdaki tabloda ortaya çıkan sonuç saha gözlemleriyle de uyum göstermektedir.

TABLO-29 KADINLARIN KATILDIĞI BİTKİSEL TARIM FAALİYETLERİ

FAALİYETLER	EVET	HAYIR
Ürün Toplama/Hasat	54.0	46.0
Tohum Temizleme	33.5	66.5
Çapalama	27.3	72.7
Taşıma/Depolama	23.7	75.3
Tohum Ekimi	15.4	84.6
Sulama	13.8	86.2
Tarla Sürümü/Toprak Hazırlığı	9.8	90.2
Gübreleme	7.1	92.9
Fidan Dikme	6.6	93.4
İlaçlama	5.3	94.7
Öğütme/İşleme	3.4	96.6
Ürün Satışı	1.2	98.8

Genelde kadının tarımsal faaliyetlere katılımı; hane ve arazi büyüklüğüne, emek kullanım biçimlerine, ürün türüne göre belirlenmektedir.

Yukarıda belirtilmiş olan oranlar, tarımsal faaliyetlerin ağırlıklı olarak kadın tarafından yapılmadığını yansıtmaktadır. Ancak bu durum kadının üretim sürecindeki rolünü açıklamak için yeterli değildir.

Örneğin, bazı araştırmacılarca GAP Bölgesinde (Diyarbakır-Karacadağ yöresinde) üretim faaliyetlerinin büyük oranda kadınlar tarafından üstlenildiği saptanmıştır. Bu doğrultuda bir değerlendirme yapan Gösterici (1991), hayvanların bakımı, ahır ve ağıl temizliği, süt sağımı, süt ürünlerinin elde edilmesi gibi faaliyetlerde kadının büyük ölçüde işgücüyü katıldığını ileri sürmektedir. Gösterici, kadınların bitkisel üretimde (özellikle de hasat döneminde) ürün toplama, danelerin istiflenme ve yemeklik hale getirilmesi aşamalarında yoğun emek harcarken; ekim, sürüm, gübreleme ve sulama işlerinde yer almadıklarını belirtmektedir.

TABLO-30 TOPRAK DAĞILIMINA GÖRE İŞGÜCÜ İHTİYACINI KARŞILAMA

Hane Sayısı Satır % Sütun % Toplam %	AİLE ÜYELERİ -1-	1+ DÖNÜŞÜMLÜ İŞGÜCÜ -2-	1+ İŞÇİ ÇALIŞTIRMA -3-	1+2+3 -4-	TOPLAM
TOPRAKSIZ HANELER	91 73.4 16.8 12.3	9 7.3 22.5 1.2	19 15.3 14.3 2.6	5 4.0 20.0 0.7	124 100.0 16.8 16.8
1-50 DEKAR	341 85.3 62.9 46.1	15 3.8 37.5 2.0	37 9.3 27.8 5.0	7 1.8 28.0 0.9	400 100.0 54.1 54.1
51-100 DEKAR	59 62.1 10.9 8.0	9 9.5 22.5 1.2	22 23.2 16.5 3.0	5 5.3 20.0 0.7	95 100.0 12.8 12.8
101-150 DEKAR	24 54.5 4.4 3.2	4 9.1 10.0 0.5	14 31.8 10.5 1.9	2 4.5 8.0 0.3	44 100.0 5.9 5.9
151-200 DEKAR	10 40.0 1.8 1.4	1 4.0 2.5 0.1	12 48.0 9.0 1.6	2 8.0 8.0 0.3	25 100.0 3.4 3.4
201 + DEKAR	17 32.7 3.1 2.3	2 3.8 5.0 0.3	29 55.8 21.8 3.9	4 7.7 16.0 0.5	52 100.0 7.0 7.0
HANE SAYISI TOPLAM %	542 73.2	40 5.4	133 18.0	25 3.4	740 100.0

Temel geçimi tarımsal faaliyetlere dayalı haneler, emek yoğun ürünler (pamuk, biber, fındık, soğan gibi) için ücretli işçi çalıştırmaktadır.

Bölgede araştırma kapsamındaki hanelerin %73.2'si tarımda yalnızca aile emeği kullanmaktadır. Bu hanelerin %62.1'inin ortalama toprak varlığı 1-50 da. arasındadır. Hem ücretli işçi çalıştıran hem de aile emeği kullanan hanelerin oranı ise %18 olarak bulunmuştur. Bunların da ailedeki işgücünün özellikle hasat zamanı yeterli olmadığı örneğin pamuk, tütün gibi sulu tarımın yapıldığı, belirli bir zamanda tamamlanması gerekli işler için (mercimek yolmak, pamuk toplamak vb.) ücretli işçi çalıştıran haneler oldukları söylenebilir. (Emek yoğun tarımsal etkinliklerde kadınların üstlendikleri işlerle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: Ek 1.)

2. Hanedeki Hayvancılık Faaliyetlerinde Kadın

GAP kırsal alanında bu faaliyetlere kadınların katıldıkları hayvancılık ile ilgili faaliyetler ve katılma oranları aşağıdaki gibi saptanmıştır:

TABLO-31 HAYVANCILIK

FAALİYETLER	EVET	HAYIR
Ahır Temizliği	69.1	30.9
Yemleme	69.0	31.0
Sulama	68.3	31.7
Sağım	66.2	33.8
Otlatma	9.3	90.7
Kırkım	5.4	94.6

Yukarıdaki tablolardan da görüleceği gibi, hayvanlara yem ve su verdiklerini, ahırın temizlediklerini ve sağım yaptıklarını belirtenler büyük çoğunluğu oluşturmaktadır. Kadınlar çok düşük bir oranda otlatma ve kırkım faaliyetlerine katılmaktadır.

Bu sonuçlar, kırsal kesim kadınlarının faaliyetleriyle ilgili çeşitli çalışmaların sonuçlarıyla da benzerlik taşımaktadır. (Berkes 1942; Boran 1945; Eserpek 1977; Eserpek 1979; Balaman 1984; Özbay 1984; Gösterici 1991; Sirman 1991; Fazlıoğlu 1993).

3. Mevsimlik Göçe Katılımda Kadın

Görüşülen kadınların tamamına yakını (%89.6) köy dışına çalışmaya gitmemektedir. Topraksız köylülerin çoğunda erkek, ücretli işçilik yaparken, kadın ve çocukların üretim dışında kaldıkları (Özbay 1984; 45) dikkate alındığında GAP yöresinde görüşülen kadınların tamamına yakınının köy dışına çalışmaya gitmemesi daha iyi anlaşılabilir. Çalışmak için "köy dışına" gittiğini belirten kadınların gittikleri yerler şöyle gruplanmıştır:

TABLO-32 KADINLARIN MEVSİMLİK
GÖÇ İÇİN GİTTİKLERİ YERLER

YERLER	N	%
GAP'a Komşu İller	53	55.8
Çevre Köyler	26	27.4
GAP Bölgesi	8	8.4
GAP'a Uzak İller	8	8.4
TOPLAM	95	100.0

GAP bölgesi'ne komşu illerden Adana'ya gidenler, bu kadınların yarısını oluşturmaktadır (%51.6). "Köy dışı" diye yanıtlayanlar 1/4 oranındadır. Bunlardan bir kısmı çevre köylere gidenler, bir kısmı ise kendi köyünde tarım işçisi olanlardır.

Köy dışında çalışmaya giden kadınların yaptıkları işler çapa ve hasat olarak iki grupta toplanmıştır. Çapa işi %21.5, hasat işi ise %78.5 oranında kadın tarafından yapılmaktadır. Hasat pamuk, mercimek ve nohut toplama işidir. Çapada ise pamuk, biber ve tütün gibi ürünler için köy dışına gidilmektedir.

Aşağıdaki Tablo'da toprak varlığı ile kadınların mevsimlik işçiliğe katılmaları arasındaki ilişki aranmıştır. Toprak varlığı ancak 200 da.'ın üzerine çıktığında mevsimlik işçiliğe katılım yok denilecek kadar azalmaktadır.

**TABLO-33 TOPRAK DAĞILIMINA GÖRE KADINLARIN
KÖY DIŞINA ÇALIŞMAYA GİTMESİ**

Kadın Sayısı Satır % Sütun % Toplam %	EVET	HAYIR	TOPLAM
	33	231	264
TOPRAKSIZ HANELER	12.5 35.1 3.7	87.5 29.1 26.0	100.0 29.7 29.7
1-50 DEKAR	41 10.0 43.6 4.6	369 90.0 46.5 41.6	410 100.0 46.2 46.2
51-100 DEKAR	10 10.8 10.6 1.1	83 89.2 10.5 9.3	93 100.0 10.5 10.5
101-150 DEKAR	6 13.6 6.4 0.7	38 86.4 4.8 4.3	44 100.0 5.0 5.0
151-200 DEKAR	3 12.0 3.2 0.3	22 88.0 2.8 2.5	25 100.0 2.8 2.8
201 + DEKAR	1 1.9 1.1 0.1	51 98.1 6.4 5.7	52 100.0 5.9 5.9
KADIN SAYISI TOPLAM %	94 10.6	794 89.4	888 100.0

TABLO-34 MEVSİMLİK GÖÇ SÜRELERİ

GÖÇ SÜRESİ (Gün)	N	%
7-20	16	17.0
21-45	27	28.7
46-75	38	40.4
76-90	13	13.8
TOPLAM	94	100.0

Ne kadar süreyle çalışmaya gittikleri sorulan kadınların %34'ü 60 gün için gittiklerini belirtmiştir. 90 gün için gidenler %13 oranındadır. Genel olarak bir ay ve daha uzun süre için köy dışına çalışmaya gidenler en yüksek oranı (N 76, %80.9) oluşturmaktadır. Ortalama kalış süresi 49 gündür. Dolayısıyla kadınların uzun sürelerle mevsimlik işçi olarak çalıştıkları anlaşılmaktadır. İllere göre dağılıma bakıldığında kadın nüfus içinde mevsimlik göçe katılma oranı Urfa'da %24, Gaziantep'te %14, Adıyaman ve Diyarbakır'da ise %6'dır.

Köy dışına çalışmaya giden kadınların 2/3'ü toplam kazancını bilmektedir. Bununla birlikte 1/3 gibi önemli bir oranda kadının toplam kazançları konusunda hiçbir fikri yoktur. Bu durum, Fazlıoğlu (1993)'nin vurguladığı gibi çalışma sonunda ücretleri dağıtan elçinin hasat sonunda kadın ve çocukların ücretlerini doğrudan hanereilerine vermesiyle bağlantılıdır. Bu sonuç ilk bakışta, kırsal kadının kendi yaşamını belirleme, kendi yaşamını yönlendirebilme olanağının da oldukça kısıtlı olduğunu düşündürmektedir. Ancak mevsimlik işçilikten elde edilen gelirin paylaşım konusu/sorunu olamayacak düzeyde kaldığının da unutulmaması gerekir. Gerçekten de pek çok ailede mevsimlik tarım işçiliğinden elde edilen gelirin önemli bir bölümü yıllık erzak ihtiyacın karşılanması ve kışın biriken borçların ödenmesi için kullanılmaktadır.

Köy dışına çalışmaya giden kadınların 2/3'si kazandıkları parayı ev giderleri için harcadıklarını belirtmektedir. Parayı kocasına verenler 1/5 oranındadır. Bunları 1/10 oranıyla kazandıkları parayı babasına verenler izlemektedir. Bu da bekar genç kızların kazandıkları paranın da aile bütçesine katıldığı anlamına gelmektedir. Yalnızca iki kadın parayı kendi ihtiyacı için harcadığını belirtmiştir.

4. Gelir Getirici El Sanatlarına İlişkin Faaliyetler

Kırsal kesimde görüşülen kadınların çok azının (% 3.8) el sanatlarıyla ilgili para kazandığı bir faaliyetleri bulunmaktadır. Kadınlar yok denecek kadar düşük oranlarda halı, kilim, dantel, oya ve nakış gibi faaliyetlerden gelir elde etmektedir.

Kırsal kesim kadınlarının evde ve ev dışındaki sorumlulukları, gelir getirici faaliyetlere öngütlü olarak yönelmelerini engelleyecek kadar ağırdır.

Kırsal kesimde kadının günlük yaşamının gün doğmadan çok önce başladığı gün boyunca gerek evde gerekse tarlada erkeklerle birlikte hatta pek çok durumda erkeğin çalışmak için başka bir kente veya yurtdışına gittiği durumlarda erkeğin yerine de çalıştığı bilinmektedir (Berkes 1942, Balaman 1984). Nitekim araştırma kapsamındaki kırsal kesim kadınlarının büyük çoğunluğu, hayvanların bakımı, ahır temizliği ve sağım gibi birçok faaliyeti gerçekleştirdiklerini belirtmişlerdir. Bu denli yoğun bir günlük yaşam temposu içinde olan kadın, örgütlenme boyutunda bilgi birikiminin ve kendisine bu konuda rehberlik edecek bir kurumun olmayışı nedeniyle gerekli beceriye de sahip değildir.

Sonuç olarak kırsal kadının üretim sürecindeki rolü; bitkisel üretim, hane düzeyi hayvancılık ve tarım dışı el sanatları olmak üzere üç alanda araştırılmış ve bu alanlardaki kadın emeğinin "ücretsiz aile emeği" olarak özellikle hane içinde yoğunlaştığı anlaşılmıştır.

1. Aile Yapıları ve Evlilik Örüntüleri

1.1. Aile Yapıları

Araştırmada tanımlanan aile tipleri başlıca; çekirdek, geniş, çekirdek aile ve ona bağlı yaşayan bireyler ve parçalanmış ailelerdir. Bölgedeki mevcut aile tipleri de asıl olarak bu aile tiplerine uygun olarak kurulmuştur.

Çekirdek aile; karı-koca ve onların evlenmemiş kız ve erkek çocuklarından ibarettir. Türkiye'nin bütün kırsal yörelerinde olduğu gibi Güneydoğu Anadolu'da da kırsal kesimde en yaygın olan aile tipi çekirdek ailedir (Bkz. Kır Aile Tipi Tablosu).

Geniş ailede birden fazla evli çift bulunmaktadır. Geniş aile, bölgedeki geleneksel aile tipidir. Baba-anne, bir ya da daha fazla evlenmiş oğul, onların evlenmemiş kız ve erkek çocuklarından oluşmaktadır.

Bölgede, yeni evlenen erkek çocuk için baba evinin yakınına bir göz oda yapılarak oluşturulmuş birleşik (compound) aileler de bulunmaktadır. Bu tip aileler, ayrı üniteler halinde yaşasa bile ekonomik bütünlüğün korunduğu yani aynı kaptan yiyen ve aynı işletmeden geçinen ailelerdir. Temel geçim kaynağı toprağa bağlı olmayan birleşik ailelerde (örneğin ünitelerinden birindeki hane reisinin mevsimlik tarım dışı işten gelirinin olduğu durumlarda) ekonomik bütünlük söz konusu olmayabilir. Ancak bu durumda da aile içi ilişkiler geniş ailedeki gibi devam edebilir. Kadınlar arasında işbirliği-işbölümü örüntüleri devam edebilir ve gelin-kaynana arasındaki hiyerarşik ilişkiler de varlığını sürdürebilir. Birleşik aile tipi, özünde geniş ailenin bir türüdür. Bu tip aileler daha çok avlulu evlerde oturmanın mümkün olduğu Gaziantep, Şanlıurfa ve Diyarbakır'ın ova köylerinde gözlemlenmiştir. Ayrıca aynı örüntüye kentteki eski gecekondular yerleşimlerinde de rastlanmıştır.

Çekirdek aile ve ona bağımlı bireylerin oluşturduğu aile; karı-koca, evlenmemiş çocuklar ile hanereisinin ve/veya karısının ana-babası (veya bunlardan biri), bekar kardeşleri, ya da her ikisinin diğer akrabalarından birinin bulunduğu ailedir.

Parçalanmış ya da eksik aile ise, karı-kocadan biri ya da ikisinin ölüm, boşanma nedeniyle hanede bulunmadığı aile tipidir. Bu tip ailelere kır yerleşiminde pek rastlanmamaktadır. Kırdaki parçalanmış aileler, genellikle dul kaldığı için kadının hanereisi olduğu ailelerdir. Kadın, evlenmemiş çocuklarıyla birlikte koca evinde oturmaya devam etmektedir. Bir fikir vermesi açısından, araştırmaya "hanereisi" olarak katılan kadınların oranı % 1.2'dir.

Bölgede; burada sözü edilenlerin dışında değişik hanehalkı* kompozisyonlarına da rastlanmıştır. Bunlar aralarında birinci ya da ikinci dereceden akrabalık bağı bulunan (anne ya da baba soyundan) bireylerin oluşturduğu hanelerdir. Ancak bu tip haneler geneldeki dağılımı etkileyici oranda değildir.

TABLO-35 KIR AİLE TİPİ DAĞILIMI

AİLE TİPİ	N	%
Çekirdek	545	60.3
Geniş	219	24.2
Çekirdek+Bağımlı	115	12.7
Parçalanmış	25	2.8
TOPLAM	904	100.0

Bölgede genellikle, ilk evlilik yılları erkeğin baba evinde geçirilmektedir. Baba evinden ayrılmak ekonomik olarak yeterliliğe eriştikten ve ailedeki diğer erkek çocuk evlendikten sonra mümkün olmaktadır. Baba evinden ayrılıp ev açma halinde, ayrılan çocuğa babası geçimini sağlaması için bir miktar toprak verebilmektedir. Evli erkek çocuğun köyden ayrılıp başka bir yere yerleşmesi halinde topraktaki payından vazgeçmek zorunda kaldığına ilişkin örneklere de rastlanmıştır. Eğer erkek çocuk askerlikten önce evlenmişse, askere gidip dönene kadar erkeğin baba evine yerleşebilmektedir.

Genellikle en son evlenen erkek çocuk, baba evinde oturmaya devam etmekte ve evini ayırmamaktadır. Bunun en önemli gerekçesi de anne-babanın yaşlılıklarında genç kadın ve erkek işgücüne duydukları ihtiyaçtır. Eve gelen son gelin, kayınvalidesi ve kayınpederine bakmakta ve ev işlerini görmektedir.

* Hanehalkı; aynı çatı altında yaşayan ve aynı kaptan yemek yiyenleri ifade eder. Hanehalkını oluşturan bireylerin aralarında aile/akrabalık bağı bulunabilir ya da bulunmayabilir.

Babanın sağlığında bir arada yaşayan evli erkek kardeşler, ölümünden sonra da birarada yaşamaya ve ekonomik bütünlüklerini sürdürmeye devam edebilirler. Bu tip hanelerde mevsimlik ya da kalıcı g kararı da birlikte alınmakta, kente yerleşildiğinde de uzun bir süre aynı evde oturulmaktadır.

Aşağıdaki Tablo'da toprak dağılımına göre aile biçimleri araştırılmıştır. Çekirdek ailelerin toplam haneler içindeki oranının %60.2 olmasına karşılık topraksız haneler içindeki oranı %70.6 bulunmuştur.

TABLO-36 TOPRAK DAğILIMINA GÖRE AİLE BİÇİMLERİ

Hane Sayısı Satır % Sütün % Toplam %	ÇEKİRDEK	ÇEKİRDEK + BAğIMLI	PARÇA- LANMIş	GENİş	TOPLAM
	187	30	4	44	265
TOPRAKSIZ HANELER	70.6 34.8 21.0	11.3 26.1 3.4	1.5 16.7 0.4	16.6 20.4 4.9	100.0 29.7 29.7
1-50 DEKAR	223	55	14	119	411
	54.3 41.5 25.0	13.4 47.8 6.2	3.4 58.3 1.6	29.0 55.1 13.3	100.0 46.1 46.1
51-100 DEKAR	61	13	2	19	95
	64.2 11.4 6.8	13.7 11.3 1.5	2.1 8.3 0.2	20.0 8.8 2.1	100.0 10.7 10.7
101-150 DEKAR	23	5	3	13	44
	52.3 4.3 2.6	11.4 4.3 0.6	6.8 12.5 0.3	29.5 6.0 1.5	100.0 4.9 4.9
151-200 DEKAR	17	3		5	25
	68.0 3.2 1.9	12.0 2.6 0.3	0.0 0.0 0.0	20.0 2.3 0.6	100.0 2.8 2.8
201 + DEKAR	26	9	1	16	52
	50.0 4.8 2.9	17.3 7.8 1.0	1.9 4.2 0.1	30.8 7.4 1.8	100.0 5.8 5.8
HANE SAYISI	537	115	24	216	892
TOPLAM %	60.2	12.9	2.7	24.2	100.0

Çekirdek hanelerde köy dışına çalışmaya gitme oranı %12.4 olmasına karşılık, diğer hane biçimlerinde aynı oran %8 civarında bulunmuştur. Ancak bu soru görüşülen kadına sorulduğundan aynı hanede köy dışına çalışmaya giden başka kadın varsa dahil edilmemiştir. Bu nedenle özellikle geniş ailelerde, sorunun soruluş biçiminden dolayı yanıtıcı sonuç elde edilebilir.

TABLO-37 AİLE BİÇİMLERİNE GÖRE KADINLARIN KÖY DIŞINA ÇALIŞMAYA GİTMESİ

Kadın Sayısı Satır % Sütun % Toplam %	ÇEKİRDEK	ÇEKİRDEK + BAĞIMLI	PARÇA- LANMIŞ	GENİŞ	TOPLAM
EVET	67 71.3 12.4 7.4	10 10.6 8.7 1.1	2 2.1 8.0 0.2	15 16.0 6.8 1.7	94 100.0 10.4 10.4
HAYIR	474 58.8 87.6 52.7	105 13.0 91.3 11.7	23 2.9 92.0 2.6	204 25.3 93.2 22.7	806 100.0 89.6 89.6
KADIN SAYISI TOPLAM %	541 60.1	115 12.8	25 2.8	219 24.3	900 100.0

1.2. Evlilik Örüntüleri

Bölgedeki evliliğe ilişkin kurallar, aşiret, akraba, aile içi ilişkiler sisteminde oluşan kurallardan ayrı düşünülemez.

Evlilikler kan bağına dayalı toplumsal ilişki örüntülerinde düzenlenmekte ve bu örüntülerin sürdürülmesinin bir güvencesi olarak görülmektedir.

Bölgede, Ortadoğu'da yaşayan diğer arap ve kürt toplumlarına benzer bir biçimde yakın akraba evlilikleri ve özellikle de amca kızı, amca oğlu evliliği yaygındır. Bunun çeşitli ekonomik ve politik işlevleri/gereççeleri bulunmaktadır.

Toprağa bağlı aşiret toplumları içerisinde toprak mülkiyeti önem taşımakta ve toprak bütünlüğünün korunması istenmektedir. Amcacızı, amcaoğlu evliliği ile de bu durum güvence altına alınmış olmaktadır.

Bölgede yer yer aşiretler arası, çeşitli nedenlere dayalı çatışmalar görülmektedir. Bunlar kan davası, su ya da toprak kullanımına ilişkin çatışmalar olabilir. Bu gibi süregelen durumlarda soy içi evlilikler, soyun devamlılığını sağlamakta ve gücünü artırmaktadır.

"Çünkü öncelikle güven duyulan akrabadan olandır." (Altuntek 1989; 107) Kızın amcaoğluyla evlenmesinin adeta bir kural olduğu yöreler, bölge içinde mevcuttur. Bu tür örneklere literatürde yer verilmekle birlikte, sahada da buna ilişkin örnekler gözlenmiştir.

"Teorik olarak bir kızın amcasının oğlunun, onu bir başkasına verdirmemek gibi bir hakkı vardır. Eğer babası bir başkasıyla kızı evlendirmek istiyorsa, gene teorik olarak yeğenlerinden izin almak zorundadır. Onlar ilk teklif haklarını kullanmamışlarsa kız başkalarına verilebilir." (Bruinessen 1992; 93). Bu konuda yine de somut bir örneğe rastlamadığını belirten Bruinessen, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde amcakızıyla evlenme konusunda farklı gelenekler olduğunu söylemektedir. "Bir genç erkek, amcasının kızıyla evlenmek isterse, kızın babasının bu teklifi reddetmesi olanaksız değilse bile çok zordur. Başlık parası her yerde amcaoğlu için düşüktür. Bir yabancıya oranla bu geleneğin kökeni, nedenleri, işlevi oldukça farklıdır. Bu nedenle eş seçiminde amcakızı favoridir. Bu geleneğin sürekli uygulanışı aşırı aşamalılığa (extra segmentasyon) yol açar. Oysa, kuzenler arası evlilikler, (iki kuşaktan da kuzen evlilikleri yapılmışsa) çoğalan ilişkileri güçlendirir. Amca çocuklarıyla sonuçlanan ve titizlikle uygulanan iç evlilik, sülâlerin aşamalı yapısını pekiştirir" (Bruineesen 1992; 94-95).

Bu tip evlilik örüntülerinin, aşiret ilişkilerinin toprağa bağlı ilişkiler bağlamında sürdürülmediği, kentte yaşayan kır kökenli ailelerde de devam ettirildiği durumlara sıkça rastlanabilmektedir.

Diyarbakır Ali Paşa Mahallesi'nde tanıştığımız Saliha, kendisini isteyen bir genci çok istemekte ve beğenmekteydi. Ancak amca oğlu da askere gitmeden önce onu annesinden istemişti (hanereisi annesi olduğu için). Annesi Saliha'yı oğlan işsiz diye vermemişti. Ancak Saliha'nın sevdiği gençle evlenme şansı (annesi razı olsa bile) amca oğlu istemiş olduğu için ortadan kalkmıştı. Saliha ancak başka bir amcaoğluyula evlenebileceğini söylemiş " amca oğlu dururken, başkastıyla evlenemem" demişti.

Bölgede akraba evlilikleri her zaman amcakızı, amcaoğlu gibi yakın akraba evlilikleri olmasa bile, çoğunlukla baba soyuna dayalı diğer yakın akrabalarla evlenmek biçiminde görülmektedir.

Aşağıdaki tabloda görüldüğü gibi, araştırma evreninde, kocasıyla aynı aşiretten olan ve halen yaşadığı köyün dışından gelin gelmiş olan kadınların oranı %44.7 olarak bulunmuştur. Bu durum da evlenmelerin farklı yerleşim yerlerinde olunsa bile büyük ölçüde aynı aşiret içinden yapılmakta olduğunu göstermektedir.

TABLO-38 KOCASI İLE AYNI AŞİRETTE OLUP EVLENME NEDENİYLE YER DEĞİŞTİRENLER

	KÖY-KÖY	KASABA-KÖY	KENT-KÖY	DİĞER	DEĞİŞTİRMEDİ
N	106	14	10	2	163
%	35.9	4.7	3.4	0.2	55.3

Akrabasıyla evlenmemiş olan kadınlar, çoğunlukla aşirete dayalı ilişkilerin bulunmadığı ya da büyük oranda çözülmüş olduğu yörelerde yaşamaktadır. Kimi zaman da başlık parasının yeterli görülmesi halinde, kızın evlendirileceği kişinin akraba olup olmaması önem taşımamaktadır.

Aynı aşiretten olmayıp evlenme nedeniyle yer değiştirmeler genellikle köyden köye olmaktadır (%52.5). Kasabadan köye %6.9, kentten köye %8.7 oranında bulunmuştur. Hiç yer değiştirmeyenlerin oranı ise %31.2'dir.

Araştırmada kadınların, kocalarıyla akrabalığı olup olmadığı sorusuna verilen yanıtlar şöyle gruplanmıştır:

TABLO-39 AKRABALIK DERECESESİ

AKRABALIK	
VAR	YOK
388	353
52.4	47.6

Evliliğin kurulması, genellikle aileler arasında verilen karar sonucunda gerçekleşmektedir. Burada kız çocuğunun fikri sorulmadığı gibi erkek çocuğunun da fikri sorulmamaktadır. Aileler, kendi statülerine uygun ailelerden kız alıp-vermek istemektedirler. Bölgedeki diplomasız yerel imamların da bu konuda köylülere tavsiyelerde bulunduğu gözlenmiştir.

Türkiye genelinde akraba evliliği oranı %21.1'dir (Sağlık Bakanlığı 1992; 45). Akraba evliliğinin özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da en yüksek oranlarda olduğu buna karşılık ülkenin batısına doğru gidildikçe azaldığı gözlenmektedir. Akraba evliliği 1968'de Doğu Anadolu'da %37.80 gibi çok yüksek bir oranda iken 1983'te %32.86'ya inmiştir. Güneydoğu Anadolu'da 1968'de %38 olan oran 1983'te %29.36'ya düşmüştür (Altuntek 1993; 39). Ülkemizde evli çiftlerin 1/3'ünün akraba olduğu ve bunların da %80'inin kardeş çocuğu olduğu saptanmıştır (DPT 1989; 57).

Akraba evliliği GAP bölgesinde de yavaş bir azalma eğilimi göstermekle birlikte görüşülenlerin yarısından çoğunun akraba evliliği yapmış olduğu dikkate alınırsa Güneydoğu Anadolu'da akraba evliliklerinin hala Türkiye ortalamasından çok yüksek olduğu anlaşılmaktadır.

Akraba evliliğinin GAP bölgesinde örneklem kapsamına giren kadınlarda yüksek olmasının nedenleri genelde akraba evliliği yapma nedenlerinden farklıdır. Bu nedenlerin başlıcaları şöyle özetlenebilir:

- Aile geçmişi, kişiliği bilinen; aynı kültürel özellikleri yansıtan akrabalarından bir gelinin uyumlu bir evlilik yapma olasılığını arttıracığına inancı.
- Akraba evliliğinin her iki tarafın aileleriyle daha iyi anlaşma fırsatı sağlayacağı inancı.
- Soyun devam ettirilmesi arzusu.
- Başlık parasının az olması veya tümüyle kaldırılması arzusu (DPT 1989; 56).
- Malın bölünmemesi, tersine daha da çoğalması arzusu.
- Ölen kardeşin eşiyle evlenerek onun ve çocuklarının mağdur olmasının önlenmesi arzusu.
- "Amca yolu, dayı yolu" gibi deyişlerle de vurgulandığı gibi özellikle aşiretlerde yoğun olarak gözlenen "amca çocuğu istemedikçe amcakızı başkasıyla evlenemez" türünden geleneksel değerler (AAK 1992; 169).
- Aşirete bağlı ilişkilerin sürmekte olduğu GAP bölgesinin bazı yörelerinde düşman aşiretlerin birbirine kız vermeyişi.
- Balaman (1984; 186)'ın da belirttiği gibi yabandan evlenmelerin, potansiyel olarak evlenebileceği akrabası açısından kayıp sayılarak, akraba içerisinde doğal olarak var olan kadın-erkek dengesinin bozulmasına izin verilmemesi yönündeki çabalar.

Akrabalarla evliliğin yaygın olmadığı ve eğitim düzeyinin yüksek, kentle ilişkilerin daha yoğun olduğu yörelerde, kadın ve erkeğin kendi kararıyla, anlaşarak evlenmesi durumu da söz konusu olmaktadır.

TABLO-40 EVLENMESİNE KİM KARAR VERDİ

KARAR VERENLER	N	%
Aile Büyükleri Karar Verdi, Fikrini Sordu	342	46.0
Aile Büyükleri	297	39.9
Anlaşarak Evlendi	92	12.4
Kendi İsteğiyle Kaçtı	8	1.0
Kocasını Kaçırıldı	5	0.7
TOPLAM	744	100.0

Tabloda görülen, "aile büyüklerinin karar vermesi ve kıza da fikrini sorması" durumunda genellikle kızın kabul etmemesi söz konusu olmamakta, sadece durum hakkında kız çocuğu haberdar edilmiş olmaktadır. Nadiren kendisine uygun görülen eşi kabul etmeyip kendi isteğiyle evlenmesi söz konusudur. Özellikle akraba evliliği ve berdelde evlenmede evliliğe kızın/erkeğin ailesi karar vermektedir.

1.3. Evlenme Yaşı ve Evlenme Yaşıyla İlgili Sosyo-Kültürel Değişkenler

Bölgede kırdaki kadınların ortalama evlenme yaşı 17 olarak bulunmuştur. Evlenme, 15-22 yaşları arasında gerçekleşmekte ve bu yaşlardan önceki ve sonraki yaşlarda seyrek bir dağılım görülmektedir.

TABLO-41 EVLENME YAŞI-EĞİTİM DÜZEYİ İLİŞKİSİ

EĞİTİM DÜZEYİ	11-15	16-20	21-25	26-30	31+
OKUMA-YAZMA BİLMİYOR	245 90.1	323 79.8	36 73.5	4 80.0	3 75.0
OKUR-YAZAR	8 2.9	28 6.9	6 12.2		
İLKOKUL MEZUNU	18 6.6	53 13.1	7 14.3	1 20.0	
ORTAOKUL MEZUNU	1 0.4	1 0.2			
ÜNİVERSİTE MEZUNU					1 25.0
TOPLAM	272 37.0	405 55.1	49 6.7	5 0.7	4 0.5

2. Evliliğin Kurulması

2.1. Nikah

Bölgede evlilikler kurulurken mutlaka dini nikah yapılmakta ancak her zaman resmi nikah yapılmamaktadır. Resmi nikah kadına güvence sağlayan ve evliliğin kolayca bozulmamasını garantiye alan bir durum olarak görülmemektedir. İleride boşanma bölümünde de bahsedildiği gibi, bölgede zaten boşanma oranları çok düşüktür. Boşanmayı önleyen temel neden akraba evlilikleridir ve bu durum evliliğin temel güvencesi olarak görülmektedir. Dolayısıyla resmi nikah bir formalite ve adeta bir "külfet" olarak görülmektedir. Kadınlar da resmi nikah kıyması için kocalarını zorlamamaktadırlar. Ayrıca kadınlardan bir kısmının da resmi nikah için gerekli bir belge olan nüfus cüzdanları yoktur. Resmi nikah genellikle karı-koca çocuk sahibi olduktan sonra çocuklarına nüfus kağıdı çıkaracakları zaman zorunlu olarak başvuru bir yoldur. (Yeni yasaya göre nikahsız kadının çocukları da nüfusa kaydolabildiğinden artık böyle bir zorunluluk da ortadan kalkmış olabilir.)

2.2. Başlık

Bölgede evlenmelerde başlık alınması geleneği yaygın biçimde sürmektedir. Başlık, bilindiği gibi kız ailesinin, erkeğin ailesinden evlenme sırasında talep ettiği bir bedeldir. Bu bedeli erkeğin ailesi para, altın ya da taşınmaz mal (hayvan, toprak) olarak ödeyebilir. Yörede yaygın olan altın ve para şeklindeki ödemedir.

Bölgede, başlık parasının alınıp alınmayacağı ve ne miktarda alınacağı köyden köye, aşirete bağlı olup olmamaya, ailelerin sosyo-ekonomik durumuna göre değişiklik gösterir. Aynı gelenek ve kültürel örüntülere bağlı geniş akraba gruplarında başlığın sürmekte olduğu görülmüştür. Bununla birlikte başlık geleneği kırdı ve kentte dönüşüme uğramıştır. Kızın annesi gerekli olan eşyaları bir liste halinde erkek tarafına vermekte, ya bunun parasal karşılığını alıp eşyayı kendisi almakta ya da erkek tarafının almasını beklemektedir. Bu eşyalar arasında temel olarak bir kaç "kat" yorgan, yastık, döşek ve halı gibi eşyalar bulunmakta, kimi yörelerde buna vitrin, karyola, koltuk takımı gibi eşyalar eklenmektedir. Bazı yörelerde kızın babası başlığı kendi borçlarını kapatmak için kullanmakta, bir kısmını da çeyiz için harcamaktadır.

Bazı yörelerde de "amca parası", "dayı parası" ya da "süt parası" adı altında bir bedel başlık alındıktan sonra kızın amcasına, dayısına ya da annesine verilmektedir.

Birkaç Türk köyünde, başlığın köy içinde belirlenen ortak bir rayice göre alındığı ve böylece başlık yüzünden ailelerin zor durumda kalmasının önlenmeye çalışıldığı gözlenmiştir. Yine Gaziantep'in bazı Türk köylerinde (Ambarcık, A.Höcükü) yaklaşık 10 yıl önce başlık almak muhtarların yasaklamasıyla kaldırılmıştır. Bazı yörelerde başlık evliliğin kurulmasını engellemek için de kullanılabilir. Kız tarafı fazla başlık isteyerek onaylamadığı damat adayının kızıyla evlenmesini engeller. Bölgede hala başlık parası biriktirebilmek için bölge dışındaki büyük illere inşaat işçiliğine giden gençler bulunmaktadır.

Araştırmada, evlenirken kendisi için başlık alınanların oranı %70.1 alınmayanların ise %29.9'dur.

Başlık alınmayanlardan ise berdel türü evlilik yapanların oranı %47.6'dır. Diğerlerinden ise %39.1'i adet olmadığı için ya da haram sayıldığından, %12.4 oranında da akrabası olduğu için başlık alınmayanlardır. %9 oranında da kan bedeli karşılığı evlenme bulunmuştur.

2.3. Kan Bedeli Karşılığı Evlenme

Aileler arasında kan davası olması halinde, bunun bitirilmesi için aşiretler-aileler arasında çeşitli anlaşma yolları bulunmaya çalışılmaktadır. Bunlardan biri, anlaşma yoluyla belirlenen miktarın aşiret içinde toparlanarak karşı tarafa ödenmesidir. Bir diğeri de yine anlaşma yoluyla, ölüm sayısının denk olmadığı durumlarda, karşı tarafa (kan davalı olunan aileye) kız vermektir. Böylece kan davası "sıfırlanmış" (Altuntek 1989; 76) sayılır.

Araştırmada bu tür bir evlenmeye çok az rastlanmış olmakla birlikte, bölgede, aşiretler arası ilişkilerde bu tür evlenmelerin yapılmakta olduğu sahadaki izlenimlere dayanarak söylenebilir.

2.4. Berdel*

Berdel (değişik) ise, başlık parasının verilmek istenmediği durumlarda seçilen bir evlilik biçimidir ve iki ailenin kız ve erkek çocuklarını çapraz olarak evlendirmeleriyle gerçekleşir. Berdel türü evlilikler karşılıklılık ilkesine dayalı olarak yapılmaktadır. Bundan dolayı her iki evli çifti de bağlayıcı kurallar söz konusu olmakta, ve bu kurallar evlilikler sürdüğçe devam etmektedir. Berdel, akrabalar arasında yapılabildiği gibi, olmayanlar arasında da yapılabilir. Bu gelenek asıl olarak araplar ve kürtler arasında yaygın olup, bu kültürlerden etkilenen bazı türklerde de görülmektedir.

Berdel, evliliğinde de aileler arası anlaşma söz konusudur. Uygun ailenin bulunması durumunda evlilik gerçekleşir. "Berdel ailesinin kuruluşunda çocukların aynı yaşta olmaları pek önemli değildir." (Beşikçi 1969; 163).

Berdel türü evliliklerin tarafları bağlayıcı olan yanı baştan kabul edildiği için hiçbir zaman farklı bir uygulamaya rastlanmamıştır. Bu konuyla ilgili sahada birçok örnek olay anlatılmıştır. Bunlardan 1993 Nisan ayında yaşanmış Urfa'dan bir örnek aktarılmıştır.

Berdel (değişik) ile evlenmiş olan Süleyman'ın kız kardeşi evlendikten 10 yıl sonra ölmüş. Bu durumda ailesi Süleyman'a karısından ayrılması için baskı yapmaya başlamış. Ancak Süleyman, 6 çocuğu olduğunu ve ayrılmak istemediğini söylemesine karşın, karısı zorunlu olarak baba evine dönmüş. Sahada bulunduğumuz sırada Süleyman'ın karısıyla tekrar evlenebilmesi için ailesi başlık parası toplamaktaydı. Bu başlık, berdel bozulmuş olduğu için ödenmesi gerekli bir bedel olarak verilecekti.

2.5. Kaçma

Kaçarak evlenme olayı bölgede sık rastlanan bir olay değildir. Kaçma halinde genellikle kızın kendi ailesiyle arası açılmakta ve barışma yıllarca sürebilmektedir. Çünkü bu durum kaçan/kaçırılan kızın olduğu kadar ailesinin de toplum içindeki prestijini düşüren bir olaydır.

* Bazı kaynaklarda "berder" olarak da rastlanmıştır (Balaman 1982).

Kaçma karşısındaki tutumlar yöreden yöreye farklılık göstermektedir. Örneğin araplarda bir genç kız kaçmanın bedelini her zaman yaşamıyla öderken, türklerde, bir süre ailesiyle arasında küslük olsa bile daha sonra erkek ailesinin başlık parasını ödemesiyle barışmayla sonuçlanabilir. Kaçma halinde başlık parası, normalde ödenmesi gerekenin iki katı olmakta, böylece kaçma ya da kaçırma olayında erkek tarafı cezalandırılmakta, kız babası da aldığı parayı kendisi harcayarak kızını cezalandırmaktadır. Kaçmayla ilgili reaksiyonlara örnek olarak bölgede anlatılan iki farklı olay aktarılmıştır.

- a. *Urfa'da aşirete bağlı bir Arap ailenin kızı sevdiğine kaçarak Suriye'ye yerleşmiş. Ağabeyleri kız kardeşlerinin izini uzun yıllar bulamadıkları için namuslarını temizleyememiş. Yaklaşık 25 yıl kadar sonra kızkardeş, ailesine haber göndererek kendisini affetmelerini ve Türkiye'ye gelmek istediğini söylemiş. Bunun üzerine aile büyükleri (kızkardeşin ağabeyleri, amcaları, amca oğulları) toplanarak onu affettiklerine ilişkin haber göndermişler. Kadın, çocuklarıyla birlikte Urfa'ya ailesinin yanına gelmiş. Ancak yolda kendisine pusu kuran ağabeyi onu vurmuş. Gerçekte alınan karar, kadının öldürülmesi ve namusunun temizlenmesiydi.*
- b. *Gaziantep'e bağlı bir Türk köyü olan Bayatlı'da "bir gecede 7 kız kaçmış. Sekizinci kız da 'niye bana haber vermediniz' diye sitem etmiş" diye gülerек anlatılan bir hikayeye, kaçma olayının o yörede ne denli yaygın ve hoşgörülebilen bir olay olduğu vurgulanıyordu.*

2.6. Çok Kadınla Evlenme

Bölgede erkeğin birden çok kadınla evlenmesi durumu giderek yaygınlığını ve geçerliliğini yitirmekte olan bir durum olmakla birlikte, kimi yörelerde varlığını sürdürmektedir.

Kocası birden fazla kadınla evli olan kadınların oranı %7.7 olarak bulunmuştur.

Birden fazla kadınla evlenmeye Urfa'nın Suruç, Harran, Bozova ilçelerine bağlı köylerinde ve Diyarbakır'ın Bismil ve Silvan ilçelerine bağlı köylerinde daha sıklıkla rastlanmıştır. Örneğin Suruç'a bağlı Kesmecik köyünde 50 haneden 12'sinde erkeklerin birden fazla kadınla evlenmiş olduğu gözlenmiştir.

Bölgede birden fazla kadınla evlenme çeşitli sebeplere bağlı olarak yapılmaktadır. Bunun en yaygın sebeplerinden biri ilk eşin çocuk ya da erkek çocuk doğurmaması durumudur. Bundan başka, ilk eşin yaşlanması, erkeğin ailesinde/çevresinde ikinci, üçüncü eş alan yakın akrabalarının olması nedeniyle bunun bir prestij ve kendini kanıtlama meselesi olarak görülmesi gibi sebeplerle de birden fazla kadınla evlenme durumu ortaya çıkmaktadır. Kadınlar evde yeterince hamarat sayılmıyor ve misafirlere iyi hizmet edemiyorsa bu durum erkek tarafından dışarıya karşı prestij sorunu olarak görülerek, kadınlar kuma ile tehdit edilebilmektedirler.

Genel gözlemlere dayanarak daha çok varlıklı erkeklerin birden fazla kadınla evlendiklerini söylemek mümkündür.

Kuması olan kadınlara sorulan; "kocan neden birden fazla kadınla evli" sorusuna alınan yanıtlar şöyle gruplanmıştır;

Erkek çocuğu olmadığı için evlendi	: % 42.5
Keyfi için evlendi	: % 52.0
Birinci eşi hasta olduğu için evlendi	: % 4.8

Erkeğin ikinci bir kadınla evlenmesi halinde, her iki eş de aynı evde oturabildiği gibi, ikinci eşin ayrı bir odada ya da evde yaşadığı durumlar da vardır. Bu tür "ayrı ev açma" durumuna kentte de rastlanmıştır.

Her iki kadının da aynı evde yaşaması, kumalar arasında bazen çatışmalara neden olabilmektedir. Kimi zaman da erkek belirli bir süreç sonunda otoritesini kadınlardan biriyle bölüşmekte ya da kendisi evde bulunmadığı zamanlarda ona devretmektedir. Eşlerin aralarındaki yaş farkına bağlı olarak da bir tür gelin-kaynana ilişkisine benzer hiyerarşik bir ilişki söz konusu olabilmektedir.

Kuması olan kadınların yarısından çoğu kumayla birlikte, %44'ü ise ayrı ayrı oturmaktadır. Dağılımdan da anlaşılacağı gibi özellikle hayvancılık ve çiftçilikle geçinilen kırsal yörelerde kadınlar kumalarıyla aynı çatı altında yaşamakta üretim ve tüketimi paylaşmaktadırlar (Maden 1993; 7059). Bunun en önemli nedeni "ayrı kazanda üretip aynı kazanda tüketme" eğilimidir. Başka bir deyişle, ekonomik açıdan ek bir işgücü olan kumanın birinci eşle birlikte aile için üretime daha büyük katkısı olacağı düşünülmektedir. Öte yandan ev içi üretim ve ev işlerinin daha hızlı gerçekleştirileceği düşüncesi de yaygındır.

Kuşkusuz bunların yanında kumaya ayrı bir ev açmanın ekonomik maliyeti de dikkate alındığında görüşülenlerin yarısından çoğunun neden kumayla birlikte oturduğu daha iyi anlaşılabilir.

Ayrıca birlikte oturmanın kadınlar açısından da yararı olabilmektedir. İçlerinden birinin hastalanması durumunda diğer eş onun yarım bıraktığı işleri devralabilmekte; çocuklarına bakabilmektedir. Ancak bu tür bir işbölümü, kumanın hangi gerekçeyle eve getirildiğiyle de bağlantılıdır. Önceki eşin kısrılığı, yaşlılığı gibi nedenlerle getirilen kumanın, statü açısından önceki eşe görece üstün tutulduğu durumlarda böyle bir işbölümünün de süreklilik taşıması beklenemez.

Kadınlar çocuk ya da erkek çocuk "doğuramadıkları" durumlar hariç, kocalarının ikinci bir kadınla evlenmesine karşı direnmekte ve istememektedir. Bu gibi durumlarda ise kocasıyla arasının bozulmaması ve evdeki statüsünü kaybetmemek gibi kaygılarla kocasına uygun bir eş bulup evlendiren kadın örneklerine de rastlanmıştır.

Araştırmada; bir kadının kuması olmasının ne gibi bir zorluk doğuracağına ilişkin olarak sorulan soruya alınan yanıtlar şöyle gruplanmıştır:

Her bakımdan zor : % 43
Kıskançlık olur : % 49.6
Geçimsizlik olur : % 7

Kentte çok kadınla evlenme durumu, özellikle kırsal kökenli ailelerde söz konusudur. Ancak kent yaşamı içinde de bu oran giderek azalmaktadır. Araştırmada bulgularan oran yalnızca % 2.7'dir.

Evlilik birliğinin kadın ve erkeğin birlikteliğine dayalı olduğu bilinmektedir. Ancak bu birliktelik, yerel topluluk tarafından meşru görülen bir başka kadının-kumanın devreye girmesiyle sarsıntı geçirmekte; farklı nitelik kazanmaktadır. O güne dek eşi ve çocuklarıyla "kendilerine ait" bir yaşam biçimi oluşturmuş olan kadın, kumanın gelmesiyle aile içinde kendi statüsünün de eskisi gibi olmadığını farketmektedir. Hele kadının hastalığı, yaşlılığı gibi gerekçelerle kuma getirilmesi durumunda kadının statüsü iyice sarsılmaktadır. Kısır oluşu gerekçesiyle kuma getirilmesi ise gerek kadının kendini algılayışı gerekse kumanın, çevrenin ve eşin çeşitli olumsuz tutumları (küçümsenme, ilgisizlik vb.) nedeniyle kıskançlık duygusu da sıklıkla gelişebilmektedir. Hele kumanın, Maden (1991)'in belirttiği üzere "erkek kurtaran", "hatırlı", "yüz ağartan" gibi olumlu değerlerle yüklü sıfatlarla da tanımlandığı düşünülecek olursa kıskançlık türü duygular daha iyi anlaşılabilir.

Kumayla oturmanın her yönüyle zor bulunması yukarıda belirtilen nedenleri de içeren çok yönlü bir sıkıntıyı yansıtmaktadır. Bu değerlendirme, kıskançlık, ev içi işleyişte kimin kararlarının dikkate alındığı, artan iş yükü gibi nedenlerle doğan bir gerilimi yansıtmaktadır. Bu gerilim, yalnızca önceki eş ve kuma ile sınırlı kalmamakta; kocaya, çocuklara ve akrabalara da yansiyabilmektedir.

Kumayla birlikte oturan kadınların hemen hemen tamamı birlikte oturmanın iyi bir tarafı olmadığını düşünmektedir. Yalnızca altı kadın, işlerin paylaşılması ve çocukların bakımı açısından iyi olduğunu belirtmiştir. Kadınların bu değerlendirmeleri, birlikte oturmanın neden zor bulunduğuna ilişkin yaptıkları değerlendirmeler dikkate alındığında daha iyi anlaşılabilir.

Açıkça görüldüğü gibi, kumayla oturma kadının isteği dışında gerçekleşmektedir. Erkeğin isteği ve kararı doğrultusunda kadın, kendi konumunun artık eskisi gibi olamayacağı yeni bir konuma itilmektedir. Bu yeni yaşam biçimi ise kadının isteği dışında olan ve pek çok güçlüğü de beraberinde getiren bir yaşam biçimidir. Gerek toplumsal normlar, gerekse kadının ekonomik bağımlılığı gibi nedenlerle kadın, kumasıyla birlikte paylaşacağı yeni yaşam biçimini adeta kaderi gibi algılayabilmektedir.

Araştırma kapsamındaki kadınların hemen hemen tamamı, erkeğin birden fazla kadınla evlenmesini doğru bulmamaktadır. Yalnızca 34 kadın tersini düşünmektedir (%3.8).

Kadınlar ister kuması olsun, isterse olmasın, erkeğin birden fazla kadınla evlenmesini onaylamamaktadır. Dolayısıyla adeta "kader" gibi algılanan ve alışılmaya çalışılan erkeğin çok eşli evliliği, kadına tercih hakkı verilmesi durumunda kadınların hemen hemen hiçbiri tarafından istenmeyecektir.

Kuran-ı Kerim'in Nisa Suresi üçüncü ayetinde "eğer, velisi olduğunuz mal sahibi yetim kızlarla evlenmekle onlara haksızlık yapmaktan korkarsanız, onlarla değil, hoşunuza giden başka kadınlarla iki, üç ve dörde kadar evlenebilirsiniz, şayet, aralarında adaletsizlik yapmaktan korkarsanız bir tane almalısınız veya sahip olduğunuz ile yetinmelisiniz. Doğru yoldan sapmamanız için en uygunu budur".

Görüldüğü gibi bu ayet, İslamiyette erkeğe dört eşe kadar evlilik yapabilme izni verildiğini yansıtmaktadır. Bu doğrultuda Türkiye'de erkeğin çok eşli evliliğinin, "dinsel-geleneksel" anlamda toplumda destek bulduğu ileri sürülebilir. Ancak bu desteğin hangi boyutlarda olduğunun, ülke çapında araştırmalarla saptanmasının da gerekli olduğu düşünülmektedir. Yalnızca GAP yöresinde gerçekleştirilmiş olan araştırmaya katılan kadınların tamamı yakınının onaylamadığı erkeğin çok eşli evliliğinin, diğer yörelerde de hangi boyutlarda olduğunun saptanmasının sosyolojik açıdan ilginç olacağı söylenebilir.

2.7. Boşanma ve Dulluk

Kırsal kesimde boşanma olayına pek rastlanmamaktadır. "Evlilik örüntüleri" başlığı altında tartışılan yakın akraba evlilikleri, bölgede evliliklerin bozulmamasının temel güvencesi gibidir. (Bkz. "Evliliğin Kurulması ve Nikah").

Sahada görüştüğümüz bir erkek, boşanma ile ilgili olarak "hanım benden nasıl boşanacak, amcamın kızıdır. Babası yönünden de benim yönümden de mahkum olmuştur" demiştir. Evliliğin akraba evliliği olmaması halinde de boşanma geleneksel toplumda onaylanan bir davranış değildir. Evli kadınların, kocalarından şikayetçi olmaları nedeniyle baba evine döndükleri durumlar görülmekle birlikte, genellikle kadının ailesi kocasıyla barışmasını sağlamaya çalışmakta ve geri dönmesini istemektedir.

Özellikle genç bir kadının boşanma ya da kocasının ölümü sebebiyle dul olarak yaşaması onaylanan bir durum değildir. Kocasını ölen bir kadın genç ise önce baba evine döner ve çocuklarını (özellikle erkek çocuklarını) kocasının ailesinde bırakır. Kocasını ölen kadınları kocasının erkek kardeşiyle evlendirmek (levirat) kimi yörelerde yaygın bir gelenektir. Bu durumda erkek kardeşin (yani kadının kayınbiraderinin) yaşı önemli bir faktör değildir. Çok genç yaşta bile olsa evlendirilebilir. Bunun temel gerekçesi kadının bir başkasıyla evlenip çocuklarından ve koca ailesinden uzak kalmasının ve "sahipsiz" kalmasının engellenmesidir. Bu duruma kadınlar çoğunlukla karşı çıkamamakta ve evliliği kabul etmektedirler.

Bazı yörelerde de özellikle türk köylerinde dul kadının yeniden evlenmesinin ayıp sayıldığı gözlenmiştir. Burada geçerli olan, kadının çocuklarıyla koca evinde oturup toprağını işlemeye devam etmesidir.

Yine bazı yörelerde boşanmanın erkek tarafından istenmesi durumunda, erkek, kız tarafına evlenirken verdiği başlığı geri istemekte, başlığın geri verilmemesi durumunda kadın baba evine dönmüş olsa bile boşanma gerçekleşmemiş sayılmaktadır. Bu durumda başlığı geri verilmeyen kadın yeniden bir başkasıyla evlenememekte, evlenmesi halinde zina yapmış sayılmaktadır. Bu geleneğin özellikle Araplar arasında uygulanmakta olduğu gözlenmiştir.

3. Kadın ve Mirastan Yararlanma

Türk Medeni Kanunu'na göre baba mirasından kadına düşen pay erkek kardeşiyle eşittir. Karı-koca arasında da Medeni Kanun'a göre miras konusunda eşitlik vardır.

İslam hukukuna göre, kadın baba mirasının üçte birini (1/3), kocasından kalanın ise sekizde birini(1/8) alabilir. GAP Bölgesi'ndeki pek çok aşirete bağlı topluluk içinde geleneksel hukuk sisteminin kurulları geçerli olmaktadır. Bunun toplumsal yapıdan kaynaklanan gerekçeleri vardır. (Bu duruma raporun diğer bölümlerinde de değinilmiştir.) Mirasın paylaşımında da söz konusu olan geleneksel hukuk nedeniyle kadının mirastan yararlanması konusunda farklı bir durum vardır. Bu konuda çalışma yapan sosyolog ve antropolog araştırmacıların da bulgularında belirttikleri gibi doğu ve güneydoğu bölgesinde diğer Ortadoğu ülkelerinde olduğu gibi kadınlara baba ya da koca mirasından pay verilmemektedir.

D.Bates ve İ.Beşikçi'ye göre de, Türkiye'deki aşiret toplumlarında da, miras hakkı aşiret kuralıdır diye açıklanıyor kadınlara verilmiyor. Kadınlara arsa ve tarla gibi taşınmaz ve hayvan gibi üretimde temel olan mallara sahip olamıyor (Heckman 1990; 257). Miras konusundaki tutum bölgedeki evlilik örüntüleriyle ilişkilidir. Akraba evliliklerinin yapılma gerekçelerinden biri de soy birliğinin güçlendirilmesi ve sürdürülmesidir. Ayrıca kendi soyundan biriyle evlendirilen kız zaten koca evinde de güvence altına alınmış olmaktadır. Dolayısıyla baba mirasına ihtiyacı yoktur.

"İç evlilikleri (amcakızı-amcaoğlu evliliği) anlayabilmek için miras örüntüleri önemlidir. Kadınlara özellikle yoksul ailelerde baba mirasından yoksun bırakılmaktadır. Fakat zengin ailelerde kadınlar paylarına düşeni talep edebilir. Bu durumda babaya ait geniş mal-mülk ve arazilerin bölünebilirliği yakın akraba evlilikleri yoluyla önlenerek, toprakların kontrolü devam ettirilmiş olur. Bu durum, özellikle varlıklı ailelerde kadınların evlenmesinin kontrol edilme nedenlerini açıklar. Böylece yakın akraba evlilikleri ailelerin (pozisyonlarının) statülerinin sürekliliğini sağlar." (Bates, Rassam 1983; 200). Ayrıca "yakın akraba evliliğinin oluşturduğu bağlar ekonomik varlığın

sürdürülmesi için alınmış bir önlemdir." (F.Barth 1964; 71). Toprakların ya da mal varlığının bölünmemesi bir başka deyişle ekonomik bütünlüğün sürdürülmesi esasına dayalı evlilik örüntüleri içerisinde, gidici olan kız çocuğa verilen miras, soyu devam ettiren erkek çocuğun payının azalmasına da yol açacağından, özellikle büyük toprak sahibi olmayan ailelerde kız çocuk mirastan pay almamaktadır. "Sınırlı mülkiyetin korunması kız evlada pay vermeyerek mümkün olmaktadır" (Altuntek 1989; 65).

Kız çocuklar da, özellikle kürt ve arap topluluklarında bu kuralı benimsemiş olup aileleriyle çatışmak istemediklerinden baba mirasından hak talep etmemektedir.

Diyarbakır'da görüştüğümüz, yeni evli genç bir kadın sohbet sırasında, "babamın malı deniz gibi aksa yine de istemem abilerim dururken" demişti. Nedenini sorduğumuzda da "benim karnım koca evinde doyuyor, bana kocam bakıyor, onlar da kendi ailelerini geçindirecek" diye cevaplamıştı.

Mirasın bölüşümüyle ilgili durum, toplumsal bir norm olarak yerleşmiş durumdadır. Bireysel olarak bu durumun onaylanmaması pratikte fazla önem taşımamaktadır.

Bölgede türk topluluklarında miras konusunda eşitlikçi bir tutum olduğu gözlenmiştir ancak kız çocukları çoğunlukla kendi miras haklarından vazgeçmektedir. Kız çocuklarına miras verilen kimi yörelerde de islam hukukuna göre miras bölüşümü yapıldığı söylenmiştir. Ancak evli olup, babasının mirasından pay almış herhangi bir kadına rastlanmamıştır. Araştırma bulgularına göre kadınların ve erkeklerin miras konusundaki tutumları şöyledir:

Kadının baba mirasından pay istemesini onaylayıp onaylamadığı konusundaki soruya verilen yanıtlar şöyledir:

Hiçbir zaman	: % 46.7
Her zaman doğrudur	: % 19.2
Zorunlu olduğu zaman	: % 15.7
Bazen doğrudur	: % 10.8
Fikri yok	: % 7.6

Araştırmaya katılan erkeklerin %82.4'ü kadınların mirastan pay almasını doğru bulduğunu, %17.6'sı ise bulmadığını belirtmiştir.

4. Kadın ve Kararlara Katılma

4.1. Köyde Yönetime Katılma

Kadının köy içinde yönetime katılması üyesi bulunduğu köy topluluğunun tercihlerine, kurallarına bağlı olarak belirlenmektedir. Aşirete bağlı aileler için oy vermede erkek ve kadın arasında herhangi bir cinsiyet ayrımı yoktur. Çünkü ailenin mensubu olduğu aşiretin lider ya da parti seçimi, burada belirleyici olmaktadır. Burada yetki ve karar aşiret liderinde (aşiret reisinde) toplanmıştır ve herkes onun belirlediği partiye oy vermektedir. Köyün yönetiminde de sistem pek farklı değildir. Aşiretin en varlıklı ailelerinin hanereisleri muhtarlığı yürütmekte olduklarından, muhtarlık babadan oğula devredilen bir sistem içinde yürümekte olup, topluluk bu konuda da "görüş birliği" içerisinde. Kimi köylerde aşiret liderliği ve muhtarlık birleşmiş durumdadır ve muhtar bütün köy halkı adına tek başına sandıkta oy kullanmaktadır. Bu sistem aşiret ilişkilerinin bulunmadığı bazı köylerde de benzer biçimde yürütülmektedir.

Bölgede farklı durumda olan köyler de bulunmakla birlikte, bunlar daha çok etnik yapısı karışık olan ve kan bağına dayalı ilişkilerin hakim durumda olmadığı köylerdir. Bu köylerde de kadının oy vereceği parti yine aile içinde hanereisi tarafından belirlenmekte, kadınlar kendi tercihlerini nadiren kullanmaktadır.

Bölgede değişik yörelerde 20-30 yıl kadar önce köy muhtarlığı yapmış olan kadınlardan söz edilmiştir. Bu örneklerin hepsindeki ortak nokta; kadınların baba ya da koca ailelerinin zengin ve nüfuzlu aileler olması ve kadınların bireysel nitelikleri açısından da görmüş geçirmiş ve bilgili olmalarıdır. Bunlardan birinde kadın, kocası öldükten sonra, muhtarlık o aileden çıkmasını diye muhtar seçilmişti. Bu tip kadınlar devlet dairesine işleri düştüğünde, okur-yazar olmasalar da, dertlerini anlatabilmişler, köyelerine hizmet gelmesinde başarılı olabilmişlerdir. Böylece, kendi toplulukları içinde lider olabilmiş kadınların kocaların ya da babalarından kendilerine geçen statüyü kullanmış olmalarının yanı sıra, bireysel nitelikleriyle de kendilerini kabul ettirmiş oldukları söylenebilir.

*Gaziantep'in Araban ilçesine bağlı Karacaören * köyünde 60 yıl önce bir kadın muhtar vardı. Kendisi aday olmamasına rağmen, becerikli ve sözü dinlenir bir kadın olduğu için, henüz köyde kadınların oy kullanmadığı bir dönemde aday gösterilmiş ve muhtar seçilmişti. Bu kadının çevresi geniş, misafirperver biri olduğu ve zengin bir aileye mensup olduğu anlatılmıştı.*

Bölgede lider olabilmiş kadınların bir başka ve çağdaş bir örneğine de rastlanmıştır.

*Urfa'nın Yashıca** beldesinde yaşayan Ayşe Uran, muhtarın eşidir. 50 yaşlarında, okuması yazması olmayan bir kadındır. Ancak, bireysel nitelikleriyle, sözü dinlenir, saygın biri olarak bilinir. 1992 yılında UNİCEF'in GAP idaresiyle ortaklaşa düzenlediği toplantıya kocasıyla birlikte katılmış ve toplantıda Yashıca için taleplerde bulunmak üzere etkili bir konuşma yapmıştır. Konuşmasında kadınlar için çeşitli kurslar açılmasını, sağlık ocağına personel sağlanması gerektiğini dile getirmiştir.*

Ayşe Uran'ın kocası da "ben aslında yalancı muhtarım, bizim asıl muhtar hanımdır" diyerek karısının köydeki etkinliğini anlatmış, devlet dairelerinde kendisinden çok daha iyi "iş bitirdiğini" o yüzden her yere beraber gittiklerini söylemiştir.

Araştırmada kadın ve erkeklere, kadınların yönetime katılmaları konusundaki eğilimleri sorulmuştur. Kadınlardan %52.5'i bir kadın muhtarın kendi köylerini yönetebileceğini %47.5'i ise yönetemeyeceğini düşündüğünü belirtmiştir. Erkeklerin ise % 50.9'u olumlu, % 49.1'i ise olumsuz yanıt vermiştir.

4.2. Kredi Kullanımı ve Örgütlenme

Bölgede resmi kuruluşlar, ya da bankalar aracılığıyla kadınların kredi kullanımını sağlayıcı herhangi özel bir proje bulunmamaktadır. Zaten ailelerin %10.3'ü banka ya da kooperatif kredisi kullanabilmektedir.

* Karacaören bir Türk köyüdür. 1960'lardan bu yana göç yaşanmaktadır. 280 hanelik köy 32 haneye düşmüştür. Eskiden burasının iyi bir alış-veriş merkezi olduğu ve Araban'dan bu köye haftalık alış-veriş için geldiği belirtilmiştir.

** Yashıca Bozova'ya bağlı belediye statüsünde bir yerleşimdir. 3 mahalle muhtarı vardır. Ayşe Uran bu muhtarlardan birinin eşidir.

Mevcut tarım kredi kooperatiflerine üye olmak da kadınlar açısından yaygın bir durum değildir. Kooperatif üyesi kadınlara tek tük rastlanmıştır. Bunlar da dul kadınlardır. Kooperatifle ilişkilerini ise muhtar ya da yakın erkek akrabaları aracılığıyla sürdürmektedirler.

4.3. Hane İçi İlişkiler ve Karar Alma

Kadın açısından hane içindeki güç ve otorite ilişkileri birkaç boyutuyla gerçekleşmektedir. Bunlardan en temel olan karı-koca arasındaki ilişkilerdir. Bir diğeri aile yapısı dolayısıyla ortaya çıkan gelin kayınvalide ilişkisi ya da hanedeki diğerkadın ve erkeklerle olan ilişkilerdir. Hane içindeki kadınların hanedeki erkeklerle ve hanedeki diğerkadınlarla olan ilişkilerindeki dinamiği etkileyen temel faktörler en başta kadının kişilik özellikleri, (hamarat, becerikli, çalışkan, uyumlu, itaatkar olup olmaması) ve yaşı olmaktadır. Yanı sıra kocasıyla akrabalık derecesi de bu ilişkilerde etkindir. Bununla birlikte kadının anne olması da hane içindeki statüsünü etkileyen bir faktördür. Evli bir kadından beklenen anne olma görevini yerine getirmek, onun aile içindeki yerini de sağlamlaştıran bir durum olmaktadır.

Kız çocuk sosyalizasyon süreci içerisinde hanedeki erkek kardeşlerinin kendisinden farklı bir yere ve haklara sahip olduğunu ve zamanla erkek kardeşlerine karşı bazı görevleri olduğunu farkederek, öğrenerek büyür. Bunlar hanedeki bütün kadınlar ya da anne tarafından erkeklere ya da babaya karşı yerine getirilmekte olan geleneksel görevler olarak kolayca öğrenilip kabullenilmektedir. Kadın tarafından içselleştirilmiş olan bu görevlerde ortaya çıkan aksamalar ve diğerbeklenmedik davranışlar kadının otoriteye (yerine göre şiddete/dayağa) maruz kalmasına yol açar.

4.3.1. Kadına Yönelik Şiddet

Erkeğin hane içindeki (ve toplumdaki) kontrolü; güçsüz olduğu kadul edilen ve sosyal olarak bir erkeğe (baba, kardeş, koca, oğul) bağlı olan kadınları korumakta ifadesini bulur. Bu koruma görevi de bir bakıma erkeğin yerine getirilmesi gerekli isteklerini -bu istekler ne olursa olsun- meşru kılar ve karşı konulduğu takdirde yine "haklı" bir şiddetle karşılık bulur. Bu da çoğunlukla kadınların kocaları tarafından dövülmesi biçiminde ortaya çıkmaktadır.

Araştırma bulgularına göre kırsal kesim kadınlarının yarısından çoğu (397; %54.3) sık sık veya nadiren kocasından dayak yediğini belirtmektedir. Kocasının hiç dayak atmadığını belirtenler de yarıya yakındır (% 45.6).

Kocalarından dayak yiyen kadınların oluşturduğu %54.3'lük oran bazı araştırmaların bu boyuttaki bulgularından çok daha yüksektir. Sözgelimi.Piar tarafından temsil edici bir örneklem üzerinde gerçekleştirilen Türk Kadının Gündemi Araştırması (1992)'nda eşleriyle tartışan kadınların %18'inin kocası tarafından dvldg ya da dövülmek istendiği saptanmıştır. Yine de ülkemizde başta araştırmacılar ve kadına doğrudan veya dolaylı olarak hizmet veren resmi, yarı resmi ve gönüllü kuruluşlar olmak üzere, pek çok kişi ve kuruluş tarafından ilgi odağına dönüşmüş olmasına rağmen kadına yönelik şiddetin gerçek boyutları bilinmemektedir (Arıkan 1993).

Kadınların dayağa maruz kalmasından karı koca arasında ortaya çıkan çatışmalar ya da erkeğin hoşnutsuzluğu rol oynayabildiği gibi, geniş aile içinde bulunan kadınlar açısından erkeğin kendi aile büyüklerine karşı karısını "yola getirme", "adam etme" gibi rollerini oynadığını ve bu anlamda geleneksel rolünü başarıyla sürdürdüğünün bir göstergesi olarak da ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte evliliğin ileriki yıllarında kadın yaşlanıp çocukları/oğulları büyüdükten sonra kocası tarafından daha az şiddete maruz kalmakta veya hiç kalmamaktadır. Bunda kadının aile içindeki statüsünün yaşıyla birlikte değişmesinin yanında etrafa karşı erkeğin kansını dövmesinin artık ayıp olacağı gibi bir neden de rol oynamaktadır. Araştırmada görüşülen kadınlara kocalarının dayağını onaylayıp onaylamadıkları sorulmuştur.

Görüşülen kadınların hemen hemen tamamı (% 93.3) kocanın karısına dayak atmasını onaylamamaktadır.

Onaylayanlara (60; % 6.7) hangi durumlarda kocanın karısını dvebileceği sorulmuştur. Bu kadınların yarıdan çoğu, bir kadının kocasına karşı gelmesinin (%65) ve kocasından izinsiz karar almasının ve davranışlarda bulunmasının (%56.7) dayağı "meşrulaştığını" düşünmektedir.

Öte yandan, daha düşük ancak yine de önemli oranlarda kadın namus konularının (%39.3), aile büyüklüklerine saygısızlığın (%38.3) ve ev işlerini aksatmanın (%30) kocanın karısına dayak atması için "haklı" gerekçeler olduğuna inanmaktadır.

Dini vecibelerini ve ocuk bakımını aksatmanın dayağı meşru kıldığını düşünen kadınlar düşük oranlardadır (%16.4; %13.1).

Ancak ilginç biçimde kadın da, geleneksel değerler sisteminde toplumda egemen olan dayağın meşrulaştırılması yönünde tutumlar doğrultusunda düşünebilmektedir. Ev işlerini aksatmanın, aile büyüklerine saygısızlık etmenin, namus konularının vb bu çerçevede dayağı haklı kılabileceğine inanılmaktadır. Başka bir deyişle toplumda egemen olan değerler (dayağın bazı durumlarda haklı olabileceği gibi), o dayağa kimi kez kendisi de hedef olabilecek kadın tarafından içselleştirilebilmektedir.

4.3.2. Sofra Gelenekleri

Geniş aile içinde kadının kocasının annesi ve babasıyla birlikte yaşaması hane içindeki konumlarını bazen çok dolaysız olarak ve olumsuz biçimde etkilemektedir. Pek çok ailede kadın, kayınpederinin yanında sofraya oturmamakta hatta onunla aynı ortamda bulunmamaya özen göstermektedir. Geleneksel toplumlarda hane içinde bireyler arasındaki hiyerarşik ilişkilerin belki de en çarpıcı biçimde ortaya çıktığı yerlerden biri sofradır. Çünkü hanede yaş ve statü bakımından eşit olan bireyler bir arada yemek yemektirler. Özellikle bazı geniş ailelerde evdeki kadınların önce, erkeklerin sonra sofraya oturdukları gözlenmiştir. Bunun dışında gündelik yaşamda birlikte yemek yenmesine rağmen bir misafir geldiğinde bu durum değişmekte, hanedeki erkekler (yetişkin oğullar dahil) erkek misafirlerle yemek yerken kadınlar ayrı bir odada toplanarak erkeklerin bulunduğu yere girmemektedir. Hatta misafirlere erkekler hizmet etmektedir. Özellikle kürtler ve araplar arasında bu tür adetlerin sürmekte olduğu söylenebilir.

Tabloda aile tiplerine göre sofrada birlikte yemek yeme biçimleri gösterilmiştir. Hanelerin birlikte yemek yeme alışkanlıklarının daha yüksek olduğu (%84.5), bu oranın geniş ailelerde biraz daha düşük olduğu belirlenmiştir.

TABLO-42 AİLE BİÇİMLERİNE GÖRE YEMEK YEME BİÇİMLERİ

Hane Sayısı Satır % Sütun % Toplam %	ÇEKİRDEK	ÇEKİRDEK + BAĞIMLI	PARÇA- LANMIŞ	GENİŞ	TOPLAM
BERABER	477 62.8 88.2 53.1	103 13.6 89.6 11.5	24 3.2 96.0 2.7	155 20.4 71.4 17.3	759 100.0 84.5 84.5
ÖNCE ERKEKLER	24 41.4 4.4 2.7	4 6.9 3.5 0.4	0.0 0.0 0.0	30 51.7 13.8 3.3	58 100.0 6.5 6.5
ÇOCUKLAR AYRI	2 66.7 0.4 0.2	0.0 0.0 0.0	0.0 0.0 0.0	1 33.3 0.5 0.1	3 100.0 0.3 0.3
AYNI ANDA AMA AYRI	31 46.3 5.7 3.5	7 10.4 6.1 0.8	0.0 0.0 0.0	29 43.3 13.4 3.2	67 100.0 7.5 7.5
DİĞER	7 63.6 1.3 0.8	1 9.1 0.9 0.1	1 9.1 4.0 0.1	2 18.2 0.9 0.2	11 100.0 1.2 1.2
HANE SAYISI TOPLAM %	541 60.2	115 12.8	25 2.8	217 24.2	898 100.0

Tablo'da ayrıca çekirdek ailelerde önce erkeklerin yemek yeme geleneğinin devam ettiği, geniş ailelerde de beraber yemek yenilebildiği görülmektedir. Bu durum bu geleneğin zamanla değişime uğramakla beraber halen çeşitli aile yapılarında sürmekte olduğunu göstermektedir.

"Yemeği sofrada bütün aile birlikte mi yersiniz?" sorusuna verilen yanıtların genel dağılımı şöyledir; kırsal kesim kadınlarının tamamına yakını (% 84.5) olumlu yanıt vermiştir. Önce erkeklerin yediğini belirtenler % 6.5, aynı anda ama ayrı sofralarda yediklerini belirtenler de % 7.5 oranındadır.

Dağılımdan anlaşılacağı gibi yemek yeme düzeninde erkek lehine bir ayrıcalık söz konusu değildir.

TABLO-43 HANE İÇİNDE KADINLAR ARASI İŞBÖLÜMÜ

İŞİ KİMİN YAPTIĞI	N	%
Tüm Kadınlar	407	46.8
Yalnız Kendisi	267	30.7
Anne, Kız, Gelin	171	19.7
Kızkardeşler Arası	24	2.8
TOPLAM	869	100.0

Araştırmada kadınlar arasındaki işbölümü ve işlerin paylaşımıyla ilgili sorulara yer verilmiştir. Araştırma sırasında, işbölümünün aile yapılarıyla ve hanede bulunan kadın ve kız çocuk sayısı ile ilgili olduğu ya da yetişkin kız çocukların olup olmamasına bağlı olduğu görülmüştür. İşleri tek başına yaptığını söyleyen kadınlar, evde, ev işi yapabilecek bir başkası olmadığı için soruyu bu şekilde yanıtlamışlardır. Genel gözlemlere dayanarak, evde birden fazla kadının bulunduğu durumlarda hane içinde biraz da kendiliğinden oluşan kuşaklar arası işbölümünden de söz edilebilir.

Bunlar gözönüne alınsa bile, görüldüğü gibi kırsal kesimde gerek ev içi gerekse ev dışı işlerin önemli kısmı ailedeki diğer kadınlarla paylaşılmaktadır. Kırsal kesimde toplumsallaşma sürecinin "kırsal yaşam ekonomisi"nin belirlediği yönde gerçekleştiği bilinmektedir (Balaman 1984). Bu doğrultuda ev içi ve ev dışı işlerde paylaşım ağırlık taşımaktadır. Aileyi ilgilendiren bir konuda güçlkle karşılaşıldığında aile üyelerinin, akrabaların sosyal yardımlaşma ve dayanışma boyutunda katkıları büyük olduğu gibi bu yöndeki beklenti de oldukça güçlüdür (DPT 1992; 174). Her konuda olduğu gibi ev içi ve ev dışı işlerde hanedeki hatta hane dışındaki kadınların birbirine destek olması beklenmekte ve çoğu kez bu yönde davranılmaktadır.

İşlerin paylaşılması kararını %39.7 gibi önemli bir oranla kadının kendisi vermektedir. Bununla birlikte kendisi dışında (anne, kayınvalide, gelin, kuma, vb.) karar verildiğini söyleyenler de (%37.6) oranındadır. Birlikte karar verenler ise yalnızca % 8.4 gibi küçük bir oranı oluşturmaktadır.

Görüşülenlerin %41.2'si ev içi ve ev dışı işleri evdeki diğer kadınlarla birlikte gerçekleştirmektedir. Tüm işleri yalnızca kendisi yapanlar %30.8 oranındadır. Kızıyla ortaklaşa yapanlar ise %18.9'luk bir oranı oluşturmaktadır.

4.3.3. Ailede Karar Alma Sürecinde Kadının Katılımı

Geleneksel yapılanmalar içinde kadının yeri ve statüsünün erkeğe göre düşüklüğü onun farklı açılardan baskı altında tutulmasına yol açmaktadır. Buna karşın erkeğin hanede otoriteyi tek başına elinde tuttuğunu söylemek yanlış olur. Zira kadın, gündelik yaşamı içerisinde ev işleri, çocuk bakımı, diğer bireylerle ilişkiler, yerine göre bu ilişkilerin düzenlenmesi vb. gibi süreçler içinde pek çok sorunla karşı karşıya gelmekte ve bunlara çözüm bulmanın yollarını aramaktadır. Bu sorunlarla başa çıkarken bir yandan da ister istemez, kendi yetki sınırlarını da genişletmekte ve zamanla daha fazla konuda karar verebilir, fikri sorulur hale gelmektedir.

Araştırmada görüşülen kırsal kesim kadınlarının ailede karar alma sürecine önemli oranlarla katıldıkları saptanmıştır. Bir başka deyişle, aileyi ilgilendiren çeşitli konularda kocanın karısına çoğu kez danışması söz konusudur.

Kocasını "bazen", "genellikle" ve "her zaman" kendisine danıştığını belirtenler birarada değerlendirildiğinde, kocanın karısına danışma eğiliminin önemli oranlarda olduğu anlaşılmaktadır.

Kocanın karısına **en fazla danıştığı** işler sırasıyla şunlardır:

1. Eve eşya almak (626; % 87.2)
2. Ziyet eşyası almak (529; % 74.1)
3. Hayvan satmak veya almak (460; % 64.0)
4. Ayrı ev açmak, baba evinden ayrılmak (452; % 63.9)
5. Oğulun okula gitmesi veya okuldan alınması (452; % 63.2)
6. Tarla satmak veya almak (447; % 62.3)
7. Kızın okula gitmesi veya okuldan alınması (425; % 59.4)
8. Oğulun evlenmesi (419; % 59.1)
9. Kızın evlenmesi (402; % 56.6)

Buna karşılık kocanın karısına **en az danıştığı** işler ise şunlardır:

1. Bankaya para yatırmak (266; % 37.2)
2. Alınacak veya verilecek başlık parasının miktarını belirlemek (284; % 40.2)
3. Borç veya kredi almak (314; % 43.8)
4. Mevsimlik göçe katılmak (358; % 50.8)
5. Çocuk sayısı konusunda (370; % 51.9)

Yukarıda belirtilen dağılımlardan da anlaşılacağı üzere, ev veya ziynet eşyası almak gibi çeşitli konularda kocanın karısına danışması oransal açıdan yüksektir. Dolayısıyla aileyi ilgilendiren kararlarda kadının katılımının az olmadığı söylenebilir. Ancak yine de geleneksel ilişkiler sisteminde son söz hakkının genellikle erkeğe ait olduğu bir gerçektir. DPT'nin 1992 Türk Aile Yapısı Araştırması'nda kırsal kesimde aile reisi olarak kocanın karar vermesi durumun çok yüksek olduğu (%62.3), buna karşılık kadın erkek ortaklaşa karar vermenin oldukça düşük düzeyde (%25.1) kaldığı saptanmıştır (DPT 1992; 159). Genel olarak, kocanın çeşitli konularda karısına danışmasının aileyi ilgilendiren önemli konularda sorumluluğu ortaklaşa taşıma ve dayanışma eğilimlerini yansıttığı söylenebilir.

D. TOPLUMSAL KURUM ve SÜREÇLERDE KADIN

1. Eğitim-Yayın-Sosyalizasyon

1.1. Örgün Eğitimde Kadın

Bölgede, örgün eğitim kurumlarından yararlanma konusunu birkaç değişkene bağlı olarak ele almak ve açıklamak gerekmektedir.

Bölge halkının ve özellikle de kız çocukların eğitimden yararlanmaları köy yerleşimlerinin konumuna, alt yapının yeterli ya da yetersiz oluşuna, okulların nicelik ve niteliğine ve sosyokültürel yapılanmalara bağlıdır.

Bölgede yerleşimlerin köy muhtarlıklarına bağlı mezralar biçiminde örgütlendiği bilinmektedir. Mevcut okul binaları genellikle sadece köy merkezinde bulunmakta ve mezralarda bulunan kız ve erkek öğrenciler bu okullara yürüyerek gidip gelebilmekte, okulu bulunmayan köylerde ise komşu köylerdeki okullara gitmektedirler. Kış şartlarında okula gidiş çok daha güçleşmektedir.

Kız çocukları köyün dışındaki okullara ya hiç gönderilmemekte ya da evdeki diğer erkek kardeşleriyle birlikte gidebilmektedirler. Okulsuzluk sorun olarak görülmekle birlikte buna köy içinde çözüm arama yoluna gidilmemektedir. Bunun nedenini köylüler genellikle yoksulluk ve parasızlık olarak göstermektedirler.

Kimi köylerde ilkokul binası yapılmamış ya da kullanılmaz ölçüde bakımsız ve harap durumdadır. İlkokul binası olan bazı köylerde de ya hiç öğretmen bulunmamakta ya da sayıca yetersiz bulunmaktadır. Bölgeye tayin edilen öğretmenler güvenlik ya da bölgeye uyum sağlayamamak gibi nedenlerle kısa zamanda tayin veya istifayla okuldan ayrılmakta olduklarından okullardaki öğretmen kadrolarında uzun süreli açıklar yaşanmaktadır. Bu durumlar okul çağına gelmiş olan bütün kız ve erkek çocuklarının örgün eğitimden yararlanabilmelerinde olumsuz etkiler yapmaktadır.

Ancak, yine de kız çocukları bölgedeki sosyo-kültürel yapının doğurduğu kimi nedenlerle erkek çocuklarına göre örgün eğitimden daha düşük bir oranda yararlanabilmektedir.

Kırsal kesimde görüülen kadınların büyük çoğunluğu (%75.5) okur-yazar değildir. Bu grubu çok düşük oranla ilkokul mezunu olanlar (%16.7) ile yalnızca okur-yazarlar (%6.2) izlemektedir. Ortaokul ve üzeri eğitim düzeyinde yalnızca beş kadın bulunmaktadır. Bu durum "toplumsal statü" açısından olumsuz bir göstergedir. Diğer bir deyişle, GAP Bölgesi'ndeki kadının statüsünün düşük olmasındaki etkenlerden birisi de eğitimsizlik olmaktadır. Cinsiyet açısından bakıldığında, eğitim olanaklarından yararlanma hem dünya genelinde hem de Türkiye'de eşit olmayan bir dağılım göstermektedir.

1990 yılında dünyada okur-yazar olmayanların 2/3'si kadınlardır (UNICEF 1991; 23-24). Ülkemiz genelinde bakıldığında ise kadınların eğitim düzeyleri erkeklere kıyasla düşüktür. 1989 yılı itibariyle Türkiye'de kadınların %27.2'si okur-yazar değil, %19.7'si yalnızca okur-yazar, %41.7'si ilkokul mezunu, %11.4'ü de ortaokul ve üstü eğitim düzeyindedir (DIE 1989). Öte yandan GAP bölgesinde her ne kadar eğitim düzeyi 1980-85 arasında hızla yükselmişse de mevcut okur-yazarlık ve eğitim düzeyi, özellikle kadınlar için ülke ortalamasına göre daha düşüktür (DPT 990; G-12). Araştırma kapsamına giren kadınlar açısından eğitim durumları boyutunda yapılan oransal karşılaştırma, GAP bölgesi kırsal kesim kadınları ile ülke genelinde kadınların eğitim durumları arasında keskin bir farklılığı yansıtmaktadır. Söz gelimi 1989 yılı itibariyle ülke genelinde okur-yazar olmayan kadınlar yalnızca 1/4 oranındayken, 1993 yılı itibariyle GAP bölgesi kırsal kesiminde kadınların büyük çoğunluğu (%76.5) okur-yazar değildir. Yine aynı yıllar itibariyle, yalnızca okur-yazar kadınlar ülke genelinde yaklaşık 1/5 oranındayken araştırma kapsamındaki kadınlarda 1/10'luk bir orana dahi ulaşamamıştır. İlkokul mezunları açısından fark daha da belirginleşmektedir. Ülke genelinde ilkokul mezunu kadınlar % 41.7 gibi nispeten önemli bir oranı oluştururken GAP bölgesi kırsal kesimde ilkokul mezunu olan kadınlar 1/5 oranında bile değildir.

Türkiye'de kadınların eğitim düzeylerinin gelişmiş ülkelere kıyasla düşüklüğü ciddi bir sorun niteliğindedir. Ancak daha da önemlisi, eğitim düzeyleri açısından bölgelerarası eşitsizliğin özellikle kadınlara çok daha fazla yansımakta oluşudur.

TABLO-44 YAŞ GRUPLARINA GÖRE KADINLARIN EĞİTİM DÜZEYİ

Kadın Sayısı Satır % Sütun % Toplam %	15-18	19-22	23-26	27-30	31-35	36-39	40+	TOPLAM
OKUMA- YAZMA BİLMİYOR	48 7.0 44.4 5.4	71 10.4 53.8 7.9	95 13.9 72.0 10.6	109 15.9 82.6 12.2	104 15.2 86.7 11.6	39 5.7 83.0 4.4	218 31.9 97.3 24.4	684 100.0 76.4 76.4
OKUR-YAZAR	11 19.6 10.2 1.2	11 19.6 8.3 1.2	10 17.9 7.6 1.1	11 19.6 8.3 1.2	5 8.9 4.2 0.6	4 7.1 8.5 0.4	4 7.1 1.8 0.4	56 100.0 6.3 6.3
İLKOKUL MEZUNU	48 32.0 44.4 5.4	48 32.0 36.4 5.4	27 18.0 20.5 3.0	12 8.0 9.1 1.3	10 6.7 8.3 1.1	3 2.0 6.4 0.3	2 1.3 0.9 0.2	150 100.0 16.8 16.8
ORTAOKUL MEZUNU	1 33.3 0.9 0.1	1 33.3 0.8 0.1				1 33.3 2.1 0.1		3 100.0 0.3 0.3
LİSE MEZUNU		1 100.0 0.8 0.1						1 100.0 0.1 0.1
ÜNİVERSİTE MEZUNU					1 100.0 0.8 0.1			1 100.0 0.1 0.1
KADIN SAYISI TOPLAM %	108 12.1	132 14.7	132 14.7	132 14.7	120 13.4	47 5.3	224 25.0	895 100.0

Mevcut durumda yaş ile örgün eğitimden yararlanma arasında negatif bir ilişki olduğu gözlenmiştir. Tablo'dan da açıkça izlenebileceği gibi 19-22 yaş gruplarından itibaren okur-yazar olmayanların oranı artmaktadır. İlkokul mezunu olanların oranı ise 19-22 yaş gruplarından itibaren düşmektedir.

Bunun nedeni bölgede, kız çocuklarını okula gönderme konusunda son yıllarda oluşan olumlu yöndeki tutum değişikliğinin yanı sıra bölgede köy okullarının sayısının artması da olabilir.

1.2. Eğitim, Sosyo-Kültürel Yapı ve Kadın

Kız çocuklarında okullaşma oranının düşüklüğünün nedenlerinin bölgedeki sosyal/kültürel örüntüler içerisinde değerlendirilmesi gerekmektedir.

Bunun nedenleri; bölgede cinsiyete dayalı işbölümü ve rollerin kesin bir biçimde belirlenmiş olmasında, kız çocukları için okul eğitiminin gündelik yaşamdaki işlevselliğinde ve bölgedeki farklı dil/kültür sisteminin oluşturduğu sorunlarda yatmaktadır. (Altuntek 1992)

1.3. Sosyalleşme ve Cinsiyet Roller

Bireyin asıl öğrenme çevresinin ailesi olduğu bilinmektedir. Kırdaki ise öğrenme çevresi genellikle yalnızca aile çevresiyle sınırlıdır. Özellikle kız çocukları için cinsiyet farklılıklarına göre belirlenmiş olan rolleri yerine getirme süreci, onun sosyalleşme ve öğrenme sürecinin içeriğini belirler.

Kız çocukları çok küçük yaşlardan, hatta okul çağı öncesinden itibaren cinsiyet rollerini edinmeye evdeki kimi işleri üstlenmeye ve kardeşlerinin bakımında annelerine yardımcı olmaya başlar. Araştırmada, kız çocuklarının ortalama 10 yaşından itibaren ev işlerinde annelerine yardım ettikleri bulgulanmıştır. Ancak, bundan çok önce, 6-7 yaşlarında küçük kardeşlerine bakmak, su getirmek gibi işleri üstlenmeye başlarlar. Ortalama rakamın 10 olarak bulunması belki de bu işlerin tam da "ev işleri" olarak görülmemesinden kaynaklanmaktadır.

GAP kırsal alanında kız çocuklarını kentsoylu bir yaklaşımla değerlendirmeye kalkışmak çok yanlış sonuçlar doğurabilir. Çocuk işgücü GAP Bölgesi'ndeki aile ekonomisinde; hizmet üretmede etkin bir rol oynamaktadır. Bunu kırsal gerçeğin zorunlu bir sonucu olarak algılamak gerekmektedir.

Nitekim yukarıdaki dağılımdan da anlaşılacağı gibi, kız çocuklarının ev işlerine yaptıkları katkılar azımsanmayacak boyutlardadır. Bu işleri yapabilmek için her gün saatler harcayan kız çocukları, çoğu kez en "doğal" hakları olan "çocukluğunu yaşamak" ve en "yasal" hakları olan "eğitim"den mahrum kalmaktadır.

Bu durum gelişmekte olan ülkeler ile Türkiye geneli için de geçerlidir. Araştırmalar kız çocuk isteminin en önemli sebebinin "ev işlerine yardım eder" düşüncesi olduğunu ve bu düşüncede olan kadınların %87.9, erkeklerin de %85.2 oranında olduğunu ortaya koymuştur (Kağıtçıbaşı 1981; 117). GAP yöresi kırsal kesiminde gerçekleştirilen araştırma sonuçları bu bulguları destekleyici niteliktedir.

Hane nüfuslarının kalabalık olması (ortalama hane büyüklüğü 7.9) da kız çocuklarının evdeki iş yüklerini artırmakta ve erken yaşta kimi işleri yapmalarını bir başka deyişle erkenden büyümelerini gerektirmektedir. Tabloda önem sırasına göre kız çocuklarının evde en çok yaptığı işler gösterilmiştir. Burada, "diğer işler" kategorisinde; yakacak toplamak, tezek yapmak, ekmek yapmak, misafir ağırlamak gibi işler yer almaktadır.

TABLO-45 KIZ ÇOCUKLARIN EVDE EN ÇOK YAPTIKLARI İŞLER

YAPILAN İŞ	1. DERECE (%)	2. DERECE (%)
Temizlik	44.5	32.0
Su Taşıma	30.6	25.3
Çocuk Bakma	15.6	13.7
Diğer İşler	9.3	29.0
TOPLAM	100.0	100.0

Kız çocuklarının aile içinde kendisi için gerekli olan bilgi türleriyle dolu bir öğrenme repertuarı vardır ve bu hemen hemen zorunlu ve değişmez bir repertuardır. Bu repertuarı aile içinde anneleriyle ve ailedeki diğer kadınlarla olan etkileşim sonucu edindikleri deneylerle tamamlarlar.

Köyde kız çocuklarının bu zorunlu öğrenme repertuarı hemen hemen standartlaşmış bir durumdadır. Bunun nedeni zaten kıt olan kaynakların verimli kullanılabilmesi ve kaynakların ziyan edilmemesidir. Örneğin yöreden yöreye değişmekle birlikte ekmek yapmanın belli bir biçimi vardır ve bu belki de bulunan en iyi yol olduğu için değişmemektedir. Bu geleneksel yapma biçimleri her zaman doğru olmamakla birlikte değişebilme, iyileşebilme şansı da oldukça azdır. Örneğin bölgede peynir, sütü kaynatmadan yapıldığında insan sağlığına zararlı olmaktadır. Ancak geleneksel peynir yapma yollarının değişmesi hem buna ilişkin alternatif bilgi edinme yollarının kapalı olmasından, hem de süt kaynatmak için gerekli tüpgaz, tezek, odun gibi kaynakların "israf" edilmek istenmemesinden kaynaklanıyor olabilir.

Aynı şekilde tokaçla çamaşır yıkamak da çamaşırını yıpratmasına karşın bazı yörelerde değişmeden sürdürülmektedir.

Bütün bunların yanı sıra kuşkusuz öğrenme, öğrencinin kendi merak, beceri ve algısı çerçevesinde de belirlenen bir süreçtir.

Harran'ın Han-el Barür köyünde yaşayan 18 yaşındaki bir genç kıza babası dikiş makinası almıştı. Bu genç kız (Meryem**) köye gelen çerçilerden aldığı kumaşlarla, evdeki elbiselere bakarak kendi kendine dikiş dikmeyi öğrenmişti, kendisinin ve kardeşlerinin giysilerini dikiyordu.*

Urfa'nın Birecik'e bağlı Uğurcuk köyünde aynı yaşlardaki bir genç kız ise annesi dikiş dikmeyi biliyor olmasına rağmen zor olduğunu düşündüğü için dikiş öğrenmek istemiyordu.

Diyarbakır'ın Hantepe Köyünde ilkokul mezunu 35 yaşlarında bir kadın köy ebesinden iğne yapmayı ve tansiyon ölçmeyi öğrenmişti ve ehenin köyde bulunmadığı zamanlarda köylüler kendisine başvuruyorlardı.

Öğrenme ve yeniliklere açıklık için önemli bir unsur da kadınların köy dışıyla kurabildikleri ilişkilerin sıklık ve yoğunluk derecesidir.

Karacadağ, sebzenin hane tüketimine yönelik olarak bile çok az yetiştirilebildiği bir bölge olmasına karşın buradaki birkaç köyde konserve yapıldığı ve hemen hemen her evde, yılda ortalama 100-120 kavanoz kadar konserve tüketildiği gözlenmiştir. Kadınlar konserve yapmayı; pamuk toplamak için Adana'ya gittiklerinde ya da şehirdeki yakınlarından öğrendiklerini anlatmıştır.

Bölgede kız çocuklarının sosyalizasyon sürecinde etkili ve belirleyici olan bir başka önemli faktör de aşirete bağlı toplumsal örgütlenmelerdir. Aşirete bağlı topluluklarda bireyler kendi kimliklerini aşiret kimleriyle tanımlamaktadır. Dolayısıyla, böyle kan bağı ilişkilerinin güçlü olduğu köylerde de kız çocukları ve kadınların davranma biçimleri aşiret ya da soy grubu içinde geçerli olan ve kabul gören kurallar çerçevesinde belirlenmektedir.

* Han-el Barür, Harran'a yaklaşık 30-35 km. uzaklıkta bulunan beş haneli bir ağa köyüdür. Ağa köyde oturmamakta, ağa vekili 4 oğluyla birlikte 20 yıldır bu köyde yaşamaktadır.

** Meryem 3 yıl ilkokula gitmiş olmasına karşın yazıları güçlükle okuyabilmekte ve toplama, çıkarma düzeyinde matematik bilmektedir.

Kız çocuklarının her gün okula gitmeleri evdeki zorunlu görevlerini aksatmalarına yol açabilmektedir. Bu durum okula gitseler bile okuldan 2. ya da 3. sınıfta ayrılmalarının da gerekçesini oluşturmaktadır. Kız çocuklarının erken yaşta gelişmesi de okuldan ya kendi istekleriyle ya da ailelerinin kararıyla ayrılmalarına neden olmaktadır.

Karacadağ'ın Diyarbakır'a bağlı Oğlaklı köyünde, 11 yaşında ilkokul üçe giden bir kız çocuğu her gün son derste öğretmenden izin aldığını ve ev işleri için eve geldiğini anlatmıştı. Kendinden küçük 3 kardeşi daha vardı ve ailesi 9 kişilik bir aileydi. Evdeki en büyük kız çocuğu olduğundan okulda ancak 1-2 saat kalabiliyordu.

1.4. Okulun İşlevselliği

Bunun dışında kimi tarımsal faaliyetler için de kız çocuklarının işgücüne ihtiyaç duyulmakta, yanı sıra mevsimlik tarım işçiliği için yapılan göçe 8-12 yaşlarındaki kız çocukları da katılmaktadır.

Aydın'da yapılan bir araştırma, Güneydoğu'dan tarım işçiliği yapmak üzere gelen ailelerin çocuklarının okul başladıktan bir süre sonra köyelerine dönmeleri nedeniyle okula gidemediklerini ortaya koymuştur (Kozcu 1993). Ailenin ekonomik ve sosyal yaşam döngüsü içinde kız çocuklarının geleneksel işbölümünden kaynaklanan işgücüne duyulan gereksinme nedeniyle kız çocukları eğitimden yararlanamamaktadırlar. Okula gitmek yerine aile bütçesine katkıda bulunmak daha ön planda tutulabilmektedir. Çünkü "örgün eğitim bu yaşam biçiminde işlevsel olmamaktadır". (Altuntek 1992)

Burada belirtilen başlıca nedenlerin, GAP yöresinde kırsal kesimde kadınların eğitim düzeylerinin düşüklüğünde de etkin olduğu bir gerçektir. Hangi nedenle olursa olsun, kadının eğitim olanaklarından göreceli yoksun oluşu, onun gerek toplumda gerekse aile içindeki statüsünün düşüklüğüne, belirli oranlarda yol açmaktadır. Dolayısıyla statüsü düşük bir kadın da ailede özellikle kendi kızının yetiştirilmesi sürecinde hem sağlıklı karar verebilecek konumda olmayacak hem de söz hakkı bulunamayacaktır. ***Dolayısıyla eğitimsizlik boyutunda anayı ve kızını da içine alan bir kısır döngü varlığını sürdürecektir.***

İlkokul döneminde kız çocuklarının evdeki faaliyetlere ağırlıklı biçimde yardımcı olması, tüm geri kalmış ve gelişmekte olan ülkelerde kız çocuklarının durumu açısından önemli bir sorundur (UNICEF 1986, 1991; 1993 ve 1994). Okul çağında ev işlerine ağırlıklı olarak yardımcı olan kız çocukları evde yükledikleri sorumluluklar

nedeniyle çoğu kez ya okula gönderilmemekte veya bir süre sonra (üstelik temel eğitimi alacak kadar okuyamadan) okulu terketmek zorunda kalmaktadırlar. Bu sorun Türkiye'de de çeşitli düzeylerde yaşanmaktadır. Bu açıdan en dezavantajlı durumda olan kesim kalkınmada öncelikli yörelerin köylerinde yaşayan kız çocuklarıdır (UNICEF 1991; b:197). 1985 yılı itibarıyla GAP bölgesi kırsal kesimde erkeklerin ilkokullaşma oranı %75 iken kız çocuklar için bu oran yalnızca %52'dir (UNICEF 1991; b:196). Kız çocuklarında düşük orandaki okullaşmanın, onların çok erken yaşlarda neredeyse yetişkinlerinki kadar ağır çalışma sorumluluklarıyla bağlantılı olduğunu düşündürmektedir.

Okula giden bazı kadınlar Türkçe'yi anlamakta ancak konuşamamakta, yani "pasif bilir" durumda bulunmaktadır. Araştırmada, kadınların okuldan elde ettiği yarar bir soruyla incelenmiştir. Verilen yanıtlar ise aşağıdaki gibi gruplanmıştır.

Hİçbir fayda görmedi	: % 22.6
Kitap-gazete okuyor	: % 67.3
Hesap yapabiliyor	: % 2
Türkçe öğrendi	: % 8

Tablodan da izlenebileceği gibi araştırmada okuldan elde edilen fayda sorusunu okuma-yazmanın yanısıra Türkçe öğrenmek olarak yanıtlayanların oranı %8'dir.

Türkçe ve okuma-yazma öğrenmek; bazı kadınlara kente doktor için gittiğinde doktorun adresini rahatlıkla bulabilmek, tabelaları okumak, doktora derdini anlatabilmek, köye gelen ebe, hemşire, öğretmen, yayımcı gibi görevlilerle iletişim kurabilmek ve bunların köydeki diğer kadınlarla aralarındaki diyalogu başlatabilmekte yardımcı olmak gibi özellikler kazandırmaktadır.

Bunun yanısıra, okula gitmek Türkçe öğrenmeyi sağlamakla birlikte kadınlar daha sonra köyün dışına pek çıkmadıkları ve Türkçe konuşan yabancılarla ilişkileri kısıtlı olduğundan bu dili kullanmamakta, geliştirememekte ve kimi zaman da unutmaktadır.

Bu soruya verilen %67.3 oranındaki "kitap-gazete okuyorum" yanıtı, "okuyabiliyorum" biçiminde yorumlanmalıdır. Çünkü; sadece kentle ilişkisi daha yoğun, dışarıya açık olan köylerde, kentte oturan yakınlarıyla ilişkileri nedeniyle genç kızlar ve kadınlar gazete-dergi gibi yayınlara ulaşabilmekte ve birbirlerinden edinebilmektedirler.

GAP yöresinde genel olarak okur-yazarlık %48 ile %71 arasında değişen oranlar ile ülke ortalamasının altındadır (GAP 1991; G-11). Araştırma kapsamındakilerin eğitim düzeyleri de genelde düşük ve bu durumu doğrular niteliktedir.

Gerek evde gerekse tarlada üretim ve yeniden üretim faaliyetleri içinde zamanlarının tümünü kullanan bu kadınlar, kendileri için ayırabilecekleri bir zaman dilimi bulamamakta, dolayısıyla okulun sağladığı asgari yararları bile kendileri için kullanamamaktadır. Araştırma sürecinde, sahada, bir kamu görevlisinin de belirttiği gibi "GAP Bölgesi'nde kadının karnındaki ve sırtındaki yükü azaltmadıkça statüsünü yükseltmek mümkün değildir. Güneydoğu'da kadın kendisi için değil başkaları için yaşamaktadır." İnsanın temel ihtiyaçlarından biri olan "kendini gerçekleştirme" boyutunda bakıldığında GAP yöresi kırsal kesim kadınlarının, yaşamlarını sürdürebilme mücadelesi içinde, gelişmeyi içeren "kendini gerçekleştirme" yöneliminden çok uzak, bunun kendileri için bir lüks olduğu çarpıcı bir gerçektir.

1.5. Yayın Hizmetleri ve Kadın

Kırda kadınlara yönelik hizmet sunan kuruluşların çalışmaları "Resmi Kurumların Kadınlara Yönelik Çalışmaları" bölümünde ayrıntılı olarak tartışılmaktadır. Burada daha çok araştırma bulgularına değinilecektir.

Kadınlara araştırma sırasında ne tür kurslara katıldıkları ve bunları uygulayıp uygulamadıkları sorulmuştur. Verilen yanıtlardan en fazla biçki-dikiş kurslarının yaygın biçimde açıldığı ve dolayısıyla en yüksek katılımın da bu tür kurslarda olduğu ortaya çıkmaktadır. Görüşülen kadınlardan %4.4'ü biçki-dikiş kursuna katıldığını belirtmiştir. Bunlardan uygulayanların oranı %65'tir. Halıcılık kursuna ise görüşülen kadınların %8'i katılmıştır. Bunların içinden uygulayanların oranı ise %75'dir.

Biçki-dikiş ve halıcılık kurslarına katılım ile uygulama arasında bir eşitlik görülmemektedir. Bunun temel nedenleri şöyle açıklanabilir; halıcılık kursu açıldıktan sonra genç kızlar eve tezgah alıp dokuyuculuğu devam ettirememekte, tezgahların kurumlarca uygun fiyat ve taksitlerle verilmesi mümkün olmamakta dolayısıyla verilen eğitim, üretime ve gelir getirici bir çabaya dönüştürülememektedir. Biçki-dikiş kursuna katılıp daha sonra uygulayabilenler, evlerinde makina olan ya da bir yakının dikiş makinasını kullanabilen kişilerdir. Kurs bitiminde bu tür bir olanaktan yoksun olanların uygulama olanağı olamamaktadır.

Bunların dışında bölgede kadınlar, tarım ve hayvancılık konusundaki eğitim-yayım çalışmalarının muhatabı değildir. Hayvanların bakımı, beslenmesi konusunda oldukça ciddi ve ağır sorumluluklar almalarına karşın, hayvan sağlığı ve beslenmesi konusunda kadınlara yönelik programlar yoktur. Tarımsal faaliyetlere çeşitli boyutlarıyla katılmalarına karşın bu konudaki yayımdan da yararlanamamaktadırlar. Dolayısıyla kadınlar bütün bu bilgileri kocaları aracılığıyla edinmektedirler. Bu durum, bölgede yayım hizmeti veren kuruluşların yaklaşımlarından kaynaklanmakla birlikte bölge halkının tutumundan ve kadınlarla görevliler arasındaki iletişim engellerinden kaynaklanmaktadır.

1.6. Yayım Hizmeti Veren Kurumların Yaklaşımları

Kamu görevlileri, özellikle tarımsal yayım alanında çalışanlar kırdaki kadınlarla bire bir ilişki kurmalarının mümkün olmadığı, çünkü kadınların zaten ağır olan iş yükleri nedeniyle böyle bir çalışmaya katılmayacakları gibi bir yaklaşım içindedir. Oysaki bu tür bir çalışma şimdiye kadar hiç denenmediği için bir ön yargı olarak kalmış gibi görünmektedir.

Bölgedeki görevliler bugüne dek (1992 kış) yayım-eğitim çalışmasına sadece bir kez genç kızların katıldığına tanık olduklarını belirtmişlerdir. Bunlar Silvan'ın Alakum köyünde babaları ölmüş olan büyük toprak sahibi bir ailenin kızlarıdır. Böylesi bir durumun toplumca tepkiyle karşılanmamasının temel nedeni, kızların nüfuzlu ve oldukça geniş bir ailenin üyeleri olmalarıdır.

1.7. Kitle İletişim Araçları ve Kadın

Bölgede kadınların en fazla etkileşim içinde oldukları kitle iletişim aracı televizyon (TV)'dur. Kırsal bölgede günlük gazete ya da dergi gibi yayımlara ulaşamadığı bilinmektedir.

Araştırmada hanelerin %70.9'unda radyo bulunduğu saptanmıştır. Ancak kadınlar dil sorunu nedeniyle anlayamadıkları için genellikle radyodaki eğitici programları dinlememektedir. Dolayısıyla radyo bir eğitim ve kültür aracı olarak kadınlar üzerinde yeterince etkili olmamaktadır.

TV'nin görsel niteliği dolayısıyla dil sorunu, kadınların TV ile etkileşimini pek fazla etkilememektedir. Kadınlar pek çok programı, tam olarak anlamasalar da ilgiyle izlemektedir. Tabloda en çok izlenen programların oranları gösterilmiştir.

TABLO-46 TV'DE EN ÇOK İZLENEN PROGRAMLAR

PROGRAM	N	%
Yerli+Yabancı Dizi	359	69.9
Müzik	59	11.5
Haberler	43	8.4
Dini Programlar	12	2.3
Kadın-Çocuk Programları	10	1.9
Reklamlar	6	1.2
Diğer	24	4.7
TOPLAM	513	100.0

Tabloda "diğer" olarak yer alan programlar Arap TV izleyenlerin oranını göstermektedir. Arap TV, Urfa ve Gaziantep'in sınıra yakın köylerinde izlenmektedir.

Kadınlara, yerli ya da yabancı dizileri neden bu kadar fazla merakla izlediklerini sorduğumuzda oradaki olaylardan ibret aldıklarını, doğruyu ve yanlış gösterdiği için hoşlarına gittiğini söylemişlerdir.

Hanelerden %39'nun renkli, %22'sinin siyah-beyaz televizyona sahip olduğu hanehalkı soru kağıtlarına verilen yanıtlardan bulgulanmıştır. Buna karşılık kadınların % 58'i GAP TV'yi, % 57.2'si ise TV izlediği saptanmıştır. Bu durumda %3.8 oranında kadın evde TV olmasına karşın izlememektedir.

TABLO-47 TV'den YARARLANMA

YARARLANMA	N	%
Hiç Bilgi Vermez	255	52.3
Çok Şey Öğrendim	122	25
Bazı Programlar Görgümüzü Artırdı	75	15.3
Dinle İlgili Bilgi	16	3.2
Diğer	20	4.1
TOPLAM	488	100.0

TV programlarından yararlanma durumuna ilişkin tablodan da izlenebileceği gibi TV izleyen kadınların yarısından fazlası TV'den herhangi bir yarar elde edemediğini belirtmiştir. Bu durumun kadınların eğitim durumuyla ilişkisi olup olmadığı incelenmiştir.

TABLO-48 KADINLARIN EĞİTİM DURUMLARINA GÖRE TV PROGRAMLARINDAN YARARLANMA

YARARLANMA						
EĞİTİM DURUMU	TV'den Çok Şey Öğrendi	Bazı Programlar Görgümüzü Artırıyor	Dinle İlgili Faydalı Bilgiler	Sadece Zaman Geçirmeye Yarıyor	Hiç Bilgi Vermiyor	TOPLAM
OKUR-YAZAR DEĞİL	61 19.2	42 13.2	11 3.5	202 63.7	1 0.3	317 67.9
OKUR-YAZAR	14 32.6	11 25.6	1 2.3	14 39.5		43 9.2
İLKOKUL MEZUNU	46 44.7	19 18.4	4 3.9	32 31.1	2 1.9	103 22.1
ORTAOKUL MEZUNU		2 66.7		1 33.3		3 0.6
LİSE ve DENGİ OKUL MEZUNU		1 100				1 0.2

Görüldüğü gibi okuma-yazma bir başka deyişle Türkçe bilme ile, TV'den elde edilen yarar arasında pozitif bir ilişki vardır. Eğitimsizlik, dil engeli, kadınların TV'den yararlanabileceği programları seçip izleme, eğitici programlardan yararlanma şansını düşürmektedir.

2. Sağlık

2.1. Genel Olarak Sağlık Hizmetleri

Bölgede kırsal kesimde kadınlara ulaşabilen sağlık hizmetleri, Türkiye'nin bütün kırsal bölgelerinde olduğu gibi sağlık ocakları, sağlık evleri şeklinde örgütlenmiştir. 1993 yılı Kasım ayı itibariyle GAP illerinde kır ve kentteki sağlık ocağı ve sağlık evi sayıları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

TABLO-49 GAP İLLERİNDE SAĞLIK OCAĞI ve SAĞLIK EVİ DURUMU

İL	HİZMET VEREN SAĞLIK OCAKLARI			SAĞLIK EVLERİ
	KENT	KIR	TOPLAM	KIR
DİYARBAKIR	19	35	54	100
SIİRT	9	13	22	55
ŞIRNAK	7	8	15	30
MARDİN	15	32	47	92
BATMAN	8	7	15	36
ADİYAMAN	11	21	32	105
ŞANLIURFA	18	38	56	115
GAZİANTEP	24	35	59	120
TOPLAM	111	189	300	653

Kaynak: Sağlık Bakanlığı: Kasım, 1993

Sağlık Bakanlığı'nın uygulamasına göre sağlık ocağı, nüfusu 5000 olan, sağlık evleri ise 2500 olan yerleşimlerde kurulabilmektedir. Bölgede nüfusu 2500'den az olan yerleşim sayısının fazlalığı ve köylere bağlı köy altı yerleşimler (mezralar) şeklinde örgütlenmiş olmalarından dolayı sağlık merkezlerinin sayısı yetersiz düzeyde kalmakta ve yararlanabilme oranı düşük olmaktadır.

Bucaklarda ve köylerde bulunan, bağlı olduğu ilçenin Merkez Sağlık Ocağına bağlı çalışan sağlık ocaklarında, akut üst solunum yolu enfeksiyonları, diare kontrolü, gebe takibi, lohusa ve yeni doğan takibi, beslenme eğitimi, çevre sağlığı, bulaşıcı hastalıklar, aile planlaması konularında hizmet verilmektedir. Bu sağlık ocaklarında hedef kitlesi erkekler olan aile planlaması, doğum kontrol yöntemleri konularında dersler verilmektedir. Uzun süreli diyaloglar ve izleme biçiminde yürütülen eğitim programlarının zamanla etkili olabileceği görevlilerce belirtilmektedir.

Bölgede sağlıkla ilgili olarak en düzenli verilebilen hizmet, bebeklerin aşılmasıdır. Ancak bu da kışın bazı köylere ulaşamaması ya da sağlık ocaklarındaki araç ve personel yetersizliği gibi nedenlerle aksamaktadır. Örneğin Harran, B.Pezekli Sağlık Ocağı hemşiresi, çocukların aşılmasını için ayda bir ev ziyaretleri yaptıklarını ancak bunun aksamalara uğradığını ve 9 ay içinde bitmesi gereken aşılama süresinin çocuklar 2 yaşına gelene dek sürebildiğini anlatmıştır.

Ayrıca aşılarda bölgeye Sağlık Bakanlığı'ndan geç gönderilmesi nedeniyle aşılama, mevsimlik tarımsal göçe rastlayabilmekte ve etkili olamamaktadır. Bu durumda aşılarda bayatlama riski de taşıdıklarından bağışıklık yapma özelliklerini yitirmiş olmaktadır.

Aynı şekilde çevre sağlığı konusundaki çalışmalar da benzer gecikmelere bağlı olarak aksamaktadır. Örneğin Çınar'ın Bayırkonak köyünde bulunan bir gölete, geçen yıl (1992) sivri sinek ilaçlaması yapılmadığından köyde yoğun sıtma olayları yaşanmış, aynı köyde 11 çocuk aşılanmadığı için kızamıktan ölmüştür.

Birecik'in Fırat kenarında kurulu Uğurcuk köyünde de yazın nehrin kurummasıyla oluşan bataklıktan kaynaklanan sıtma vakaları görülmektedir.

Oğuzeli'ne bağlı Çıldıroba köyünde de sudan kaynaklanan zehirli ishal hastalığı vakası görülmektedir. Kırsal bölgede en yaygın görülen hastalıklar tifo, kolera, ishal, hepatit, tüberküloz ve beslenme bozukluklarına bağlı diğer enfeksiyözel hastalıklardır.

Bölgedeki sağlık görevlileriyle yapılan mülakatlardan edinilen izlenime göre, sağlık hizmetlerinin verimliliği açısından karşılaşılan en önemli sorunları şöyle toparlamak mümkündür;

- Güvenlik sorunu
- İletişim sorunu
- Araç-gereç, personel eksikliği
- Topluluk liderlerinin yeterli ilgiyi göstermemesi (Ağa-muhtar vb.)
- Bölgedeki geleneksel yapıdan kaynaklanan engeller
- Kurumlar arasındaki iletişim kopukluğu

2.2. Sağlık Hizmetleri ve Kadınların Sağlık Sorunları

Sağlık Ocaklarında Ana Çocuk Sağlığı (AÇS) ve Aile Planlaması (AP) merkezleri bulunmaktadır. Bu merkezler, kadınlara yönelik olarak köylerde; beslenme, bebek beslenmesi, gebe kadınların takibi, doğum sonrası lohusa takibi ve doğan bebeklerin düzenli aşularının yapılması konularında hizmet vermektedirler. Bu konularda periyodik olarak eğitim verilmesi amaçlanmaktadır. Ayrıca köylerde bulunan sağlık evlerinde istihdam edilen ebeler aile planlaması, doğum, bebek bakımı ve bazı kadın hastalıkları kapsamında hizmet vermektedirler.

Kadınların %63.8'inin bir ya da birden fazla sağlık şikayeti olduğu saptanmıştır. Bunlar yüzde oranıyla şöyle gruplanabilir;

Tanımlanamayan şikayetler, ağrılar	: % 44.3
Kadın hastalıkları	: % 15.7
Böbrek hastalıkları	: % 10.3
Kansızlık	: % 9.3
Romatizmal hastalıklar	: % 9.6
Kulak, burun, boğaz hastalıkları	: % 6.5
Diğer (Kalp, göz, sinir)	: % 4.3

Kırda kadınlar ve çocuklar, insan sağlığıyla ilgili elverişsiz koşullardan belki de en fazla etkilenen grubu oluşturmaktadırlar. Özellikle kadınların gündelik iş yükleri sağlıklarıyla ilgili çeşitli riskler yaratmaktadır. Kış koşullarında da kadınlar evin dışında yaptıkları su getirme, hayvan bakımı gibi işleri yapmaya devam etmektedirler. Ayrıca gebelik gibi özel bir durum bile kadınların kimi ağır işleri yapmalarına engel oluşturmamakta, gebeliğin son gününe dek gündelik iş yüklerinde herhangi bir azalma olmamaktadır. Bundan başka, yazın enfeksiyon riski taşıyan kimi dere, gölet gibi su

kaynaklarında çamaşır yıkamaları da hastalanma ihtimalini artırmaktadır. Bunun yanı sıra tütün, pamuk gibi ürünlerin toplanması ve çapalanması sırasında tarlaya atılmış olan tarımsal ilaçların zararlı etkilerine en fazla maruz kalanlar da kadınlar olmaktadır.

Kırsal kesimde görüülen kadınların %64 gibi çok önemli bir oranının sağlıkla ilgili sorunları olması, Akşit (1992)'in vurguladığı gibi "kadının sağlık düzeyi ile toplum ve aile içindeki statüsünün tamamen içiçe olduğunu, birbirinden ayrılmadığını" ortaya koymaktadır. Kuşkusuz kadının statüsü, sağlığını doğrudan etkilemektedir. Statü açısından bakıldığında bu etkileme özellikle kadının eğitimi, kadının geliri, ailede karar verme süreçlerine katılımı, erkek çocuk tercihi, sosyal tabular ve değerler (kadının erkek doktora görünmesinin yasaklanması, kadının kendisinin "normal" sağlık durumunu nasıl algıladığı) ve erken evlilik yapıp yapmadığı gibi diğer sosyal göstergeler boyutunda kendini göstermektedir (WHO 1985; 4; WHO 1986; 41).

Yetersiz beslenme, çocuk denecek kadar erken yaşta evlenme, çok sayıda ve sık aralıklarla hamile kalma kadınların vücutlarına sürekli yük bindirerek onların kötü sağlık koşulları içinde bir kısır döngüye girmelerine neden olmaktadır (BM 1991:57; Ertürk 1992). Araştırma kapsamındaki kırsal kesim kadınlarının da ergen evlilikleri yapmaları, çok sayıda hamile kalmaları gibi sorunları yaşamaları, sağlık açısından kısır döngü içinde olduklarını göstermektedir.

2.3. Kadın ve Sağlık Hizmetlerinden Yararlanma

Bölgede kırsal kesim insanları önemli sağlık şikayetleri olduğunda en yakındaki sağlık ocaklarına ya da eğer maddi güçleri yeterliyse en yakın kent hastanelerine başvurumaktadırlar. Bölgede tıbbi tedavinin dışındaki yollara başvurma davranışı da özellikle akıl ve sinir hastalıklarına Şeyhe (Şih) gitme biçimindedir (Erdentuğ, Gençler 1974). Hastane ya da doktora başvurmanın bazı fiziksel koşullardan kaynaklanan engelleri de bulunmaktadır.

Kışın ulaşımın güçlüğüyle yapılabildiği yerleşimlerde yöre halkı sağlık merkezlerinden uzun aylar boyunca yararlanamamaktadır. Bu durum kadınları da yerel ya da resmi ebelerin olmadığı köylerde özellikle doğum durumunda olumsuz etkilemekte ve bazen de hayati tehlikeler söz konusu olmaktadır.

Herhangi bir sağlık şikayeti olması halinde, bölgede kadınları hastane ya da sağlık ocağına götürme konusunda, erkeklerin olumlu bir tutum içerisinde oldukları gözlenmiştir. Bunda, kitle iletişim araçlarının etkisi ve kentle ilişkilerin sıklaşması nedeniyle geleneksel tedavi yöntemlerinden vazgeçilmeye başlanmış olması,

hastalanmış olan kadının evdeki görevlerinin aksamasından ötürü yaşanan krizin en kısa zamanda çözümlenme isteği gibi faktörler etkili olabilir. Yine de kentteki hastane ya da sağlık ocağına hiç gitmemiş olan kadın sayısı dikkate değerdir. Bölgede şimdiye dek hiç hastaneye gitmemiş olan kadınların oranı %25.6 gibi yüksek bir oranda bulunmuştur. Bunun nedenleri ve yüzde oranları şöyledir;

Gerek duymadığı için gitmedi	: % 56.2
Götüren olmadığı için gitmedi	: % 8.2
Yakında hastane olmadığı için gitmedi	: % 15.9
Maddi imkanı olmadığı için gitmedi	: % 19.3

Yakındaki sağlık ocağı ya da hastaneden yararlanamamanın en önemli nedenlerinden biri de oradaki doktorların erkek olmasıdır. Bu nedenle kimi zaman kadınlar buldukları yerdeki sağlık merkezlerinin uzağındaki merkezlere götürülmektedirler. Bu konuda kadınların tutumu kadar, hatta bazen ondan daha da önemli olarak erkeklerin tutumları da etkili olmaktadır. Erkekler, eşlerinin erkek bir doktora muayene olmasını istememektedirler. Eğer köydeki sağlık ocağı doktoru erkekse, bu durumda kadınlar özellikle kadın hastalığıyla ilgili şikayetlerini ebelere ya da hemşirelere anlatmakta ve onlar aracılığıyla erkek doktordan ilaç ya da tedavi beklemektedirler.

Araştırma bulgularına göre görüşülenlerin %41.4'ü tedavi kuruluşunda kendilerine bakan doktorun cinsiyetinin önemli olmadığını düşünmektedir. "Kadın doktor olsa iyi olur" diyenler %24.8, "kadın doktor olmalı" diyenler %20.7, "kadın hastalığı değilse farketmeyeceği"ni düşünenler %12.5 oranındadır.

Görüldüğü gibi mutlaka kadın doktor tarafından muayene ve tedavi edilmek isteyenler 1/5 oranındadır. Bu grupla birlikte kadın doktor olmasının "daha iyi" olacağını söyleyenler ve bazı koşullarda kadın doktoru tercih edenler bir arada düşünüldüğünde %58 gibi önemli bir oranı oluşturmaktadır. Doktorun cinsiyetinin önemli görülmesi, bu anlamda erkek doktordan çekinilmesi çoğu zaman, diğer koşullar elverdiğinde bile kadının tedavi kuruluşuna başvurmasını geciktirebilmekte, hatta önleyebilmektedir. Hele ülkemiz genelinde toplam kadın doktor oranının %25 gibi çok düşük düzeyde olduğu (Ortaylı 1992) ve üstelik yöresel dağılım gösterdiğinde, bu oranın iyice düştüğü düşünülecek olursa "kadın doktor" tercihinin yaşamsal sorunlara dahi yol açabileceği söylenebilir. Kadınlar, erkek doktora görünmekten çekindikleri için sorunları henüz sağlıklarını ciddi biçimde tehdit edecek düzeye ulaşmadan tedavi kuruluşuna gitmemekte veya gidişi ertelemektedirler. Böylece sağlık sorunları tıbbi müdahaleyle bile giderilemeyecek boyutlara ulaşabilmektedir.

Sağlık hizmetlerinden yararlanmanın önündeki önemli engellerden biri de konuşulan dilin Kürtçe ya da Arapça olması ve sağlık personelinin bu dili bilmemesi halinde kadınların sağlık görevlileriyle yeterli bir iletişim kuramamalarıdır.

Ülke çapında gerçekleştirilen 1988 Nüfus Araştırması, Türkiye'de doğum kontrol yöntemi kullanan kadınların oranının %77 olduğunu ortaya koymuştur (HÜNEE 1989). Bu oran, gelişmekte olan ülkelerde saptanmış olan %53'lük orandan çok daha yüksektir (UNICEF 1994; 83). Bununla birlikte, araştırma kapsamına giren GAP yöresi kırsal kesim kadınları için doğum kontrol yöntemi uygulama oranı çok düşük (%18.6) bulunmuştur.

2.4. Aile Planlaması: Tutum ve Davranışlar

Bu konuyla ilgili tutum ve davranışları etkileyen ve yerine göre belirleyici olan birkaç değişken vardır. Bunlar öncelikle; geleneksel toplum yapısından gelen fazla çocuk ve erkek çocuk sahibi olma isteği ve bu konuda erkeklerin tutumları, geniş aile yapısı içerisinde bu konuda yeni evli çiftlere yapılan baskılar, dini inançlar (dini liderlerin, imamların doğum kontrol uygulamanın günah olduğu yolundaki telkinleri) geleneksel korunma yöntemlerine duyulan güven, bilgisizlik, kadınların sağlık görevlilerine ve kurumlarına kolaylıkla ulaşamaması ve danışamaması ve kadınların bireysel tercihleridir. Bu konuda örgün eğitimden yararlanma ve etnik yapı değişkeninin önemli olmadığı bulgulanmıştır:

TABLO-50 EĞİTİM DÜZEYİNE GÖRE DOĞUM KONTROLÜ UYGULAMA

Kadın Sayısı Satır % Sütun % Toplam %	UYGULUYOR	UYGULAMIYOR	TOPLAM
	103	343	446
OKUMA-YAZMA BİLMİYOR	23.1 76.3 18.8	76.9 Ü 62.5	100.0 81.2 81.2
OKUR-YAZAR	9 32.1 6.7 1.6	19 67.9 4.6 3.5	28 100.0 5.1 5.1
İLKOKUL MEZUNU	21 29.6 15.6 3.8	50 70.4 12.1 9.1	71 100.0 12.9 12.9
İLKOKUL SONRASI	2 50.0 1.5 0.4	2 50.0 0.5 0.4	4 100.0 0.7 0.7
KADIN SAYISI TOPLAM %	135 24.6	414 75.4	549 100.0

"Sosyo-demografik özellikler" bölümünde de açıklandığı gibi araştırma bulguları kadınların ortalama 5 doğum yaptıklarını ve ortalama hamile kalma sayısının ise 6.4 olduğunu ortaya koymuştur.

Geleneksel yapı; çocuk sayısının, aşirete bağlı ailelerde soyun devamının sağlanması ve ailenin aşiret içindeki yerinin korunması için özellikle erkek çocuk sayısının fazla olmasını gerektirmektedir.

Bu durum kadınların doğum kontrol uygulaması konusundaki tutumlarını etkileyen temel değişkenlerdendir. Yörede, bu durumu benimsemiş ve içselleştirmiş olan kadınlar da bir yıl hamile kalmadıkları zaman hasta oldukları kuşkusıyla doktora gitmekte ya da şih, hoca, ziyaret (türbe ya da kutsal sayılan bir yer) gibi yollara başvurumaktadırlar.

Ayrıca erkeğin çok eşli evliliğinin yaygın durumda olduğu yörelerde de, çocuk doğurmadıkları zaman kocalarının bir başka kadınla evleneceği korkusuyla doğum kontrol uygulamak istememektedirler.

Diyarbakır'ın bir köyünde, şehirden gelin gelmiş ve ilk çocuğundan sonra spiral taktığı için 3 yıl hamile kalmayan bir kadına köydeki diğer kadınlar, derhal çocuk yapması yoksa kocasının bir kez daha evleneceği konusunda telkinde bulunmaktaydılar. Kendileri aynı korku nedeniyle doğum kontrolü uygulamaktan kaçınılmaktaydılar. Oysaki bu kadının kocası da kendisini desteklemekteydi ve ailesini de bu konuda ikna etmişti.

Geniş aile içinde bulunan genç evli kadınlar ve kocalar fazla çocuk sahibi olma konusunda aile büyüklerinden baskı görmektedirler. Hatta bu baskı kimi zaman aynı çatı altında yaşamasalar bile kadın üzerinde bir kontrol oluşturulmakta ve doğum kontrol uygulaması özellikle dini inançlara uygun olmadığı ileri sürülerek engellenmektedir.

TABLO-51 DOĞUM KONTROL UYGULAMANIN AİLE TİPLERİNE GÖRE DAĞILIMI

AİLE TİPİ	ÇEKİRDEK	ÇEKİRDEK +BAĞIMLI	PARÇALANMIŞ	GENİŞ
Evet	82	20	1	32
%	19.3	20.4	9.1	17.1
Hayır	343	78	10	155
%	80.7	79.6	90.9	82.9
TOPLAM	425	98	11	187
%	58.9	13.6	1.5	25.9

Tablodan da izleneceği gibi çekirdek ailelerde yaşayan kadınlarla geniş ailelerde yaşayan kadınlar arasında önemli bir fark görülmemekle birlikte (% 2.2) sahadaki gözlemlerimiz aile yapısı faktörünün doğum kontrol uygulaması açısından önemli olduğunu düşündürmektedir. Burada asıl önemli olan karı-kocanın kendi aralarında anlaşabilmesidir. Ailede doğum kontrol uygulama konusunda erkeklerin tutumu da araştırılmıştır. Bu konuya olumlu yaklaşanların oranı % 54.1'dir. Olumsuz yaklaşanlar % 33.6 oranındadır. % 12.3'ü ise bu konuda fikri olmadığını belirtmiştir.

Kentten olmakla birlikte ilginç bir gözlem olarak aşağıdaki örnek aktarılmıştır.

Urfa'da gecekondü mahallesinde yaşayan kır kökenli geniş bir ailede, 5 çocuk sahibi ve Devlet Hastanesinde hasta bakıcılık görevi yapan bir erkek, eşiyle karar vermiş ve artık çocuk sahibi olmak istememekteydi. Ancak ailesi küsmek, hakkını helal etmemek ve artık birlikte oturmamak gibi tehditlerle gelinlerinin doğum kontrol uygulamasına engel olmuşlardı. Ancak 6. çocuğunu doğurduktan sonra ayrı ev yaptırabilmişler ve kadın Devlet Hastanesinde kısırlık ameliyatı olmuştu.

Bölgede "çok çocuk" kavramı farklıdır. Kadınlar ancak 4-5 çocuktan fazla doğurdukları zaman çok çocuk sahibi olduklarını düşünmektedirler.

Doğum kontrol uygulayan kadınların da ortalama 5 çocuk sahibi olduğu ortaya çıkmıştır. 4'den az çocuğu olanların oranı % 28.1'dir. Ayrıca kadınlar "elinde olsa kaç çocuk sahibi olmak isterdin" sorusunu genel olarak "2 kız, 2 erkek" diye yanıtlamışlardır. Sahip olunacak ideal çocuk sayısı 4'dür. Evliliğin ilk yıllarında doğum kontrol uygulanmamasının bir nedeni de budur.

TABLO-52 DOĞUM KONTROL UYGULAYANLARIN YAŞ GRUPLARINA GÖRE DAĞILIMI

YAŞ GRUPLARI	15-20	21-25	26-30	31-35	36-40	40+
Evet (%)	4 6.6	22 16.9	29 19.1	32 27.4	20 21.3	26 16.1
Hayır (%)	57 93.4	108 83.1	123 80.9	83 72.6	74 78.7	135 83.9
TOPLAM %	61 8.5	130 18.2	152 21.3	117 16.4	94 13.1	161 22.5

Doğum kontrol yöntemlerini öğrenmek isteyip istemedikleri sorulduğunda ise %79.5 oranında evet, %20.3 oranında da hayır yanıtı alınmıştır.

Kadınların çoğunluğunun doğum kontrol yöntemleri uygulamadığı göz önüne alındığında, %79.5 oranında kadının istediği zaman ve istediği sayıda çocuk sahibi olmak için bilinen tüm doğum kontrol yöntemlerini öğrenmek istemesi anlamlı olmaktadır. Pek çok araştırmanın, kırsal yörelerde az eğitim gören kadının üreme fizyolojisini, menarş ve menapozu ve hatta adet kanamasının zamanını bile bilmediğini ortaya koyduğu (Akşit 1992) ülkemizde GAP yöresi kırsal kesim kadınlarının

bilgisizliklerine karşın öğrenme isteklerinin çok yüksek düzeylerde olması, aile planlaması hizmetlerine özellikle GAP yöresinde hız, çeşitlilik, yaygınlık ve ulaşılabilirlik kolaylığı kazandırmanın ne kadar yaşamsal olduğunu bir kez daha göstermektedir. Fincancıoğlu (1991) doğuda doğum kontrol hapı kullanımının yaygın olduğunu ancak tüm kadınların hapları, gerekli sağlık incelemelerinden geçmeden hatta doktor reçetesi bile olmadan alabildiğini bunun ise çok ciddi sorunlar yarattığını ifade etmektedir. Öte yandan rıa kullanımının da yaygın olduğu ancak düzenli aralıklarla değiştirilmemesi halinde kadının yaşamının son bulmasına dek varabilen enfeksiyonlara yol açtığı bilinmektedir. Belirtilen bu sakıncalar gibi pek çok sakınca ancak etkili doğum kontrol yöntemlerinin öğretilmesiyle aşılabılır.

Doğum kontrol uygulayanların kullandığı yöntemler önem sırasına göre aşağıdaki dağılımı göstermektedir:

RIA	: % 27.4
HAP	: % 26.7
Kaput	: % 19
Geri Çekme	: % 19
Kısırlaştırma Ameliyatı	: % 5.6
Diğer	: % 1.4

Doğum kontrol uygulamama nedenleri de şöyle sıralanmıştır:

Bilmediği için	: % 23.8
Sütü koruyor	: % 10.3
Çocuğu olmuyor Yaşlı-Kısır	: % 20.2
Aile büyükleri uygun görmüyor	: % 9.2
Kocasını istemiyor	: % 6.2
Çok çocuk istiyor	: % 17.0
Dinimizce Yasak	: % 7.1
Sağlığa zararlı	: % 6.2

Kadınlar doğum kontrol yöntemlerini sağlık görevlilerinin çalışmalarından olduğu kadar, köy içinde uygulayan diğer kadınlardan ya da şehirdeki yakınlarından da öğrenebilmekte ve uygulamaktadırlar.

Saha çalışmaları sırasında, köylerde bulunan köy korucularına, Jandarma Karakolu'nda doğum kontrol yöntemleriyle ilgili bilgiler verildiği ve uygulamalar konusunda korucuların teşvik edilmeye çalışıldığı öğrenilmiştir. Görüşülen kadınlardan bir kısmı doğum kontrol yöntemlerini bu yolla eğitilmiş olan kocalarından öğrendiklerini belirtmişlerdir. Bu tür bir eğitimin kısmen de olsa davranış değişikliği yaratma yönünde etkili olması birkaç biçimde yorumlanabilir. Bu durum, bölgede doğum kontrol konusunda insanların eğitimi konusunda bir başlık ve ihtiyaç olduğunun ve eğitimin işlevsel olabildiğini göstermesinin yanında, hiyerarşik ilişki içinde, otoriteyi elinde tutanlar tarafından yapılan bir yönlendirmenin uygulamada karşılığını bulabildiğini de göstermektedir.

Daha fazla çocuk sahibi olmak istemeyen bazı kadınların da, kocalarını ikna edememek, aile büyüklerinden çekinmek gibi nedenlerle, bilinen doğum kontrol yöntemlerini uygulayamadıkları için hamile kaldıktan sonra çocuklarını düşürebilmek amacıyla soğan kabuğu ve kına kaynatıp suyunu içmek, vajinaya aspirin koymak, çöp sokmak, tavuk tüyü sokmak ve yerel ebelerin yardımıyla "göbek kaldırmak" (gebe kadının yatırılarak zıplatılması) gibi yollara başvurdukları gözlenmiştir. Özellikle Arap ve Kürt köylerinde bu tür yollara başvuran kadınların çok sayıda olduğu bilinmektedir.

Araştırmada bu yöntemlerle düşük yapan kadınların oranı % 8 olarak bulunmuştur.

Kendiliğinden düşük ya da ölü doğum yapan kadınlar ise, %27.3'dür. Bunlardan %66.6'sı en az bir kez, %19.1'i iki kez, %8.8'i üç kez, %5.4'ü ise dörtten fazla düşük ya da ölü doğum yapmıştır. (Bkz: Doğurganlık Özellikleri)

3. Değerlendirme

GAP bölgesinde, kırsal sağlık hizmetlerinde yaşanan sorunlar temel olarak;

- Bölgenin yerleşim örgütlenmesinin dağınık bir yapıda oluşundan,
- Coğrafi nedenlerden ve alt yapı eksikliğinden,
- Güvenlik nedeniyle sağlık görevlilerinin bazı köylere gidememesinden,
- Sağlık görevlilerinin yine güvenlik nedeniyle bölgede görev yapmak istememeleri ve bu durumda yaşanan personel açığından,
- Sağlık ocaklarındaki lojistik donanım yetersizliğinden kaynaklandığı açıklanmaya çalışılmıştır. Bu sorunlardan bazılarına, özellikle güvenlik sorunundan kaynaklanan sorunlara kısa vadede çözüm getirilemeyeceği açıktır. Ancak öneriler bu sorunun çözüleceği varsayımına dayanılarak yapılmıştır.

Sağlık hizmetlerinde en çok Diyarbakır'ın bazı ilçe ve onlara bağlı köylerinde (Lice, Silvan, Hani, Kulp, Hazro) ve Adıyaman'ın dağlık bölgelerinde güvenlik sorunu nedeniyle aksamalar yaşandığı gözlenmiştir.

Bölgede ortaya konulan sağlıkla ilgili profilin değişmesi için alınabilecek bazı önlemler olabilir.

1. Bunlardan biri sağlık eğitimi ve örgütlenmesiyle ilgilidir. Bölge kentlerinde bulunan köy ebesi yetiştiren yatılı sağlık meslek liseleri yeterli değildir. Örneğin Urfa'da erkek sağlık meslek lisesi bulunmakta, kız sağlık meslek lisesi bulunmamaktadır. Okulların yatılı olması, bölgenin geleneksel yapısından dolayı kız öğrencilerin gönderilmesini engelleyen bir faktör olmaktadır. Bu tür okulların bir bölümü de gündüzlü yapılarak kent merkezlerindeki kız öğrencilerin eğitim görmelerine olanak tanınabilir. Böylece yörede konuşulan dili bilen, kadınların sorunlarını, alışkanlıklarını ve inançlarını daha iyi tanıyan ebe hemşirelerin köylerde hizmet vermeleri mümkün olabilir. Zira, yöreye yabancı köy ebelerinin, tayin oldukları köylerde uzun zaman uyum problemleri çektikleri bu nedenle zaman zaman köyde bulunmadıkları da gözlenmiştir.
2. Sağlık hizmetlerinin örgütlenmesi, bölgenin coğrafi durumu ve yerleşim yapısıyla uyumlu olarak gerçekleştirilmelidir. Mevcut sağlık ocağı ve sağlık evlerinin sayıları halihazırda yetersizdir ve kendi hizmet alanlarında da personel, lojistik yetersizlikler

gibi sorunlar yüzünden yeterince etkili olamamaktadırlar. Bunun daha hızlı ve etkili bir hizmete dönüştürülebilmesi için özellikle kadınların yaygın biçimde yararlanabilecekleri, örneğin bir ebe ve bir hemşireden oluşan ve birbirine yakın birkaç köye hizmet veren sağlık danışma merkezleri kurulabilir. Ancak bu, mevcut sağlık ocakları ya da sağlık evlerine alternatif bir sistem olmayıp, onların tamamlayıcı bir parçası olarak algılanmalıdır. Tek farkı, kadın sağlığıyla ilgili olarak sürdürülecekleri sistemli, sürekli faaliyetleri olacaktır. Bu merkezlerin bir işlevi de köylerde bulunan yerel ebelerin ya da lider niteliği taşıyan genç kız ve kadınların saptanarak sağlıkla ilgili kimi pratik bilgilerle donatılmaları olmalıdır. Bu kişiler, doğum, iğne, ilk yardım, bebek bakımı, çevre sağlığı, beslenme vb. gibi konularda sağlık görevlileriyle işbirliği halinde köyde kadınlarla çalışabilirler.

İmam ya da öğretmen eşlerinden bazılarının köyde iğne yapmak, serum takmak gibi işlevleri yerine getirebildikleri gözlenmiştir. Bu tür işlerin kimi zaman hayati önem taşıdığı bir gerçektir.

Sağlık danışma merkezi görevlileri sistemli ziyaretleriyle köydeki temsilcilerinin çalışmalarını izleyip onlara yeni bilgiler aktarmakla da görevli olmalıdırlar.

Böylece, sağlıkla ilgili kimi yanlış uygulamalar ve inançlar karşısındaki tutumlar izlenmiş ve değiştirilmiş olacaktır. Zira sağlık hizmetlerinin başarıyla yürütülebilmesindeki temel öğelerden biri insanlarda davranış değişikliği yaratmaktır.

3. Örgütlenme ve eğitimin yanı sıra, bölgenin sağlık sorunlarının çözümü için tıbbi bazı önlemler de gerekmektedir. Bölgede koruyucu sağlık hizmetlerinin yetersiz olduğu gözlenmiştir. Aşılama çalışmaları ve çevre sağlığı ile ilgili aksamalara daha önce de değinilmişti. Hastalıkların oluşmasını engellemeyi ve en yaygın görülen hastalıklarla ilgili uygun stratejiler geliştirmeyi içeren koruyucu sağlık hizmetlerinin de yerel, yaygın örgütlenmeler aracılığıyla daha etkin hale getirilmesi gerekmektedir.

Özetle, yöredeki sağlık hizmetleri kent, merkez köy ve köy altı yerleşimleri düzeyindeki gereksinimlere uygun olarak eğitilmiş elemanlarla ve yeterli araç-gereç donanımıyla süreklilik temelinde geliştirilmelidir.

E. GÜNDELİK YAŞAM

GAP bölgesi köylerinde kadının yaşamı, içinde yaşadığı geleneksel toplumun ve aile yapısının, kendisinden bir kız çocuk, bir genç kız, bir anne ve eş olarak beklentilerine göre belirlenir. Bölgede varolan aşiret ilişkilerine dayalı sosyal organizasyonlar toplumsal ilişki biçimlerinde kendisini kimi yerlerde hala bütün canlılığıyla göstermekte ve bu arada kadın ve erkek arasındaki ilişki biçimlerini, kadının toplum ve aile içinde varolma durumunu belirlemektedir. Bunlar; kadının hane içindeki iş yüküne, sorumluluklara, hane dışıyla kurduğu ilişkilere, evlenmesiyle ilgili kurallara, hane içindeki diğer aile bireyleriyle kurduğu ilişkilere ilişkindir.

Köyde ailenin ekonomik bütünlüğünü ve varlığını devam ettirebilmesi bir ölçüde de kadının hane içinde, hane bireyleri için gerekli yaşamsal materyalleri sağlaması ve beslenmeye ilgili ihtiyaçları giderebilmek için gösterdiği çabaya bağlıdır. Gerçekten de pek çok aile mevcut kıt kaynakların kadınlar tarafından ustaca kullanılması ve değerlendirilmesi sayesinde yaşamını sürdürebilmekte ve dar boğazları aşabilmektedir.

Bölgede cinsiyetler arası geleneksel işbölümü bazı yöresel farklılıklara karşın oldukça kesin biçimde belirlenmiştir. Buna göre hanede kız çocuklarının, genç ve yaşlı kadınların yaptıkları, yapmakla yükümlü oldukları zaman içinde tanımlanmış işler vardır. Kız çocukları 6-7 yaşlarından itibaren su taşıma, evdeki küçük kızkardeşlerine bakma, ev temizliği gibi işleri yapmaya, 8-10 yaşlarında da hamur açmayı, öğrenmeye başlarlar. Pek çoğu hamur açmaya ne zaman başladığını tam olarak hatırlayamamakta, elleriyle "şu kadardım" diye hangi boyda olduklarını göstermektedirler.

GAP bölgesindeki köylerde fiziki koşullar genellikle kadınların gündelik iş yüklerini arttırıcı yönde olumsuzluklar taşımaktadır. Bunları en çok yakacak temini, su taşıma gibi alanlarda görebilmek mümkündür.

Bölgedeki kadınlar genelde kendilerini çevreleyen toplumsal, ekonomik ve fiziki koşullara göre belirlenmelerinin yanında, kendi bireysel özelliklerine bağlı olarak gündelik yaşamlarında çok değişik stratejiler geliştirebilmekte, hane içi ilişkileri dönüşüme uğratma yetenekleriyle sosyal ilişkilerinde de farklı mücadele biçimleri sürdürmektedirler. Bu bölümde gündelik yaşam çerçevesinde bu tür gözlem ve bulgulara da yer verilmiştir.

1. Kadının Hanede Üstlendiği İşler

1.1. Ekmek yapma

Bölgede tüketilen ekmek birkaç çeşittir. Ekmeğin çeşidine bağlı olarak da kadınların iş yükü, bunun için ayırdıkları zaman ve kendi aralarındaki işbölümü biçimleri de değişikliğe uğrar. Köylerde ortak kullanılan fırınlar bulunmaması ya da köye yakın yerleşimlerden ekmek satın alma alışkanlığı olmaması ve bunun ekonomik olmaması gibi nedenlerle ekmek yapımı kadınların temel görevlerindedir.

En yaygın tüketilen ekmek sac ekmeğidir. Sac ekmeği iki kişi tarafından yapılır. Genellikle anne-kız kayınvalide-gelin gibi evde bulunan yaşlı ve genç kadınlar arası işbölümü vardır. Yaşlı kadın (anne, kayınvalide) pişirme, genç kadın ise yoğurma ve açma işini üstlenir. Bu işe sabahın çok erken saatlerinde başlanır ve yaklaşık iki saat kadar sürer. Sac ekmeği iki ya da üç günde bir yapılır. Kimi yerlerde (örneğin; Gaziantep köylerinde) 1,5-2 aylık tüketim ihtiyacı için yapıldığı da gözlenmiştir. Bu durumda komşulararası yardımlaşma yapılır ve bu iş için bütün bir gün ayrılır.

Tandır ekmeği iki günde bir yapılan ve daha çok Diyarbakır bölgesinde tüketilen bir ekmek türüdür. Her evin kendine ait tandır olduğu gibi ortaklaşa alınan bir tandır birkaç ev tarafından da kullanılabilir. Tandır ekmeği yapmak için de yaklaşık 1-1,5 saatlik bir emek gerekir. Kimi köylerde kadınlar (seyrek rastlanan bir örnek olsa da) bir tepsi hamur hazırlayıp, köyde başkalarına ekmek pişiren bir kadına para karşılığı yaptırırlar (araştırma tarihinde bir tepsi hamur için 5000 TL ödendiği gözlemlenmiştir).

Adıyaman'ın kimi köylerinde ve bazı Siverek köylerinde mısır yetiştiriciliğine rastlanmıştır. Bu köylerde mısır, pazar için üretilmeyip aile tüketimi içindir. Bu yörelerde buğday unu yerine mısır unundan ekmek yapılır. Mısır ekmeği buğday unundan yapılan ekmeğe göre çok daha zor ve zahmetlidir.

Mısır unu evdeki ilkel değirmenlerle elde edilir. Bu birkaç günlük bir uğraş gerektirir ve daha sonra çuvalanarak saklanır.

Mısır ekmeği soğuduktan sonra sertleşen ve lezzeti kaçan bir ekmek olduğu için her öğün için ayrıca pişirilir. Mısır ekmeği de özel bir tava üzerinde yaklaşık 1 saatlik bir sürede pişirilir.

Ekmek, bölgedeki gıda maddelerinin en önemlisidir ve her hane ayda yaklaşık 100-110 kg. civarında un tüketmektedir (Bosscher, 1988:33). Bölgede ortalama hane büyüklüğü 7,9'dur.

1.2. Yakacak Temini

Yakacak temini için harcanan iş yükü yerleşim yerinin yakacakla ilgili kaynaklarına ve yerleşim yerinin bu kaynaklara olan mesafesine göre belirlenir. Bölgede tezek, pamuk çırpısı, odun/çalı sapı temel yakacak maddeleridir. Bölgede kullanılan temel yakacak malzemeleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

TABLO-53 İLLERE GÖRE YAKACAK MALZEME KULLANIMI

İL	TEZEK	ODUN	TEZEK+ ODUN	TEZEK+ ÇALI	ODUN+ ÇALI	DİĞER
ADİYAMAN	1 0.6	63 38.7	2 1.2	1 0.6	37 22.7	59 36.2
DİYARBAKIR	58 24.1	38 15.8	25 10.4	63 26.1	19 7.9	38 15.8
GAZİANTEP	12 7.2	26 15.7	10 6	18 10.8	26 15.7	74 44.6
ŞANLIURFA	101 30.1	64 19.1	21 6.3	85 25.4	18 5.4	46 13.7
TOPLAM (%)	265 29.7	191 21.1	58 6.4	167 18.5	100 11	217 24

"Diğer" kategorisinde; tüple çalışan sobalar, saman, gaz sobası, elektrikli ısıtıcılar gibi kadın iş yükünü gerektirmeyen ısınma araçları bulunmaktadır. Bu kategorinin dışında kullanılan ısıtma araçlarının temini için mutlaka kadın işgücü gerektiği görülmektedir.

Tezek, evdeki genç kızların ve kadınların birlikte yaptıkları bir iştir. Fiziki güç gerektirdiği için kız çocukları tezek yapmaya 13-14 yaşlarından sonra başlarlar.

Tezek yapımı özellikle mayıs-haziranda kışlık ihtiyaca yeter miktarda tezek elde edene dek sürdürülür. Samanla karıştırılan hayvan gübresine elle şekil verilerek, bazen kalıplara konup kurutulur, evin/avlunun kapalı bir bölümüne depolanır.

Küçükbaş hayvan yetiştiriciliğinin yapıldığı yörelerde, örneğin Harran'da, küçükbaş hayvan gübresi herhangi bir işlem görmeden yakacak olarak kullanılır.

Pamuk çırpısı, tarlada kalan kuru pamuk saplarına verilen bir addır. Pamuk ekilen yerlerde, en çok Diyarbakır yöresinde kullanılır. Pamuk toplandıktan sonra bütün tarlalar rengarenk gıysili kadın ve genç kızlarla dolar. Daha sonra sırtlarında en az

50 kg. yüklerle bu renkli kalabalık tarlaları boşaltır. Birkaç gün üstüste tekrarlanan bu iş tarlanın eve/köye uzaklığına göre bazen bütün günü alan bir emek gerektirmektedir. Pamuk çırpısı toplamaya 8-10 yaşlarından itibaren (evdeki küçük kız çocukları ve yaşlı kadınlar hariç) bütün kadınlar gider.

Odun/sap getirme evdeki kız çocuklarının ve genç kızların işidir. "Yabandan odun getirme" olarak nitelenen bu işte odun eşeklerle taşınır ve günde 7-8 saatlik bir uğraş gerektirir. Odun getirmek için birkaç saat yol yürünür ve öğlen yemeği de "yaban"da yenir. Bu iş kışlık odun ve gündelik olarak ocakta kullanılacak yakacak sağlamak için yapılan bir iştir ve yaz boyunca haftada 1-2 kez tekrarlanır.

Kadın ve genç kızların böylesine ağır yükleri yerine göre sırtlarında taşımaları her ne kadar kanıksanmış ve cinsiyete dayalı geleneksel işbölümü içinde kadının yükümlü olduğu bir iş olsa da kimi topluluklarda erkeğin de tepkisiyle karşılanabilmektedir.

Gaziantep'in Araban ilçesinin Karacaören köyü muhtarı kadınlara çalı-çırpıyı sırtlarında getirmeyi bunun insanlık dışı bir şey olması ve sağlıklarına zararlarını düşünerek 10 yıl önce yasaklamış. Bunun gerekçesini de kadınlarda düşüklere neden olması ve kadının zaten fazla olan iş yükünü daha da artırması olarak gösteriyor. 10 yıldır odun eşeklerle taşıyor. Komşu köylerin muhtarlarını da bu konuda etkilemiş ve onların da yasaklamasını sağlamış. Bu köyde yine de odun getirmek kadınların işi, yalnızca taşıyıcılar eşekler.

1.3. Su Taşıma

Bölgedeki köylerin birkaçı hariç hemen hiçbirinde şebeke suyu bulunmadığından içme ve kullanma suyu, köyün genel çeşmesinden, kaynaktan, sarnıç ya da kuyulardan sağlanmaktadır.

Dağlık bölgelerde su ihtiyacını temin etmek çok zahmetli bir iştir. Suya gidip dönmek yarım günlük bir emek gerektirmektedir. Kıraç arazilerde suya ulaşmak için 1.5-2 km. yol yürümek gerekir. (Suruç, Kesmecik köyü) İçme suyu temini işi evde 6-7 yaştan itibaren kız çocuklarının ya da genç kızların işidir. Evde gelin-kaynana yaşıyorsa ve başka kadın yoksa su getirme işi geline aittir.

Su taşıma köyün çeşmesinden ya da kaynak suyundan bidon ya da tenekelerle yapılır. Çamaşır günleri gibi özel günlerde 8-10 kez ya da daha fazla, diğer günlerde ise en az 5-6 kez eve su taşınır.

Köylerde çeşmeler kadınlar için bir karşılaşma ve görüşme yeridir. Kimi köylerde kadınlar sadece su taşıma nedeniyle evin dışına çıkabilmekte ve bu iş evden çıkmanın meşru bir gerekçesi olduğundan bu konuda diğer aile büyükleri ya da evin erkekleri tarafından bir kısıtlama getirilmemektedir. Buradaki en önemli kontrol evli kadınlar yerine suya evdeki kız çocuklarının gönderilmesidir. Çınar'a bağlı Bayırkonak köyünde bunun bile yasak olduğu bir durum yaşanmaktadır. Köyün çeşmesinin yanına jandarma karakolu inşa edilmiş. O yüzden köyün erkekleri kızların ya da kadınların gidip oradan su getirmesini yasaklamış. Bu yasak yüzünden köy içme suyu sıkıntısı çekiyor ve içme suyu çok daha uzaktaki bir kaynaktan sağlanıyor. Suyu erkek çocuklarının taşıması gibi bir çözümü ise asla düşünmüyorlar. Görüştüğümüz bazı kadınlar evin kapalı ortamından çıkıp çeşmeye gitmekten memnun olduklarını, eğer her eve su bağlanırsa bu "keyif"ten de yoksun kalabileceklerini belirtmişlerdir.

Su taşıma özellikle dağ köylerinde ve engebeli arazilerde kurulmuş köylerde kadının gündelik iş yükünde çok önemli bir yer tutmakla birlikte bir başka boyutuyla da kadınlara köy içinde sosyal ilişki olanağı sağlamaktadır.

1.4. Konutların Bakımı

Bölgede, özellikle Diyarbakır yöresinde bahar aylarında evin dış duvarını sağlamlaştırmak için çamurla sıvamaktadırlar. Bu iş için balçık ve tezek karışımı bir bulamaç hazırlanmakta ve sıvama işi de elle yapılmaktadır. Ayrıca dam üzerine de direncini artırmak için çamur konulup loğlamaktadır (dam üzerinde ağır bir silindir geçirmek). Dam loğlama daha çok erkeklerin işidir.

1.5. Gıda ve Beslenme

Bölgede beslenme düzeyi ve hanenin beslenme alışkanlıkları anket sorularında yer almamış ancak bu konuyla ilgili bazı genel bilgilere gözlem ve mülakatlar yoluyla ulaşılmıştır. Yöreden yöreye ve mevcut ürünlere bağlı olarak değişim göstermekle birlikte, genellikle tüketilen besin maddeleri un, bulgur, pirinç nohut, fasulye gibi tahıl ve hububatlar, evde üretilen tereyağ, peynir, yoğurt, yumurta gibi (özellikle bahar aylarında yoğun olarak tüketilen) hayvansal ürünler, patates, soğan (yeşil, kuru), domates, patlıcan gibi sebzeler ve bağcılığın aile tüketimine ya da ürün satışına yönelik olarak yapıldığı hanelerde pekmez ve pestildir. Bu arada bütün yörede çay ve şeker en fazla tüketilen maddelerdir.

TABLO-54 İLLERE GÖRE HANEDEKİ DAYANIKLI TÜKETİM
MALLARININ % DAĞILIMI

İL	ADİYAMAN	DİYARBAKIR	GAZİANTEP	Ş.URFA	TOPLAM
Piknik Tüpü	63.8	50.0	62.0	74.3	63.8
Tüple Çalışan O.	74.2	84.7	92.8	94.9	88.1
Duvar Saati	65.6	70.3	75.3	78.8	73.6
Buzdolabı	65.0	74.2	81.9	69.0	72.0
Çamaşır Makinası	2.5	4.2	15.7	5.7	6.6
Dikiş Makinası	40.5	49.2	74.7	54.6	54.3
Krema Makinası	1.2	1.7	6.0	2.1	2.6
Yayık Makinası	18.4	21.6	36.1	12.2	20.2

Tabloda kadının iş yükü açısından önemli bulunan eşyalar yer almaktadır. Burada yer alan piknik tüpü ve ocak yaygın olarak sadece yemek pişirmek için kullanılmakta, su ısıtma, ekmek pişirme (tandır ya da sacda) için ise çalı, çırpı, odun kullanmakta, tezek ise daha çok ısınma malzemesi olarak değerlendirilmektedir.

Çamaşır makinasının varlığı ise hanenin sosyo-ekonomik düzeyine bağlı olduğu kadar evde şebeke suyunun olup olmamasıyla da ilgilidir. Bu nedenle çamaşır derede, su kaynağında ya da gölette yıkanmaktadır.

1.6. Hayvancılık ve Hayvansal Ürünlerin Değerlendirilmesi

Bölgede kadınlar süt ürünlerinden peynir, yoğurt ve tereyağ yapmaktadırlar. Bunlar daha çok yetişkin kadınların yaptıkları işlerdir. Tereyağı yapımı için kimi yerlerde elektrikli ya da elle çalışan krema makinası kullanılmaktadır. Bu makinanın kullanımında erkekler kadınlara yardımcı olmaktadır. (Parçalarının takılması, sökülmesi konularında.) Bölgede krema makinası kullanan ailelerin sayısı % 2.6 olarak bulunmuştur. Krema makinasının çoğunlukla sütün bol olduğu ve pazara yönelik olduğu ailelerde kullanıldığı gözlenmiştir. Ayrıca bu hanelerde tereyağı yapmak için yayık makinası kullanımı da yaygındır. Bunun kullanım oranı bölgede % 20.2 olarak bulunmuştur.

Krema ve yayık makinası olmayan yörelerde tereyağı için tuluk kullanılır. Tuluktan tereyağı elde etmek ise hemen hemen bütün bedensel enerjinin kullanıldığı ve çok vakit alan bir iştir.

Hayvancılığın aile ihtiyacı için yapıldığı köylerde hayvan ürünleri satılmamaktadır. Ancak aile ihtiyacından fazlası yakın ilçe ya da kent pazarlarında satılmaktadır.

Peynir yapımı yörede geleneksel yöntemlerle yürütölen bir iştir. Süt sağıldıktan sonra ılıkken mayalanır. Teleme haline gelen peynir daha sonra küçük bezlere konularak suyunun süzölmesi için bir süre bekletilir. Daha sonra başka bir beze aktarılarak bir süre daha süzdürölür ve salamura suyuna konur. Bu yöntemle peynir, süt kaynatılmadan yapıldığı için brüsella hastalığına yol açmaktadır. Bunun önlenmesinin bir yolu da peyniri tuzlu suda en az üç ay bekletmektir. Ancak genellikle yöre halkı bu konuda bilgisizdir. Özellikle kadınların bu yolla peynir yapmanın sağlıkla ilgili sakıncalarını bilmedikleri gözlenmiştir.

Küçükbaş ve büyükbaş hayvancılıkla uğraşan köylerde süt sağımı, hayvan ahırlarının temizliği gibi işler evdeki kadın ve kız çocuklarına aittir. Kadınlar sabah erkenden süt sağımı işini yaparlar. Hayvanları kontrol etme gücölüğü yüzünden küçük kız çocukları süt sağmazlar. Bu işi 14-15 yaşlarından itibaren öğrenirler. Diyarbakır ve Urfa'da hayvancılık yapılan köylerde kadın ve genç kızlar süt sağımı (beri) için otlaklara giderler. Bu işi günde iki kez tekrar ederler.

Koyun yünü ve keçi kılı kadınlar tarafından eğirilmekte ve çorap örölmektedir. Bu yünlerden ve kıldan kadınların kilim dokuduğı köyler de vardır. Bu konuya "el sanatları" bölümünde değinilmiştir.

1.7. El Sanatı Etkinlikleri

Bölgede, değışik yörelerde yapılmakta olan geleneksel dokumalara rastlanmıştır. Bunun dışında Adıyaman'da örgütlü bir halı dokuma faaliyeti bulunmaktadır. Adıyaman'a bağılı Kahta, Besni, Gölbaşı ve Gerger ilçe ve köylerinde toplam 180 tezgah olduğı öğrenilmiştir. (Bkz. Resmi Kurumların Kadınlara Yönelik Çalışmaları: HEM).

Gündelik yaşam bağlamında gözlenebilen el sanatları arasında; Adıyaman köylerinden bazılarında keçi kıldan göçer çadırları dokunması belirtilmeye değer bir etkinliktir. Bu faaliyetle kadın dokuma işlerini yapmakta, ürün satışı ise erkekler tarafından yapılmaktadır.

Gaziantep'in Yeniyurt köyünde kıldan kilim dokunmaktadır. Dokunan kilimler yine erkekler tarafından Kilis'de satılmakta ya da kilim tüccarları köye gelerek para ya da halı karşılığı bu kilimleri satın almaktadır. Geleneksel olarak yapılan bu faaliyetler giderek azalmakla birlikte hemen her evde bir kilim tezgahı bulunduğı gözlenmiştir.

Siverek'in Karadibek köyünde yine geleneksel olarak kilim ve keçealtı (keçenin altına serilen naylon telis) dokunmakta ayrıca heybe ve çuval örülmektedir. Bunlardan bir kısmı Siverek'te satılmaktadır.

Karacadağ'da, Diyarbakır'a bağlı bazı köylerde "merj" denilen ve orlon iplikle yapılan bir dokuma türü bulunmaktadır. Merj, yer tezgahlarında dokunan ve genellikle yüklük örtüsü olarak kullanılan, renkli desenli bir dokumadır. Bunlar satmaya yönelik olmayıp evin ihtiyacı için üretilmektedir.

2. Köy ve Topluluk İçi İlişkiler ve Kadın

Kadının bulunduğu topluluktaki diğer bireylerle ilişkilerinin sıklık derecesi ve niteliği topluluğu oluşturan bireylerin bir aşiret ya da akraba grubuna bağlı olması ya da karışık (yani akraba olmayan ailelerin oluşturduğu) bir köy olması, farklı etnik grupların bulunup bulunmaması gibi değişkenlere bağlıdır.

Aynı aşiret ya da akraba gruplarının bulunduğu yerleşimlerde kadın, diğer kadın ve erkeklerle daha dolaysız ve açık bir iletişime girebilmekte gerektiğinde onlara danışmakta ve yardımlaşabilmektedir. Karışık köy gruplarında ise kadınların köy içi ilişkileri kısıtlanmaktadır. Özellikle köyde ya da yerleşim yerinde (belde, belediye vs.) gruplaşmalar ve anlaşmazlıklar varsa kadınlar ancak kendi çevrelerinde hareket edebilmekte diğer mahallelere hem fazla bir tanışıklık olmaması hem de "dedikodu olur" kaygısıyla gitmemektedirler.

Saha araştırması esnasında örnekleme yer alan evleri bulmamıza yardımcı olan 17 yaşındaki bir genç kız, köyün bazı mahallelerine ilk defa gittiğini belirterek, köy içinde rastaladıklarına evlerin yerlerini sorarak bulmamızı kolaylaştırmıştır.

2.1. Diğer Kadınlarla Ortak İş Yapma

Kırsal kesimdeki kadınların yarısından çoğu (% 58.1) doğum, ölüm, düğün gibi özel günlerde diğer kadınlarla ortak iş yapmaktadır. Ortaklaşa bir iş yapmadıklarını belirtenler % 15.3 oranındadır. Ortaklaşa yapılan çamaşır yıkama, ekmek yapma, yakacak toplama, kışlık yiyecek hazırlama, tarla ve bahçe işleri gibi etkinlikler çok düşük oranlarla belirtilmiştir.

Görüldüğü gibi, sosyal dayanışmayı en fazla gerektiren, aynı zamanda Baltaş ve Baltaş (1986:57)'in birey açısından sosyal uyum yapmanın en zor, buna karşılık yarattığı stresin en yüksek olduğu başlıca yaşam olayları arasında yer alan doğum, ölüm ve düğün gibi özel durumlarda kadınlar ortaklaşa iş yapma eğilimini daha fazla yansıtmaktadırlar. Buna karşılık çamaşır, ekmek yapma, tarla-bahçe işleri gibi gündelik sayılan işleri diğer kadınlarla ortaklaşa yapmak yaygın değildir. Bu tür işleri ortaklaşa yapmak daha çok aynı akraba grubuna ya da aşirete bağlı ailelerin oluşturdukları köy topluluklarında daha sıklıkla görülmektedir.

GAP Bölgesi'nde kırsal topluluklarda yabancılarla ortaklaşa iş yapma, dayanışma davranışı -diğer kırsal topluluklarda da olduğu gibi- görülmemektedir.

Diğer kadınlarla ortaklaşa iş yapmayanların yalnızca % 15.3 gibi düşük bir oranda olması, kırsal kesimde "bizlik" duygusunun "ben" duygusunun önünde olduğu gerçeğini de yansıtmaktadır. Ortaklaşa yapılan işler, kırsal kesim araştırmaları yapmış olan Boran (1945), Eserpek (1977), Balaman (1984) ve Kongar (1985) gibi çeşitli araştırmacılarca vurgulanan sosyal dayanışmanın bir göstergesidir. Üstelik Eserpek (1977)'in vurguladığı gibi kırsal kesimde toplumun birey üzerindeki kontrolü arttıkça sosyal dayanışmayı bozucu nitelikteki davranışlar azalmakta ve birbirlerine benzeyen bireyler arasındaki bağlar daha da güçlenmektedir. Böylece "ben" değil "biz" duygusu daha da belirginleşmektedir.

3. Köy Dışı İlişkiler

Bölgede köylerde yaşayan kadınların pek çoğunun köyün dışındaki yerleşimlere gitmek biçiminde ortaya çıkan dışarıyla etkileşimleri oldukça sınırlıdır. Hatta bazı kadınların doğduğundan beri hiç köyün dışına çıkmadığı gözlenmiştir. Araştırmada da bu oran % 4.6 olarak bulunmuştur. Kadınların buldukları yerleşime yakın olan yerleşimlerle ilişkilerinin oldukça sınırlı olduğunun bir göstergesi de % 38.9 gibi bir oranda kadınların, köyelerine en yakın şehir ya da kasabanın saat ya da km. olarak bilmediğinin ortaya çıkmasıdır. % 48.2 oranında saat olarak bilinmekte, % 12.4 oranında da km. olarak bilinmektedir.

Kırsal kadın için köy dışına çıkmak, birkaç sınırlı nedenle gerekmektedir. Pazar ilişkilerini kuran, gündelik alışverişi yapan hemen hemen her zaman erkektir. Sadece belirli bir yaştan sonra kadın gerekirse alışveriş için köy dışındaki merkezlere gidebilir. Kadın köy dışına genellikle bir yakınıyla ya da kocasıyla çıkabilmektedir.

Köy dışına kocasıyla gidenler, görüşülenlerin yarısından çoğunu oluşturmaktadır (%61.7). Akrabalarıyla gidenler % 18, çocuklarıyla veya yalnız gidenler ise yalnızca % 7.5 oranındadır.

Dağılımdan anlaşılacağı gibi kadınların tamamı yakını (726; % 81.2) köy dışına yalnız değil kocası veya diğer yakınlarıyla gitmektedir.

Bunun başlıca nedenleri şöyle özetlenebilir:

- Bir kadının tek başına köy dışına çıkmasına toplumda hoş bakılmaması
- Kadının, tek başına köy dışına çıkmasına toplumda hoş bakılmayacağını düşünmesi
- Kadının, tek başına köy dışına çıkmasını kendince onaylamaması
- Maddi koşulların (zaman ve para kısıtlılığı, çocukları bırakacak kimsenin olmayışı, vb.) kadının tek başına köy dışına çıkmasına elvermemesi

Kadınların büyük çoğunluğu (%72) şehire en çok hastalık veya akraba ziyareti nedeniyle gittiğini belirtmektedir. % 21.3'ü ise taziye ve alışveriş için gitmektedir. Diğer nedenler çok düşük oranlarla belirtilmiştir.

4. Kadının Değer, Eğilim ve Beklentileri

Araştırma kapsamında yörede yaşayan kadınların içinde buldukları mevcut aile ve toplum yapılarını, demografik özelliklerini, bireysel niteliklerini anlamaya yönelik soruların yanısıra, onların kişisel eğilim, beklenti ve değerlerini de anlamaya yönelik sorular sorularak bazı irdelemelere girişilmiştir.

Değer yargıları, tutum ve eğilimler gibi son derece hassas konularda anket sorularıyla ölçme yapmanın ne denli güç olduğu ve yorumlamalarda kimi hatalara düşülebileceği açıktır. Burada, elde edilen anket verileri ile sahadaki gözlem ve izlenimler birarada değerlendirilerek kimi yorumlamalara gidilmeye çalışılmıştır.

Araştırmada kadınların toplumsal ve bireysel beklentileri sorgulanmıştır.

Yörede, köylerde yaşayan kadınların bir kısmı, buldukları köyün dışına hiç çıkmamış, bir kısmı ise çok kısıtlı oranda ve belirli nedenlerle köy dışına çıkmışlardır. Bu durum onların beklentilerinin gelişip değişmesiyle ilgili kısıtlılıklar yaratmaktadır. (Araştırmaya katılan kadınlardan % 4.6'sı buldukları köyün dışına hiç çıkmadıklarını belirtmişlerdir). Başka bir deyişle, kadınlar kendileri için ne gibi olanakların bulunduğu ya da bulunabileceği, mevcut olanakların nasıl

iyileştirilebileceği ya da çeşitlendirilebileceğiyle ilgili fikir sahibi olamamaktadırlar. Bu anlamda; en avantajlı durumda olan kadınlar, yine kentle ilişkilerin daha sık ve kolay kurulabildiği köylerde yaşayan, kitle iletişim araçlarından daha yoğun faydalanabilen ve geleneksel yapıların oluşturduğu baskıyı daha az hisseden kadınlardır.

4.1. Toplumsal ve Bireysel Beklentiler

Hem toplumsal hem de bireysel beklentileri irdelemek bağlamında, "Bu köydeki kadınlar için devletin en çok ne yapmasını istersin?" sorusu sorulmuştur. Bu soruya verilen yanıtlar şöyle gruplanmıştır:

TABLO-55 KADINLARIN İHTİYAÇ DUYDUĞU HİZMETLER

İSTEKLER	N	%
Çeşme/Çamaşırhane Gibi Alt Yapı Hizmetleri	206	25.6
Mesleki Kurslar Açılması	187	23.3
Sağlık Ocağı Açması	164	20.4
Okuma-Yazma Kursları Açması	115	14.3
Kadınlarla İlgili Gelir Getirici İşler Yapması	89	11.0
Diğer İstekler	44	5.5
TOPLAM	805	100

Tablodan da izlendiği gibi, kadınların en fazla ihtiyaç duydukları hizmetler; öncelikle günlük iş yükleriyle ilgili olan çeşme, çamaşırhane gibi alt yapı hizmetleridir.

Mesleki kurslar açılması konusundaki istekler daha çok biçki-dikiş, halı kursu üzerinde yoğunlaşmıştır. Burada kadınların bireysel beceri ve yeteneklerini geliştirmek istedikleri görülmektedir. Özellikle genç kızların biçki-dikiş kursu açılması konusunda istekli oldukları gözlenmiştir.

"Diğer istekler" ise fazlaca bilinçli gibi görünmeyen "hepsi gerekli, fakirliğin ortadan kalkması, şehirde yaşamak" gibi istekleri içermektedir.

Mevcut durumun değerlendirilmesi ve gelecekle ilgili beklentileriyle ilgili olarak sorulan "Sence, senin ve köydeki diğer kadınların durumunun bugünkünden daha iyi olması nelere bağlıdır?" sorusuna alınan yanıtlar ise şöyle gruplanmıştır:

TABLE-56 KIRDAKİ KADINLARA GÖRE KADINLARIN STATÜSÜNÜN
YÜKSELMESİ NELERE BAĞLIDIR

DEĞERLER	N	%
Gelir Artışıyla İlgili	550	65.2
Bilgisinin Artmasıyla İlgili	104	12.3
Kente Göç Etmeyle İlgili	56	6.6
Teknolojik Gelişmeyle İlgili	40	4.8
Geleneklerin Baskısının Azalmasıyla İlgili	16	1.9
Ailenin Küçülmesiyle İlgili	12	1.4
Diğer	65	7.8
TOPLAM	843	100.0

Burada verilen yanıtlardan, kadınların en fazla yoksulluk nedeniyle zorluk yaşadıkları konusunda bir değerlendirmeleri olduğu ortaya çıkmaktadır. Görüşmeler sırasında alınan "gelir artışı" yanıtı kendileriyle ilgili olmaktan çok ailenin refahına ilişkindir. Dolayısıyla, kadınların pek çoğunun ailelerinin refahı yükseldikçe kendilerinin de rahata ereceklerini düşündükleri söylenebilir. Buradaki bir diğer dikkate değer yanıt da "bilgisinin, eğitiminin artması" olmuştur. Daha çok "okumak" biçiminde verilen yanıtlar bu kategoride değerlendirilmiştir. Tabloda yer alan "diğer" seçeneği ise birden fazla seçeneği ve ağırlıklı olarak yine "gelir artışı" seçeneğini içermektedir.

4.1.1. Nasıl Birisi Olmak İsteddiği

Kırsal kesim kadınlarına olanaklı olması halinde "nasıl bir kadın" olmayı istedikleri sorulmuştur. Bu soruya verilecek yanıtların ekonomik, eğitim, çocuk ve kentte yaşama gibi statü değişkenlerine göre belirlenmesine çalışılmıştır. İstenilen özellikler (isterim ve çok isterim diyenler) aşağıda sırasıyla yer almaktadır:

1. Beyaz eşyası/mobilyası olan % 97.6
2. Okur-yazar % 96.0
3. Okumuş-meslek sahibi % 92.7
4. Kocasız zengin olan % 92.2
5. Dini bilgileri fazla olan % 91.6
6. Şehirde yaşayan % 88.0
7. Çok altını olan % 84.7
8. Tarlası, bağı, bahçesi çok olan % 80.4
9. Az çocuklu olan % 80.1
10. Hayvanı çok olan % 57.3

Buna karşılık istenilmeyen özellikler (istemem ve hiç istemem diyenler) de sırasıyla şunlardır:

1. TV'de görüldüğü sanatçılar gibi % 86.8
2. Çok çocuklu % 80.2
3. Şimdi olduğu gibi % 74.5

Dağılımından anlaşılacağı gibi istenilenler, kadının statüsünü yükselteceği beklenen niteliklerdir. Kırsal kesimde "statü sembolleri" olan beyaz eşya, mobilya, bağ-bahçe, altın sahibi olma, şehirde yaşama isteği, kadınların tamama yakınca istenmektedir. Bunun yanı sıra kadının statüsünün yükselmesini doğrudan etkileyen faktörlerden eğitim ve meslek sahibi olma da çoğunluğa yakın bir oranla belirlenmiştir. Anekkadınların içinde bulunduğu mevcut sosyal ve ekonomik koşullardan memnun olmayanların % 74.5 oranında olması dikkate değer bir bulgu olarak yorumlanabilir.

Kadınların günlük yaşamlarında kendilerine en zor gelen şeyin ne olduğuna ilişkin soruya verdikleri yanıtlar şöyle gruplanmıştır.

- İş yüküyle ilgili zorlukları : % 65.9
Ekonomik zorluklar : % 18.9
Sosyal, psikolojik ve
sağlıkla ilgili zorluklar : % 14.2

İş yüküyle ilgili zorluklar olarak tanımlanan kategoride; kadınların rutin olarak yaptıkları ev işleri, tarla, bahçe işleri, hayvan bakımı, çocuk bakımı gibi işler yer almaktadır.

Ekonomik zorluklar olarak belirtilenler ise fakirlik ve hayat pahalılığıdır.

Sosyal-psikolojik zorlukların kapsamında yer alan en önemli konular; kadınların kocalarıyla ilişkileri, yalnızlık, geleneklerin baskısı, aile içindeki kayınvalide ve kumalarla ilişkilerdir.

Hayatta gerçekleşmesini en çok istedikleri ise aşağıdaki kategorilere göre sıralanmıştır:

Ekonomik istekler	: % 48.6
Statü beklentileri	: % 19.3
Sağlık, aile güvencesi, huzur	: % 11.4
Diğer beklentiler	: % 20.7

Burada, ekonomik istekler; daha rahat bir hayat yaşamak, zengin olmak ve kocalarının düzenli geliri olan bir işe girmesi konularında yoğunlaşmıştır.

Statüye ilişkin beklentilerde ise; bir meslek edinmek, şehirde yaşamak, erkek çocuk sahibi olmak, yeni bir ev ve eşya sahibi olmak gibi istekler yer almaktadır.

Bu kategorilerde yer almayan beklentilerin bir bölümü, okula öğretmen gelmesi, çocuklarını okutabilmek, dinine bağlı kalabilmek, alt yapı hizmetlerinin gelmesi gibi konulara ilişkindir. Bunların yüzde dağılımları düşük olduğundan teker teker incelenmeyip birarada, "diğer beklentiler" olarak değerlendirilmiştir.

4.1.2. Kadın ve Güvence

Bölgenin kırsal kesiminde kadınlar, kendileri için belirlenmiş cinsiyet rolleri içerisinde belirli bir yaşa gelince mutlaka evlendirilirler. Bunun dışındaki örneklere istisnai olarak rastlansa bile onlar da yine kendi baba evinde yaşamayı sürdürmektedirler. Geleneksel yapı içerisinde farklı bir yaşam biçimi kurmak ve bunu sürdürmek kadınlar için olduğu kadar erkekler için de oldukça güçtür. Bazı kadınlar, zaman içinde buldukları geleneksel baskıların, olanaksızlıkların farkına varsalar da bu durumu dönüştürmeleri ve bunun yollarını keşfedebilmeleri de oldukça güçtür. Bu dönüşümleri evlenip belirli bir yaşa geldikten sonra yavaş yavaş, belirli bir oranda hayata geçirebilmekte ve ancak o zaman sadece kendileri için bazı taleplerde bulunabilmektedirler. Çünkü kırdaki yaşayan kadın henüz bağımsızlaşmak, özgürleşmek, kendini geliştirmek gibi kavramlara kavuşmamıştır. Geleneksel olarak erkeğin görevi daha güçsüz olan kadını korumak, beslemek ve ona bakmaktır. Bu durum pek çok kadın tarafından da içselleştirilmiş, kabul edilmiştir.

Bu yapı içerisinde kadının, sosyal ve ekonomik olarak ana ve birincil güvence kaynağı ailesi; aile içinde babası, erkek kardeşleri ya da oğullarıdır. Dul kalan bir kadın da çoğunlukla baba evine geri dönmekte ya da kendi evinde otursa bile babası ya da erkek kardeşleri onun geçimini üstlenmektedirler (Bkz. Boşanma ve Dulluk).

Araştırmada, "bir kadının kendini güven içinde hissetmesi için ne gerekli" sorusu sorularak, kendi güvencelerini nerede gördükleri anlaşılmaya çalışılmıştır;

Kocas, babası, oğulları	: % 35.3
Kendi parası/mülkü olması	: % 26.2
Kocasının/babasının zengin olması	: % 25.3
Okumuş olması	: % 9.5
Kalabalık aile olması	: % 3.3

Verilen yanıtlar kocanın, babanın ya da oğulların varlığı ya da onların ekonomik gücü ile ilişkilidir. Bu noktada sahada görüştüğümüz dul bir kadının söyledikleri bütün bu tablonun özeti gibidir:

İnsanın kocası bir sinek olsa duvarda, yine de şerefi dünya kadardır.

Bu cümle aynı zamanda kadının toplum içindeki konumuna da ilişkindir. Evli bir kadın kendisine kocasıyla birlikte geçen statüyü edinmekte ve yaşamı boyunca onun varlığına güvenmektedir.

Burada erkeğin yanı sıra, kadının kendisine ait malı ve parası olması da güvence için önemli bulunmuştur.

Kentte ise bu soruya verilen yanıtlar şöyle gruplanmıştır;

Kadının kendi gücüne dayalı yanıtlar % 52.3 oranındadır. Burada "kendine ait parası, mülkü olmalı" ve "okumalı" seçeneğinin yanısıra kırdan farklı olarak "meslek sahibi olması" yanıtı da verilmiştir.

Kırda kendi güvencelerini sadece aile ve akraba ilişkileri içinde görenlerin oranı ise % 42.3'dür. Güvencenin hem kadının kendi gücüne ve hem de ailesine dayalı olduğuna ilişkin verilen yanıtlar ise % 5.4 oranındadır.

Özetle GAP kırsal alanındaki kadın, tüm geleneksel toplumlarda olduğu gibi kendini bir birey olarak değil içinde yaşadığı topluluğun ayrılmaz bir üyesi olarak algılamaktadır. Topluluk ile kurulan bağlar evlilik ve aile aracılığıyla sağlanmaktadır.

Güvenceyle ilgili olarak "dul kalan bir kadın yaşamını nasıl sürdürmelidir?" sorusu sorulmuştur. Bu soruya kırdaki ve kentte verilen yanıtlar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

TABLO-57 KADINLARIN DUL KADININ YAŞAMINI SÜRDÜRME BİÇİMİNE İLİŞKİN TUTUMLARI

TUTUMLAR	KIR		KENT	
	N	%	N	%
Evlenmeli	112	13.2	193	20.1
Kocasının Ailesiyle Yaşamalı	46	5.4	29	3.0
Çocuklarıyla Yaşamalı	631	74.5	524	54.7
Babasının/Erkek Kardeşinin Evine Dönmeli	29	3.5	43	4.5
Çalışmalı	28	3.3	160	16.7

Bu karşılaştırmalı tablodaki en dikkat çekici durum, kentteki kadınların dul kalan kadının çalışması gerektiği konusunda daha fazla eğilimli olmasıdır. Genellikle kadınlar hem kırdaki hem de kentte baba evine dönmeyip, çocuklarıyla kendi evlerinde yaşamak eğilimindedir. "Evlenmeli" yanıtı ise görüşmeler esnasında genellikle "eğer gençse evlenmeli" biçiminde koşullu olarak verilmiştir. Çünkü genç olmayan bir kadının güvencesi artık çocukları, özellikle de erkek çocukları olmaktadır.

4.1.3. Statüyle İlgili Değer ve Beklentiler

Kadının içinde bulunduğu toplulukta saygı gören bir kişi olması (ya da üst statüde olması) için hangi ölçüt ve göstergeleri önemli bulduğu öğrenilmeye çalışılmıştır. Bu değişkenlerden bazıları sonradan kazanılmış, bazıları doğuştan ve bir bölümü de kendisinin ya da kocasının ailesinin sahip olduğu niteliklere ilişkindir.

Araştırma kapsamına giren kırsal kesim kadınlarının 2/3'si (610, %67.7) çok çocuk sahibi olmayı önemli bulmamaktadır. Önemli bulanlar yalnızca %29.6 oranındadır.

Buna karşılık çok oğlan çocuk sahibi olma, büyük bir oranla (599, %66.4) önemli bulunmaktadır. Önemsiz bulanlar ise %30.8 oranındadır.

Yetişkin oğullarının olması da kadınların büyük çoğunluğu (672, %74.6) tarafından önemli görülmektedir. Yaklaşık 1/4'i ise bu durumu önemsiz görmektedir (203, %22.5).

Kocasının mal mülk sahibi olmasını önemli bulanlar da tamama yakın bir oranı oluşturmaktadır (761, %84.5). Önemsiz bulanlar çok düşük orandadır (119, %13.2).

Kocasının veya kendi ailesinin önde gelen (ağa, şih, vb.) bir aile olmasını önemli bulanlar büyük çoğunluğu (715, %79.3) oluştururken, önemsiz bulanlar yalnızca %17.8 oranındadır (N:160).

Kırsal kesimde görüşülen kadınların hemen hemen tamamı (800, %88.6) okur yazar olmayı önemli; yalnızca %7.8'i ise önemsiz bulmaktadır (N:70).

Benzer şekilde, kadınların hemen hemen tamamı (N:808, %89.4) bir meslek sahibi olmayı önemli bulmaktadır. Önemsiz bulanlar oldukça azdır (56, %6.2).

Dini bakımdan bilgili olmayı kadınların hemen hemen tamamı (851, %94.2) önemli, yalnızca %4.3'ü ise önemsiz bulmaktadır.

Benzer bir dağılım da "dini vecibeleri yerine getirme" açısından gözlenmektedir. Bu boyutta önemli bulduğunu belirtenler tamama yakın (839, %93), önemsiz bulanlar ise %5.4 oranındadır.

Görüşülenlerin büyük çoğunluğu (715, %79.8) oğlunun köyde saygı gören kişi olmasını önemli bulmaktadır. Bunun tersini düşünenler ise %14.2 oranındadır.

Güçlü-kuvvetli olmak, nispeten düşük olmakla birlikte yine de görüşülenlerin 2/3'si (572, %63.7) tarafından önemli olarak değerlendirilmektedir. Yaklaşık 1/4 oranında kadın ise güçlü-kuvvetli olmayı önemsiz görmektedir (212, %23.7).

Hamarat olmayı önemli görenler tamama yakın (751, %83.5) bir orandadır. Yalnızca %11.5'i önemsiz görmektedir.

Köy dışında yaşayan meslek sahibi çocuklarının olmasını önemli bulanlar büyük çoğunluktadır (655, %72.9). Önemsiz bulanlar ise yaklaşık 1/5'lik bir oranı oluşturmaktadır (171, %19.1).

Diğerlerinden farklı olarak, kendisi için çok başlık verilmesini toplumda kadınların saygı görmesi açısından önemli bulanlar yalnızca %24.5 oranındadır. Buna karşılık önemsiz bulanlar %68 gibi önemli orandadır.

Şehirden köye gelin gelmiş olmayı görüşülenlerin yarısından biraz çoğu (483, %53.7) önemli, %40.4'si önemsiz bulmaktadır.

Güzel ve iyi huylu olmayı önemli bulanlar tamama yakın bir orandadır (845, %93.8). Önemsiz bulanların oranı ise %5.3'tür.

Genel olarak, çok çocuk sahibi olmak ve kendisi için çok başlık verilmesi görüşülen kırsal kesim kadınlarınca toplumda saygı görme açısından önemli bulunmamaktadır. Buna karşılık erkek çocuk sahibi olmak, yetişkin ve saygın oğlu olmak, köy dışında yaşayan meslek sahibi çocuğu olmak, güçlü olmak, önemli toplumsal statü kaynağı olarak görülmektedir. Kadının nitelikleri (hamarat, iyi huylu, güzel, okur-yazar, meslek sahibi, dini görevleri yerine getirmek ve bu boyutta bilgili) ve kocanın mal varlığı kırsal kesim kadınlarının tamama yakınıca saygınlık açısından önemli bulunmaktadır.

Görüldüğü gibi çocuk sayısı değil çocuğun nitelikleri, kadının saygınlığı açısından önemli görülmektedir. Ancak cinsiyet bazında ayırıcı bir yaklaşımla erkek çocuğun nitelikleri ön planda tutulmaktadır.

Öte yandan, kadının, kendisini bulunduğu çevrede daha saygın kılacak, statüsünü yükseltecek nitelikleri (okumak, meslek sahibi olmak, vb.) önemli bulması, bu nitelikleri geliştirme arzusunun da bir yansımasıdır.

4.1.4. Davranışları Toplumsal ve Bireysel Onaylama

Görüşülenlere çocuk sahibi, evli, genç bir kadının hangi davranışlarda bulunması halinde toplumsal ve bireysel olarak onaylanacağı sorulmuştur.

İlgili tablolarda görüleceği gibi, davranışların onaylanma dereceleri birbirinden farklıdır. Bazı davranışlar her zaman, bazıları bazen, bazıları da zorunluğu olduğu zaman bireysel ve toplumsal düzeyde onaylanmaktadır.

"Her zaman", "bazen ve "zorunlu olduğu zaman" derecelendirmelerini de genel olarak "onaylama" olarak kabul ettiğimizde şöyle bir gruplandırma yapılabilir:

Büyük çoğunlukla toplumsal (kadının içinde yaşadığı köy, mahalle, akraba çevresi vb.) ve bireysel (bizzat kadının kendisi) düzeyde onaylanan davranışlar şöyle özetlenebilir:

- Tek başına komşu ziyaretine gitme
- Mahalle bakkalından alışveriş yapma
- Çocuğu ya da kendisi için yakındaki sağlık ocağına gitme
- Kendi sağlığı için aileden diğer kadınlarla sağlık ocağına veya doktora gitme
- Tek başına/çocuklarla çarşı pazara gitme
- Resmi nikah isteme
- Öğretmenle çocuğa hakkında konuşma
- Doğum kontrolü uygulama
- Kızını okutmak isteme
- Yakınlarına mektup yazma
- Evde teyp dinleme
- Şehire çocuklarıyla gitme.

Hiç bir zaman onaylanmayacağı düşünülen davranışlar ise aşağıda belirtilmiştir:

	Toplum Düzeyi	Birey Düzeyi
	%	%
Tek başına kente gitme	61.2	68.5
Kendi seçtiği partiye oy verme	44.5	55.4
Kendi kazandığı parayı kocasına vermeden ve istediği gibi harcama	40.9	52.2
Ürettiği malları pazarda satma	38.9	46.3
Mirastan pay isteme	33.2	46.7

Bu tablodaki veriler ilk bakışta çelişkili görülebilir. Ancak GAP özelinde yapılan gözlemler, daha önce de değinildiği gibi, kırsal kadının toplum normları izin verse de bu hakları kullanabilmek için gerekli düzeyde "bireyselleşemediği", ve varlığını sürdürmesinin içinde bulunduğu yakın çevresiyle uyum içinde olmasına bağlı olduğunu göstermektedir. Kadının içselleştirdiği değerler bu yakın çevresinde, zaman içinde durağanlaştırılmış ve bu yolla bir duyarlı dengeye ulaştığı değerlerdir. Bölgede yer yer hala varlığını sürdüren ve Türkiye'nin herhangi bir yerine göre oldukça farklı olan bir toplumsal ilişkiler sistemi ve bir hukuk sistemi bulunmaktadır. Bu hukuk sistemi geleneksel toplumlara özgü kurallarla işleyen bir hiyerarşik düzen içinde, karar mekanizmalarını da kendisi oluşturmuş durumdadır. Bu sistem, kadını da evlenme

biçimlerinden mülkiyet haklarının elde edilmesine kadar toplumsal yaşamın çeşitli alanlarında etkilemektedir. Bu nedenle toplumdaki "çağdaş" değerler, hukuk kuralları bir sistem olarak kırsal kadına henüz uzaktır. Kadın mevcut geleneksel normların dışına çıkma riskini henüz gösterememektedir.

2. Kadının Çocukları İle İlgili Beklentileri

2.1. İlk Evladın Cinsiyetine İlişkin Tercih

Kırsal kesimde görüşülen kadınların %42.5'i için ilk çocuğun cinsiyetinin kız veya erkek olması farketmemektedir. İlk çocuğun erkek olmasını isteyenler %36.2 oranındadır. Bu boyutta tercihlerini kız çocuk yönünde yapanlar %21.3'lük bir oranı oluşturmaktadır.

Bu dağılım, kırsal kesim kadınlarının çok önemli bir oranı için ilk çocuğun cinsiyetinin kız veya erkek olmasının belirleyici olmadığını göstermektedir. Çocuğun cinsiyetinden önce sağlıklı olması daha ön plandadır. İlk çocuğunun erkek olmasını isteyen 2/3 oranındaki kadın açısından toplumda erkek çocuğa verilen değer öne çıkmaktadır. Başka bir deyişle kırsal kesimde erkek çocuk sahibi olmak, kadının statüsünü gerek ailede gerekse toplumda yükseltmekte, saygınlığını arttırmaktadır. Ayrıca özellikle kadınlar açısından erkek çocuğun yaşam boyu sosyal ve ekonomik bakımdan anneye destek olacağına inanılmaktadır (Kağıtçıbaşı 1981). Ayrıca ilk çocuğun erkek olmasının, diğer kardeşlere yol gösterme, yardımcı olma açısından da kolaylık sağlayacağı düşünülmektedir. Babanın kısa veya uzun süreli evden ayrılması, hatta ölümü halinde en büyük erkek çocuğun ailenin diğer üyeleri özellikle küçük kardeşler açısından "baba figürü" olarak, oluşan "otorite boşluğu"nu doldurabileceğine, aileye "kol-kanat gereceğine" inanılmaktadır.

İlk çocuğun kız olmasını istemede de kız çocuğun daha çok anneye ev işlerinde yardımcı olacağına, duygusal destek vereceğine duyulan inanç etkili olmaktadır. En büyük kız çocuk daha önce de belirtildiği gibi özellikle kırsal yörelerde küçük kardeşlerinin bakım ve yetiştirilmesinde annenin en büyük yardımcısıdır. "Benim annem-ablamdır" değişimin bu bağlamda da anlamlı olduğu bir gerçektir.

Öte yandan ilk çocuğun erkek olması tercihinin düşük oranda çıkmasının Başaran (1984)'ın ifadesiyle kız çocuk tercihinin kadınlarda erkeklere göre daha yüksek oranda görülmesinden, annelerin kızlarını ne olursa olsun, kendilerine daha yakın algılamalarından kaynaklandığı da düşünülebilir.

2.2. Çocuk Sayısı ve Cinsiyet Tercihi

İstedikleri kız ve erkek çocuk sayısı bakımından görüşülenler birbirine benzer bir dağılım göstermektedirler. İki kızı veya oğlu olmasını isteyenler görüşülenlerin yarısından biraz çoğunu oluşturmaktadır (%51.9, %53.2). İkinci sırada bir kızı veya oğlu olmasını isteyenler yer almaktadır (%29.5, %18.4). Üçüncü sırada da üç kızı veya oğlu olmasını isteyenler bulunmaktadır (%12.3, %16.6). Dört ve daha fazla kızı veya oğlu olmasını isteyenler düşük oranlardadır (%5.2, %10.2). Kızı veya oğlu olmasını istemeyenler de hemen hemen eşit ve çok düşük oranlardadır (%1.1, %1.0).

İstenen kız çocuk sayısı ortalama 1.9'dur. En fazla istenen kız çocuk sayısı ise 6'dır. Buna karşılık istenen erkek çocuk sayısı ortalama 2.2, en fazla istenen erkek çocuk sayısı da 8'dir.

2.3. Eğitim İle İlgili Tutum ve Beklentiler

Araştırmada, kadınların çocuklarıyla ilgili eğitim-evlenme hakkındaki eğilimlerini anlamaya yönelik sorular sorulmuştur. Buradaki amaç; kadınların çocukları için nasıl bir gelecek özlediklerini ölçmekle birlikte, kız ve erkek çocukları için beklentileri ayrı ayrı sorgulanarak, eğilimlerinin cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadığını da ölçmektir.

Eğitimle ilgili olarak sorulan kızının/oğlunun ne kadar okumasını istersin? Sorusuna verilen yanıtlar tabloda gösterilmiştir:

TABLO-58 KADINLARIN ÇOCUKLARININ EĞİTİMİ İLE İLGİLİ TUTUMLARI

TUTUMLAR	KIZI		OĞLU	
	N	%	N	%
Okuması gerekmez	11	1.2	4	0.4
Okuma.-Yazma. Öğrensın Yeter	16	1.8	6	0.7
İlkokulu Bitirsın	110	12.4	13	1.5
Ortaokulu Bitirsın	10	1.1	1	0.1
Liseyi Bitirsın	32	3.6	10	1.1
Üniversiteyi Bitirsın	711	79.9	856	96.2
TOPLAM	890	100.0	890	100.0

Burada kız çocukları için eğilim; okumaması yönünde görülmemekte ve ilkokulu bitirmeleri ya da üniversiteyi bitirmeleri üzerinde yoğunlaşmaktadır.

Kadınların, örgün eğitimin basamakları konusunda ufukları oldukça sınırlıdır. Dolayısıyla ortaokul, lise gibi basamakları tanımlayamamaktadırlar. Ancak, ilkokulu bitirmenin kız çocukları için pek çok yörede "okumak" olarak tanımlandığı görülmüştür. Bunun dışında verilen yanıtlar "üniversiteyi bitirsin" kategorisinde toplanan "okuyabildiği kadar okusun" ya da "sonuna kadar okusun" şeklinde verilmiştir ve bunun da oranı tablodan da izlenebileceği gibi hayli yüksektir. Erkek çocuklar için ise sadece ilkokulu bitirmek yeterli görülmemekte, genellikle sonuna kadar okuması istenmektedir.

Görüşme yapılan hanereislerine de çocuklarının okuması konusundaki tutumları sorulmuştur:

TABLO-59 HANEREİSLERİNİN ÇOCUKLARININ EĞİTİMİ İLE İLGİLİ TUTUMLARI

TUTUMLAR	KIZI		OĞLU	
	N	%	N	%
Okuması gerekmez	24	3	1	0.1
Okuma.-Yazma. Öğrensin Yeter	13	1.6	3	0.4
İlkokulu Bitirsin	127	15.8	12	1.5
Ortaokulu Bitirsin	24	2.7	7	0.9
Yüksek Öğrenim Yapsın	618	76.7	787	97.2
TOPLAM	806	100	806	100

Bu iki tablodan görüldüğü gibi kadınların ve erkeklerin, çocuklarının eğitimleri konusundaki tutumlarında bir paralellik görülmektedir. Erkekler de büyük bir oranda, erkek çocuklarının yüksek öğrenim yapmasını kız çocuklarına göre istemektedirler. Kırsal kesim kadınları arasında cinsiyetten bağımsız olarak, çocuklarının en üst eğitim düzeyine ulaşmasını isteyenler de ağırlık taşımaktadır.

2.4. Evlenme İle İlgili Tutumlar

Bölgedeki evlilik örüntüleri "Aile Yapıları ve Evlilik Örüntüleri" başlığı altında incelenmiş, ve görüşme yapılan kadınların evlenme biçimleri irdelenmiştir. Kadınların % 39.9'u sadece aile büyüklerinin kararıyla, % 46'sı ise aile büyüklerinin kararıyla birlikte kendi fikri sorularak evlenmiştir.

Burada kadınların kız ve erkek çocuklarının evlenirkenki eş seçimleri ve evleneceği kişinin nitelikleri konusundaki tutumlarını anlamaya yönelik olarak sorulan sorulara verilen yanıtlar tabloda karşılaştırmalı olarak gösterilmiştir.

TABLO-60 KADIN EVLENİRKEN EŞİNİ KİM SEÇTİ?
KADININ KIZ EVLADI EVLENİRKEN EŞİNİ KİM SEÇMELİDİR?

FİİLİ DURUM	TUTUM	YALNIZ KENDİSİ	ANNE-BABASI	ANNE-BABA-KENDİSİ	AKRABA-AİLE	DİĞER
AİLE BÜYÜKLERİ	82	28.0	16.7	47.1	7.2	1.0
AİLE BÜYÜKLERİ-FİKRİM SORULDU	108	32.0	5.6	58.8	3.3	0.3
ANLAŞARAK EVLENDİM	63	68.5	3.3	28.3		
KENDİ İSTEĞİMLE KAÇTIM	2	25.0	12.5	62.5		
KOCAM KAÇIRDI	2	40.0		40.0	20.0	
TOPLAM	257	35.0	9.8	50.2	4.5	0.5

TABLO-61 KADIN EVLENİRKEN EŞİNİ KİM SEÇTİ?
KADININ ERKEK EVLADI EVLENİRKEN EŞİNİ KİM SEÇMELİDİR?

FİİLİ DURUM	TUTUM	YALNIZ KENDİSİ	ANNE-BABASI	ANNE-BABA-KENDİSİ	AKRABA-AİLE	DİĞER
AİLE BÜYÜKLERİ	116	39.7	7.9	45.9	6.2	0.3
AİLE BÜYÜKLERİ-FİKRİM SORULDU	141	41.8	4.5	50.1	3.0	0.6
ANLAŞARAK EVLENDİM	66	72.5	2.2	25.3		
KENDİ İSTEĞİMLE KAÇTIM	3	37.5		62.5		
KOCAM KAÇIRDI	2	40.0		40.0	20.0	
TOPLAM	328	44.7	5.5	45.4	4.0	0.4

Tablolardan izlenebileceği gibi daha çok aile büyüklerinin kararıyla evlilik yapmış olan kadınlar çocukları evlenirken de kendileri karar vermek eğilimindedirler. Anlaşarak evlenenler ise kız çocuklarının da, erkek çocuklarının da evlenirken kararı yalnız kendisinin vermesinden yanadırlar. Genel olarak görülen, kadınların yarısının (% 50.2) kızlarının evlenmesine anne-babasının karar verip kendisine de fikir sormak yönünde bir tutum içinde olduklarıdır. Burada erkek ve kız çocuk için çok farklı bir eğilim gözlenmemekle birlikte, verilen yanıtlarda erkek çocukların yalnız kendisinin karar vermesi daha fazla onaylanmıştır. Sonuç olarak genel eğilim; evlilik kararının (özellikle kızlar için) bireysel tercihlere göre belirlenmesinden çok, anne-babanın seçimi doğrultusunda verilmesi yönündedir.

TABLO-62 KADINLARIN YAŞ GRUPLARINA GÖRE KIZ ÇOCUKLARININ
EŞ SEÇİMİ İLE İLGİLİ TUTUMLARI

YAŞ	YALNIZ KENDİSİ	ANNE- BABASI	ANNE-BABA- KENDİSİ	AKRABALARI AİLE	DİĞER
15-19	46.8	1.3	50.6	1.3	-
20-24	51.1	6.8	39.8	2.3	-
25-29	45.5	6.6	43.8	4.1	-
30-34	24.6	6.0	61.9	6.7	0.7
35-39	33.6	12.4	47.8	5.3	0.9
40-44	31.4	16.3	50.0	2.3	-
45-49	28.2	15.5	52.1	2.8	1.4
50-55	12.3	13.8	63.1	9.2	1.5
TOPLAM	35.6	9.3	50.4	4.3	0.5

TABLO-63 KADINLARIN YAŞ GRUPLARINA GÖRE ERKEK ÇOCUKLARININ
EŞ SEÇİMİ İLE İLGİLİ TUTUMLARI

YAŞ	YALNIZ KENDİSİ	ANNE- BABASI	ANNE-BABA- KENDİSİ	AKRABALARI AİLE	DİĞER
15-19	46.8	1.3	49.4	1.3	1.3
20-24	58.6	4.5	34.6	2.3	-
25-29	53.3	3.3	39.2	4.2	-
30-34	35.3	3.8	54.9	5.3	0.8
35-39	41.1	4.5	50.0	4.5	-
40-44	40.7	9.3	46.5	3.5	-
45-49	43.7	7.0	46.5	2.8	-
50-55	29.2	10.8	52.3	6.2	1.5
TOPLAM	44.7	5.1	46.0	3.8	0.4

Tablolarda daha genç yaş gruplarındaki kadınların kız ve erkek çocuklarının evlenirken yalnız kendilerinin karar vermesini daha uygun gördükleri bununla birlikte, erkek çocuk lehine daha esnek bir tutum içinde oldukları izlenmektedir. Yalnızca anne-babası karar versin diyenlerin oranı da kız ve erkek çocuk için düşüktür. Genç yaş gruplarında bu oran daha ileri yaşlara göre düşük bulunmuştur. Buradaki dikkate değer nokta hem kız ve hem de erkek çocuk için hemen hemen bütün yaş gruplarında eşit bir dağılım gösteren "anne-baba, kendisi" kategorisidir. Görüşülenlerin yaklaşık yarısı çocuğun evlenmesinde kendi kararıyla birlikte anne-babasının da kararının önemli olduğunu düşünmektedir. Bunda geleneksel değerlerin etkili olması, evliliğin kurulmasının aileyi de ilgilendiren bir konu olarak algılanması ve sadece çocuğun kararına bırakılarak evliliğin tehlikeye atılmaması düşüncesiyle birlikte, bölgedeki yaygın akraba evliliklerinin ister istemez böyle bir tutumda etkili olduğu da söylenebilir.

Kızlarının ve oğullarının yapacağı evliliklerde nasıl birisiyle evlenmesini istedikleri konusundaki tutumları bazı konularda paralellik göstermektedir.

Örneğin, ne kız ne de erkek çocuklarının aşiretten ya da akrabadan birisiyle evlenmesini istememekte ya da bunu önemli bulmamaktadırlar. Kızlarının daha çok evleneceği kişinin kendisine ekonomik güvence sağlayabilecek biri olmasını istemektedirler. Ayrıca evdeki huzurunu ve geçimini önemseyen yanıtlar verilmiştir.

Erkek çocuklarının ise, evleneceği kızın yine aile içindeki huzurun bozulmaması açısından iyi huylu ve oğlunun sevip anlaşabileceği birisi olması önemli bulunmuştur.

Genel olarak bu konuda geleneksel tutumlardan uzaklaşıldığı gözlenmektedir.

TABLO-64 KADINLARIN KIZ ÇOCUĞUNUN EVLENECEĞİ ERKEĞİN NASIL OLMASINA İLİŞKİN TUTUMLARI

	N	%
Okumuş Meslek Sahibi	329	37.5
İyi Huylu	247	28.1
Ailesi Zengin	140	15.9
Sevip Anlaştığı Birisi	125	14.2
Dinine Bağlı	23	2.6
Aynı Aşiretten	13	1.5
Yabancı Birisi	1	0.1
TOPLAM	878	99.9

Genel olarak kırsal kesimde eş seçimine ilişkin tutumların değişme eğilimi gösterdiği de çeşitli araştırmalarca (Eserpek 1979; Balaman 1984; Merter 1990) saptanmıştır. Kendileri evlenirken söz hakları dikkate alınmamış olsa bile çocuklarını evlendirirken onların bu haklarına saygı gösteren ana-babaların oranı giderek artmaktadır. Bu gelişmede çekirdek aile biçiminin yaygınlaşmasının, kitle iletişim araçlarından (özellikle de televizyondan) etkilenmenin, kentle bağlantının artmasının, vb. büyük payı bulunmaktadır (Merter 1990: 160-179; Gökçe 1991).

TABLO-65 KADINLARIN ERKEK ÇOCUĞUNUN EVLENECEĞİ KIZIN NASIL OLMASINA İLİŞKİN TUTUMLARI

	N	%
İyi Huylu	367	42
Okumuş Meslek Sahibi	156	17.8
Sevip Anlaştığı Birisi	151	17.3
Ev İşlerini Bilen-Becerikli	119	13.6
Ailesi Zengin	51	5.8
En Az İlkokul Mezunu	15	1.7
Aynı Aşiretten	10	1.1
Yabancı Birisi	5	0.6
TOPLAM	874	99.9

3. Ekonomik Duruma Bağlı Beklentiler

Kadınlara "ilerde ekonomik durumları iyi olursa ne yapmak istedikleri" sorulmuştur. % 32.7 oranında kadın, kente yerleşmek, rahat yaşamak, çocukları okutmak ve kentten ev almak istediğini belirtmiştir. İkinci sırada % 20.9'luk bir oranla ev, eşya ve araba almak isteyen kadınlar ve üçüncü sırada % 17.4 oranıyla da yoksullara yardım yapmak, okul, hastahane açmak isteyen kadınlar yer almaktadır. Bunları çok düşük oranlarla iyi bir yaşamı (% 6.9), cami yaptırıp hacca gitmeyi (% 5.3), tarla, işyeri, traktör, vb. almayı (% 5.3), çocuklarına iş yeri açmayı (% 4.2) isteyenler izlemektedir.

4. GAP İle İlgili Bilgi ve Beklentileri

Araştırmada anket sorularıyla kadınların GAP'ın bölgeye ve kendi aile yaşamlarına ne gibi etkileri olacağı konusundaki bilgi ve beklentileri anlaşılmaya çalışılmıştır.

Bu sorulara yanıt verebilen kadınların oranı, görüşülen kadınlar içinde yalnız % 16'dır. Diğerleri GAP'ı hiç duymadıklarını ifade etmişlerdir.

GAP hakkında genellikle Urfa ilinde yaşayan kadınların bilgi sahibi olduğu gözlenmiştir. Bu bilgileri GAP inşaatlarında çalışmış yakınları yoluyla ya da TV'den edindiklerini belirtmişlerdir.

Beklentiler ise genellikle bölge için, sulama, istihdam ve dolayısıyla ekonomik durumda meydana gelecek iyileşmeyle ilgilidir.

Ailesinin yaşamı için GAP'ın önemli bir değişiklik getirmeyeceğini düşünenler çoğunluktadır. Bu anlamdaki beklentiler de kocalarının düzenli bir iş bulacağı ve maddi durumlarında düzelme olacağı şeklindedir.

Bu konuda erkeklerin de fikirleri sorulmuştur.

Erkeklerin % 74.3'ü GAP hakkında bilgisi olduğunu belirtmiştir. Bölge için beklenen olumlu değişiklikler yine sulama, istihdam gibi konularda yoğunlaşmıştır. GAP nedeniyle toprak kaybetmiş olanlar ya da hiç topraksız olanlar ise GAP'ın bölgeye olumsuz etkileri olduğunu belirtmişlerdir.

GAP'ın kendi ailelerinin yaşamına yapacağı etkiler ise % 3.2 oranında olumsuz, % 34.5 oranında yarar olmayacak, % 36.7 oranında bölgeye faydası olursa belki bizede yarar olur biçiminde dolaylı etki olarak yanıtlamış, % 25.6 oranında da ekonomik kazancın yükseleceği umudu taşıyan yanıtlar verilmiştir.

A. SOSYO-DEMOGRAFİK ÖZELLİKLER

Bölge'de kadınların mevcut durumunu sosyo-demografik özellikleri açısından saptayabilmek için, kırdaki olduğu gibi kentte de kadının yaşı, medeni durumu, ilk evlenme yaşı, evlilik biçimi gibi özellikleri ayrıntılı olarak bu başlık altında irdelenmektedir.

1. Yaş

Bölge'de kentsel alanda yaşayan örnekleme dahil olan kadınların yaş grubu 15-55 arasında değişmektedir.

TABLO-66 KADININ YAŞ DAĞILIMI

YAŞ	N	%
15-19	169	17.0
20-29	367	37.1
30-39	276	27.9
40-49	116	11.7
50 +	62	6.3
TOPLAM	990	100.0

GAP Bölgesi kentsel alanında anket uygulanan kadınlar içinde 20-29 yaş aralığında olanlar %37.1 oranındadır. Bunu 27.9'luk bir oranla 30-39 yaş grubunda olanlar izlemektedir. 15-19 yaşları arasındaki kadınlar ise %17 gibi önemli sayılabilecek bir orandadır. Yaş ortalaması 29.6'dır. Bu oran kırsal alanda 30'dur.

Görüşülen kadınlar, genel olarak kırdaki olduğu gibi oldukça genç bir nüfusu oluşturmaktadırlar. Doğurganlık dönemindeki (15-44) kentli kadınlar tamama yakın orandadır (888; %89).

Öte yandan kentli kadınların 10 yaşına kadar nerede yaşadığı öğrenilmek istendiğinde %38.3 oranıyla ilk sırada kentte yaşadıkları saptanmıştır. Bunu %35.3'lik oranla köy ve %26.2'lik bir oranla da kasabada yaşamış olanlar izlemiştir.

Görüldüğü gibi, büyük ölçüde kişilik temelini oluşturduğu, cinsiyet rollerinin pekiştiği ve dolayısıyla gelecekteki kadın kimliğini belirleyici etkenlerin en önemlilerinin şekillendiği 10 yaşına dek olan dönemi kentte veya köyde geçirmiş olanlar birbirine yakın oranlardadır.

2. Medeni Durum

Araştırmaya katılan kentli kadınların medeni durumlarının dağılımı aşağıdaki Tablo'da gösterilmektedir.

TABLO-67 KENTLİ KADINLARIN MEDENİ DURUMU

MEDENİ DURUM	N	%
Evli (resmi nikahlı)	601	61.2
Bekar	203	20.6
Evli (imam nikahlı)	138	14.1
Dul	30	3.1
Boşanmış	10	1.0
TOPLAM	982	100.0

Kentli kadınların yarısından çoğu (%61.2) resmi nikahla evlidir. %20.6'sı bekar, %14.1'i de imam nikahla evlidir. Dul ve boşanmış olanların oranı çok düşüktür (%4.1).

Kırsal kadınla karşılaştırıldığında kentte resmi nikahla evli olanlar çok daha fazladır (kır: %49.3). Buna karşılık kırdaki imam nikahlı evlilik yapanlar %30.8 gibi önemli orandayken, kentte bu tür evliliği olanlar yalnızca %14.1 gibi düşük orandadır.

Kentte yalnızca imam nikahlı evliliği olan kadınların kırsal alana kıyasla çok daha düşük oranda olmasının başlıca nedenleri şöyledir:

- Kırsal alanda genelde toplumsal kabul gören imam nikahlı evlilikler, geleneksel değerlerin -hala varlığını sürdürse de- kırdaki kadar güçlü olmadığı kentlerde "tek başına" geçerli kabul görmemektedir.
- Resmi denetim mekanizmasının varlığı, yalnızca imam nikahlı evlilikler açısından caydırıcı olabilmektedir.
- Kentsel yaşam biçiminin kadına yüklediği yeni roller (çalışan kadın rolü, okulda çocuğunun velisi rolü, vb.) imam nikahı ile evli olan kadınlar açısından statü boşluğu ve kimlik bunalımı yaratma olasılığı yüksek olabilmektedir.
- Kentsel kadın açısından, özdeşim yapmaya yönelebileceği "çağdaş" kadın kimliği, imam nikahlı evlilik yapılması açısından özendirici değildir.

- Kentlerin, kırsal alanlarda olduğu gibi "kapalı toplum" olma özelliğinin bulunmayışı, çocukların eğitimi, kredi alımı gibi toplumsal yaşamın farklı gereksinimlerinin karşılanması açısından resmi nikahlı evliliği çiftler için çoğu kez zorunlu kılmaktadır.

3. Evlilik Nedeniyle Yer Değiştirme

TABLO-68 EVLİLİK NEDENİYLE KADININ YER DEĞİŞTİRMESİ

YER DEĞİŞTİRME	N	%
Değişiklik olmadı	450	57.8
Köyden kente	146	18.7
Kentten kente	82	10.5
Kasabadan kente	41	5.3
Köyden kasabaya	28	3.6
Kasabadan kasabaya	20	2.6
Köyden köye	5	0.6
Kentten kasabaya	4	0.5
Kentten köye	3	0.4
TOPLAM	779	100.0

Görüşülen kentli kadınlardan evli olanların yarısından çoğu (% 57.8) evlilik nedeniyle yer değiştirmemiştir. Buna karşılık % 18.7'si köyden kente, %10.5'i de kentten kente yer değiştirdiğini belirtmiştir.

Pek çok kadın için, "kentli olmak" önemli bir statü kaynağıdır. Bu açıdan bakıldığında evlilik nedeniyle "olumlu" değişiklikler kapsamında değerlendirilebilecek olan köyden kente, kasabadan kente, köyden kasabaya yer değiştirmiş olanlar %27.6 gibi önemli bir orandadır. Buna karşılık statü açısından bir "kayıp" olarak algılanabilecek türden yer değişikliği (kentten köye, kentten kasabaya) hemen hemen hiç olmamıştır (7, %9). Genel olarak kadınların yarıya yakın bir oranı (329, %42.2) evlilik nedeniyle yer değiştirmiştir.

4. İlk Evlenme Yaşı

Türk Medeni Kanuna göre "evlenme yaşı erkekler için 18, kadınlar için 17 olarak kabul edilmiştir. Daha sonra 1938'de yapılan bir değişiklikle evlenme yaşı, erkekler için 17, kadınlar için 15 olarak belirlendi. Özel durumlara özgü yaş haddi erkekler için 15, kadınlar için 14 olarak" (Abadan-Unat 1982; 16) tespit edildi.

TABLO-69 KENTLİ KADININ EVLENME YAŞI

YAŞ	N	%
- 15	100	12.9
15 - 19	497	63.9
20 - 24	158	20.2
25 - 29	21	2.8
30 +	2	0.2
TOPLAM	778	100.0

GAP Bölgesi'nde örnekleme dahil olan kentli kadınların yarıdan çoğu (%63.9) 15-19 yaşları arasında evlenmiştir. 1/5'i 20-24 yaşları arasında, yalnızca, %12.9'u da 15 yaşın altında evlilik yapmıştır. Kadınların dokuzu 12, otuzu 13 ve altmışbiri de 14 yaşında evlenmiştir. İlk evlilik yaşı ortalama 17.5'dir.

Dağılımdan görüldüğü gibi kentli kadınların büyük çoğunluğu yirmi yaşından önce evlenmiştir. 1988 yılı itibariyle ülke genelinde kentlerde ilk evlilik yaşı ortalaması 18.5'tir. Araştırma kapsamındakiler için bu ortalamanın 17.5 olduğu dikkate alınacak olursa GAP bölgesinde erken evliliklerin yaygınlığı daha iyi anlaşılabilir.

Kırsal alanda olduğu gibi, kentsel alanda da yirmi yaşın altındaki evlilikler çoğunluktadır. Dolayısıyla, ilk evlilik yaşının, araştırma kapsamına giren kadınlar açısından, yerleşim yerine göre çok büyük bir farklılaşma göstermediği söylenebilir. Kırsal alanda gerçekleştirilen erken evlilikler için belirtilen görüşler, kentsel alan için de ileri sürülebilir.

Tablo-70'de eğitim düzeyi ile evlenme yaşı arasındaki ilişki gösterilmektedir. Buna göre okuma-yazma bilmeyen kadınların %52.8'i, okur-yazar kadınların %43.4'ü, ilkokul mezunu kadınların ise %27.8'i "16 ve 16 yaştan küçük" yaşta evlenmiştir.

TABLO-70 EĞİTİM DÜZEYİNE GÖRE EVLENME YAŞI

Kadın Sayısı Satır % Sütun % Toplam %	OKUMA- YAZMA BİLMİYOR	OKUR- YAZAR	İLKOKUL	ORTAOKUL	LİSE	FAKÜLTE	TOPLAM
-16	211 68.5 52.8 21.3	33 10.7 43.4 3.3	60 19.5 27.8 6.1	4 1.3 16.0 0.4			308 100.0 39.6 31.1
17-19	128 44.3 32.0 16.5	29 10.0 38.2 3.7	100 34.6 46.3 12.9	15 5.2 60.0 1.9	15 5.2 31.9 1.9	2 0.7 14.3 0.3	289 100.0 37.1 37.1
20-22	46 36.5 11.5 5.9	10 7.9 13.2 1.3	43 34.1 19.9 5.5	3 2.4 12.0 0.4	20 15.9 42.6 2.6	4 3.2 28.6 0.5	126 100.0 16.2 16.2
23-25	12 29.3 3.0 1.5	3 7.3 3.9 0.4	9 22.0 4.2 1.2	2 4.9 8.0 0.3	10 24.4 21.3 1.3	5 12.2 35.7 0.6	41 100.0 5.3 5.3
26+	3 21.4 0.8 0.4	1 7.1 1.3 0.1	4 28.6 1.9 0.5	1 7.1 4.0 0.1	2 14.3 4.3 0.3	3 21.4 21.4 0.4	14 100.0 1.8 1.8
KADIN SAYISI TOPLAM %	400 51.4	76 9.8	216 27.8	25 3.2	47 6.0	14 1.8	778 100.0

5. Evlilik Kararı

Bölge'de kentsel alanda yaşayan örnekleme katılan hanelerde, kadınların evlilik kararında son kararı kimin verdiği gösteren tablo aşağıdaki gibidir.

TABLO-71 EVLİLİĞE KARAR VEREN KİŞİLER

KİŞİLER	N	%
Kadının fikrini de alarak aile büyükleri	422	53.6
Yalnızca aile büyükleri	227	28.8
Eşler anlaşarak	125	15.9
Kendi isteğiyle kaçarak	9	1.2
Kocası tarafından kaçırılarak	4	0.5
TOPLAM	787	100.0

Görüşülen kentli kadınların yarısından biraz çoğu (%53.6), aile büyüklerinin kendisinin de görüşünü alarak evliliğe karar verdiklerini açıklamıştır. İkinci sırada %28.8'lik bir oranla yalnızca aile büyüklerinin evlilik kararı verdiklerini açıklayanlar yer almaktadır. Buna karşılık eşlerin anlaşarak evlilik kararı verdiklerini belirtenler %15.9 oranındadır.

Genel bir değerlendirme yapıldığında GAP Bölgesi kentsel alanda görüşülen kadınların büyük çoğunluğunun (556, %70.6) evliliği kendi katılımı ile gerçekleşmiştir. Buna karşılık önemli bir oranda kadın (231, %29.3) kendisinin görüşü alınmadan, hiçbir katılımı olmadan evlendirilmiştir.

Öte yandan, kadının evlilik kararında aile büyüklerinin (ya tek başına ya da kadının katılımıyla) büyük ağırlık taşıdığı da görülmektedir. Görüşülenlerin tamamı yakınının (649, %82.4) evlilik kararının verilmesi böyle gerçekleşmiştir.

Tablo-72'de eğitim düzeyi ile evliliğe karar verme arasındaki ilişki gösterilmektedir. Okuma-yazma bilmeyenlerin %36.9'unun, okur-yazarların %30.3'ünün, ilkokul mezunlarının %20.6'sının evlenmesine yalnızca aile büyükleri tarafından karar verilmiştir. Evliliğe aile büyükleriyle birlikte karar verenlerin oranı ise her üç grup için %50'nin üzerinde bulunmuştur.

TABLO-72 EĞİTİM DÜZEYİNE GÖRE EVLİLİĞE KARAR VERME

Kadın Sayısı Satır % Sütun % Toplam %	OKUMA- YAZMA BİLMİYOR	OKUR- YAZAR	İLKOKUL	ORTAOKUL	LİSE	FAKÜLTE	TOPLAM
AİLE BÜYÜKLERİ	149 65.6 36.9 19.0	23 10.1 30.3 2.9	45 19.8 20.6 5.7	7 3.1 26.9 0.9	2 0.9 4.2 0.3	1 0.4 7.1 0.1	227 100.0 28.9 28.9
AİLE BÜYÜKLERİ + FİKRİNİ SORDU	214 50.8 53.0 27.2	39 9.3 51.3 5.0	126 29.9 57.8 16.0	12 2.9 46.2 1.5	24 5.7 50.0 3.1	6 1.4 42.9 0.8	421 100.0 53.6 53.6
ANLAŞARAK EVLENDİ	35 28.0 8.7 4.5	13 10.4 17.1 1.7	43 34.4 19.7 5.5	7 5.6 26.9 0.9	20 16.0 41.7 2.5	7 5.6 50.0 0.9	125 100.0 15.9 15.9
KENDİ İSTEĞİYLE	3 33.3 0.7 0.4	0 0.0 0.0 0.0	4 44.4 1.8 0.5	0 0.0 0.0 0.0	2 22.2 4.2 0.3	0 0.0 0.0 0.0	9 100.0 1.1 1.1
KOCASI KAÇIRDI	3 75.0 0.7 0.4	1 25.0 1.3 0.1	0 0.0 0.0 0.0	0 0.0 0.0 0.0	0 0.0 0.0 0.0	0 0.0 0.0 0.0	4 100.0 0.5 0.5
KADIN SAYISI TOPLAM %	404 51.4	76 9.7	218 27.7	26 3.3	48 6.1	14 1.8	786 100.0

Bu dağılımdan GAP bölgesi kentli kadını için çıkartılabilecek başlıca sonuçlar şöyle özetlenebilir:

- Kırdaki olduğu gibi kentsel alanda da aile büyükleri çiftlerin evliliğinde büyük rol oynamaktadır. Üstelik cinsiyet bazında bu durumun daha belirginleşeceği, başka bir deyişle aile büyüklerinin, erkeğe kıyasla kadının evlilik kararının verilmesinde daha fazla "belirleyici" olacağı da tahmin edilmektedir.
- Kendi kararları doğrultusunda anlaşarak ve kendi isteğiyle kaçarak evlenen kadınlar kırdakinden (%13.5) biraz daha fazla olmakla birlikte yine de oldukça düşük bir orandadır (134, %17).

"Aile büyüklerinin kararı", kırsal alandakine benzer biçimde GAP Bölgesi kentlerinde de geleneksel değerler sisteminin bir yansıması olarak toplumda kabul görmekte ve pek çok alanda olduğu gibi, evlilik yaşamının başlangıcında da "belirleyici" olmaktadır.

- Kadınların %29.3 gibi önemli bir oranı, hiçbir katılımları olmaksızın evlendirilmiştir. Bu durum, GAP bölgesi kentsel alanında hala gelenekselliğin sürmesinin bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Kadının "boyun eğen" rolü, doğrudan kendisini ilgilendiren yaşamsal bir karar alınması aşamasında dahi kendini göstermektedir.

Her ne kadar kentsel alana kıyasla, kırsal alanda evlilik kararının "kadın dışında" verilmesi %40.8 gibi çok daha yüksek oranda olsa bile bu durum, kadının "karar alan değil, alınan kararlara uyan" şeklinde özetlenebilecek geleneksel kimliğinin kentsel alanda azımsanmayacak kadar yaygın olduğunu düşündürmektedir. Dolayısıyla kentli kadının statüsünün yükselmesi ve kalkınmaya entegrasyonu için hala uzun bir süreye ihtiyaç bulunmaktadır.

B. İŞGÜCÜNE KATILIM VE ÇALIŞMA YAŞAMI

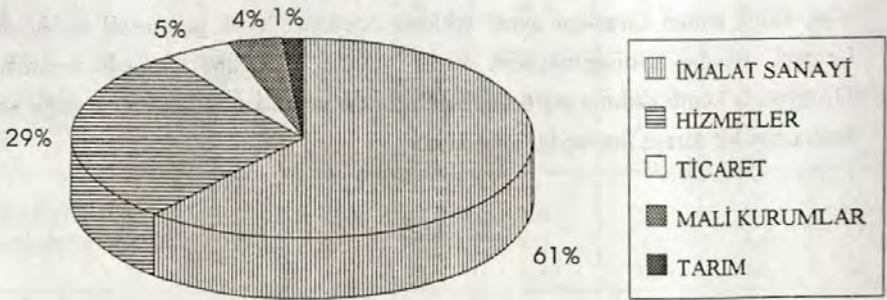
1. Üretim Sürecinde Kadın İşgücü

Birçok ülkede olduğu gibi Türkiye'de de kadınlar, kapsamlı bir süreç olan kalkınmanın gerçekleşmesinde vazgeçilmez unsurlardan biridir. Ancak ekonomik, sosyal yapı ve kültürel değerler kadınların rollerinde önemli farklılıklar meydana getirmektedir. Bu farklılıklar kadınların kalkınma süreçlerine aktif katılımını sınırlamakta ve kalkınmanın nimetlerinden yeterince faydalanamama sonucunu doğurmaktadır.

GAP Bölgesi'nde kentsel alanda yaşayan örneklem grubunu oluşturan 990 kadından sadece 80'ni hane dışında üretim sürecinde yer almaktadır. Diğer bir deyişle ankete katılan kentli kadınların istihdamdaki oranı %8.1'dir.

Bilindiği gibi Türkiye'de işgücüne katılım oranı %50.9 iken bu oran erkeklerde %71.2, kadınlarda ise %30.6'dır. Kentlerde işgücüne katılım oranı %41.9 olurken, bu oran erkeklerde %67.6, kadınlarda ise %15'dir. Oysa kırsal alanda kadının işgücüne katılım oranı %48.2'dir (DİE Nisan 1993 Hanehalkı İşgücü Anketi Geçici Sonuçları).

TABLO-73 KADIN İŞGÜCÜNÜN SEKTÖRLERE GÖRE DAĞILIMI

Çalışan kentli kadınların en yoğun olduğu sektör imalat sanayidir (%61). Hizmetler, kadınların ikinci en çok istihdam edildikleri sektördür (%29). Bu sektör kapsamındaki işler toplumsal açıdan, kadınlara en uygun iş alanları olarak değerlendirilmektedir. Ticaret sektörü ise üçüncü sırada (%5) yer alırken, bunu sırasıyla Mali Kurumlar (%4) ve Tarım Sektörü (%1) izlemektedir.

Kırsal alanda tarımsal üretimde aktif bir role sahip olan bölge kadını, kente göç ettikten sonra eğitim seviyesinin yetersizliği, beceri düzeyinin düşük ve piyasa koşullarının elverişli olmayışı gibi nedenlerle ekonomik faaliyetlere istenilen düzeyde katılamamaktadır.

Ecevit (1992)'in ifadesiyle kadınların işgücüne katılımları marjinal ve "sözde" katılımdır. Eğitim düzeyi açısından avantajsız konumda ve iş bulma olanakları kısıtlı olan kadınlar, ülkemizde "kadın işgücünün" sorunlarını yansıtmaktadırlar. Üstelik işgücü piyasasındaki mevcut işlerin belli sayıdaki kadınların istek ve beklentilerine cevap vermemesi (Bircan 1992), kentteki iş imkanlarının çoğunlukla erkeklere ayrılması (BM 1991; 86) da söz konusu olmaktadır. İşgücü piyasasındaki bu sorunlara karşılık kadınıla ilgili bazı "özümlü" nedenler de bulunmaktadır (Ecevit 1992). Çocuk bakımı, ev işi gibi sorumluluklar, kadının üzerindedir. Garabaghi (1986)'nin vurguladığı gibi, kırdan kente göçle birlikte çekirdek ailede evli kadınların yaptıkları ev işleri ya da onlardan istenen işler, artık kız çocuklar ve erkekler yardımcı olmadığından artmış bulunmaktadır. Buna karşılık, toplumda profesyonel destek hizmetleri (kreş ve gündüz bakımevleri, vb.) de yetersiz kaldığında, kadın çalışma yaşamına -özgür iradesiyle dahi- girmekte tereddüt etmektedir. Genellikle düşük ücretli işlerde çalışmaya zorlanmaları (BM 1991; 88; Ecevit 1992; Bircan 1992a, 1992b; MEB 1992; Ecevit 1993) da bu doğrultuda engelleyici faktörlerden olmaktadır. Gelişmekte olan pek çok ülkede olduğu gibi, Türkiye'de de hayli yoğun yaşanan bu sorunlardan GAP bölgesi kent kadınlarının etkilenmemesi olanaksızdır. Dahası, geri kalmışlığın en yüksek düzeyde görüldüğü ve bu nedenle Gaziantep hariç "kalkınmada öncelikli" olan GAP Bölgesi'nde kadın işgücüsüyle ilgili sorunlar çok daha "keskin" yaşanmaktadır.

"Kadının ev dışında ücretli çalışması" kadınlar tarafından onaylanıyor olsa da GAP bölgesi kentlerinde kırsal alanla bağların hala çok güçlü olduğu, dolayısıyla kadının çalışmasına karşı olan geleneksel yargıların varlığını koruduğu bilinmektedir. Bu bağlamda, toplumda genel olarak kadının çalışmasına karşı olan tutumlar ve kadınların geleneksel değerler sistemi içinde eğitime ve gelir getirici işlerde çalışmaya yöneltilmemeleri, görüülen kent kadınlarının hemen hemen tamamının çalışmamasında da etkili görülmektedir.

Bölge'nin, ekonomik-sosyal yapısı, GAP ile birlikte gelişmekte olan sanayileşme ve kentleşme olguları, kadınların tarım dışı sektörlerde giderek daha fazla istihdam edilmelerini gündeme getirmektedir. Nitekim hem kentsel hem de kırsal alanda tarımda çalışan kadınların oranında bir düşme gözlenirken kentsel alanda; sanayi sektörü özellikle imalat sanayi alt dalı ile hizmetler sektörü kadınların girebileceği işler açısından giderek önemli sektör olma özelliklerini göstermektedir.

2. Mesleklere Kadın ve Erkek İşgücü

GAP Bölgesi'nde kentsel alanda örnekleme dahil olan (N=990) kadınlardan %8.1'i çalışmaktadır. Hanereislerinden (N=990) %10.3'nün herhangi bir işi yok, %11.1'i anket esnasında çalışamaz halde (sakat, yaşlı, vs.), büyük bir çoğunluğu da emekli kategorisinde yer alırken, %78.6'sı ise çeşitli mesleklere istihdam edilmektedir.

Tablo-74'de Bölge'de kentsel alanda araştırma kapsamında yer alan hanereislerinin ve kadınların iller itibarıyla İLO standartlarına göre yapılan sınıflama esas alınarak mesleklere göre dağılımı verilmektedir.

"İlmi ve teknik eleman, serbest meslek sahipleri" ve bunlarla ilgili mesleklere çalışanlar grubunda çalışan kadınların %18.8'i, erkeklerin ise %11.2'si istihdam edilmektedir. "Müteşebbisler, direktörler ve üst kademe yöneticileri"nde, %0.6 oranında erkek çalışana karşılık hiç kadın çalışan bulunmamaktadır (Tablo-74). Kadınların bu grupta yer almamalarının başlıca nedeni eğitim yetersizliği ve işin gerektirdiği beceri düzeyine sahip olmamalarıdır. Bu grupta yer alan erkek işgücü genellikle banka yöneticilerinden oluşmaktadır. Mardin'de bu kategoride erkek işgücüne rastlanılmamıştır.

"İdari personel ve benzeri çalışanlar" grubunda çalışan kadınların %8.8'i, erkeklerin %4.2'si yer almaktadır.

"Ticaret ve satış personeli"; grubunda çalışan kadınların %3.7'si, erkeklerin %13.7'si bulunmakta olup, bunlar içerisinde toptan/perakende ticaretle uğraşan mal sahibi olanlar en yüksek orandadır. Gaziantep'te bu grupta yer alan kadınların hepsi piyasaya yönelik (nakış işleme) işlerinde çalışmaktadır.

"Hizmet işlerinde çalışanlar"; grubunda çalışan kadınların %5'i, erkeklerin %11.9'u çalışmaktadır. Hizmet sektörü, sanayiye nispeten çok hızlı gelişmiş bir sektördür. Fakat bu sektörde de çalışan kadın sayısının çok düşük düzeyde olduğu bulgulanmıştır. Aşçı, garson, bekçi, kapıcı ve özellikle de polis memuru gibi meslek gruplarında çalışan erkek işgücü Urfa ve Diyarbakır'da yoğunlaşmaktadır.

"Tarımcı, Hayvancı, Ormancı, Balıkçı ve Avcı"; grubunda çalışan kadınların %2.5'i, erkeklerin %5.6'sı istihdam edilmektedir. Bu grupta yer alan erkeklerin çoğunluğu çiftçilik ile geri kalanı ise çobanlık ve tavukçuluk ile uğraşmaktadır. Kadınların hepsi tarım alanında çalışmaktadır. Kent merkezine yakın gecekondu mahallelerinde yaşayan bu grupta yer alan kadınlar, ailece çevre illere, bölge içindeki diğer illere giderek mevsimlik tarım işçisi olarak çalışmaktadır.

"Tarım Dışı Üretim Faaliyetlerinde Çalışanlar ve Ulaştırma Makinaları Kullananlar"; grubunda çalışan kadınların %61.2'si, erkeklerin %44.1'i istihdam edilmektedir. Dokuma, tütün işçiliği ve terzilik işlerinde çalışan kadınlar daha çok Mardin ve Gaziantep illerinde yoğunlaşmakla birlikte, Bölge'nin diğer illerinde de yine en çok bu grupta yer alan kadınların çalıştığı saptanmıştır. Erkek işgücünün daha çok şoför, inşaat işleri, oto tamirciliği gibi işlerde çalıştığı bulgulanmıştır.

Bu veriler doğrultusunda GAP Bölgesi'nde kentsel alanda kadın ve erkek istihdamında da belirgin farklar gözlenmektedir. Ayrıca çalışan kadınların ana meslek gruplarına dağılımı, kadınların eğitim ve uzmanlık gerektiren alanlardaki çalışmasının ne kadar sınırlı olduğunu göstermektedir. Bunun da ötesinde GAP Bölgesi'nde "çoğu kadın, gelenek ve kültür yüzünden yeni fikirleri uygulama yeteneklerini geliştirememiş ve eğitilmemiş veya yarı eğitilmiş işgücü olarak kalmıştır " (The World Bank 1993).

Daha önce belirtildiği gibi Türkiye genelinde kentlerde işgücüne katılma oranı toplam olarak %41.9 iken bu oran kadınlarda ise %15'dir. Oysa kırsal kesimde kadının işgücüne katılma oranı %48.2'lere yükselmektedir.

Kadın işgücünün erkek işgücüne oranla düşük olmasının nedenleri "iç göç, kentleşme, tarımsal faaliyetlerden çekilme ve artan okullaşmadır. Ancak tarımsal faaliyetlerden uzaklaşan kadın nüfusun, başka sektörlerde istihdam olanakları bulamayışı veya mevcut olanaklar için yeterli donanıma sahip olmayışı"dır (DPT 1993; 15). Diğer yandan Türkiye'nin bazı bölgelerinde özellikle de GAP Bölgesi'nde geleneksel ataerkil değer yargılarının hala varlığını koruması kadının ev dışında çalışmasını da engellemektedir.

TABLO-74 GAP BÖLGESİNDE İLLER İTİBARIYLA CİNSİYETE GÖRE MESLEK GRUPLARININ DAĞILIMI

İL	İlmi ve Teknik Elemanlar, Serbest Meslek Sahipleri ve Bunlarla İlgili Diğer Meslekler		Müteşebbisler, Direktörler ve Üst Kademe Yöneticileri		İdari Personel ve Benzeri Çalışanlar		Ticaret ve Satış Personeli		Hizmet İşlerinde Çalışanlar		Tarımcı, Hayvancı, Ormancı, Balıkçı ve Avcılar		Tarım Dışı Üretim Faaliyetlerinde Çalışanlar ve Ulaştırma Makinaları Kullananlar		TOPLAM	
	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
ADİYAMAN	4 26.6	9 10.3		1 16.7		4 9.5		10 7.3	1 25.0	10 8.4		6 10.9	2 4.0	41 12.2	7 8.8	81 10.4
DİYARBAKIR	3 20	29 33.4		3 50	6 85.7	14 33.3		35 25.8		28 23.8	1 50.0	5 9.0	7 14.3	62 18.6	17 21.3	176 22.6
GAZİANTEP	7 46.7	29 33.4		1 16.7		14 33.3	3 100.0	44 32.4	1 25.0	24 20.4	1 50.0	22 40.0	27 55.1	137 40.9	39 48.8	271 34.8
MARDİN		6 6.9				5 11.9		13 9.5	1 25.0	20 16.9		5 9.0	10 20.4	20 5.9	11 13.8	69 8.9
ŞANLIURFA	1 6.7	14 16		1 16.6	1 14.3	5 11.9		34 25.0	1 25.0	36 30.5		17 31.0	3 6.2	75 22.4	6 7.5	182 23.4
TOPLAM	15 18.8	87 8.8		6 0.6	7 8.8	42 4.2	3 3.7	136 13.7	4 5.0	118 11.9	2 2.5	55 5.6	49 61.2	335 43.0	80 100.0	779 100.0

Tablo-75a ve Tablo-75b'de çalışan kadınların il ve ilçelere, yaptıkları işe ilişkin bilgiler verilmektedir.

Çalışan kadınların illere göre dağılımına bakıldığında Gaziantep ili ilk sırayı almakta, bunu Diyarbakır, Mardin, Adıyaman ve Şanlıurfa illeri izlemektedir.

Kadın işgücünün oransal olarak en fazla çalışma yaşamına katılmış olduğu il Gaziantep'tir. Gaziantep ilinde çalışan kadınların %20'si öğretmen, hemşire ve eğitici olarak çalışmaktadır. %48'i el sanatları (nakış, dikiş vb) ile %25'i çoğunluğu fıstık kırma olmak üzere badem kırma ve nohut yolma işleri ile uğraşmaktadır.

Diyarbakır ilinde çalışan kadınların %47'si öğretmen, memur, muhasebeci olarak çalışmaktadır. Dantel işleme çoğunlukta olmak üzere terzi, işçi ve gündelikçi olarak çalışan kadınlar da mevcuttur.

Mardin'de çalışan 11 kadının 9'u çoğunluğu iğne oyası olmak üzere el işleri yapmakta ayrıca 1 bakıcı, 1 de tatlıcı kadın bulunmaktadır.

Adıyaman'da ise kadınların çalışma yaşamına katılımı diğer illere göre daha az görülmekte olup, çalışanların %50 kadanı öğretmen ve hemşire olarak çalışmakta, kalan yarısı ise dikiş dikmekte ve tütün işçiliği yapmaktadır.

Araştırma bulgularına göre çalışan kadın oranının en az olduğu il Şanlıurfa'dır. Şanlıurfa'da kadınlar öğretmen, terzi ve işçi olarak çalışma yaşamına katılmaktadır.

TABLO-75a ÇALIŞAN KADINLARIN İLLERE, İLÇELERE VE İŞKOLLARINA GÖRE DAĞILIMI

No.	İLİ	İLÇESİ	İŞİ	NİTELİĞİ
1	Adıyaman	Gölbaşı	Hemşire	Sürekli
2	Adıyaman	Gölbaşı	Dikici	Parça başı
3	Adıyaman	Gölbaşı	Öğretmen	Sürekli
4	Adıyaman	Merkez	Öğretmen	Sürekli
5	Adıyaman	Merkez	Tütün İşçiliği	Geçici
6	Adıyaman	Merkez	Tütün	Sürekli
1	Gaziantep	Islahiye	Öğretmen	Sürekli
2	Gaziantep	Islahiye	Makine İşi	Sürekli
3	Gaziantep	Kilis	Nakış	Geçici
4	Gaziantep	Kilis	Nakış	Sürekli
5	Gaziantep	Kilis	Kesme	Geçici
6	Gaziantep	Kilis	Kesme	Geçici
7	Gaziantep	Kilis	Nakış	Sürekli
8	Gaziantep	Kilis	Nakış	Sürekli
9	Gaziantep	Kilis	Kesme İşi	Sürekli
10	Gaziantep	Kilis	Nohut Yolma	Geçici
11	Gaziantep	Kilis	Elişleri	Geçici
12	Gaziantep	Kilis	Nakış	Geçici
13	Gaziantep	Kilis	Usta Öğretici	Geçici
14	Gaziantep	Merkez	Terzi (Evde)	Sürekli
15	Gaziantep	Merkez	Nakış (Evde)	Parçabaşı
16	Gaziantep	Merkez	Eğitici (İlkokulda)	Sürekli
17	Gaziantep	Merkez	Eğitici (Milli Eğitim)	Sürekli
18	Gaziantep	Merkez	Fıstık Kıрма	Geçici
19	Gaziantep	Merkez	Fıstık Kıрма	Geçici
20	Gaziantep	Merkez	Fıstık Kıрма	Geçici
21	Gaziantep	Merkez	Nakış	Sürekli
22	Gaziantep	Merkez	Fıstık Kıрма	Geçici
23	Gaziantep	Merkez	Nakış	Geçici
24	Gaziantep	Merkez	Bakıcılık	Sürekli
25	Gaziantep	Şahinbey	Kumaş Kesme (Evde)	Parçabaşı
26	Gaziantep	Şahinbey	Piko (Evde)	Parçabaşı
27	Gaziantep	Şahinbey	Eğitici (Milli Eğitim)	Sürekli
28	Gaziantep	Şahinbey	Eğitici (Milli Eğitim)	Sürekli
29	Gaziantep	Şahinbey	Makinede Nakış	Sürekli
30	Gaziantep	Şahinbey	Makinede Nakış	Sürekli
31	Gaziantep	Şahinbey	Hemşire	Sürekli
32	Gaziantep	Şehit Kamil	Biçki-Dikiş	Geçici
33	Gaziantep	Şehit Kamil	Fıstık Kıрма	Sürekli
34	Gaziantep	Şehit Kamil	Ebe	Sürekli

Tablo-75a'nın devamı

No.	İLİ	İLÇESİ	İŞİ	NİTELİĞİ
35	Gaziantep	Şehit Kamil	Fıstık Kırma	Geçici
36	Gaziantep	Şehit Kamil	Badem Kırma	Geçici
37	Gaziantep	Şehit Kamil	Fıstık Kırma	Geçici
38	Gaziantep	Şehit Kamil	Fıstık Kırma	Geçici
39	Gaziantep	Şehit Kamil	Fıstık Kırma	Geçici
40	Gaziantep	Şehit Kamil	Bakkal	Sürekli
1	Şanlı Urfa	Siverek	Terzi	Sürekli
2	Şanlı Urfa	Siverek	İşçi (Mevsimlik)	Geçici
3	Şanlı Urfa	Siverek	İşçi (Mevsimlik)	Geçici
4	Şanlı Urfa	Merkez	Dikiş	Sürekli
5	Şanlı Urfa	Merkez	Öğretmen	Sürekli
1	Diyarbakır	Ergani	Dantel İşleme	Geçici
2	Diyarbakır	Ergani	Muhasebeci	Geçici
3	Diyarbakır	Ergani	Daktilo	Geçici
4	Diyarbakır	Merkez	Dantel İşleme	Geçici
5	Diyarbakır	Merkez	İşçi	Sürekli
6	Diyarbakır	Merkez	Gündelikçi	Sürekli
7	Diyarbakır	Merkez	Öğretmen	Sürekli
8	Diyarbakır	Merkez	Terzi	Sürekli
9	Diyarbakır	Merkez	Muhasebeci	Sürekli
10	Diyarbakır	Merkez	Dantel-Nakış	Geçici
11	Diyarbakır	Merkez	Sözleşmeli Memur	Sürekli
12	Diyarbakır	Merkez	Muhasebeci	Sürekli
13	Diyarbakır	Merkez	Dantel	Geçici
14	Diyarbakır	Silvan	İşçi	Sürekli
15	Diyarbakır	Silvan	Memur	Sürekli
16	Diyarbakır	Silvan	Öğretmen	Sürekli
17	Diyarbakır	Silvan	Esnaf	Sürekli
1	Mardin	Merkez	İğne Oyası	Sürekli
2	Mardin	Merkez	İğne Oyası	Sürekli
3	Mardin	Merkez	Nakış	Geçici
4	Mardin	Merkez	İğne Oyası	Sürekli
5	Mardin	Merkez	İğne Oyası	Sürekli
6	Mardin	Merkez	İğne Oyası	Sürekli
7	Mardin	Merkez	Bakıcılık	Geçici
8	Mardin	Merkez	Örgü	Sürekli
9	Mardin	Merkez	İğne	Geçici
10	Mardin	Merkez	İğne Oyası	Sürekli
11	Mardin	Merkez	Tatlıcı	Sürekli

TABLO-75b ÇALIŞAN KADINLARIN İLLERE GÖRE YAPTIKLARI İŞLERİN GRUPLANDIRILMIŞ DAĞILIMI

No	İLİ	İLÇESİ	İŞİ	NİTELİĞİ
1	Adıyaman	Gölbaşı	Öğretmen	Sürekli
2	Adıyaman	Merkez	Öğretmen	Sürekli
3	Adıyaman	Gölbaşı	Hemşire	Sürekli
4	Adıyaman	Gölbaşı	Dikici	Parçabaşı
5	Adıyaman	Merkez	Tütün İşçiliği	Geçici
6	Adıyaman	Merkez	Tütün İşçiliği	Sürekli
1	Gaziantep	Merkez	Eğitici (İlkokulda)	Sürekli
2	Gaziantep	Şahinbey	Eğitici (Milli Eğitim)	Sürekli
3	Gaziantep	Şahinbey	Eğitici (Milli Eğitim)	Sürekli
4	Gaziantep	Merkez	Eğitici (Milli Eğitim)	Sürekli
5	Gaziantep	İslahiye	Öğretmen	Sürekli
6	Gaziantep	Kilis	Usta Öğretici	Geçici
7	Gaziantep	Şehit Kamil	Ebe	Sürekli
8	Gaziantep	Şahinbey	Hemşire	Sürekli
9	Gaziantep	Merkez	Bakıcılık	Sürekli
10	Gaziantep	Şehit Kamil	Bakkal	Sürekli
11	Gaziantep	Merkez	Terzi (Evde)	Sürekli
12	Gaziantep	Şahinbey	Kumaş Kesme (Evde)	Parçabaşı
13	Gaziantep	Şahinbey	Piko (Evde)	Parçabaşı
14	Gaziantep	Merkez	Nakış (Evde)	Parçabaşı
15	Gaziantep	Kilis	Nakış	Geçici
16	Gaziantep	Kilis	Nakış	Sürekli
17	Gaziantep	Kilis	Kesme	Geçici
18	Gaziantep	Kilis	Kesme	Geçici
19	Gaziantep	Kilis	Nakış	Sürekli
20	Gaziantep	Kilis	Nakış	Sürekli
21	Gaziantep	Kilis	Kesme İş	Sürekli
22	Gaziantep	Şahinbey	Makinede Nakış	Sürekli
23	Gaziantep	Şahinbey	Makinede Nakış	Sürekli
24	Gaziantep	Şehit Kamil	Biçki-Dikiş	Geçici
25	Gaziantep	İslahiye	Makine İş	Sürekli
26	Gaziantep	Merkez	Nakış	Sürekli
27	Gaziantep	Kilis	Elişleri	Geçici
28	Gaziantep	Kilis	Nakış	Geçici
29	Gaziantep	Merkez	Nakış	Geçici
30	Gaziantep	Merkez	Fıstık Kırma	Geçici
31	Gaziantep	Merkez	Fıstık Kırma	Geçici
32	Gaziantep	Merkez	Fıstık Kırma	Geçici
33	Gaziantep	Şehit Kamil	Fıstık Kırma	Sürekli
34	Gaziantep	Kilis	Nohut Yolma	Geçici
35	Gaziantep	Şehit Kamil	Fıstık Kırma	Geçici

Tablo-75b'nin Devamı

No.	İLİ	İLÇESİ	İŞİ	NİTELİĞİ
36	Gaziantep	Şehit Kamil	Badem Kırma	Geçici
37	Gaziantep	Şehit Kamil	Fıstık Kırma	Geçici
38	Gaziantep	Şehit Kamil	Fıstık Kırma	Geçici
39	Gaziantep	Şehit Kamil	Fıstık Kırma	Geçici
40	Gaziantep	Merkez	Fıstık Kırma	Geçici
1	Şanlı Urfa	Merkez	Öğretmen	Sürekli
2	Şanlı Urfa	Siverek	Terzi	Sürekli
3	Şanlı Urfa	Merkez	Dikiş	Sürekli
4	Şanlı Urfa	Siverek	İşçi (Mevsimlik)	Geçici
5	Şanlı Urfa	Siverek	İşçi (Mevsimlik)	Geçici
1	Diyarbakır	Merkez	Öğretmen	Sürekli
2	Diyarbakır	Silvan	Öğretmen	Sürekli
3	Diyarbakır	Silvan	Memur	Sürekli
4	Diyarbakır	Merkez	Memur	Sürekli
5	Diyarbakır	Ergani	Muhasebeci	Geçici
6	Diyarbakır	Merkez	Muhasebeci	Sürekli
7	Diyarbakır	Merkez	Muhasebeci	Sürekli
8	Diyarbakır	Ergani	Daktilo	Geçici
9	Diyarbakır	Silvan	Esnaf	Sürekli
10	Diyarbakır	Merkez	Dantel İşleme	Geçici
11	Diyarbakır	Ergani	Dantel İşleme	Geçici
12	Diyarbakır	Merkez	Dantel İşleme	Geçici
13	Diyarbakır	Merkez	Dantel-Nakış	Geçici
14	Diyarbakır	Merkez	Terzi	Sürekli
15	Diyarbakır	Silvan	İşçi	Sürekli
16	Diyarbakır	Merkez	İşçi	Sürekli
17	Diyarbakır	Merkez	Gündelikçi	Sürekli
1	Mardin	Merkez	Bakıcılık	Geçici
2	Mardin	Merkez	Tatlıcı	Sürekli
3	Mardin	Merkez	Örgü	Sürekli
4	Mardin	Merkez	İğne Oyası	Geçici
5	Mardin	Merkez	İğne Oyası	Sürekli
6	Mardin	Merkez	İğne Oyası	Sürekli
7	Mardin	Merkez	İğne Oyası	Sürekli
8	Mardin	Merkez	İğne Oyası	Sürekli
9	Mardin	Merkez	İğne Oyası	Sürekli
10	Mardin	Merkez	İğne Oyası	Sürekli
11	Mardin	Merkez	Nakış	Geçici

2.1. İşin Niteliği

Bölge'de, kentsel alanda çalışma yaşamına katılan kadınların iş durumları incelendiğinde, dikkati çeken en çarpıcı husus kadın sayısının azlığı ile düşük statülü nitelik gerektirmeyen, işlerde çalışmakta olduklarıdır. Bölge'nin esasen sınırlı olan istihdam piyasasında işler "kadın işleri" ve "erkek işleri" olarak tanımlanmakta ve çoğu kadınlar ücrete, işin niteliğine ve sürekliliğine bakmadan bu görevleri kabul etmektedirler.

TABLO-76 YAPILAN İŞİN NİTELİĞİ

SÜREKLİLİK	1. İŞLER		2. İŞLER	
	N	%	N	%
Sürekli	46	57.0	-	-
Geçici	34	45.0	2	100.0
TOPLAM	80	100.0	2	100.0

Gelir getirici bir işte çalışan kent kadınlarının -ilk sırada belirttikleri iş açısından bakıldığında- yarısından çoğunun (%57) işi sürekli, yarıya yakınının (%43) ise geçicidir. Yapılan ikinci işler (2, %100) geçici niteliktedir.

Zaten gelir getirici işlerde çok düşük bir oranla çalışan kent kadınlarının büyük bir kısmının da geçici işlerde çalışıyor olmasının başlıca nedenleri şunlardır:

- Düşük eğitilmiş oldukları için daha çok "vasıfsız" sayılmaktadırlar. Bu da geçici işlere yönelmelerinde etkili olmaktadır.
- "Kadınların mesleki ayrımcılık, iş bulamama, tam istihdam edilememe gibi faktörlere karşı koyabilmelerinin yegane yolu informel sektörde veya kendi işinde çalışmadır. Bu da kadınların tek şansısıdır" (BM 1991; 92). Kendi işi olanlar hariç, bu tür işler de çoğu kez "geçici" niteliktedir. GAP bölgesi çalışan kadınlarının da belirtilen sorunları yoğun olarak yaşadıkları dikkate alındığında yarıya yakınının neden geçici işlerde çalıştıkları daha iyi anlaşılmaktadır.

2.2. Çalışılan İşteki Statü

TABLO-77 ÇALIŞILAN İŞTEKİ STATÜ

ÖDEME BİÇİMİ	1. İŞ		2. İŞ	
	N	%	N	%
Maaşlı	21	26.3	-	-
Ücretli	6	7.5	-	-
Kendi hesabına	5	6.2	-	-
Yevmiyeli	4	5.0	-	-
Parçabaşı	44	55.0	2	100.0
TOPLAM	80	100.0	2	100.0

Çalışan kent kadınlarının yarısından çoğu (%55) parça başına ücret almaktadır. Maaşlı olanlar %26.3, ücretliler ise %7.5 oranındadır. Kendi hesabına çalışanlar %6.2 oranıyla dördüncü, yevmiyeliler ise %5 oranıyla beşinci sıradadır.

Dağılımdan anlaşılacağı gibi yevmiyeli ve parça başına ücret alanlar birlikte düşünüldüğünde çalışan kadınların yarısından çoğunun (49; %60) çalışma koşullarında süreklilik ve düzenlilik olmadığı ileri sürülebilir. Bir başka deyişle, kadınların yaptıkları işlerin önemli bir kısmı marjinaldir. Marjinallik, sadece GAP illerinde değil Türkiye genelinde de kadın işgücünün en belirgin özelliğidir (Ecevit 1992). Pek çok araştırmanın da ortaya koyduğu gibi özellikle kentlerde giderek artan marjinal işler, az gelişmiş ekonomilerin yapısal bir özelliği olarak bütünleşmemeyi, bir tür "tam katılamama" durumunu ifade etmektedir (Ecevit 1992). Bu tür işler daha az önemli, düşük beceri gerektiren rutin işlerdir. Dolayısıyla ücretleri düşük ve iş güvenceleri zayıftır. Ancak kadınlar, çocuklarına daha iyi eğitim verebilmesi ve aile gelirlerinin yetersizliği gibi nedenlerle dışarıda para kazanmak için zorlandıklarında ekonominin yapısallaşmış kesimlerinde iş arayamamaktadırlar (Bircan 1992a;3). Bu durum, kadınların nitelikli, dolayısıyla güvenceli işlerde çalışabilmek için gerekli bilgi ve beceriden yoksun olmalarından kaynaklanmaktadır.

Araştırma kapsamındaki kadınların büyük oranla parça başına çalışmaları, yapılan işin (el dokumacılığı, oya ve nakış işçiliği gibi) el becerisi ve dikkat istemesi ile de bağlantılıdır. Ayrıca erkeklerin çoğu kez yapmadıkları veya yapamadıkları bu tür işler geçici niteliktedir. Çalışan kent kadınlarının %43'ünün geçici işlerde çalışmaları durumu bu bağlamda da dikkate alınmalıdır.

Öte yandan, ekonomik etkinlik kolu itibariyle çalışan kent kadınlarının %57.4'ünün dokuma sanayiinde yığıldıkları bilinmektedir. Bu sanayide de çoğunlukla kadınları eve parça başına iş vererek çalıştırma eğilimi vardır (Ersin 1991, Minibaş 1991, Ecevit 1993). Kuşkusuz bu işler, kadınların ekonomik olarak ayakta durabilmelerini sağlayabilmek açısından önemlidir. Ancak daha önce belirtildiği gibi bu tür işlerin de sürekliliği ve güvencesi yoktur.

Çalışan kent kadınlarının %35.1 gibi önemli, ancak yine de yevmiyeli ve parça başına çalışan kadınlardan çok daha düşük oranı maaş ve ücret karşılığı çalışmaktadır. Kuşkusuz maaş veya ücret karşılığı çalışma, serbest çalışmaya kıyasla daha düzenli ve güvenlidir. Ancak kadınların bu tür işlerde çalışmaları her zaman olanaklı değildir (BM 1991; 88).

2.3. Kullanılan Emeğin Türü

TABLO-78 EMEĞİN TÜRÜ

EMEĞİN	1. İŞ		2. İŞ	
	N	%	N	%
El Emeği	59	73.8	2	100.0
Kafa Emeği	21	26.2	-	-
TOPLAM	80	100.0	2	100.0

Görülebilenlerin büyük çoğunluğu (%73.8) el emeği ile çalışmaktadır. Kafa emeği ile çalışanlar yalnızca 1/4 oranındadır.

Kadınların büyük çoğunluğunun el emeğiyle çalışmaları ekonomik etkinlik kolu, ana meslek grubu, işin sürekli veya geçici olmasıyla bağlantılıdır: Kent kadınlarının ekonomik etkinlik itibariyle dokuma sanayiinde, ana meslek grubu itibariyle tarım dışı üretim faaliyetlerinde yığıldıkları, yarıya yakınının geçici işlerde çalıştıkları bilinmektedir. Bütün bunlar el emeğinin ağırlıklı olmasında açıklayıcı niteliktedir. Ayrıca, genel olarak düşük eğitim görmüş veya eğitimsiz kadınların el emeği kullanılan nitelsiz işlerde çalışmaları doğal bir sonuç olmaktadır.

Ergin (1991)'in vurguladığı gibi, Türkiye'de kadınların yığılma gösterdiği işler genellikle "el becerisi" isteyen işlerdir. Bu işler -tekstil, konfeksiyon ve gıda gibi- "feminize" olarak tanımlanmaktadırlar (Minibaş 1991).

Öte yandan, görüşülen GAP bölgesi kent kadınlarının %26.2'si, kafa emeği kullanarak çalışmaktadır. Araştırma kapsamındaki kadınların önemli bir kısmının ekonomik etkinlik kolu itibarıyla büro, eğitim ve sağlık hizmetleri gibi "hizmet ağırlıklı" işlerde çalıştıkları bilinmektedir. Bu hizmetler de aslında kadınların geleneksel cinsiyet rolleriyle uyumlu görünen, daha çok kadınların yürütülebilecekleri işler olarak görünmektedir. Bunların yanı sıra hizmetler sektöründe kısmi sürekli iş bulabilme olanağının bulunması da bu işlerin "kadın işi" olarak nitelendirilmesine katkıda bulunabilir (BM, 1991;92).

GAP özelinde yapılan bu araştırma kapsamında görüşülen kent kadınlarının genel olarak "düşük statülü" işlerde çalıştıkları saptanmıştır. Bir başka deyişle el emeğine dayalı işlerde yoğunlaşma vardır. Bu durum, kuşkusuz kadının eğitim düzeyiyle de bağlantılıdır. Görüşülen kadınların hemen hemen yarısının (%44.7) okuma-yazması yoktur. İlkokul mezunları %31.1, yalnızca okur-yazar olanlar %10.7 oranındadır. Ortaokul ve üstünde eğitimi olanlar %13.2 gibi düşük bir oranı oluşturmaktadır. Dolayısıyla eğitim düzeyinin yetersizliği, genelde çalışan kadınların istihdamdaki statüsünü etkilemekte ve kadınların düşük statülü işlerde yığılmalarına neden olmaktadır.

Ayrıca kadınların günlük yaşam pratikleri de düşük statülü işlerde yığılmanın bir başka önemli nedenidir. Ortalama çocuk sayısı 3.5 olan GAP kent kadınları içinde çalışan kadınların genelde çocuk bakım ve yetiştirilmesiyle ilgili sorumlulukları büyüktür. Kırla bağlantıları hala çok güçlü olan dolayısıyla geleneksel değerlerini koruyan GAP bölgesi kentsel alanında gerek toplumun gerekse kadının kendi gözünde "anne" ve "eş" olmak niteliğini sorgulamayan doğal bir görevdir.

2.4. Sosyal Güvenlik

Görüşme yapılan kentli kadınlara "herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşuna kayıtlı mısınız?" şeklinde bir soru sorulmuştur. Verilen yanıtlarla kadınların hangi oranda bir sosyal güvenlik kuruluşuna bağlı oldukları tam olarak saptanamamıştır. Çünkü çalışmayıp kocasının sigortasına kayıtlı olan ya da dul olan kadınların kocalarından veya babalarından aldıkları maaşlardan dolayı bizzat kendileri sigortaya kayıtlıymış gibi yanıt vermişlerdir. Bu durum anketlerin değerlendirilmesi sonucunda ortaya çıkmıştır.

Ancak yapılan gözlemler neticesinde kadınların çok azının herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşuna kayıtlı olduğu görülmüştür. Ayrıca 2-3 hanede sosyoekonomik seviyesi yüksek olup çalışmayan bazı özel sigorta kurumlarına bağlı olan kadınlara da rastlanmıştır.

Diğer taraftan formel sektörde tanımlanmış iş bulmadaki güçlükler bölge kadınına daha çok informal sektörde marjinal işlerde çalışmaya zorlamaktadır. Dolayısıyla kadınların sosyal güvenlik kurumlarından yararlanma düzeyleri %10'u geçmemektedir.

3. Kadının Çalışmasına İlişkin Tutum ve Değerlendirmeler

Bölge'de kentli kadınların ve hanereislerinin kadının ev dışında gelir getirici bir işte çalışma konusundaki düşüncelerine baktığımızda, "kadın gerekirse çalışmalı hayat ortaktır", diye cevaplayanların oranı kadınlarda %83.3, hanereislerinin ise %45.9'dur. Aynı şekilde "kadın çalışırsa çocuklarına bakamayacağı", ayrıca "çalışmasının geleneklere aykırı olduğu"nu düşünenlerin oranı kadınlarda %16.7 iken hanereislerinde %54.1'dir.

Tanımlanmış işlerde, çalışan kadınlar sahip oldukları sosyal güvenceleri yitirmemek ve emekli olabilmek için karşılaştıkları pek çok zorluğa rağmen çalışmaya devam etmek istemektedir. Ayrıca kazandıkları paranın kontrolünü belli ölçüde ellerinde tutabildikleri için bu görece ayrıcalığı yitirmek istememektedirler. Çalışma sürecinde kadınlar, içinde buldukları toplumsal çevrenin gelenekçi baskısını hissetse bile çalışma sonucunda elde ettikleri ekonomik yarar ve sosyal güvence, görülen ya da görülebilecek toplumsal tepkilerin önünde gelmektedir.

Gerçekte, hanehalkı reisleri kadının çalışması konusunda katı ve geleneksel yapıların etkisinde davranabilmekte, buna karşın kadınların mücadeleci davranışlarını belli ölçülerde onaylayabilmektedir. Diğer taraftan kentli kadınlar hanehalkı reislerine oranla çalışmanın annenin çocuğuna ve evine olan ilgisini azaltmayacağı kanısını taşımaktadırlar. Böylece kadının çalışmaya bakış açısının değişimi ile birlikte kocalarının tutumlarının değişimi de bir ölçüde paralellik göstermektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, kent kadınlarının tamamı yakınının (811; %83.3), kadının ev dışında ücretli çalışmasına ilişkin olumlu tutumlar geliştirdikleri söylenebilir. Olumlu tutumların ağırlık taşımasının başlıca nedenleri aşağıda yer almaktadır:

- Kadının ev dışında çalışmasına karşı olan ataerkil değer yargıları ülkemizde hala güçlüdür (M.E.B. 1992; 55). Ancak bu tür değer yargıları kentte, kırdan olduğu kadar yaygın ve güçlü değildir.
- Kentsel yaşamla birlikte hem hayat pahalılığı hem de ailenin zorunlu harcamalarının (çocukların okul ve ulaşım giderleri, vb.) kırsal alana göre kentte çok daha fazla artması gibi çeşitli sorunlar kadının çalışma yaşamına ücretli katılımını çoğu kez zorunluluk haline getirmektedir.
- Genel olarak kadın açısından, gelir getirici bir işte çalışarak ekonomik bağımsızlık kazanma, statü değişiminin belirleyicilerindedir (Kağıtçıbaşı 1984). Kentleşme ile kadının çalışma yaşamına artan oranlarda katıldığı bilinmektedir (Bircan 1992). Bu bağlamda genel olarak kent kadınlarında ekonomik bağımsızlık kazanarak gerek aile ve toplum içinde statüsünün yükseleceği, gerekse özgüven, özsaygı ve kendini geliştirme yönelimleri ile sosyal ilişkilerinin güçleneceği inancı giderek yaygınlaşmaktadır. Dolayısıyla kadının ev dışında çalışarak eve gelir getirmesi genel kabul görmekte, bu doğrultuda olumlu tutumlar geliştirilmektedir. Kadının iş yaşamına katılımıyla ilgili bu türden tutum ve davranışlar GAP kentsel alanlarındaki kadınlar içinde geçerlidir.

3.1. Kazanca İlişkin Karar Mekanizması

TABLO-79 KAZANILAN PARANIN KULLANIMINA
KARAR VEREN KİŞİ

KİŞİLER	N	%
Kendisi	39	48.7
Kocasıyla birlikte	28	35.0
Aile büyükleri	11	13.8
Kocası	2	2.5
TOPLAM	80	100.0

Çalışan kadınların hemen hemen yarısı (%48.7) kazandıkları paranın kullanımına kendileri karar vermektedir. Kocasıyla birlikte karar verenler de %35 gibi önemli bir orandadır. Buna karşılık %13.8'i aile büyüklerinin, %2.5'i de kocasının karar verdiğini belirtmiştir.

Kadının çalışma sonucu kazandığı para üzerinde öncelikle kendisinin, daha sonra da kocasıyla birlikte denetimi kesindir. Bununla birlikte kadınların %16.3'nün kazandıkları para üzerinde hakları bulunmamaktadır.

Daha önce de belirtildiği gibi, sanayi, ticaret ve hizmetler sektöründeki gelişmelere dayalı kentleşmeyle birlikte, kadınlar giderek artan oranlarla sosyal ve ekonomik yaşama etkin olarak katılmaktadır. Bu ise özellikle kentsel alanlarda çok bilinen sonuçlardan birini, kadının karar verme süreçlerine katılımını beraberinde getirmektedir. Gerçek anlamda kentsel değerlerin (ailede demokratik işleyişin oluşturulması, kadın-erkek arasında eşitlikçi tutumların geliştirilmesi, kadının karar verme süreçlerine etkin katılımı, vb.) oluşması halinde aile işleyişinde kadın lehine pek çok değişikliğin gerçekleşeceği, en azından bunun ön koşullarının hazırlanacağı bir gerçektir. GAP Bölgesi'nde belirtilen sektörlerdeki gelişmelere tümüyle uygun bir kentleşme süreci yaşanmamakla beraber yine de çalışan kentli kadınların bu yönde olumlu değişiklikler yaşamaya başladıkları düşünülebilir. Her ne kadar çalışan kadınların çoğu düşük statülü işlere sahip olsalar ve düşük bir ücret alsalar da çalışmak, kendi yaşamları, kendi kazançları üzerinde söz sahibi olmaları açısından destekleyicidir.

Aşağıdaki Tablo'da işteki statüye göre kazanılan paranın kullanımına karar verenler arasındaki ilişki aranmıştır. Örnek sayısı az olduğundan Tablo'nun irdelenmesi yapılmamıştır.

TABLO-80 İŞTEKİ STATÜYE GÖRE KAZANILAN PARANIN KULLANIMINA KARAR

VERENLER						
Kadın Sayısı Satır % Sütun % Toplam %	AİLE BÜYÜKLERİ	KOCASI	KOCASIYLA BERABER	KENDİSİ	DİĞER	TOPLAM
MAAŞLI	1 4.8 10.0 1.3	2 9.5 100.0 2.6	13 61.9 52.0 17.1	5 23.8 13.2 6.6	0.0 0.0 0.0	21 100.0 27.6 27.6
ÜCRETLİ	1 16.7 10.0 1.3	0.0 0.0 0.0	2 33.3 8.0 2.6	3 50.0 7.9 3.9	0.0 0.0 0.0	6 100.0 7.9 7.9
KENDİ HESABINA	0.0 0.0 0.0	0.0 0.0 0.0	1 20.0 4.0 1.3	3 60.0 7.9 3.9	1 20.0 100.0 1.3	5 100.0 6.6 6.6
YEVMIYELİ	0.0 0.0 0.0	0.0 0.0 0.0	2 50.0 8.0 2.6	2 50.0 5.3 2.6	0.0 0.0 0.0	4 100.0 5.3 5.3
PARÇABAŞI	8 20.0 80.0 10.5	0.0 0.0 0.0	7 17.5 28.0 9.2	25 62.5 65.8 32.9	0.0 0.0 0.0	40 100.0 52.6 52.6
KADIN SAYISI TOPLAM %	10 13.2	2 2.6	25 32.9	38 50.0	1 1.3	76 100.0

Çalışan kadınların eğitim durumları ile kazandıkları paranın kullanımına karar veren aile üyeleri arasındaki ilişki araştırılmıştır.

TABLO-81 ÇALIŞAN KADININ EĞİTİM DURUMU İLE KAZANILAN PARANIN KULLANIMINA KARAR VERENLER

KARARI VEREN	AİLE BÜYÜKLERİ	KOCASI	KOCASIYLA BERABER	KENDİSİ	TOPLAM
Okuma-Yazma Bilmiyor	4 13.3	-	9 30.0	17 56.7	30 38.0
Okur-Yazar	3 33.3	-	2 22.2	4 44.4	9 11.4
İlkokul	3 21.4	1 7.1	2 14.3	8 57.1	14 17.7
Ortaokul	1 33.3	-	-	2 66.7	3 3.8
Lise ve Dengi	-	1 7.1	8 57.1	5 35.7	14 17.7
Üniversite	-	-	6 66.7	3 33.3	9 11.4
TOPLAM	11 13.8	2 2.5	28 35.0	39 48.7	80 100.0

Okuma yazma bilmeyen çalışan kadınların yarısından çoğu (%56.7), okur-yazarların yarıya yakını (%44.4), ilkokul mezunlarının %57.1'i, ortaokul mezunlarının %66.7'si, buna karşılık lise ve dengi okul mezunlarının %35.7'si ve üniversite mezunlarının %33.3'ü kazandıkları paranın kullanımına kendileri karar vermektedir.

Görüldüğü gibi eğitim düzeyi liseye dek olan kadınlar arasında bu konuda kendisi karar verenlerin oranı yükselmekte, lise ve üstü eğitim görenlerde yine düşmektedir. Lise ve üzeri eğitim görmüş olanlar arasında "kocasıyla birlikte" kazandığı paranın kullanımına karar verme eğilimi güçlenmektedir. Nitekim lise mezunu çalışan kadınların yarısından çoğu (%57.1), üniversite mezunlarının da %66.7'si bu konuda kocasıyla birlikte karar vermektedir.

Dolayısıyla kadının eğitim düzeyi yüksek olduğunda "kocanın katılımını" da gerekli gören tutum, kadının parasının nasıl değerlendirileceği boyutunda güçlenmektedir.

Öte yandan son kazandığı parayı kadınların nasıl kullandıkları da araştırılmıştır. Çalışan kent kadınlarının parayı nasıl kullandıkları şöyle sıralanmaktadır:

- Ev ihtiyaçları için (67, % 83.8)
- Kişisel ihtiyaçları için (9, %11.2)
- Kocasına verdi (2, % 2.5)
- Tasarruf için (2, % 2.5)

Kadınların tamama yakını kazandıkları parayı evin ihtiyaçları için kullanmaktadır. Kentsel yaşam, köydekenden farklı olarak, kadınları da üretime katılarak para kazanmaya, dolayısıyla evin giderlerini paylaşmaya zorlamaktadır. Üstelik Özbay (1993)'in belirttiği gibi çok yüksek düzeylere çıkan enflasyon, bazı ailelerin aşağıya doğru bir sosyal hareketlilik içine girmelerine yol açmış ve buldukları konumda kalabilmek için bile eskisinden daha fazla çalışmalarını gerektirmiştir. Bu bağlamda kadının kazancının neredeyse tamamını evin ihtiyaçları için harcaması da doğaldır. Kırsal alanla karşılaştırıldığında ise, kır kadınlarının yaklaşık iki katı kent kadını kazandığı parayı evin ihtiyaçları için harcamaktadır (kır: %43.3). Kırdan gerek sosyal dayanışma çerçevesinde gerekse nakit bir harcama yapılmaksızın giderilen çeşitli ihtiyaçlar kentsel yaşamda ister istemez bazı parasal harcamaları zorunlu kılmaktadır (çamaşır makinası, ulaşım, gıda vb.). Kısaca kentsel yaşamla birlikte ailenin tüketim kalıplarında da değişiklikler olmakta ve kırsal aileye göre kentte ailenin ekonomik yükü artmaktadır. Bu durum, yalnızca kendisi için harcama yapan kadınların oransal düşüklüğünü (%11.4) de açıklamaktadır.

3.2. Çalışmak İçin İzin Alma

Çalışan kent kadınlarının çoğunluğu (%71.2) ailelerinden (eşinden, vb.) çalışma izini almamıştır. Bununla birlikte %28.8 gibi azımsanmayacak oranda kadın böyle bir iznin gerektiğini açıklamıştır.

Kent yaşamının zorlamalarıyla veya kadının gönüllü katılımıyla çalışma yaşamına yönelen kadınların çoğunluğu izne gerek duymamıştır. Karar aşamasından önce ailenin ihtiyaçları ile mevcut olanaklar arasında dengesizlik bulunması durumunda ise kadın ücretli çalışmaya koşullar tarafından adeta itilmektedir. Özellikle Ecevit (1993; 25)'in ifadesiyle; "1970'lerin ikinci yarısından itibaren işsizlik oranlarına kentsel yaşam koşullarının olumsuz dayatmalarına ve kent kültürünün etkisine bağlı olarak, kentlerde çalışmak isteyen kadınların sayıları önemli ölçüde arttı ve kadınlar da nadir iş olanakları için yarışmaya başladılar."

Dolayısıyla kentsel yaşam, sınırlı da olsa kadının aile bütçesine katkısını, çoğu kadın için izin dahi gerektirmeyecek biçimde yaşamsal kılmıştır. İstihdam olanaklarının çok sınırlı olduğu, dışarıya göç veren kentleri barındıran GAP bölgesinde bu açıdan koşullar daha da güçtür.

3.3. Çalışmaya İlişkin Karar Mekanizması

Kadının çalışması konusunda karar verenlere ilişkin yanıtlar genellikle "karı-kocanın birlikte davranması gerektiği" düşüncesi etrafında yoğunlaşmaktadır (%47.6).

TABLO-82 KADININ ÇALIŞMASI KONUSUNDA KARAR VERMESİ GEREKEN KİŞİLERE İLİŞKİN TUTUMLAR

KARAR VERENLER	N	%
Kocasıyla birlikte	467	47.6
Kendisi	238	24.3
Kocas	185	18.9
Ailesiyle birlikte	91	9.2
TOPLAM	981	100.0

Kent kadınlarının yaklaşık yarısı (%47.6) kadının çalışması konusunda karı-kocanın birlikte karar vermesi gerektiğine inanmaktadır. %24.3'ü yalnızca kadının, %18.9'u ise yalnızca kocanın bu kararı vermesi gerektiğini düşünmektedir. Kararın ailesiyle birlikte verilmesini savunanlar % 9.2 oranındadır.

Kentleşmekte olan ailelerde gerek aileye ilişkin değerler, gerekse aile üyelerinin rol ve statülerine ilişkin görüşler değişmektedir (Vergin 1997, Atalay 1991, Sencer 1991). Özellikle kadınların rolleri, evin içindeki durum çok değiştiği için, değişmemiş görünmesine rağmen eskisinden çok farklıdır (Sencer 1991). Kır ailesine göre eşitlikçi anlayış, kent ailesinde giderek yaygınlaşmaktadır (Sencer 1993; 324). Ancak özellikle aile içinde kadının statüsü açısından olumlu yönde tutum değişiklikleri, kırla bağları hala çok güçlü olan kent ailelerinde oldukça yavaş olmaktadır.

GAP bölgesi'nde görüşülen kent kadınlarının yalnızca %18.9'u kadının çalışması konusundaki kararı kocanın vermesi gerektiğini düşünmektedir. Bu grup dışındakiler, tamama yakın bir oranla, öncelikle kadının kendisini ilgilendiren bir konuda kadının karar vermesi gerektiğine inanmaktadır. Ancak kadının çalışmasının aileyi de

ilgilendiren bir konu olması nedeniyle "birlikte" karar verilmesi gerektiğini söyleyenler görüşülenlerin yarıdan çoğunu (557, % 56.8) oluşturmaktadır. Bu da GAP bölgesinde kent kadınlarının, kadının çalışmasına ilişkin karar verme sürecinde eşitlikçi, sorumluluğu paylaşımcı tutumlarının güçlenmekte olduğuna işaret etmektedir.

Yalnızca erkeğin bu boyutta temel karar verici konumda olması gerektiğini düşünenlerin (%18.9) oransal düşüklüğü, karar verme sürecinde Vergin (1977)'in özellikle ailenin geleceği ile ilgili karar alma merciinin artık erkek olmadığı yönündeki görüşünü desteklemektedir.

TABLO-83 KADINLARIN EĞİTİM DURUMU İLE ÇALIŞMA KONUSUNDA KARAR VERMESİ GEREKEN KİŞİLERE İLİŞKİN TUTUMLAR

KARARI VEREN EĞİTİM DURUMU	KOCASI	KENDİSİ	KOCASIYLA BERABER	AİLE BÜYÜKLERİ	TOPLAM
Okuma-Yazma Bilmiyor	105 24.1	63 14.4	227 52.1	41 9.4	436 44.4
Okur-Yazar	17 16.0	23 21.7	49 46.2	17 16	106 10.8
İlkokul	51 16.6	81 26.3	150 48.7	26 8.4	308 31.4
Ortaokul	4 9.8	20 48.8	13 31.7	4 9.8	41 4.2
Lise ve Dengi	7 9.5	40 54.1	24 32.4	3 4.1	74 7.5
Üniversite	1 6.3	11 68.8	4 25.0	-	16 1.6
TOPLAM	185 18.9	238 24.3	467 47.6	91 9.2	981 100.0

Öte yandan, kadının çalışmasına yalnızca kocasının karar vermesi gerektiğini düşünen kent kadınları içinde okuma-yazma bilmeyenler yarıdan çoktur (%56.8).

İlkokul mezunlarının yaklaşık yarısı (%48.7) kadının kocasıyla birlikte, %26.3'ü kadının kendisinin, %16.6'sı da kocasının bu kararı vermesi gerektiğini düşünmektedir.

Ortaokul mezunlarının yaklaşık yarısı (%48.8) lise ve dengi okul mezunlarının yarıdan çoğu (%54.1) ve sayısı anlamlı olmamakla beraber üniversite mezunlarının %68.8 gibi çoğunluğu kadının çalışması konusundaki kararı yine kadının vermesi gerektiğine inanmaktadır.

Yüzde dağılımının da belirgin olarak gösterdiği gibi, kadının eğitim durumu, çalışma kararını kimin vermesi gerektiği boyutunda etkili olmaktadır. Çalışacak kadının kendisinin bu kararı alması gerektiğini düşünenler, eğitim düzeyi yükseldikçe oransal artış göstermektedir.

3.3.1. Çalışma Yaşamının Kadına Kazandırdıkları Konusundaki Düşünceler

Bu konuda yöneltilen sorulara alanınan yanıtların yüzde dağılımı aşağıdaki gibidir.

TABLO-84 ÇALIŞMANIN KADINA GETİRDİKLERİ

DÜŞÜNCELER	N	%
Toplumda daha fazla saygı görmesi	42	52.5
Evde kocasıyla birlikte sözünü geçmesi	15	18.8
Sosyal güvence sağlaması	14	17.5
Diğer (Öz Güvenini Kazanması)	9	11.2
TOPLAM	80	100.0

Çalışan kent kadınlarının bakış açısından çalışmanın kendilerine kazandırdıklarının başında %52.5'lik bir oranla toplumda daha fazla saygı görmeleri gelmektedir. Bunu birbirine yakın oranlarla evde kocasıyla birlikte sözünün geçmesi (%18.8) ve sosyal güvence sağlaması (%17.5) izlemektedir.

Kadının gelir getirici bir işte çalışması ailede ve toplumsal çevredeki saygınlığını büyük ölçüde artırmaktadır. Kadının geliri, aile bütçesine katkıda bulunarak aynı zamanda ailenin toplumdaki statüsünü de güçlendirmektedir. Özbay (1993), özellikle 1990 sonrası dönemde kentlerde yüksek enflasyonun aşağı doğru sosyal hareketliliğe yol açmasına bağlı olarak paranın herşeyden üstün tutulmaya başladığını belirtmektedir. Bu saptama doğrultusunda, kadının geliri toplumda daha fazla saygı görmesinde etkili bir faktör olmaktadır.

Yine kadının çalışması, ekonomik bağımsızlık kazanmasında önemli bir adımdır. Böylece ailede kadının karar verme sürecine eşitlikçi katılımı büyük ölçüde kolaylaşmaktadır (BM 1991, Özer 1991, Atalay 1991). Bu açıdan değerlendirildiğinde GAP alanında kadının statüsünün yükseltilmesi için eğitim ve istihdam olanaklarının artırılması ve buna paralel olarak çalışan kadın sayısının da yükseltilmesi gerekmektedir.

Sosyal güvence çalışmanın önemli bir kazancı olarak görülmekte ve kişi olarak kadının kendine olan öz güveninide artırmaktadır. Genelde çalışan kent kadınlarının gözünde çalışmaya bağlı olarak toplumsal saygınlık kazanmak, maddi kazanımlara göre öncelik taşımaktadır. GAP kentsel alanında çalışma olanağı elde etmek, gelir düzeyini artırmak isteğinden önce gelmektedir.

Çalışma yaşamında kadınların erkeklerle birlikte aynı işyerinde çalışmaları konusunda ile ilgili yanıtlar ise aşağıdaki gibi dağılmaktadır.

TABLO-85 ÇALIŞMA YAŞAMINDA KADIN ve ERKEĞİN AYNI İŞYERİNDE ÇALIŞMALARINA İLİŞKİN KADINLARIN TUTUMU

TUTUM	N	%
Normal Karşılıyor	821	83.9
Kadın Yalnızca Kadınlarla Çalışmalı	148	15.1
Diğer (Zorunlu İse Çalışmalı)	9	0.9
TOPLAM	981	100.0

Görüşülen kent kadınlarının tamamı yakını (%83.9) çalışma yaşamında kadın ve erkeğin aynı işyerinde çalışmalarını normal karşılamaktadır. Yalnızca %15.1 oranında kadın, kadınların yalnızca diğer kadınlarla çalışmasını uygun görmektedir.

Dağılımdan anlaşılacağı üzere genel olarak, GAP bölgesi kentsel alanında kadın bakış açısından çalışma yaşamında cinsiyet ayrımı gözetilen bir yaklaşım, söz konusu değildir. Kadın ve erkeğin eşit insanlar olarak aynı işyerinde yan yana çalışmaları kent kadınları tarafından doğal görülmektedir. %15.1 gibi düşük oranda kadın farklı düşünerek, kadın ve erkeğin bir arada çalışmalarını onaylamamaktadır. Geleneksel değerler sistemi içinde kadının karşı cinsten yabancı kişilerle bir arada bulunmasının uygun görülmediği bilinmektedir. Ancak bu yönde değerlendirmeleri olan kadınların kentsel alanda çok düşük oranda bulunması, kent kadınları için katı cinsiyetçi geleneksel tutumların kırsal alandaki kadar katı kalıplar içinde olmadığını düşündürmektedir.

C. KADININ GÜÇ VE YETKİ YAPILANMASINDAKİ YERİ

1. Aile Yapıları ve Evlilik Örüntüleri

Bilindiği gibi, aile ve evlilik, sosyal kurumlar içinde evrensel nitelik taşımaktadır. Bölge'de ailelerin yapısı, evlilik biçimi, evlilik kararı ve eş seçimi, başlık, evlenme yaşı gibi bilgiler; etnik yapı, aşiret, akrabalık gibi özelliklere göre yöreden yöreye ve yörede içinde zaman boyutunda farklılıklar göstermektedir.

1.1. Aile Yapıları

GAP özelinde yapılan bu araştırmaya göre bölgenin kentsel alanında yaygın olan aile tipi "çekirdek aile"dir.

TABLO-86 GAP KENTSEL ALANINDA AİLE TİPLERİ

AİLE TİPİ	N	%
Çekirdek	671	68.4
Geniş	131	13.4
Çekirdek+Bağımlı	116	11.8
Parçalanmış	63	6.4
TOPLAM	981	100.0

Görüşülenlerin %68.4'ü çekirdek ailedir. Diğer aile tiplerinin düşük oranlarda yer aldığı görülmektedir. Buna göre geniş aile %13.4, çekirdek aile ve ona bağımlı bireylerden oluşan aile tipi %11.8, parçalanmış aile tipi ise %6.4 oranındadır.

Bu durum, ülke genelindeki aile tiplerinin gene dağılımı ile benzerlik göstermektedir. Bilindiği gibi Türkiye'de tarımda makinalaşma, kentleşme, sanayileşme gibi olgular sonucu çekirdek aile tipi yaygınlaşmıştır (Kontaş 1992; 113). Bu tür ailelerin oranı 1968'te %60 iken 1988'de %67.1'e yükselmiştir. 1988 yılı itibariyle ülke genelinde kentsel alanlarda çekirdek aile tipi %73.1, Doğu'da ise (kır+kent) %59.3 oranlarıyla gözlenmiştir (UNICEF 1991; 251-252). Ancak GAP Bölgesi'ndeki kentleşme süreçlerinin ülkenin diğer bölgelerinden farklı bir gelişim gösterdiği; kentleşmede sanayileşmenin her yerde ve zamanda aynı etkiyi göstermediğinin de unutulmaması

gerekir. Örneğin GAP nüfus projeksiyonlarına göre (1994 GAP Yıllığı) 2005 yılı Diyarbakır için öngörülen nüfus 1.039.676'dır. 1994 yılı başında kırsal alandan hızlı göç sonucu, şimdiden bu nüfusa yaklaşıldığı tahmin edilmektedir.

GAP Bölgesi kentsel alanında çekirdek aile tipi, %68.4 ile ülke genelinde kentsel alanlara kıyasla daha düşük bir oranda ancak yine de egemen olan aile tipidir. Bu ailenin bilinen "ana-baba ve evlenmemiş çocuklardan oluşma" şeklinde özetlenebilen ayırt edici özelliğinin yanı sıra hane halkı sayısının sınırlılığı, sanayi, ticaret veya hizmet sektöründe çalışması, akrabalık bağlarının görece zayıflığı, karar verme süreçlerine katılımın aile üyeleri arasında paylaşılması ve genel olarak "geleneksel yaşam" tarzından uzaklaşması gibi başka özellikleri de bulunmaktadır.

Ancak GAP Bölgesi kentsel alanında egemen olan çekirdek aile tipinin bir yönüyle "geçiş dönemi ailesi"nin özelliklerini yansıtması da söz konusudur. Bu bağlamda tam anlamıyla kırsal yaşam alışkanlıklarından kurtulamayan, öte yandan "kentli olmaya özenen" tutumlar sergileme eğilimi olduğu ileri sürülebilir.

1.2. Evliliğin Kurulması

1.2.1. Başlık Uygulaması

"Başlık" GAP kapsamındaki illerde yaygın gelenektir. Nitekim kentsel alanda görüşülen kadınların (N: 787) yarıdan çoğu (%53) evlenirken başlık alınmadığını belirtirken başlık alındığını belirtenler %47 oranındadır. Kırsal alanda ise bu oran %70.1'dir.

Kırsal alanla kıyaslandığında başlık uygulamasının kentsel alanda daha düşük bulunmasının başlıca nedenleri şöyle sıralanabilir:

- Kırsal alanda başlığın temelinde kızın aileden ayrılmasıyla kaybedilen işgücünü karşılama nedeni vardır (Erdentuğ 1974, Maden 1991). Bu açıdan, kentlerde üretimin ailenin temel işlevi olmaması, kadının ailesi için "işgücü" olma niteliğinin çok belirleyici görülmemesi, dolayısıyla evlenen kadının "kayıp işgücü" anlamını taşınamaması, başlık uygulamasının kırsal alana kıyasla düşük olmasında etkilidir.

- Kırsal alanda olduğu gibi kentsel ailede de başlık, kadının ailedeki konumu ve evliliğin devamı açısından çok önemli bulunmamaktadır. Kentte kadının konumunu ve evliliği güçlendirebilecek başka faktörler (kadının üst düzeyde eğitim görebilmesi, çalışma yaşamına atılması, sorun oluştuğunda resmi ve gönüllü örgütlenmelerin olası desteği, vb.) de söz konusudur.
- Başlık (özellikle de başlık bedeli) kentsel alanda gerek kadın, gerekse ailesi açısından çok önemli bir "statü sembolü" olarak görülmektedir.

Kırsal alanda olduğu gibi, kentli kadınların da tamama yakını (359, %97.6) başlığın para olarak verildiğini belirtmiştir. Taşınmaz mal, canlı hayvan veya altın olarak başlık verilmesi çok düşük oranda kalmıştır (9, %2.5).

Evlenirken başlık alınmadığını söyleyenlerin tamama yakını (363, %87.7) böyle bir adet olmadığını ileri sürmüştür. Berdel yapıldığı için başlık alınmadığını belirtenler çok düşük orandadır (28, %6.8).

1.2.2. Evlilikte Akrabalık Derecesi

Evlilikte akrabalık derecesi kent ve kır ortamlarına göre aşağıdaki gibi dağılım göstermektedir.

TABLO-87 AKRABALIK DERECESİ

AKRABALIK	KENT	KIR
Var	285 36.3	388 52.4
Yok	501 63.77	353 47.6
TOPLAM	786 100.0	741 100.0

Kentli kadınların yarıdan çoğunun (%63.7) kocasıyla akrabalık bağı bulunmamaktadır. %36.3'ü ise kocasıyla akraba olduğunu belirtmiştir. Bu dağılımın tersine, kır kadınlarının %52.4'ü kocasıyla akrabadır. Kentsel alanda da %36.3 gibi önemli oranda kadının kocasıyla akraba olması, gerek Türkiye, gerekse GAP bölgesi genelinde akraba

evliliklerinin yaygınlığını ortaya koyan çalışmaları desteklemektedir (DPT 1989; 57, Altuntek 1993; 39).

Bununla birlikte kent kadınlarının %63.7'sinin akraba evliliği yapmamış olmasının bazı nedenleri şunlar olabilir:

- Akrabalık bağları kırsal alandaki gibi denetime hatta baskıya yol açacak kadar belirleyici değildir (Sencer 1979; 378). Kuşkusuz GAP bölgesi kentsel alanın da kentleşmenin özelliği ve buna bağlı geleneksel değerlerin hala canlı olması nedenleriyle akrabalık bağları güçlüdür. Ancak bu güçlülük, evlilik üzerinde kıra göre kentte daha az etkili olmaktadır. Dolayısıyla "amca yolu" gibi deyişlerle kendini gösteren, kadının evliliğinde önceliğin akrabalara verilmesi gerektiği inancı, kentsel yaşamda çok fazla destek görmemektedir.
- Akraba evliliklerinin önemli nedenleri arasında yer alan "ölen kardeşin eşinin ve çocuklarının sahihsiz bırakılmaması" gibi düşünceler, kentsel yaşam biçiminde çok fazla destek bulmamaktadır.

1.2.3. Çok Kadınla Evlenme

Kırsal alanda olduğu gibi kentsel alanda da kocanın çok ešli olma durumu yaygın değildir. Kent kadınlarının hemen hemen tamamının (%96.6) kuması yoktur. Yalnızca %3.4 oranında kadının (27) kuması bulunmaktadır (%2.9'unun 1, %5'inin iki veya daha fazla kuması vardır).

Kumaların büyük çoğunluğu (%75) bu durumu "kocam sevdiği için, keyfi için" şeklinde açıklamıştır. Üç kadın ise kocasını Almanya'da oturma izni alabilmek için Alman kadınla formalite evliliği yaptığını belirtmiştir. Çok ešli evliliğin diğer gerekçeleri "kadının hastalığı, erkek çocuğu olmaması veya kocasının dul kalan akraba kadınla (yenge) törelere uygun evliliği (levirat)" şeklinde sıralanmaktadır (3, %12.6).

Kırsal alandaki duruma benzer biçimde, kentte de kocanın çok ešli evliliğinde sıralanan gerekçeler arasında "keyfi karar", "görelî zorunluluk"tan çok daha ağır basmaktadır. Bu durum, gerek Maden (1991; 705), gerekse Fazlıoğlu (1993)'nun saptamalarının kentsel alan için de geçerli olduğunu ortaya koymaktadır.

1.2.3.1. Kadınlara Göre Kumayla Oturmanın Zorlukları

Aşağıdaki tabloda görüldüğü gibi kent kadınlarının %38.5 gibi önemli bir oranı, kıskançlığı kumayla oturmanın en zor yanı olarak görmektedir. Bunu, birbirine yakın oranlarla her yönüyle zor bulanlar (%20.7), huzursuzluk yaratacağını (%20.4), herşeyin paylaşılmasının zor olduğunu (%19.7) düşünenler izlemektedir. Zor bulmayanlar yalnızca 6 kişidir (%0.7).

TABLO-88 KUMAYLA BİRLİKTE YAŞAMANIN ZORLUKLARINA İLİŞKİN TUTUMLAR

DÜŞÜNCELER	N	%
Kıskançlık	327	38.5
Her yönüyle zor	176	20.7
Huzursuzluk	174	20.4
Herşeyin paylaşılması	167	19.7
Zor değil	6	0.7
TOPLAM	850	100.0

Kentsel alanda da kırdakine benzer bir dağılımla kıskançlık kumayla oturmanın en zor yanı olarak değerlendirilmektedir. Yine benzer şekilde paylaşım zorluğu hem kırdaki hem kentte ağırlıklı olarak belirtilmiştir. Ancak her yönüyle zor bulanlar kırdaki (%39.5), kenttekinin (%20.7) yaklaşık iki katıdır. Özetle, "kumayla birlikte yaşamın kolaylıkları nelerdir" biçiminde bir soruya verilen yanıtlar da bu yargıyı doğrulamaktadır.

1.2.3.2. Kadınlara Göre Kumayla Oturmanın Kolaylıkları

TABLO-89 KUMAYLA BİRLİKTE YAŞAMANIN KOLAYLIKLARINA İLİŞKİN TUTUMLAR

DÜŞÜNCELER	N	%
Kolaylığı yok	822	95.1
İşlerin ortaklaşa yapılması	23	2.7
Anlaşırsa iyi olur	17	1.9
Sohbet etme	2	0.2
TOPLAM	864	99.9

Görüldüğü gibi kumayla oturma, tamama yakın (%95.1) kent kadını tarafından kolay bulunmamaktadır. Çok düşük oranda kadın (%4.8) ortaklaşa iş yapılmasını; arkadaşlık ve sohbet etmenin kumayla oturmanın iyi yanları olduğuna inanmaktadır. Kırsal alanda ise kumayla oturmanın iyi olmadığını söyleyen kadınların oranı % 92.3'dür.

2. Hanede Kararların Alınış Biçimi

TABLO-90 HANEDE ÖNEMLİ KARARLARIN ALINIŞI

KARAR VERME	N	%
Hiyerarşik	572	70.7
Katılımcı	237	29.3
TOPLAM	809	100.0

Hane reislerinin büyük çoğunluğu (%70.7) kararların hiyerarşik olarak verildiğini söylerken katılımcı tarzda karar verildiğini söyleyenler %29.3 oranında kalmıştır.

Bu durum, GAP bölgesi kentsel alanında kıra kıyasla ailede karar verme sürecine demokratik katılım eğiliminin daha güçlü olmasına karşın, hiyerarşik karar verme tarzının hala çoğunluğu oluşturduğunu göstermektedir (bkz. Ailede Otorite Örüntüsü). Dolayısıyla demokratik, eşitlikçi tutumların aile içi dinamiklere, karar verme sürecine tam anlamıyla yansiyabilmesi için daha uzun bir süreye ihtiyaç vardır. Bu anlamda Bölgesel Kalkınma Projesi olan Güneydoğu Anadolu Projesi'nin, sosyal ve ekonomik sonuçları itibarıyla, zaman içinde ailede karar verme mekanizması üzerinde de -eşitlikçi tutumların genelde güçlenmesi açısından- olumlu etkileri olacağı açıktır. Bu tür bir olumlu etkilenme de ailede kadının statüsünü yükseltecektir. Böylece kadın, erkekle eşit olarak aileyi ilgilendiren tüm kararlarda söz sahibi olabilecektir.

Aşağıdaki tablolarda kadının eğitim durumu, gelir getirici bir işte çalışıp çalışmaması ve aile biçimine göre hanede karar alınış biçimleri arasındaki ilişkiler aranmıştır (Tablo-91, 92, 93).

Okuma-yazma bilmeyen kadınların %79'unda, okur-yazar kadınların %70'inde, ilkököl mezunu kadınların %63.5'inde hanelerde karar alınış biçimi hiyerarşıktır (Tablo-91). Çekirdek ailelerin %70.5'inde, geniş ailelerin %76.4'ünde, çekirdek+bağımlı ailelerin ise %72.6'sında hanede karar alınış biçimi hiyerarşik olarak bulunmuştur (Tablo-92).

Gelir getirici bir işte çalışan kadınların %56.3'ünde hanede karar alınış biçimi hiyerarşik olarak bulunmuşken aynı oran çalışmayan kadınlar için %71.9 olarak belirlenmiştir (Tablo-93).

TABLE-91 EĞİTİM DURUMUNA GÖRE HANEDE KARAR ALINIŞ BİÇİMİ

Kadın Sayısı Satır % Sütun % Toplam %	OKUMA- YAZMA BİLMİYOR	OKUR- YAZAR	İLKOKUL	ORTAOKUL	LİSE	FAKÜLTE	TOPLAM
HİYERARŞİK	282 49.3 79.0 34.9	63 11.0 70.0 7.8	162 28.3 63.5 20.0	23 4.0 62.2 2.8	35 6.1 59.3 4.3	7 1.2 63.6 0.9	572 100.0 70.7 70.7
KATILIMCI	75 31.6 21.0 9.3	27 11.4 30.0 3.3	93 39.2 36.5 11.5	14 5.9 37.8 1.7	24 10.1 40.7 3.0	4 1.7 36.4 0.5	237 100.0 29.3 29.3
KADIN SAYISI TOPLAM %	357 44.1	90 11.1	255 31.5	37 4.6	59 7.3	11 1.4	809 100.0

TABLE- 92 AİLE BİÇİMİNE GÖRE HANEDE KARAR ALINIŞ BİÇİMİ

Kadın Sayısı Satır % Sütun % Toplam %	ÇEKİRDEK	ÇEKİRDEK+ BAĞIMLI	PARÇA- LANMIŞ	GENİŞ	TOPLAM
HİYERARŞİK	390 68.7 70.5 48.6	69 12.1 72.6 0.9	25 4.4 100.0 0.3	84 14.8 76.4 1.0	568 100.0 72.5 70.7
KATILIMCI	163 75.8 29.5 20.3	26 12.1 27.4 0.3		26 12.1 23.6 0.3	215 100.0 27.5 26.8
KADIN SAYISI TOPLAM %	553 70.6	95 12.1	25 3.2	110 14.0	783 100.0

TABLO- 93 GELİR GETİRİCİ İŞE GÖRE HANEDE KARAR ALINIŞ BİÇİMİ

Kadın Sayısı Satur % Sütun % Toplam %	GELİR GETİRİCİ İŞTE ÇALIŞAN	ÇALIŞMAYAN	TOPLAM
HİYERARŞİK	36 6.3 56.3 4.4	536 93.7 71.9 66.3	572 100.0 70.7 70.7
KATILIMCI	28 43.8 43.8 3.5	209 28.1 28.1 25.8	237 29.3 29.3 29.3
KADIN SAYISI TOPLAM %	64 7.9	745 92.1	809 100.0

3. Kadınların Yönetime Katılması

Yakın toplumsal çevrede kadınların yönetici rollerini üstlenmeleri ile ilgili tutumlarını öğrenebilmek için kadınlara "bir kadın muhtar olsa bir mahalleyi yönetebilir mi?" şeklinde bir soru yöneltilmiştir. Bu soruya kent kadınlarının büyük çoğunluğu (%78.6) olumlu yanıt vermiştir.

TABLO-94 YÖNETİME KATILMA
KONUSUNDAKİ TUTUM

TUTUM	N	%
Yönetebilir	771	78.6
Yönetemez	210	21.4
TOPLAM	981	100.0

Kadın muhtarların başarılı olacağını düşünen kent kadınları %78.6 gibi yüksek bir orandayken, kır kadınları içinde böyle düşünenler %52.6 oranında kalmıştır.

Kadının statüsü açısından, değişmeye açık, yenilikçi tutumlar, gelişip yaygınlaşabilmek için kırsal alana kıyasla kentlerde çok daha uygun ortam bulmaktadır. Dolayısıyla kadının işlevini evle sınırlayan geleneksel anlayışın kırdaki egemenliğini sürdürmesine karşılık, kentte giderek çözülmekte olduğu sonucuna varılabilir (Sencer 1993; 323).

Muhtar olarak bir kadının başarılı olabileceğine duyulan güven, kentlerde kadının değişen kimliği, değişip çeşitlenen rolleri ile bağlantılıdır.

Aynı şekilde fakat bu kez ülke düzeyinde kadınların yönetim rolleri ile ilgili düşünceleri sorulmuştur. Bu konuda "bugün parlamentoda kadın milletvekilleri ve bakanların bulunması ne ifade ediyor?" şeklinde açık uçlu bir soru yöneltilmiştir.

TABLO-95 KADINLARIN KADIN PARLAMENTERLERE İLİŞKİN TUTUMLARI

DÜŞÜNCELER	N	%
Kadın-Erkek Eşittir	306	36.2
Hiç Birşey İfade Etmiyor	148	17.5
Mutluluk ve Gurur Verir	129	15.2
Kadın Sorunlarıyla İlgilenir	120	14.2
Kadınlar da Toplumu Yönetebilir	53	6.3
Kadınların Değerini ve Başarılarını Gösterir	34	4.1
Doğru Bulmuyor	24	2.8
Diğer (Model Alma, vb)	14	1.6
Kadınların Yönetmesi İyi Olur	10	1.2
Türkiye'nin Gelişmişliğini Gösterir	4	0.4
Muhtar Olabilir Ama Parlemlenter Olarak Başarısız Olur	4	0.5
TOPLAM	846	100.0

Görüşülen toplam 846 kent kadınının çoğunluğu (670; %79.2) kadınların parlamento üyesi olmasını olumlu değerlendirmektedir. Yine kadınların %36.2'si "kadın ve erkeklerin eşit olduğunu; kadınların söz hakkı bulunduğunu" belirterek bu durumu olumlu karşılamaktadır. Kadın parlamenterlerin varlığından "mutluluk ve gurur duyanlar" %15.2 oranındadır. Kadın parlamenterlerin cinsiyetlerinden ötürü kadınların sorunlarıyla daha fazla ilgileneceğini düşünenler %14.2'lik bir oranı oluşturmaktadır. Buna karşılık %17.5 oranında kent kadını bu durumun kendisine hiçbir şey ifade etmediğini, %2.8'i de doğru bulmadığını belirtmiştir.

Genel olarak kadın parlamenterlerin varlığını olumlu değerlendiren kent kadınları, bu durumdan tüm kadınlar adına gurur duymaktadır. Kadın parlamenterlerin toplumu yönetebileceğine ve özellikle kendileri de kadın oldukları için diğer kadınların sorunlarını daha iyi anlayıp çözebileceklerine inanmaktadırlar. Kadın-erkek eşitliğinin

en somut yansımalarından biri olarak da parlamentodaki kadınları görmektedirler. Bu durumun aynı zamanda Türkiye'nin gelişmişliği açısından önemli bir gösterge olduğu da, az sayıda kadın tarafından belirtilmiştir.

Bu sonuç GAP kentsel alanında kadınların politikaya da önemli oranda ilgi duyduklarının bir göstergesidir. Nitekim, kadının siyasal partiye oy tercihlerinde kocasını etkilediği ve bu etkinin sanılandan daha yüksek olduğu saptanmıştır. Örneğin, kocasının kendisine danıştığı konular arasında "oy verilecek partinin seçimi" için % 53.2 oranında "akıl danıştığı" kadınlarca ifade edilmiştir.

4. Kredi Kullanımı ve Kadın

GAP kentlerinde doğrudan kadınlar tarafından kredi kullanma olayı yaygın değildir. Kadın bu konudaki girişimini, bir ölçüde hanedeki kocası kanalıyla gerçekleştirmektedir.

Bölge'de kentsel alanda yaşayan örnekleme dahil olan 990 hanereisinin %25.5'i "son iki yıl içinde kredi ve/veya borç aldınız mı?" şeklinde bir soruya evet demiştir. Araştırma evreninde kredi ve/veya borç kullanan hanereislerinin iller itibariyle dağılımı aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

TABLO-96 İLLERE GÖRE KREDİ/BORÇ KULLANIMI

Hane Sayısı Satır % Sütun % Toplam %	TANIDIK AKRABA	BANKA	ÖZEL ŞAHİSLAR	KOOPERATİF YARDIM. SANDIĞI	TOPLAM
ADİYAMAN	4 11.8 3.7 1.6	11 32.4 15.5 4.3	15 44.1 24.2 5.9	4 11.8 36.4 1.6	34 100.0 13.4 13.4
DİYARBAKIR	30 52.6 27.5 11.9	13 22.8 18.3 5.1	11 19.3 17.7 4.3	3 5.3 27.3 1.2	57 100.0 22.5 22.5
GAZİANTEP	35 42.7 32.1 13.8	25 30.5 35.2 9.9	19 23.2 30.6 7.5	3 3.7 27.3 1.2	82 100.0 32.4 32.4
MARDİN	16 47.1 14.7 6.3	13 38.2 18.3 5.1	5 14.7 8.1 2.0		34 100.0 13.4 13.4
ŞANLIURFA	24 52.2 22.0 9.5	9 19.6 12.7 3.6	12 26.1 19.4 4.7	1 2.2 9.1 0.4	46 100.0 18.2 18.2
HANE SAYISI TOPLAM %	109 43.1	71 28.1	62 24.5	11 4.3	253 100.0

Tablodan görüldüğü gibi, kredi veya borç kullanımında hanelerin yaklaşık yarısı (%43) "tanıdık, akraba" ile ilişki kurmaktadır. Tanıdık, akrabalara borçlanma olayının en fazla görüldüğü il Diyarbakır (%52.6), en az ise Adıyaman ilinde görülmektedir (%11.8).

Bölge'de, "örgütlenmemiş para piyasası" olarak da adlandırılabilir olan, şahıslardan kredi alma (tefecilik) olayı kentsel alanda %24.5 iken bu oran kırsal alanda daha yüksektir (%62.8). Kentsel alanda şahıslarla borçlanma olayında Gaziantep borçlanmanın en fazla olduğu il durumundayken kırsal alanda ise en az borçlanmanın olduğu il konumundadır.

GAP özelinde yapılan bu araştırmada gerek kırsal gerekse kentsel alanda yaşayan hanelerin kredi veya borçlanmada banka, kooperatif ve benzeri finans kredi kuruluşlarından yararlanamadıkları bulgulanmıştır. Bunun başlıca nedenleri şöyle özetlenebilir:

- Tanıdık ve akrabaların birbirlerine karşı daha duyarlı olması,
- Yöre insanının toplumsal açıdan "resmi ilişkiler" yerine "yüz yüze ilişkileri",
- Resmi kurumlarla ilişkiye girmenin zor olması, bürokratik işlemlerin güçlüğü,
- Bankaların istediğı teminatı verememe (arsa, ev vb),
- Faaliyetin istenilen krediye uygun olmaması veya fizibilite yönünden yetersiz bulunması.

Yine araştırma kapsamında kentsel alanda yaşayan evli kadınlara kocalarının "borç ve/veya kredi alırken" kendilerine ne ölçüde akıl danıştığı sorulduğunda, kadınların %32.1'ne kocasının danıştığı, %27.5'ine ise danışmadığı bulgulanmıştır. Bu konuda fikri olmayan kadınların oranı %16.9'dur.

Araştırma sonucunda kredi ve borçlanma konusunda her ne kadar erkeklerin kadınlara danıştığı sonucuna varılsa da, bölgede bu tür olaylarda genellikle erkek tek başına karar vermektedir. Özellikle ekonomik nitelikli kararlar erkeğin insiyatifinde gerçekteşmektedir. Kadının sosyal nitelikli ve hane içine yönelik ekonomik harcamalarda hem karar verme hem de uygulama aşamasındaki rolü kocasından daha fazla görölmektedir.

Kredi veya borçlanma konusunda sağlanan kolaylıklar daha ziyade erkeklere yöneliktir. Kadının kredi alması kredi kurumlarınca şu açılardan zorlaşmaktadır:

- Borç formaliteleri,
- Bazı kurumların kadınlara kredi vermek için bir arsa, arazi gibi teminat şartını getirmeleri,
- Daha çok erkeklerin egemen olduğı özel girişim projelerine kredi sağlamaları.

Son yıllarda bu zorlukları ortadan kaldırmak için çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Hükümet Halk Bankası'nca uygulanan Aile Kredi uygulaması gibi az sayıda da olsa, kadın girişimciliğini desteklemeye yönelik bazı uygulamalara başlamıştır. Bu kredilerin %80'i başta konfeksiyon olmak üzere el sanatlarına yönelik projelere verilmiştir. Ayrıca

Türkiye Kalkınma Vakfı (aynı olarak), Türk Kadını Güçlendirme ve Tanıtma Vakfı, geleneksel anlamda nakit ve kredi programlarını kadınlar için uygulanmaktadır (The World Bank 1993).

1993 yılı itibariyle KOSGEB ve Halk Bankası kanalıyla, "Kadın Girişimciliği ve Ev Ekonomisinin Özendirilmesi ve Geliştirilmesine Yönelik Yatırımların Kredilendirilmesi" amacına yönelik olarak Türkiye genelinde bir çalışma başlatılmıştır. Bu kapsamda verilecek krediler, kadın girişimcilerin bireysel veya toplu halde üretime dönük halı dokuma, trikotaj, gıda işletmeciliği ve benzeri konulardaki faaliyetler için ihtiyaç duyacakları makina, tezgah ve teçhizatın tedarikinde kullanılacaktır. Talep edilen makine, tezgah ve teçhizatın yeni ve kullanılmamış olması şarttır. Verilecek krediler, sabit yatırım tutarının (alınacak makina bedelinin) %80'ini ve en fazla 80 milyon TL'ni geçmemektedir. Krediler için; asgari yatırım tutarının 50 milyon TL, özkaynak oranının ise %20 olması gerekmektedir. Türkiye Halk Bankası aracılığı ile kullanılacak olan %10 faizli bu kredi, bir yılı ödemesiz toplam 3 yılda, 5 eşit taksitle geri ödenecektir. İlk ana para ödemesi kredinin verilmesine müteakip 12 ay sonra (12. ayın sonunda), faiz ödemeleri ise yılda ikidefa yapılacaktır. (KOSGEB 1994).

Türkiye genelinde bugüne kadar kredi almak için başvuran 2743 kadından 2353 kadının kredi isteği kabul edilmiştir. Ancak bu kredilerden fiilen yararlananların oranı, 1994 Şubat ayı itibariyle 237'dir.

Kadın girişimciliği başvurularından tasdik edilenlerin Türkiye ve GAP kapsamındaki iller açısından il ve sektör dağılımı bakımından, ilk sırada yer alanların dağılımı aşağıdaki tabloda görülmektedir.

TABLO-97 KREDİ BAŞVURUSUNDA BULUNAN VE PROJELERİ ONAYLANAN KADIN GİRİŞİMCİLERİNİN İLLERE GÖRE DAĞILIMI

İL	KONFEK- SİYON TRİKOTAJ	HALI	GIDA	DİĞER SEKTÖRLER	TOPLAM	GENEL TOPLAMDAKI YÜZDESİ
İstanbul	372	3	1	37	413	17.5
Ankara	279	2	5	10	296	12.6
Bursa	181	1	3	3	188	8.0
Şanlıurfa	212				212	9.0
Gaziantep	59				59	2.5
Diyarbakır	50				50	2.1
Adıyaman	29				34	1.4
Mardin	13				23	1.0
Batman	5	5			5	0.2
Siirt	3	10			3	0.1
TÜRKİYE TOPLAMI	2174 92.4	74 3.1	17 0.7	88 3.8	2353 100.0	54.4

Kaynak: KOSGEB 1994

Türkiye genelinde kredilendirilmeye değer bulunan başvuruların %92.4'ü konfeksiyon/trikotaj dalında, %3.1 halı, %0.7 gıda ve %3.8'i de diğer sektörler (cam işleme, ayakkabı, seramik, deri işleme, vb.) de yer almaktadır.

Kredileri onaylanan (%85.9) kadınların %16.3'ü GAP kapsamındaki illerde yer almaktadır. Bu iller arasında Şanlıurfa'dan yapılan başvuruların toplam içindeki oranı 212 kişi ile %9'dur. (Oranın bu denli yüksek olması yörede araştırılması gereken ilginç bir konudur.) Bu kadınların %15.7'si konfeksiyon/trikotaj dalında diğerleri de (%6) halıcılık alanında kredi almak istemektedirler.

Herşeye rağmen bu durum, diğer bölgelerde olduğu gibi, GAP Bölgesi'nde de, kadınların girişimciliğini kredi ve teknik bilgi olanaklarıyla desteklenmesi, örgütlenmelerinin teşvik edilmesini; bunlar yerine getirildiğinde kadının entegrasyonunun sağlanabileceğini göstermektedir.

D. TOPLUMSAL KURUM VE SÜREÇLERDE KADIN

1. Eğitim ve Öğretim

GAP kapsamındaki illerde eğitim hizmetleri hem nicelik hem de nitelik olarak diğer bölgelere göre farklılık göstermektedir.

TABLO-98 OKUR-YAZARLIK DÜZEYİ, (1980-1985)

	GAP		TÜRKİYE	
	1980	1985	1980	1985
Okuma-yazma bilmeyen	56.7	44.0	32.5	22.6
Okuma-yazma bilen	43.9	56.0	67.5	77.4

	1980	1985
GAP N=	2.782.952	3.397.809
TÜRKİYE N=	37.523.623	43.112.337

Kaynak: DİE, İstatistik Yıllığı, 1989-1990

1980 yılı itibariyle 6 yaş üstü kadın ve erkek nüfus baz alınarak elde edilen göstergelere göre okur-yazar olmayan nüfus oranı GAP bölgesinde %56.7 iken 1985'de bu oran %44'e düşmektedir. Aynı yıllar arasında Türkiye genelinde okur-yazar olmayan nüfus oranı %32.5 iken sonra %22.6'ya düşmektedir.

Yine bu yıllarda okuma-yazma bilen nüfus oranlarına bakıldığında GAP bölgesinde %43.9 olan okuma yazma oranı 12.7'lik bir artışla %56'ya yükselmektedir. Türkiye genelinde bakıldığında; okuma-yazma oranlarında %67.5'den %77.4'e doğru yükselen %9.9'luk bir artış görülmektedir.

1981 yılında Türkiye genelinde başlatılan okuma-yazma seferberliği ve daha sonraki yıllarda sürdürülen çalışmalar diğer bölgelerde olduğu gibi GAP bölgesinde de okur-yazarlık oranını önemli ölçüde artırmıştır.

Türkiye, Milli Eğitim Temel Kanunu beş yıllık ilköğretimi zorunlu kılmaktadır. Bu alanda ve okuma-yazma problemini çözme konusunda büyük ölçüde başarı sağlanmıştır. Son yıllarda ise beş yıl yerine sekiz yıllık mecburi öğretimi gerçekleştirme yönünde önemli adımlar atılmıştır (T.C. Hükümeti-Unicef 1991;201).

GAP Bölgesinde, 3 üniversite, bunlara bağlı 20 fakülte, 12 yüksekokul, 9 enstitü bulunmakta (1993-1994 öğretim yılı başı itibarıyla) bu okullarda 14,791 öğrenci öğrenim görmektedir.

TABLO-99 GAP BÖLGESİNDE 1992-1993 ÖĞRETİM YILI İÇİN OKULLAŞMA ORANI

İLLER	İLKOKUL	ORTA-OKUL	LİSE	TEKNİK LİSE
Adıyaman	86.30	47.41	19.89	8.95
Diyarbakır	76.70	36.26	17.61	6.22
Gaziantep	94.54	43.37	20.73	9.01
Mardin	54.97	23.19	8.09	3.77
Siirt	45.37	16.91	6.00	3.59
Şanlıurfa	79.20	29.84	10.00	5.64
Batman	74.20	38.21	14.25	8.81
Şırnak	51.15	14.97	5.11	1.23
GAP Bölgesi	74.86	33.55	14.24	6.38
TÜRKİYE	87.16	56.51	24.84	18.82

Kaynak: MEB, 1993

Türkiye geneliyle Bölge'nin karşılıklı okullaşma oranlarına bakıldığında; ilköğretimde %87.16'ya karşılık %74.86, ortaokulda %56.51'e karşılık %33.55, lise'de %24.84'e karşılık %14.24 ve teknik lisede ise %18.82'e karşılık %6.38'dir.

Görüldüğü gibi GAP Bölgesi'nin bütün öğrenim düzeyleri Türkiye geneliyle karşılaştırıldığında Bölge daha düşük bir okullaşma düzeyi sergilemektedir.

İlk ve orta öğretimde okul, personel ve araç-gereç yetersizliği bölgede okullaşma oranını düşürmektedir. Bazı köylerde, özellikle de oba, mezra, kom gibi köyaltı yerleşim birimlerinde ilkokul bulunmamaktadır. Bölge için altı çizilmesi gereken önemli bir nokta da eğitimin ilk ve en fazla ortaokul düzeyinde yoğunlaştığı ve daha üst düzeylere yayılmadığıdır. Ayrıca bölge genelinde geleneksel değerlerin ve ataerkil ilişkilerin hala varlığını sürdürmesi kırsal alanda olduğu gibi kentsel alanda da kız çocuklarının erkek çocuklarına oranla daha az eğitim kurum ve süreçlerinden yararlanmasına veya erken yaşta okulu bırakmak zorunda kalmasına neden olmaktadır. Bu durum erken yaşta evlilik ve doğurganlık oranlarındaki artışı da beraberinde getirmektedir.

Negatif görünüm sergileyen eğitim kurum ve süreçlerinin bu eksikliklerinin giderilmesi, bölge insanının, özellikle de genç kız ve kadınların bu kurumlardan daha aktif bir şekilde yararlanmasına çalışılması gerektiği ortaya koymaktadır.

GAP Bölgesi'nin beş ilini (Adıyaman, Diyarbakır, Gaziantep, Şanlıurfa ve Mardin) baz alan araştırmanın sonuçları da söz konusu yetersizlikleri açıkça ortaya koymaktadır. Kırsal alanda olduğu gibi kentsel alanda da okullaşma oranının düşüklüğü dikkati çekmekte ve kadınların aleyhine bir eğilim göstermektedir.

1.1. Kadının Eğitim Durumu

TABLO-100 İLLERE GÖRE KENTSEL KADININ EĞİTİM DURUMU

İLLER	OKUR-YAZAR DEĞİL	OKUR-YAZAR	İLKOKUL	ORTAOKUL	LİSE VE DENGİ	ÜNİVERSİTE
Adıyaman	35 38.9	9 10.0	35 38.9	4 4.4	5 5.6	2 2.2
Diyarbakır	120 52.2	25 10.9	52 22.6	9 3.9	20 8.7	3 1.3
Gaziantep	116 32.7	37 10.4	139 39.2	15 4.2	39 11	9 2.5
Mardin	44 48.9	6 6.7	32 38.6	2 2.2	5 5.6	1 1.1
Şanlıurfa	128 56.9	29 12.9	50 22.2	11 4.9	5 2.2	1 0.4
TOPLAM	443 44.7	106 10.7	308 31.1	41 4.1	74 7.5	16 1.6

Elde edilen bulgulara göre, bölgede araştırma kapsamına giren kentli kadınların eğitim düzeylerinin çok düşük olduğu dikkati çekmektedir. Eğitim düzeyindeki düşüklük bir tarafa bırakıldığında bölgede öncelikle okuma-yazma bilmeyen nüfusun çok yüksek oranlar gösterdiği gözlenmektedir. Bu noktada Şanlıurfa %56.9 ile en fazla okur-yazar olmayan kentli kadını barındıran il konumundayken, bunu %52.2 ile Diyarbakır, %48.9 ile Mardin ve %38.9 ile Adıyaman takip etmektedir. Okur-yazar olmayanların en az bulunduğu il ise %32.7 ile Gaziantep'tir. Gaziantep ili eğitim seviyesinin diğer kademelerinde de diğer illere göre daha iyi bir yapı sergilemektedir. Bölge kapsamında en fazla ilkokul, ortaokul, lise ve üniversite mezunu kentli kadınlar Gaziantep ilinde bulunmaktadır. Şanlıurfa en fazla okuma-yazma bilmeyen kadın nüfusu (56.9) bünyesinde bulunduran bir il iken, okuma-yazma bilen il sütununda ise yine diğer illere göre en yüksek (%12.9) il konumundadır.

Tablo'da yer alan rakamlar, araştırma kapsamındaki kentli kadınların ilkököl mezunu olanların okuma-yazma bilmeyenlere oranla iyi bir durumda bulunduğunu göstermektedir. Ancak üst eğitim kademelerine çıkıldıkça okullaşmada olumsuz yapının giderek belirginleştiği dikkati çekmektedir. Özellikle üniversite mezunları kadınların en fazla bulunduğu il Gaziantep (%2.5) olup, bunu Adıyaman (%2.2), Diyarbakır (%1.3), Mardin (%1.1) ve Şanlıurfa (%4) izlemektedir.

Türkiye genelinde 1990 öğretim yılı itibarıyla yüksek öğretim kurumlarındaki okullaşma oranı, Türkiye'de %12 iken, GAP Bölgesi'nde %3'dür. GAP Bölgesindeki yüksek öğretim kurumlarındaki düşük okullaşma oranı kadınlarla birlikte erkekler için de geçerlidir.

GAP Bölgesinde beş ili kapsayan araştırma sonuçlarına göre, 15-55 yaş grubundaki kadınlar arasında okuma yazma bilmeyenlerin oranı kırsal alanda %76.4 iken, kentsel alanda ise bu oran %44.7'dir. Bu durum, Bölge'de gerek kırsal gerekse kentsel alanda yaşayan kadınların eğitim düzeylerinin düşük olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda bu göstergeler, bölgenin hem kırsal hem de kentsel alanlarda eğitim olanaklarından yararlanmada cinsiyet farklılığının varlığını ortaya koymaktadır.

Görüşme yapılan hanreislerinin % 21.9'u okur-yazar değildir. İlköğöl mezunları % 40.8 orta ve lise mezunları % 19.9'dur. Üniversite mezunlarının oranı ise % 5.4'dür.

Oysa, DİE 1991 verilerine göre üç büyük ilimizde (Ankara, İstanbul ve İzmir) okuma yazma bilmeyen kadınların oranı %15'den biraz fazla iken bu oran GAP Bölgesi kentsel alanı için %44.7'dir.

1.2. Kadına Göre Eğitimin Önemi

Araştırma kapsamına giren kentli kadın ve genç kızların %44.7'si okuma-yazma bilmemektedir. %10.7'si bir öğretim kurumunu bitirmemiş ancak okur-yazar, %31.1 ilköğöl mezunu, %4.1 ortaokul, %7.5 lise ve dengi okul, %1.6'sı ise üniversite mezunudur.

Okuyup, meslek sahibi olmak kentteki kadın için kırsal alanda yaşayan kadına göre daha önemlidir. Kırsal alandaki kadın, eğitimin önemi konusundaki bilince henüz tam ulaşamamıştır. Oysa kentsel alandaki kadın için okuyup bir meslek sahibi olmak ve bu

yolla ailede ve toplumda saygınlığını artırmak arzusu göreceli olarak yüksektir. Kapsama dahil illerdeki hedef kitlenin yarıya yakını okuma-yazma bilmemektedir. Bu durumdaki kadınların ev ve çocuklarına karşı sorumluluklarının birincil durumda olması onların yaygın eğitim kurum ve süreçlerinden, bu olanaklar sınırlı da olsa, uzun süreli faydalanmasını engellemektedir. Diğer taraftan, bölgede hızlı nüfus artışından kaynaklanan yoğun ev içi/ev dışı işler ve çocuk bakımında evlenmemiş genç kızların anneye yardımcı olmaları ve kardeşlere bakmaları ve (kız çocukları) ikinci annelik rolünü üstlenmeleri onların bu kurum ve süreçlerden faydalanmalarını sınırlamaktadır. Ayrıca gecekondu mahallelerinde yaşayan kadınlar arasında özellikle son yıllarda artan oranda çocuklarını Kur'an Kurslarına ya da "hocaya gönderme" eğiliminin artması okullaşma oranını düşüren diğer bir ikincil etken olduğu söylenebilir.

Bölge'de, kentsel alanda %1.6 oranında üniversite mezunu kadının bulunması, göz önüne alınması gereken önemli bir göstergedir. Ancak, bunu fazla abartmamak gereklidir. Büyük bir işsizliğin yaşandığı, geleneksel değerlerin hala korunduğu Bölge'de, üniversite mezunu kadın nüfusun toplumsal statüsünde köklü bir değişiklik olmadığı; bu kategoride yer alan sınırlı sayıda kadının temel rolleri arasında "ev kadınlığı" ve "annelik" rollerinin başta geldiği gözlenmektedir.

Yukarıda görüldüğü gibi kentsel alanda yaşayan genç kız ve kadınlar arasında ilkökul eğitimi oldukça yaygındır. Üst düzeyde okullaşma oranı ise düşüktür.

Bölge'de, kadınlardaki bu düşük okullaşmaya karşın erkeklerde okullaşma oranının daha yüksek olduğu bulgulanmıştır.

1.3. Yaygın Eğitimde Kadın

Bölge'de, ilkokuldan sonra kız çocukların örgün eğitim kurumlarına devam etme oranının düşük olması, yaygın eğitimin önemini artırmaktadır. Yaygın eğitim büyük ölçüde yetişkinlere okuma-yazma öğretmek ve gençlere bir mesleki beceri kazandırmak amacındadır. Yaygın eğitim, örgün eğitimle birbirini tamamlayacak şekilde bütünlük içinde düzenlenmektedir. Örgün eğitim kurumlarını tamamlayan veya herhangi bir sınıftan ayrılmış olan genç kız ve kadınlar değişik süre ve kademelerde düzenlenmiş bu programlara devam etmektedir.

GAP kapsamındaki illerde genç kız ve kadınların eğitimine yönelik olan yaygın eğitim kurslarından kentsel kadınların yeterince yararlanmadıkları gözlenmiştir.

Halk Eğitim bünyesinde açılan çeşitli kurslar içinden birinci derecede en çok katılım biçki-dikiş (%15.7), bunu sırasıyla okuma-yazma (%1.4), daktilo (%1.4), çiçek (%1.2), halı-kilim (%1.1), piko-dantel (%7), kuaförlük (%5) ve triko-örgü (%3) kursları izlemektedir.

Bu mesleki beceri kurslarına katılan kadınların hemen hemen üçte ikisi öğrendiklerini kullanarak herhangi bir alanda üretim yapmamaktadır. Geri kalan üçte bir içinde, genç kızlar, öncelikle kendilerine çeyiz hazırlamakta, sonra da -çok sınırlı da olsa- gelir amacıyla ürünlerini satmaktadır. Kurslara katılan genç kızların çok az bir bölümü kurs bitiminde kazandıkları becerileri sürdürebilmektedir. Örneğin bunlardan bazıları Gaziantep'de olduğu gibi nakış atölyelerinde çalışmaktadır.

Bu kurslara katılan evli kadınların amacı aile bütçesine katkıda bulunmaktır. Bunların içinden bazıları kendi evinde, öğretici olarak genç kızlara ve diğer kadınlara nakış-dikiş ve örgü kursları vermekte ve en iyi koşullarda ayda 300-350 bin TL kazanç elde etmektedir.

Bölge'de açılan bu beceri kazandırma amaçlı kurslara katılan kadınların yaş dağılımı 15-30 yaş grublarında toplanmaktadır.

Bölge'de Halk Eğitim tarafından düzenlenen bu tür kurslara katılmayan genç kız ve kadınlar, kurslara katılmama nedeni olarak, "ailelerinin ve eşlerinin bu kursların önemini kavrayamadıklarını", "tutuculuk" ve "ev işlerinin aksaması"nı belirtmişlerdir.

Diğer taraftan trikotaj, halıcılık ve el sanatları gibi kurslar için, gereken malzeme ve araç-gereci sağlamanın maddi güçlüğü ve daha sonra üretime yönelik olarak sürdürülmesi olanağının az olması bu kurslara katılımı azaltan nedenler olarak ifade edilmiştir.

Gaziantep'in Kilis ilçesinde hemen hemen her evde dikiş makinesi bulunmaktadır. Genç kız ve kadınlar makinada oya, özellikle kesme nakışlar yaparak aile bütçelerine katkıda bulunmaktadır. Kadın emeğinin giderek makine/el sanatları alanlarında yoğunlaşması

kadın işgücü ve statüsü açısından önem taşımaktadır. Kadın emeğinin "ücretli" ve "üretken" kılınmasında bu sektör önemlidir.

1.4. Eğitim ve Doğurganlık

Türkiye'de yapılan nüfus araştırmalarının tümünde "eğitim düzeyi" ile "doğurganlık" arasında yakın bir ilişkinin bulunduğu sonucuna varılmakta ve bu ilişkinin doğurganlığı etkilediği belirtilmektedir.

TABLO-101 KENTLİ KADINLARIN EĞİTİM DÜZEYLERİNE GÖRE
ÇOCUK SAYISI

EĞİTİM DÜZEYİ	ORTALAMA ÇOCUK SAYISI
Okur-Yazar Değil	4.5
Okur-Yazar	3.7
İlkokul	2.3
Ortaokul	1.5
Lise ve Dengi	1.8
Üniversite	2.0

N=787

Anket sonuçlarına bakıldığında, kentte yaşayan kadınlar arasında "okur-yazar olmayan" kadınların ortalama 4.5 çocuk doğurdıkları, buna karşılık lise ve dengi okul mezunu olan kadınların 1.8 çocuk doğurdıkları tespit edilmiştir. Eğitim seviyesi düşük olan kadınlar çok çocuğa sahip olmakta, buna karşılık eğitim seviyesi yükseldikçe sahip olunan çocukların sayısı da azalmaktadır.

Elde edilen veriler diğer bölgelerde olduğu gibi GAP bölgesinde de eğitim ile doğurganlık arasında negatif bir ilişkinin varlığını göstermekte; eğitim düzeyi yükseldikçe çocuk sayısında azalma meydana gelmektedir.

Fişek (1978)'e göre eğitim düzeyi yüksek olan evli kadınlar daha fazla doğum kontrol yöntemleri kullanarak az çocuk sahibi olmaktadır.

Araştırma kapsamına giren kadınların eğitim düzeylerine bakıp, çok çocuk sahibi olma eğilimlerinde tümüyle eğitimin etkisi vardır demek yanlış olabilir. Bu kadınların aşırı

doğurganlıklarının nedenleri arasında eğitim düzeylerinin düşüklüğü yanı sıra, bir ölçüde içinde yaşadıkları sosyoekonomik koşullar, aile yapısı, doğum kontrol konusunda yeterli bir bilginin olmayışı gibi nedenler de gösterilebilir.

1.5. Kadının Eğitiminde Kitle İletişim Araçlarının Etkisi

GAP kapsamındaki illerde hızlı bir değişim süreci (hızlı bir yatay hareketlilik, küçük yatırımlar, siyasal/kültürel canlılık, artan çelişkiler vs.) yaşanmaktadır. Gerek kentsel gerekse kırsal alanda olsun, "kadın" bu değişmelerin dışında kalmamakta, tam tersine bu değişmelerden en çok etkilenen birey olmaktadır. Kadınları etkileyen unsurlardan biri de kitle iletişim araçları olmaktadır.

Kadınların toplumların gelişmişlik düzeylerine bağlı olarak kitle iletişim araçlarından farklı ölçülerde faydalandıkları bilinmektedir.

Etkilenme oranı kent-kır ayrımına göre de değişmektedir. Kentsel alanlarda yaşayan kadınlar her türlü kitle-iletişim araçlarından yararlanma şansına daha fazla sahiptir. Bölge'de toplumsal ve ekonomik düzeydeki artışlara paralel olarak bu araçlara olan ilgi de artmaktadır.

Bugün, özellikle televizyonun kültürel etkileşim aracı olarak GAP Bölgesinde de toplumun değişmesindeki rolü oldukça fazladır.

Ayrıca Bölge'de, Diyarbakır, Gaziantep ve Urfa'da mevcut üniversiteler ve Diyarbakır'daki Devlet Tiyatrosu gibi kurumların kültürel etkinlikleri toplumun yapısını belli bir ölçüde etkilediği gibi, özellikle genç kuşağın sosyal yaşama daha aktif katılımını da teşvik edici rol oynadığı bir gerçektir. Aynı şekilde TV, radyo, telefon, gazete, sinema tiyatro gibi kitle iletişim araçları da kadınların kent yaşamında pek çok sosyal ilişki örüntüsünde zamanla artan oranda yer almasını sağlamaktadır. Ancak kent merkezine yakın gecekondulu mahallelerinde oturan kadınların bu tür edegenlikleri daha sınırlı olmaktadır. Bu edegenliklerin ekonomik güç ve eğitim düzeyi ile ilgili olduğu düşünülebilir. Genellikle bölgede, gecekondulu kadını bu konuda kentle henüz bütünleşme sağlayamamıştır.

Özetle, saha araştırma ve gözlemleri esnasında sosyo-ekonomik seviyesi yüksek kentli kadınların özellikle de genç kuşağın, giderek daha büyük ölçüde kültürel etkinlikler

içerisinde yer almak, bu türden aktivitelere katılmak için çaba sarfettikleri ve istekli oldukları gözlenmiştir. Örneğin bu çerçevede araştırma verilerine bakıldığında kentli kadınların %83.6'sının TV seyrettiği, % 16.4'nün ise seyretmediği saptanmıştır. Ayrıca GAP TV yayınlarını izleyen kadınların oranı % 50 iken bu oran kırdı % 58'dir. Öte yandan hanelerden % 74'nün renkli, % 18'nin siyah-beyaz televizyona sahip oldukları bulgulanmıştır.

Kentli kadınlara "gazete okuyup-okumadığı" sorulduğunda, %28.4'ünün okumadığı, %58'inin düzensiz okuduğu, %13.6'sının düzenli okuduğu saptanmıştır.

Sonuçlardan da anlaşıldığı gibi televizyon izlemedeki yüksek oran bölgedeki gazete okuma oranındaki düşüklük dikkate alındığında, kadınların kalkınma sürecinde yer almasında kitle iletişim araçlarının önemi bakımından televizyon etkin bir araç olarak öne çıkmaktadır. Diğer taraftan bölgede kentsel kadınlar arasında okuma-yazma bilmeyenlerin oranı %44.7, düzenli gazete okuyan kadınların %13.6 olduğu dikkat çekicidir.

Özellikle gecekondu mahallelerinde kitle haberleşme araçlarından TV ve radyodan yararlanma, gazeteye oranla daha büyük öneme sahiptir. TV kentsel değerleri ve normları yansıtan bir eğitim aracı olarak yöre kadınının yaşamında önemli bir yer tutmaktadır. Görüşülen kadınların % 60'ı TV'den çok şey öğrendiklerini belirtmişlerdir.

Kentsel kadınların televizyonda daha çok yerli film, reklamlar ve "pembe dizileri" izledikleri saptanmıştır. Müzik, eğlence, tarım, köy ve dini programları izleme oranları diğerlerine göre oldukça düşüktür.

Kadınların TV programları arasında öncelikle yerli film, reklam ve "pembe dizileri" izlemeleri, onların içinde yaşadıkları toplum ile kendi evreni dışındaki toplum arasındaki benzerlik, çelişki ve farklılıkları anlamaya çalışmaları ve ilginç bulmaları nedenleriyle yorumlanabilir.

Televizyonun etkileri, kadınların kız çocuklarını okutmak istemelerinde giyim-kuşam ve tüketim alışkanlıklarında oluşan değişimlerde gözlenmektedir. Televizyonda yayınlanan kadınlara yönelik eğitici nitelikteki aşağıdaki program, bazı kadınlarla tartışılmış ve davranış değişikliğine yol açtığı bizzat kendileri tarafından ifade edilmiştir. Şöyle ki;

Programda günlük ihtiyaçlar için havlu kullanma konusu işleniyor. El-ayak-yüz,vücut için farklı havlu gereksiniminin sağlığa ve çağdaşlığa olan katkısı vurgulanıyor. Ve o güne kadar tüm bu işleri tek veya iki havlu ile gerçekleştiren kadın, artık ikiden fazla havlu kullanmaya başlıyor. Biliyor ki, bu tarz daha uygar bir davranışın göstergesidir.

Ancak kadınların yüksek oranda TV seyretmeleri onların statülerine de doğrudan bir değişme yapmadığı, ancak diğer kadınlarla olan diyaloglarında konu zenginliği yaratma ve sosyal ilişkilerini yoğunlaştırıp, bilinenmelerine katkıda bulunmakta olduğu söylenebilir.

2. Sağlık Hizmetleri

Nüfus artış hızı %2.1 olan (GAP Bölgesi'nde %3.4) ve dünyanın en hızlı çoğalan ülkeleri arasında yer alan Türkiye'de temel sağlık hizmetleri bölgelere göre farklılık göstermektedir.

Gelişmiş ülkelerde sağlık hizmetleri ile ilgili göstergeler coğrafi açıdan ve sosyoekonomik düzeyi farklı gruplar arasında çok fazla farklılık göstermediği halde, Türkiye'de özellikle de GAP kapsamındaki illerde gecekondü ve kırdá, değişik toplumsal katmanlar arasında belirgin farklılıklar göstermektedir. Aynı şekilde sağlık personelinin dağılımı daha farklılık göstermektedir.

Sağlık Bakanlığı'nın Kasım 1993 verilerine göre sağlık merkezleri ve sağlık personelinin bölgeye göre dağılımı göz önüne alındığında bu farklılıklar daha dikkat çekici olmaktadır.

TABLO-102 GAP BÖLGESİNDE İLLER İTİBARIYLA SAĞLIK MERKEZLERİNİN DAĞILIMI

İLLER	HASTAHANE	SAĞLIK OCAĞI	SAĞLIK EVİ	ACS/AP MERKEZİ	VEREM SAVAŞ DISPANSERİ
Adıyaman	5	32	125	2	3
Diyarbakır	15	54	204	3	4
Gaziantep	11	59	144	4	5
Mardin	5	47	148	2	2
Siirt	3	22	104	1	1
Şanlıurfa	11	55	171	6	3
Şırnak	4	15	78	1	1
Batman	3	15	94	1	1
TOPLAM	57	299	1068	20	20

Kaynak: Sağlık Bakanlığı, Sağlık İstatistikleri, Kasım 1993

Tablo'dan da görüldüğü gibi Bölge'de koruyucu ve tedavi edici sağlık hizmetleri veren sağlık kurumları nicelik itibarıyla oldukça yetersizdir. Ayrıca bölgenin dağınık bir yerleşim düzeni göstermesi, bu hizmetlerin dağılımının dengesiz olmasına neden olmaktadır.

Bölgede geniş bir nüfusa hizmet veren hastahanelerin sayısı Türkiye geneline göre %6.2'lik bir paya sahip bulunmaktadır. Bölge nüfusu açısından oldukça düşük bir oran gösteren hastahanelerin en fazla (15) Diyarbakır, en az (3+3) Siirt ve Batman'da toplandığı ortaya çıkmaktadır.

Bölgede Ana Çocuk Sağlığı/Aile Planlaması (AÇS/AP) merkezleri özellikle kırsal alanda yaşayan 15-49 yaş arası kadınları hedef kitle olarak belirleyip, Aile Planlaması ve Çocuk Sağlığı konularında geleneksel yöntemlerden vazgeçerek modern yöneme geçmeleri konusunda eğitilmelerini amaçlamaktadır.

Bölge'de başta hastaneler olmak üzere sağlık ocağı*, sağlık evi**, ACS/AP ve Verem Savaş Dispanserinin nitelik ve nicelik yönünden yetersizlikleri, araç gereç eksikliği, bölge halkının sağlık hizmetlerinden yararlanma düzeyini en aza indirmektedir.

* Sağlık ocağı: Sağlık hizmetlerin en az bir doktor tarafından yürütülen sağlık birimidir.

Bölge'de hızlı nüfus artışı dikkate alınarak, Sağlık Bakanlığınca 200 Sağlık evi, 102 Sağlık Ocağı, 7 ACS/AP Merkezi ile Verem Savaş Dispanseri yatırım programı kapsamına alınmıştır (GAP 1993; 62). Bölge nüfusunun belirgin özellikleri Türkiye ortalaması ile kıyaslandığında (1985-1990 yılı itibarıyla GAP Bölgesi'nde doğurganlık oranı 7.4, nüfus artış hızı 3.4; iken Türkiye genelinde doğurganlık oranı 5.2 ve nüfus artış hızı 2.3) doğurganlık oranı buna bağlı olarak nüfus artışının yüksek olduğu ve bölgenin genç nüfusa sahip olduğu görülmektedir.

** Sağlık evi: Sağlık hizmetlerin köy ebesi tarafından yürütüldüğü en küçük sağlık birimidir.

TABLO-103 GAP BÖLGESİ'NDE SAĞLIK PERSONEL DURUMU VE SAĞLIK PERSONELİ BAŞINA KİŞİ SAYISI, 1990

A. Sağlık Personeli Sayısı

B. Sağlık Personeli Başına Kişi Sayısı

İLLER	UZMAN		PRATİSYEN		DIŞ		ECZACI		SAĞLIK MEMURU		EBE		HEMŞİRE	
	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B
Adıyaman	35	14661	107	4796	17	30184	36	14253	171	301	270	1900	234	2193
Diyarbakır	521	2102	481	2276	92	11902	202	5421	497	2203	463	2365	821	1334
Gaziantep	249	4581	299	3815	109	10464	294	3880	155	7359	359	3177	422	2703
Mardin	28	19919	118	4727	15	37182	68	8202	175	3187	218	2558	210	2656
Siirt	17	14320	94	2590	11	22130	52	468	91	2675	112	2174	87	2798
Şanlıurfa	76	13177	214	4680	36	27818	134	7474	131	7645	297	3372	260	3852
Şırnak	6	43668	70	3743	1	262006	2	131003	39	6718	60	4367	49	5347
Batman	30	11439	52	6628	13	26513	3	114890	70	4921	106	3252	86	4008
GAP TOPLAMI	962	5362	1435	3594	294	17544	791	6521	1329	3881	1885	2736	2169	2378
TURKIYE TOPLAMI	24900	2268	25739	2194	10514	5371	15792	3576	21547	2620	30415	1857	44984	1255

Kaynak: DİE, GAP II İstatistikleri 1993

SB, Sağlık İstatistikleri 1993

GAP kapsamındaki illerde sağlık kuruluşlarında görev yapan personelin %3.8'i uzman doktor, %4.8'i pratisyen, %5'i hemşire ve %6.3' ebe'den oluşmaktadır.

GAP Bölgesinde ekonomik ve sosyal gelişmişlik kriterlerine göre Gaziantep'e oranla daha alt konumda olan Diyarbakır ili, bünyesinde sağlık personeli açısından en fazla uzman/pratisyen doktor, sağlık memuru, ebe ve hemşire bulunduran bir özellik taşmaktadır. Diyarbakır'da bir uzman doktor başına düşen hasta sayısı 2102 iken Gaziantep ilinde 4581'dir. Aynı zamanda Diyarbakır, Bölge'de en fazla hastahane ve sağlık evi bulunduran il konumundadır.

Bölge ve Türkiye genelinde uzman doktor başına düşen kişi sayısı karşılaştırıldığında çarpıcı bir tablo ortaya çıkmaktadır. Bölgede uzman doktor başına düşen hasta sayısı 5362 iken Türkiye ortalaması 2268'dir.

Görüldüğü gibi, Bölge'de Türkiye geneline göre halkın sağlık hizmetlerinden yararlanma oranı oldukça düşüktür. Bunun belkide en önemli nedenlerinden biri bölgeye tayin edilen personelin bölgede kalmak istemeyişi ve hızlı personel sirklasyonudur.

Ayrıca, sağlık hizmeti veren hastahane ya da sağlık ocaklarında yeterli uzman doktor bulunmaması nedeniyle ekonomik gücü yeterli olan halkın bir kısmı İstanbul, Ankara gibi metropollere giderek sağlık sorunlarına çözüm bulmaya çalışmaktadır.

2.1. Kadınların Sağlık Sorunları

Burada özellikle doğurganlık ağı diye adlandırılan 15-44 yaşları arasındaki kadınların sağlık sorunları irdelenmektedir..

Örneklem grubunu oluşturan kadınların yaklaşık yarısı %49.8'i sağlığı ile ilgili şikayeti olduğunu %50.2'si ise sağlığı ile ilgili herhangi bir şikayetinin bulunmadığını belirtmiştir.

Aşağıda GAP Bölgesi'nde kentsel alanda yaşayan kadınların sağlık şikayetlerinin önem sırasına göre dağılımları görülmektedir.

TABLO-104 KENTLİ KADINLARIN SAĞLIK ŞİKAYETLERİNİN
ÖNEM SIRASINA GÖRE DAĞILIMI

HASTALIK ADI	SAYI	%
Tanımlanamayan Şikayetler	144	29.5
Kadın Hastalıkları	135	27.6
Romatizmal Şikayetler	81	16.5
Sinir Hastalıkları	44	9.0
Böbrek Rahatsızlıkları	40	8.1
Kulak, Burun, Boğaz	29	5.9
Diğer (Kalp, Göz, Şeker)	17	3.4

N=490

Tablodan da görüldüğü üzere kadınların sağlık şikayetlerinin başında, tanımlanamayan şikayetler ile kadın hastalıkları yer almaktadır. Aynı şekilde kırsal alanda da ilk sırayı tanımlanamayan hastalıklar (%44.3) ile kadın hastalıkları (%15.7) oluşturmaktadır. Üçüncü sırada ise romatizmal şikayetler vardır. Ancak kentsel alanda %16.5 olan romatizmal hastalıklar kırsal alanda %9.6 dolayındadır. Kent merkezinden uzak gecekondu mahallelerinde yaşayan kadınların alt yapı olanaklarının (su, kanalizasyon, yol, sağlık vb.) yetersizlikleri nedeniyle daha çok sağlık şikayetlerinde buldukları gözlenmiştir. Örneğin Diyarbakır'ın Fiskaya, Urfa'nın Eyyubiye mahallelerinde yaşayan bu gecekondu kadınları, yağmurda çamurda evin su ihtiyacını gidermek için saatlerce çeşme başlarında beklemekte, evin dışında bahçe ve avlu önlerinde çamaşır yıkmakta, dolayısıyla bu durum romatizmal hastalıklara ve diğer hastalıklara yakalanmalarına neden olmaktadır. Örnekleme dahil olan kentli hanelerin evlerinde %8.2'sinin şebeke suyu, %26.2'sinde de banyo bulunmamaktadır. Kırsal alandaki aile büyüklüğü (7.9), çevre ve çalışma (tarımsal faaliyetler yoğunluğu) koşulları göz önüne alınırsa bu yaşanması zorunlu bir durumdur.

Kadın hastalıklarının %27.5 oranında seyretmesi aşırı doğurganlıkla yakından ilişkilidir. Kent kadınlarının sahip oldukları çocuk sayısı 3.5 olarak saptanmıştır. Oysa ortalama gebelik sayısı 4.9'dur. Aradaki fark "istenmeyen gebelik" ve "düşük"lerle sonuçlanmaktadır. Kadınlarda istenmeyen gebeliklerden kaynaklanan hastalıkların yanında, ayrıca gebelik öncesi bakım eksikliği, gebelik ve emzirme dönemindeki yetersiz beslenme söz konusu şikayetlerin sayısını da artırmaktadır.

2.2. Kadınların Sağlık Hizmetlerinden Yararlanma Durumları

Bölge'de kentsel kadın nüfusun sağlık hizmetlerinden yararlanma düzeylerine bakıldığında; %83.3'nün sağlık ocağı/hastahaneye kendi sağlığı ile ilgili nedenlerle gittiği, buna karşın %16.7'sinin ise hiç bir sağlık kuruluşuna gitmediği saptanmıştır.

Sağlık ocağı/hastahaneye kendi sağlığı için gitmeyen %16.7 oranındaki kentli kadınların %71.7'si gerek duymadığından, %23.3'ü maddi imkansızlıktan ve %4.9'u ise götürülen olmadığından gidemediğini belirtmektedir.

Bölge'de, özellikle kent civarında, düşük gelirli nüfusun yaşadığı mahallelerdeki kadınlar, hastalıkları ağırlaşmadığı sürece sağlık ocağı/hastahaneye başvurmamaktadır. "Nasil olsa geçer" diye büyüklerinden öğrendikleri bir takım kocakarı ilaçları ile kendi kendilerini tedavi etme yoluna gitmektedirler. Örneğin, başağrısı için çiğ patates dilimlenip, tülbentle birlikte altına sarılmakta, bir-iki saat bekletilmektedir. Karın ağrıları için geniş büyükçe bakır bir tencere ocakta içi boş olarak ısıtılmaktadır. Sonra ısıtılan tencere yere ters kapatılıp üzerine oturulmaktadır.

Diğer taraftan bazı ilçelerde hala hastahanelerin bulunmayışı, hizmet ve personelin istenilen düzeyde olmayışı ulaşım ve bekleme gibi zorluklar, özellikle kadınların sosyal güvenceden yoksun oluşları bu sağlık kuruluşlarından yeterince faydalanmayı engellemektedir.

Kentli kadınlara yönelik uygulanan anketle, "sağlık ocağı/hastahanede kendilerine bakan doktorun kadın ya da erkek olması önemli midir?" sorusu yöneltilmiştir. Bu konuda %61.4'ü farketmez, %16'sı ise "kadın doktor olsa iyi olur" demektedir. "kadın hastalığı değilse farketmez" diyenlerin oranı %11.5. "kadın doktor olmalı" diyenlerin oranı ise %10.5'dir. Bu durum kısmen de olsa kentli kadınlar arasında geleneksel tutum ve davranışların sürdüğünü, cinsler arası ilişkilerde geleneklerle belirlenmiş sınırların varlığını göstermektedir.

Urfa Devlet Hastahanesi'nde kadın doğum uzmanı bulunmadığından kentli kadınların bir kısmı kocaları tarafından Gaziantep ve Diyarbakır'da kadın doğum uzmanı bulunan hastahanelere götürülmektedir (Eylül 1993'de Urfa Devlet Hastahanesi'ne bir kadın doğum uzmanı atanmıştır).

2.3. Aile Planlaması, Çocuk Sahibi Olma

GAP Bölgesi'nde Ana-Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması hizmetlerinin diğer hizmetler içerisindeki önemi büyüktür. Çünkü bölge nüfusunun yarıdan fazlasını anne ve çocuklar oluşturmaktadır. Bu nedenle bu alandaki sağlık hizmetlerine daha fazla önem verilmesi gerekmektedir.

Araştırmaya katılan kentte yaşayan kadınlara, herhangi bir doğum kontrol yöntemi kullanıp kullanmadıkları sorulduğunda %50.4'ü kullandığı, %49.6'sı ise kullanmadığı saptanmıştır.

TABLO-105 YAŞ GRUPLARINA GÖRE DOĞUM-KONTROL YÖNTEMİ KULLANIMI

YAŞ GRUPLARI	EVET		HAYIR	
	Sayı	%	Sayı	%
15-19	6	18.8	26	81.3
20-24	66	43.7	85	56.3
25-29	90	59.6	61	40.4
30-34	87	65.4	46	34.6
35-39	83	63.4	48	36.6
40-44	44	59.5	30	40.5
45+	7	7.0	93	93.0
TOPLAM	383	49.6	389	50.4

Bölge'de kentsel alanda yaşayan kadınların yaş gruplarına göre herhangi bir doğum kontrol yöntemi kullanıp kullanmadıklarına bakıldığında; doğum kontrol yöntemlerinin en yaygın kullanıldığı yaş grubunun 30-34 arasında toplandığı görülmüştür. Görüldüğü gibi evli kadınların doğum kontrol yöntemlerini kullanma oranları yaşları ile birlikte artmaktadır. 30-34 yaş grubu kadınlarla, 35-39 yaş grubu kadınların doğum kontrol yöntemlerini kullanma oranı arasındaki fark giderek azalmaktadır.

30-34 yaş grubunda %65.4 olan bu oran, 35-39 yaş grubunda %63.4, 25-29 ve 40-44 yaş grupları arasında ise %60'lara düşmektedir.

Dolayısıyla çocuk yapma isteğinin en yoğun olduğu ilk evlilik yıllarında 15-19 yaş gruplarında beklenildiği gibi doğum kontrol yöntemlerinin kullanılması %18.8 gibi düşük bir oranda seyretmektedir.

Bölge'de kırsal alanda olduğu gibi kentsel alanda da genellikle evliliğin ilk veya ikinci yılında çocuk yapılmaktadır. Çünkü evde yaşayan herkes için çocuk bir özlemdir. Bilerek ve isteyerek çocuk yapma isteği geciktirilmemektedir.

Diğer taraftan kontrol yöntemlerinin kullanılmasının daha çok orta yaş grubundaki kadınlar tarafından tercih edildiği görülmektedir.

Bölge'de aşırı doğurganlık önemli bir sorundur. Yani doğum sayısının 4'den fazla, doğum aralığının 2 yıldan kısa, 20 yaşından önce ve 34 yaşından sonraki doğumların fazlalığı yaygındır. Üreme döneminde (15-44) kadınların iki çocuk istedikleri halde sahip oldukları ortalama çocuk sayısı 3.5'dir. Bu durum; aile planlaması ile ilgili olarak kadınların mevcut modern ve güvenilir yöntemler konusunda yeterince bilinçlendirilmemelerinden ve gerekli sağlık kurumlarına ulaşamamalarından kaynaklanmaktadır.

TABLO-106 KULLANILAN YÖNTEMİN TÜRÜ

YÖNTEMLER	SAYI	%
Ria	179	45.4
Kaput	76	19.2
Hap	67	17.0
Geri Çekme	49	12.4
Kısırlaştırma	16	4.0
Takvim	4	1.0
Diğer (İğne, Aspirin)	2	0.5

N=390

Yukarıdaki tablo GAP Bölgesi'nde kentte yaşayan kadınların ve erkeklerin doğum kontrol için kullandıkları yöntemleri yansıtmaktadır. En fazla kullanılan yöntem "rahim içi araç"tır. Bunu sırasıyla kaput, hap ve geri çekme yöntemleri izlemektedir. En son sırayı kısırlaştırma, takvim, iğne ve aspirin almaktadır. (Türkiye'de 1965'de ilk Aile Planlama Kanunu'nun çıkmasından sonra güçlü ve etkin bir aile planlama programı uygulanmaya konulmuştur.)

Bilindiği gibi, Türkiye'de Sağlık Bakanlığı tarafından yapılan araştırmaya göre 1988-1993 yıllarının karşılaştırılması, Türkiye'de ortalama çocuk sayısında azalma olduğunu "rahim içi araç" ve "geri çekme" yöntemlerini kullananların sayısında artış görüldüğünü

ortaya çıkarmıştır. Kadının statüsü yükseldikçe doğum kontrol yöntemlerini kullanma oranının da arttığını ortaya koyan bu araştırmaya göre, Türkiye'de 1988'de her 100 kadından 6.2'si hap kullanırken 1993'de bu oran "hapların kanser yaptığı" yolundaki söylentiler nedeniyle %4.9'a düşmüş, rahim içi araç kullanımı ise %14'den %18.8'e yükselmiştir (Cumhuriyet 1994; 6).

Araştırma evrenine dahil olan kentli kadınların yarıya yakınının rahim içi araç kullanıyor olmalarının, Ana-Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması Merkezleri'nin etkinlikleri sonucunda gerçekleştiği söylenebilir. Ayrıca %4 oranında kısırlaştırma yönteminin kullanılması bölgenin ekonomik ve sosyal şartları açısından dikkat çekicidir.

TABLO-107 DOĞUM KONTROL YÖNTEMİ KULLANMAMA NEDENLERİ

NEDENLER	SAYI	%
Çocuğu olmuyor	122	33.2
Çok çocuk istiyor	102	27.7
Sütü koruyor	63	17.1
Bilmediği için	33	8.9
Kocası istemiyor	25	6.8
Sağlığa zararlı	10	2.7
Dinimizce yasak	7	1.9
Aile büyükleri uygun bulmuyor	4	1.0

N=367

Tablo'da görüldüğü gibi herhangi bir doğum kontrol yöntemi kullanmayan kadınların %3.2'sinin kadın hastalıkları ya da bir başka nedenle çocukları olmuyor. %27.7'si yeni bir çocuk istemektedir. Bu grupta herhangi bir yöntemi bilmediğini söyleyenlerin oranı %8.9'dur. "Sütüm korur" diyenlerin oranı ise %17.1'dir.

Bölge'de kırdan kente gelmiş olan gecekondulu yerleşimlerinde oturan kadınlar kız çocuklarını 1.5-2 yaşlarına kadar emzirirken, erkek çocuklarını 2-3 yaşına kadar hatta bazı kadınların erkek çocuklarını 4 yaşına kadar emzirdikleri gözlenmiştir.

Gecekondulu kadınlarının, hem gebe kalmamak hem de özellikle erkek çocuklarının daha sağlıklı ve kuvvetli olması için çocuklarını daha fazla emzirmekten yana bir tutum sergiledikleri görülmektedir.

Diğer taraftan görüşülen hane reislerinin %20.7'si doğum kontrol yöntemlerinin kullanılmasını doğru bulmamaktadır. Doğum kontrol yöntemlerini doğru bulmayan hane reislerinin davranışlarına örnek oluşturması açısından aşağıdaki gazete haberi ilgi çekicidir:

Diyarbakır'ın Çınar ilçesine bağlı Alatosun beldesinde yaşayan ve yörede "Şeyh" olarak tanınan Hamza Yıldız'ın dört karısı, 32 çocuğu ve 105 torunu var. 70 yaşındaki Hamza Yıldız, aile planlamasına karşı çıkarak "çocuk ve torunlarım olmasa tarlada kim çalışır, hayvanları kim güder" diyor. Son eşinden beş çocuğu var. En küçük kızı üç yaşında, torunu ile aynı yaştaadır (Milliyet 1993; 2).

Her ne kadar bu kırsal alana özgü bir örnek olarak düşünülse de, bu ve bunun benzeri olaylar kentte, gecekondu mahallelerinde yaşayan ve hala köy ile ilişkileri devam eden ailelerde de gözlenmektedir.

Kırsal alanda olduğu gibi, kentsel alandaki kadınlarda da geleneksel nedenlerden dolayı doğum kontrol yöntemlerini kulanmayanların oranı azımsanmayacak düzeydedir (%49.6). Bu bulgular, bu konuda kadınların olduğu kadar erkeklerin eğitimine de önem verilmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır.

3. Miras Paylaşımı

Bölge'nin kentli kadınları, kendilerine ait kazançları veya -sınırlı da olsa- elde ettikleri gelirleri arzu ettikleri yönde harcama serbestliğini yaşamaktadır. Yöre ekonomisinde kadın işgücünün payı esasen düşük düzeydedir. Ancak yine de çalışma ve çalışma dışı elde edilen mal ve kazancı kullanmada kadının belirli bir serbestisi bulunmaktadır. Örneğin, "Evlendiğinde kendisine takılan takılar, verilen hediyeler, onun özel malı niteliğinde olup, buna eşi de saygı göstermektedir" (Yıldırak 1992; 62). Evli olmak bölge kadını için bir güvence olarak görülmektedir.

Bakımı ve geçimi 1982 Anayasası ve daha önceki anayasalar gereği kocası tarafından sağlanmakta iken 1993 yılında, 1982 Anayasası'nda yapılan bir değişiklikle kadın, çalışırken kocasının iznini almak zorunda olmadığı gibi koca, kadının bakımını ve

geçimini sağlamakla yükümlü değildir. Ancak, yasalarda sağlanan hakların kullanılması bazı nesnel koşulların (iş, eğitim, beceri, vs.) oluşturulmasına bağlıdır. Bu açıdan bakıldığında, GAP Bölgesi'nde, hem kırsal hem de kentsel alanda yaşayan kadın için evlilik kurumu hala bir güvencedir. Zira evlilik kurumu devam ettikçe mallar ve bunların gelirleri bu kuruma girmekte ve genellikle aile (dolayısıyla kadın) için kullanılmaktadır.

4 Ekim 1926'da yürürlüğe giren Türk Medeni Kanunu gereğince miras hukukunda kadının erkekle eşit sayılması kabul edilmiştir. Fakat yukarıda da belirtildiği gibi uygulamalarda, geleneksel hukuk kuralları ile yazılı hukuk kuralları her zaman bağdaşık değildir. Nitekim mirasın paylaşımı konusundaki uygulamalar, yazılı miras hukuku kurallarına rağmen bölgede cinsiyete göre farklılaşmaktadır. Görüşme yapılan hane halkı reislerinin %84.3'ü kadınların erkekler gibi mirastan pay almalarını doğru bulmakta, %15.6'sı ise doğru bulmamaktadır. Buna karşılık kadınların, %40.2'si mirastan pay alınmasını her zaman doğru bulurken, %26'sı doğru bulmadığını belirtmektedir. Toplumun bu konudaki düşüncesi ile ilgili olarak, kadınların mirastan pay almasının %77.3 oranında onaylandığı saptanmıştır.

Mirasın paylaşımı konusunda gerek kadınlar gerekse erkekler, kadınların da erkekler gibi mirastan eşit pay almalarını doğru bulmaktadır. Bu düşünce kırsal ve kentsel alan bazında karşılaştırıldığında da aynı sonuçlar çıkmaktadır.

Mirasın paylaşımı konusundaki en yaygın tutum erkek ile kadın arasında eşit paylaşımıdır. Miras Kanunu'na ilişkin hükümler Türkiye genelinde geçerlidir ve "uygulanmaktadır". Törelere ise ana-baba sağ iken mal-mülk paylaşımı yapılmaktadır. Bu paylaşımında özellikle tarımsal arazilerin en iyisi, en verimli erkek çocuklarına verilirken, daha az verimli olan araziler (dönüm olarak aynı) kız çocuklarına verilmektedir. Fakat bazen kız çocuklarına altın, mücevherat ve gümüş gibi süs eşyaları verilirken, araziler de erkek çocuklarına verilmektedir. Çünkü arazi ailenin simgesi sayıldığından bunun "baba ocağını tütüren", "ailenin devamını sağlayan" erkek çocukların hakkı olduğu düşünülmektedir. Diğer bir yoruma göre de, kız çocukların ortakçı, yarıcı, ekipman alet kullanma ve ekip-biçme işleriyle uğraşması kadının klasik cinsiyet rolleri dışında kaldığı ve hatta ayıp sayıldığından kendilerine miras olarak arazi verilmesi uygun görülmemektedir.

Genelde kentli erkeklerin büyük çoğunluğu kadınların mirastan pay almaları konusuna olumlu yaklaşmaktadır. Diğer taraftan kentte yaşayan kadınlar oransal olarak mirastan pay almamak gibi bir eğilim göstermektedir. Bu ilginç bir eğilimdir.

Kadınların mirastan pay istememelerinin çok çeşitli nedenleri vardır. Bunların başında baba malının ve gelirinin erkek kardeşlerinin hakkı olduğu inancı ve töreler gelmektedir. Bazen babadan kalan arazi ancak bir kişiye yeterli olmakta, bu durumda kadın kendiliğinden haklarından vazgeçmektedir. Çünkü toprağın bölünmesini istememektedir. Baba evi onun zor günlerinde başvuracağı yegane yerdir. Diğer taraftan eğer erkek kardeşler araziye kendilerine kullanmayıp bir başkasına satmaya kalkıştırlarsa işte o zaman kız kardeşler hakkını istemektedir.

Kadının evlendiğinde kocasının ekonomik durumu iyi değilse, bu durumda erkek kardeşleri araziden elde edilen gelirden belli dönemlerde belli bir miktar kız kardeşlerine ödeme yapmaktadır.

Özetle Bölge'de kentsel alanda mirasın erkek ile kadın arasında eşit paylaşımı yaygın iken, erkeğin mirastan pay alması genelde kırsal alanda daha fazladır.

E. GÜNDELİK YAŞAM

1. Hane İçi İlişkiler

GAP ile birlikte toplumsal değişimin dolayısıyla toplumsal hareketliliğin yaşandığı bölgede hane içi ilişkilerde kadının ve erkeğin statü ve rollerinde önemli değişiklikler olagelmıştır.

Kıray (1984; 72)'a göre erkeğin rolü, evin geçimini sağlamak üzere evin dışında çalışmak ve evin dışındaki ilişkilerini düzenlemektir. Kadının rolü ise, çocukların yetiştirilmesi, tüketim, aile içi ve aileler arası ilişkileri düzenlemektir.

Bu yaklaşım geleneksel ailede cinsiyete dayalı işbölümünü hatırlatmaktadır. Dolayısıyla rol dağılımını "çekirdek aile" olarak nitelendirilen kentsel ailelerde genelde görmek mümkün değildir. Çünkü aile oluştuktan sonra karı-koca arasındaki ilişkilerde sürekli bir değişim söz konusu olmaktadır.

Nitekim "Parsons gelişmiş toplumlardaki çekirdek ailenin, geniş bir akraba ağundan yoksun olduğunu ve aile içi davranışların rasyonelleşerek, kadın ve erkeğin rollerinin farklılaştığını belirtmektedir" (Onat 1993; 22). Gerçekte de çekirdek ailenin endüstrileşme ve kentleşmeyle birlikte üyelerinin rol ve fonksiyonlarının zamanla farklılaştığı görülmüştür.

1.1. Ailede Otorite Örüntüsü

Ailede, ailenin ekonomik, sosyal ve psikolojik ihtiyaçlarını karşılayan kişi, ailenin diğer üyeleri üzerinde otorite kurabilme açısından daha elverişli bir konumdadır. Türkiye'de gerek kentsel gerekse kırsal ailelerde otorite aile biçimlerine göre değişmektedir (Merter 1990; 60). Buna rağmen, genellikle ekonomik kaynaklar ve toplumsal saygınlıkların tümü, diğer aile bireyleri üzerinde mutlak yetkiye sahip olan hanereisi erkek elinde toplanmaktadır (Timur 1982; 111). Bölgede yapılan bu araştırmanın sonuçlarına göre kentsel alanda (N-990) hanereislerinin %3.1'inin kadın olduğu, buna karşın kırsal alandaki (N-905) kadın hanereislerinin oranının ise %1.2 olduğu saptanmıştır. Kadın hane reislerinin hiçbiri evli değildir. Bunlar çocukları ile oturan dul ya da boşanmış kadınlardır. Başka bir ifade ile parçalanmış/eksik ailelerdir. Bu kadınların çoğu geçimini el işleri yaparak ya da çocuklarının emekleri ile sağlamaktadır.

Bu koşullar içinde kadınlar tam anlamıyla ekonomik bağımsızlıklarını kazanmadıkları için, hanede aile içi ve dışı kararların hiyerarşik olarak alındığı bir düzen etkin olmaktadır. Bu düzende kadın "hanereisi" olmasına rağmen ailedeki kararlarda etkin olamamakta; ekonomik gücü elinde bulunduran erkek bu otoriteye sahip olmaktadır.

Yasa (1969)'nın Hasanoğlan köyünde yaptığı araştırmada başlıca karar organının hanereisi olan erkek olduğu görülmektedir. Ailede önemli konularda karar alınırken %75'inde hanereisinin, %12'sinde karı-kocanın birlikte etkin olduğu saptanmıştır.

TABLO-108 KENTTEKİ AİLE BİÇİMLERİNE GÖRE HANEDE ALINAN KARARLARIN DAĞILIMI

AİLE BİÇİMLERİ	KARARLAR		TOPLAM
	HIYERARŞİK*	KATILIMCI**	
Çekirdek	390 70.5	163 29.5	553 68.9
Çekirdek+ Bağımlı	69 72.6	26 27.4	95 11.8
Parçalanmış+ Eksik	25 55.6	20 44.4	45 5.6
Geniş	84 76.4	26 23.6	110 13.7
TOPLAM	568 70.7	235 29.3	803 100.0

Bölge'de kentsel alanda bu araştırmada örnekleme dahil olan (N=990) hanereislerinden 187'si "hanenizde önemli kararları kim verir" sorusunu yanıtlayamamıştır. Çünkü hanereisleri evlerde bulunmadığında görüşme, hanereisine yakınlığı olan kadınla yapılmıştır. Dolayısıyla görüşme kadınla yapıldığı için "Hane Halkı Soru Formu"ndaki "kültür ve değerler" bölümünde yer alan sorular sorulmamıştır.

-
- * **Hiyerarşik:** Kararların; aile yapısı, yaş, cinsiyet, ekonomik güç ve eğitim gibi değişkenlere göre belirlenmiş konumlara sahip olanlar tarafından etkin olarak alındığı sistem.
 - ** **Katılımcı:** Aile, örgüt, kurum ve toplumda herkesin eşit oranda kararlara katıldığı ve karar alma süreçlerinde görüş ve önerilerinin dikkate alındığı otoritenin yaygınlaştığı sistem.

Yukarıda görüldüğü gibi kapsamdaki ailelerin %68.9'u çekirdek, %13.6'sının geniş, %11.8'inin çekirdek+bağımlı ve %5.6'sının parçalanmış ya da eksik hanelerde oturduğu saptanmıştır. GAP kapsamındaki illerde sosyo-ekonomik değişimler, kentleşme ailenin yapısal niteliklerini etkilemiştir.

Bu durum, GAP Bölgesi'nde geniş aileden çekirdek aileye doğru bir yöneliş olduğunu göstermektedir. Örneklem kapsamındaki illerde kentsel alanda aile büyüklüğü 4.7'dir. Bu oran kırsal alanda daha yüksektir (7.9). Bu sonuçlar Türkiye'de kentsel alanda yapılan çeşitli çalışmaların sonuçlarıyla da benzerlik göstermektedir (Timur 1972, Kiray 1964, Kongar 1973, Yasa 1969).

Yapılan araştırmalar göstermiştir ki, Türkiye'de tahminlerin aksine, yaygın aile biçiminin "geniş aile" olmayıp "küçük aile" veya "çağdaş aile" olarak adlandırılan çekirdek aile olduğu saptanmıştır.

Bölgede, kentsel alanda yaşayan çekirdek ailelerde kararların %70.5'i hiyerarşik olarak alınırken, geniş ailelerde bu oran %76.4'dür. Kararlara herkesin eşit oranda katıldığı ortam çekirdek ailelerde %29.5 iken, geniş ailelerde ise 23.4'dür.

Bölge'de genellikle aile biçimlerinden bağımsız olarak kararlar "hiyerarşik" olarak alınmaktadır.

Çekirdek, çekirdek+bağımlı ve geniş ailelerde alınan kararların hiyerarşik olarak alındığını ifade eden hanereislerinin oranları yükselirken, parçalanmış eksik ailelerde hanedeki kararların hiyerarşik olarak alındığını ifade eden hanereislerinin oranları azalmaktadır. Görülüyor ki, genelde olduğu gibi GAP kent ailesinde de açıkça görülen bir otorite hiyerarşisi bulunmaktadır.

Birden fazla evli çiftlerin bulunduğu geniş ailelerde en yaşlı üye, ondan sonra sırasıyla en büyük oğul ve en yaşlı kadın gelmektedir. Bölgede evde ikinci kadın konumunda bulunan gelinin yaşam biçimi ile ilgili ilk sınırlama, birlikte yaşadığı kayınpeder hanesine gittiği gün başlamakta, gelinin kayınvalide ve kayınpeder ile olan ilişkisi formel olarak devam etmektedir. Geline kime nasıl davranacağı, zamanını nasıl kullanacağı, hangi etkinlikleri nasıl yapacağı kayınvalidesi tarafından kısa sürede öğretilmektedir. Evde yapılacak işlerin dağılımına kayınvalide karar vermektedir. Gelin

aynı hanede yaşadığı sürece kocasının ailesine hizmet etmekle yükümlüdür. Bu nedenle kocasının ailesi ile birlikte oturma gelinin kolay kolay değiştiremeyeceği bir yazgısı gibidir.

Yapılan gözlemlere göre, gelin kayınvalide ilişkilerinde zaman zaman sürtüşmeler meydana gelmektedir. Kayınvalide oğlunu paylaşmak istememekte ve ayrıca gelinin gençlik ve güzelliğinden olumsuz etkilendiği için gelini küçümsemektedir. Kayınvalide gelini azarlarken "köyden geldin, seni adam ettik, başlık parasının hakkını vermelisin", gibi ifadeler kullanmaktadır. Yaşının küçük olması nedeniyle eğitilmesi gerektiği her fırsatta kendisine hatırlatılmaktadır. Statüsü düşüktür. O kayınvalidesinin gözünde el kızıdır, gelindir ve belki de "oğlunu elinden almıştır". Denilebilir ki, gelinin kayınvalidesi ile ilişkileri ne kadar iyi olursa aile içi statüsü de o kadar yüksek olur. Gelin-kayınvalide ilişkileri GAP bölgesinin farklı yörelerinde değişiklikler göstermektedir. Örneğin, Mardin'deki Süryani geniş ailelerde kayınvalide rahatlıkla gelinine hizmet edebilmektedir. İlişkiler samimi ve dostçadır. Gelin kayınpederinin yanına oturup, onunla konuşup şakalaşabilmektedir.

Arap kökenli hanelerde de yaşlı kadına saygı fazladır. Eğer bu kadın ebelik yapıyorsa ya da kadın çok çocuk doğurmuşsa itibarı daha da artmaktadır.

Çekirdek ailelerde karı-koca ilişkileri görelî olarak daha eşitlikçidir. Karar alma süreçlerine kadın da katılabilmektedir (Timur 1982; 110). Genel olarak endüstrileşme ve kentleşmeye paralel olarak, gittikçe artan oranda kadınların kararlara katılımı yükselmektedir. Bölgede yapılan bu araştırma sonucunda görülmüştür ki, kentsel ailelerde özellikle harcama, yatırım gibi ekonomik kararlarda son söz erkeğin olmaktadır. Kadının etkisi ise kısmî ve dolaylıdır. Fakat ev ve kadın için yapılan harcamalar kadının insiyatifinde gerçekleşmektedir. Kıray (1964)'ın Ereğli kasabasında yaptığı araştırmada evlilik yılı artkça kadının ailede karar verme etkinliğinin arttığı, ancak parayla ilgili konularda ise etkinliğin fazla olmadığı belirlenmiştir. Bu yorum GAP kentsel alanındaki aile için de geçerlidir.

Evlenen kadın belirli bir süreyi geride bıraktıktan ve çocuk sahibi olduktan sonra (özellikle erkek çocuk), artık evin hanımı durumuna gelmekte kısmen de olsa kararlara katılımı artmaktadır. Böylece çocuk hem kadının doğurganlığının, hem de hanenin işgücü ihtiyacı açısından son derece önemli bir değeri ifade etmektedir. Ve bu değer kadın tarafından yaratılmaktadır.

Daha önce de belirtildiği gibi, Bölge'de, kentsel ailelerde hanedeki kararların hiyerarşik olarak alındığı saptanmıştır. Kadınların kararlara daha fazla katılmama nedenleri arasında eğitim seviyelerinin düşüklüğü, aile büyüklüğü (4.7) "erkek evin reisidir, o ne derse o olur", anlayışını korumak istemeleri ve kısmen de olsa bölgenin geleneksel yapısının varlığını sürdürmesi (ağa, şeyh) şeklinde ifade edilebilir. Geleneksel yapıda modernleşme yönündeki değişim süreçleri hızlandıkça kararlarda kadının etkisi de kaçınılmaz olarak artmaktadır.

1.2. Kadınların Erkeklerin Yapabildiği İşlere İlişkin Düşünceleri

Görüşülen kent kadınlarına "kadınlar, erkeklerin yapabildiği bütün işleri yapabilirler mi?" şeklinde bir soru yöneltilmiştir. Kent kadınları %41.4'ü "bir kısmını", %29.7'si "çoğunu" ve %21.4'ü "tamamını" yapabilecekleri şeklinde yanıt vermiştir.

Genel olarak kadınların hemen hemen tamamı bu boyutta olumlu düşünmektedir. Ancak, kadınların erkeklerin yapabilecekleri işlerin bir kısmını yapabileceklerini düşünenler %41.4 oranıyla en yüksek düzeydeyken tamamını yapabileceğine inananlar 1/5 oranında kalmaktadır.

TABLO- 109 KADINLARIN EĞİTİM DÜZEYİNE GÖRE ERKEKLERİN

YAPABİLECEKLERİ İŞLER

Kadın Sayısı Satır % Sütun % Toplam %	HİÇBİRİNİ YAPAMAZ	BİR KISMINI YAPAR	ÇOĞUNU YAPAR	TAMAMINI YAPAR	TOPLAM
OKUMA- YAZMA BİLMİYOR	51 11.7 71.8 5.2	193 44.3 47.8 19.8	121 27.8 41.7 12.4	71 16.3 34.0 7.3	436 100.0 44.8 44.8
OKUR-YAZAR	1 1.0 1.4 0.1	47 46.1 11.6 4.8	36 35.3 12.4 3.7	18 17.6 8.6 1.8	102 100.0 10.5 10.5
İLKOKUL	18 5.9 25.4 1.8	124 40.7 30.7 12.7	90 29.5 31.0 9.2	73 23.9 34.9 7.5	305 100.0 31.3 31.3
ORTAOKUL	0.0 0.0 0.0	17 41.5 4.2 1.7	12 29.3 4.1 1.2	12 29.3 5.7 1.2	41 100.0 4.2 4.2
LİSE	0.0 0.0 0.0	22 29.7 5.4 2.3	24 32.4 8.3 2.5	28 37.8 13.4 2.9	74 100.0 7.6 7.6
FAKÜLTE	1 6.3 1.4 0.1	1 6.3 0.2 0.1	7 43.8 2.4 0.7	7 43.8 3.3 0.7	16 100.0 1.6 1.6
KADIN SAYISI TOPLAM %	71 7.3	404 41.5	290 29.8	209 21.5	974 100.0

1.3. Ev İşleri Yapma

TABLO-110 KADINLARIN, EŞLERİNİN EV İŞLERİNE YARDIMCI OLMALARI KONUSUNDAKİ TUTUMLARI

TUTUMLAR	N	%
Gereklidir	754	78.5
Bunlar Yalnızca Kadın İşleridir	130	13.5
Yalnızca Çalışan Kadınların Kocaları İçin Gereklidir	77	8.0
TOPLAM	961	100.0

Kocaların ev işleri ve çocuk bakımı gibi konularda eşlerine yardımcı olmaları gerektiğini düşünenler çoğunluktadır (%78.5). Bu tür işlerin yalnızca kadın işi olduğuna inananlar %13.5 gibi çok düşük oranda kalmıştır. %8 oranında kadın da yalnızca çalışan kadınların kocalarının ev işi, çocuk bakımı gibi konularda eşlerine yardımcı olması gerektiğini düşünmektedir.

GAP bölgesi kent kadınlarının büyük çoğunluğu için kocanın ev işi, çocuk bakımı gibi konularda eşlerine yardımcı olması gerekli görülmektedir. Bu durum, kentsel alanda kadınların katı cinsiyetçi kalıplar içinde düşünmediklerini ortaya koymaktadır. Nitekim çalışma yaşamında kadın-erkeğin birlikte çalışmasını normal görenlerin, kadınların erkeklerin yapabildiği tüm işleri -belli düzeylerde de olsa- yapabileceğine inananların kent kadınların tamamı yakınına oluşturması da genelde, eşitlikçi tutumların güçlenmekte olduğu görüşünü desteklemektedir. Sencer (1993; 324)'in GAP araştırmasında da kentte eşitlikçi anlayışın giderek yaygınlaştığı saptanmıştır.

Kadının çalışması halinde "şartlı olarak" kocanın eşine yardım etmesi gerektiğini düşünenler açısından (%8) kentleşmeyle birlikte çalışma yaşamına giren kadının ev ve iş olmak üzere çift yük taşıdığı için büyük güçlük çekmektedir. Bu nedenle de erkek, çalışan eşine yardımcı olmalıdır.

Öte yandan, kadın çalışsın veya çalışmasın ev işi ve çocuk bakımı gibi konuların "kadın işi" olarak görülmesi halinde erkeğin eşine yardımcı olması gerekli kabul edilmemektedir. Böyle düşünen kadınlar araştırma kapsamında çok düşük orandadır (%13.5). Yinede de bu tür düşünce, kentsel alanlarda geleneksel cinsiyetçi roller

çerçevesinde düşünen ve davranan kadınların -düşük oranlarla da olsa- varlığını yansıtmaktadır. Bu kadınların kırla bağlantılarının hala çok güçlü olduğu da tahmin edilebilir.

Kadının eğitim durumu ile yaşının, "kocanın ev işleri ve çocuk bakımı gibi konularda eşine yardımcı olması" boyutundaki görüşleri üzerinde nasıl etkisi olabileceği de ele alınmıştır.

TABLO-111 KADINLARIN EĞİTİM DURUMUNA GÖRE EŞLERİN EV İŞLERİNE YARDIMCI OLMA EĞİLİMİ

EĞİLİM	EĞİTİM DÜZEYİ	EVET GEREKLİDİR	BUNLAR KADIN İŞİ	GEREKLİDİR AMA ERKEK YAPAMAZ	ÇALIŞAN KADININ KOCASI İÇİN GEREKLİ	TOPLAM
Okuma-Yazma Bilmiyor	220	51.0	87	83	41	431
Okur-Yazar	64	62.1	10	21	8	103
İlkokul	208	69.3	23	43	26	300
Ortaokul	34	85.0	3	3		40
Lise ve Dengi	63	87.5	4	3	2	72
Üniversite	14	93.3	1			15
TOPLAM	603	62.8	128	153	77	961
			13.3	15.9	8.0	100.0

Okuma-yazma bilmeyen kadınların yarısı (%51), okur-yazarların yarıdan çoğu (%62.1), ilkokul mezunlarının %69.3'ü, ortaokul (%85), lise (%87.5) ve üniversite mezunlarının (%93.3) tamama yakını kocanın ev işlerinde kadına yardımcı olması gerektiğini düşünmektedir.

Buna karşılık "bunlar yalnızca kadın işidir" diyenlerin başında %68 oranıyla okuma-yazma bilmeyenler gelmektedir.

Her eğitim düzeyinde kocaların kadına yardımcı olmasını gerekli görenler çoğunlukta olmakla birlikte eğitim düzeyi yükseldikçe böyle değerlendirenlerin oranının yükseldiği gözlenmektedir.

Geleneksel kalıpları aşarak kocanın kadına yardımcı olmasını gerekli görenlerin üst eğitim düzeylerinde tamama yakın oranı oluşturması, eğitimin olumlu etkilerinden biri olarak değerlendirilebilir.

TABLO-112 KADINLARIN YAŞ GRUPLARINA GÖRE EŞLERİNİN KENDİLERİNE YARDIMCI OLMA EĞİLİMİ

EĞİLİM						
YAŞ	EVET GEREKLİDİR	BUNLAR KADIN İŞİ	GEREKLİDİR AMA ERKEK YAPAMAZ	ÇALIŞAN KADININ KOCASI İÇİN GEREKLİ		TOPLAM
15-19	122 20.2	18 14.1	15 9.3	8 10.4		163 17.0
20-24	133 22.1	23 18.0	29 19.2	11 14.3		196 20.4
25-29	92 15.3	19 14.8	32 20.5	17 22.1		160 16.6
30-34	85 14.1	17 13.3	28 18.5	9 11.7		139 14.5
35-55	171 28.4	51 39.8	49 32.5	32 41.6		303 31.5
TOPLAM	603 62.8	128 13.3	153 15.9	77 8.0		961 100.0

Kocaların eşlerine yardımcı olmasını gerekli görenler içinde nispeten en yüksek oranı 35-55 yaş grubundakiler oluşturmaktadır. Öte yandan "yalnızca çalışan kadınların kocaları için gereklidir" diyenler içinde en düşük oran %9.3 ile 15-19 yaş grubundakilerde, en yüksek oran da (%32.5) 35 ve daha ileri yaş grubundakilerde gözlenmektedir.

1.4. Kız Çocuklarının Ev İşlerindeki Rolü

TABLO-113 KIZ ÇOCUKLARIN EV İŞLERİNE BAŞLAMA YAŞI

YAŞ	N	%
- 7	7	0.7
7 - 12	466	69.3
13 +	294	29.9
TOPLAM	767	100.0

Kent kadınlarının yarısından çoğu (%69.3) ilkokul dönemi olan 7-12 yaşları arasında kız çocukların ev işlerine yardımcı olmaya başladığını belirtmiştir. Bu yardımın 13 ve daha ileri yaşlarda başladığını belirtenler ise %29.9 oranındadır.

Kırda kız çocukların ev işlerine yardım etmeye 7-12 yaşları arasında başladığını belirtenler tamama yakın bir oranda iken kentte bu oran %69.3'e inmiştir. Buna karşılık 13 ve daha ileri yaşlarda başladıklarını belirtenler kırdaki %7.5 gibi çok düşük oranda iken kentte bu oran kırdakinin dört katıdır. Kentte kız çocukların ev işlerine başlama yaşı ortalama 11.6'dır. Bu oran kırdaki 9.8'dir.

Kız çocuklarının kırsal alanda, kentsel alana kıyasla bu boyutta da çok daha dezavantajlı konumda oldukları açıktır (UNICEF 1991; 197). Ancak ilkokul dönemi kız çocukları kentlerde de yüksek oranlarla ev işine yardımcı olmaktadır. Yine de kentlerde kız çocuklarının kırdaki kadar ağır ve zaman alıcı (çocuk bakımı, vb) iş türlerini değil de nispeten daha hafif olanları (sofra kurup-toplamak, vb) yaptıkları düşünülebilir. Ancak bazen bu durum aile büyüklüğüne, konutun durumuna (gecekondu vb.) sosyoekonomik düzeye göre değişip ağırlaşabilmektedir.

1.5. Karı-Koca İlişkileri

Bu konuda daha önce yapılmış araştırmaların bulgularına göre karı-koca ilişkileri, zaman sürecinde çeşitlilik göstermektedir. "Yıllar geçtikçe, kadının koca evindeki konumunun önemi artmaktadır. Kadın zamanla oğulları, kızları oldukça, gelinleri, torunları geliştikçe ailede merkezi bir konum elde etmektedir" (Kıray 1964; 114-115). Kadın-erkek statü farklılaşması özellikle karar verme süreçlerinde, tüketimde ve genellikle maddi olanaklarda, çevre ile ilişkilerde ve hareket özgürlüğünde kendini göstermektedir (Kağıtçıbaşı 1984; 132). Erkek tam yetki ile ailenin reisidir. Kadın erkeğin işlerine fazla karışmaz. Böylece kendi statülerini erkeğe bağlamak olarak algılayan kadınlar kocalarına karşı gelmekten çekinirler (Merter 1990; 65-66). Eşler arasında iletişim ve rol paylaşımının sağlıklı işleyişi kadının kötü muameleye maruz kalmasına yol açmaktadır.

GAP özelindeki bu araştırmada kentli kadınların yaklaşık yarısının (%44.2) kocalarından kötü muamele gördüğü, şiddete maruz kaldığı ve dayak yediği, saptanmıştır. GAP kapsamındaki illerden Gaziantep'te köy ile kent arasında geçiş toplumu olarak nitelendirilen gecekondu ailelerindeki kadınların, kırdaki kadınlara göre

daha çok şiddet olayını yaşadıkları gözlenmiştir. Bu durumdaki kadınlar, akraba evliliği, yeterli ekonomik güce sahip olmama, ailelerinin geri dönmelerini hoş karşılamaması gibi nedenlerle boşanmamakta ve "kaderlerine razı" olmaktadırlar. Ayrıca bu kadınların eğitim seviyelerinin düşük olması, dar kısıtlı bir çevrede bulunmaları onların sosyal kurum ve diğer dayanışma dernekleri ile ilişki kurmalarını ve sorunlarına bu yollarla çözüm aramalarını da engellemektedir. Şiddet olayı, yaşanan kentsel mekan, kentte yaşama süresi, ekonomik etkinliklerdeki rol, eğitim ve evlilik biçimi gibi değişkenlere göre azalıp çoğalmaktadır.

Zira, Bölge'de gecekondü yerine kent merkezinde yaşayan, eğitim seviyesi yüksek, köy bağlantısı sınırlı, kentsel yaşamla daha barışık olan kadınlarda dayak olayına daha az rastlanılmaktadır. Bu kategoride yer alan kadınlar, geniş bir sosyal ilişki ağı içinde her türlü sosyal kurum ve gruplarla ilişki kurabilmektedir. Boşanmanın sonuçlarını karşılayabilecek sosyal, ekonomik ve psikolojik donanıma sahip olup kendilerini daha güçlü hissetmektedirler. Bu düşünce, Diyarbakır Merkez, Mardinkapı Hasırlı mahallesinde yaşanan bir olayla çok açık bir şekilde ifade edilmektedir:

Kadın 14 yaşında, ailesinin zoru ile evlendirilir. 3 çocuğu (1K+2E) olur. Parasızlık yüzünden adam her akşam alkollü olarak eve gelir. Kadını döver. Ekonomik durumları biraz düzelince adam kadını boşayıp bir başka kadınla evlenir. Kadın kızı ile baba evine yerleşir. 3 yıl sonra kendisinden yaşça büyük bir memur ile evlendirilir. Yeni koca iktidarsızdır. Sürekli kadını döver. Memuriyetleri nedeniyle çeşitli illerde dolaşırlar. İstanbul (Ortaköy)' a gelirler. Burada adam kadının sokağa çıkmasını, komşularla görüşmesini yasaklar. Bakkala alış-verişe dahi göndermez. Kadın İstanbul'daki "Sığınma Evleri ve Kadın Dernekleri" ile irtibat kurmaya çalışır, ancak kocasının onu dışarı çıkartmaması, sürekli denetim altında tutması ve her gün dayak yemesiyle yüzünün morluk içinde kalması sonucu kadın bunu başaramaz. İki yıl İstanbul'da kalırlar. Sonra tayinleri Diyarbakır'a çıkar. İşte o zaman kadın hemen evden kaçıp baba evine sığınır. Ardından da boşanma davası açar. Şimdi boşanma davasının sonucunu beklemektedir.

Kadınların boşanamamalarının altında yatan gerçek sebepler arasında geleneksel yapı ve değerlerin etkisini sürdürmesi, ekonomik bağımlılık ve toplumsal çevrenin baskısının yer aldığı söylenebilir. Görüşme yapılan, kocasından çok dayak yediğini söyleyen kadınlardan biri "çocuklarımı besleyecek kadar param olsaydı, kocamdan ayrılır, hemen ev tutardım" diyerek, kendi durumunu ve kendisi gibi olan birçok kadının sorununu dile getirmektedir.

Bölge'de, kırsal alanda olduğu gibi kentsel alanda da karı-koca ilişkisini etkileyen faktörlerin başında kadının, erkek çocuğa sahip olması gelmektedir. Çocuk sayısı ailenin çevredeki konumunu doğrudan etkilediği gibi, kadının aile içindeki statüsünü artırabileceğinden kocası ile olan ilişkilerini de olumlu bir şekilde etkilemektedir.

Erkek ile karısı arasındaki ilişkiler aile küçüldükçe birincil düzeyde gerçekleşmekte ve eşler birbirlerine daha yakın olmaktadır. Yapılan gözlemler de bunu doğrulamıştır. Nitekim kadınlar, kentsel yerleşim birimlerinde, evde kayınvalide ve kayınpeder bulunmadığı zamanlarda kocası ve çocukları ile daha yakın ilişkilere girebilmektedir. Kadın kocası ile problemlerini tartışabilmekte, aynı masada yemek yiyebilmekte, sosyal yaşama giderek daha fazla katılmaktadır.

Özetle GAP kırsal alanının kültürel değerleri, henüz kentsel alanda da, toplumsal ilişkilerde yönlendirici işlev görmektedir. Bu ortamlarda "birey olarak kadın" imajı yerine "bir topluluk üyesi ve topluluk kimliği"ni ileri derecede paylaşan kadın ortaya çıkmaktadır.

1.5.1. Kadına Yönelik Şiddet

TABLO-114 KOCASI TARAFINDAN DÖVÜLEN KADINLAR

ŞİDDETİN SIKLIĞI	N	%
Hiç	438	55.8
Nadiren	285	36.3
Sık Sık	62	7.9
TOPLAM	785	100.0

Kent kadınlarının yarısından çoğu (% 55.8) kocası tarafından dövülmediğini belirtmiştir. Bununla birlikte % 44.2 gibi çok önemli bir oranı oluşturan kadın, sık sık veya ara sıra kocası tarafından dövüldüğünü açıklamıştır.

Dayak yiyen kadınların yüksek oranda olması, Türkiye'de kadına yönelik şiddetin hiç de küçümsenmeyecek düzeyde olduğu, tersine sorunun, buzdağının su altındaki kısmı kadar geniş olabileceği yönündeki görüşleri (Arıkan 1987, Arıkan ve Ark 1989 a, Arıkan ve Ark 1989 b, Koşar ve Arıkan 1989, Arıkan 1992, Arıkan 1993) desteklenmektedir. Konunun önemi ve daha önceki araştırmalarda ele alınmamış olması nedeniyle kadının şiddete uğramasının kadının yaşı, evlilik yaşı, eğitim düzeyi ve kocasıyla akrabalık bağı ile bağlantıları araştırılmıştır.

TABLO-115 YAŞ GRUPLARINA GÖRE KADINLARIN KOCALARINDAN DAYAK YEME DURUMU

Kadın Sayısı Satır % Sütun % Toplam %	HİÇ	NADİREN	SIK SIK	TOPLAM
15-19	23 65.7 5.3 2.9	12 34.3 4.2 1.5	0.0 0.0 0.0	35 100.0 4.5 4.5
20-24	90 59.2 20.5 11.5	49 32.2 17.2 6.2	13 8.6 21.0 1.7	152 100.0 19.4 19.4
25-29	91 59.5 20.8 11.6	55 35.9 19.3 7.0	7 4.6 11.3 0.9	153 100.0 19.5 19.5
30-34	86 62.8 19.6 11.0	38 27.7 13.3 4.8	13 9.5 21.0 1.7	137 100.0 17.5 17.5
35-55	148 48.1 33.8 18.9	131 42.5 46.0 16.7	29 9.4 46.8 3.7	308 100.0 39.2 39.2
KADIN SAYISI TOPLAM %	438 55.8	285 36.3	62 7.9	785 100.0

TABLO-116 KADINLARIN EVLENME YAŞLARINA
GÖRE KOCADAN DAYAK YEME SIKLIĞI

YAŞ	HAYIR	NADİREN	SIK SIK	TOPLAM
15	42 42.9	38 38.8	18 18.4	98 12.7
15-19	264 53.7	190 38.6	38 7.7	492 63.8
20-24	106 67.1	47 29.7	5 3.2	158 20.5
25-29	16 76.2	5 23.8		21 2.7
30-34	1 50.0	1 50.0		2 0.3
TOPLAM	429 55.6	281 36.4	61 7.9	771 100.0

15 yaşından küçükken evlenenlerin yarısından çoğu (%57.2) sık sık veya ara sıra dayak yemiştir. 15-19 yaş grubunda dayak yiyenler yarıya yakın (%49), 20-24 yaş grubunda %32.9, 25 ve ileri yaşlarda ise %26.1 orandadır.

Dağılımından anlaşılacağı gibi 15 yaşın altında yapılan evlilikler kadına yönelik şiddet açısından potansiyel tehdit oluşturmaktadır. Çocuk denecek yaşta evlenen kadınlar, çeşitli nedenlerle (kocanın işsizliği, akrabalarla anlaşmazlık, evlilik çatışması, vb) kocaları tarafından şiddete uğrama riskiyle karşı karşıyadır. Evlilik ve aile yaşamında karşılaştığı sorunlarla nasıl başa çıkabileceğini henüz bilemeyen, sorun çözme becerisi düşük olan "çocuk kadınlar" evlilik yaşamına uyum yapmaya çalıştıkları dönemde ciddi biçimde kocaları tarafından şiddete uğrayabilmektedirler. Daha ileri yaşlarda evlilik yapan kadınlar arasında -yaş ilerledikçe- şiddete uğrama oranının düştüğü gözlenmektedir.

Halen 15-19 yaş grubundaki dövülen kadınların oranı %34.3'tür. Dövülme oranı 20-24 ve 25-29 yaş grubunda biraz yükselmekte ve %41'e yaklaşmaktadır. 30-34 yaş grubunda %37.2'ye inen oran 35 ve daha ileri yaşlarda %51.9'a çıkmaktadır.

TABLO-117 KADINLARIN EĞİTİM DURUMLARINA GÖRE ŞİDDETİN SIKLIĞI

EĞİTİM DÜZEYİ	HAYIR	NADİREN	SIK SIK	TOPLAM
Okuma-Yazma Bilmiyor	191 47.4	170 42.2	42 10.4	403 51.3
Okur-Yazar	39 51.3	32 42.1	5 6.6	76 9.7
İlkokul	137 62.8	68 31.2	13 6.0	218 27.8
Ortaokul	18 69.2	6 23.1	2 7.7	26 3.3
Lise ve Dengi	41 85.4	7 14.6		48 6.1
Üniversite	12 85.7	2 14.3		14 1.8
TOPLAM	438 55.8	285 36.3	62 7.9	785 100.0

Okuma-yazma bilmeyenlerin yarısından çoğu (%52.6), okur-yazarların hemen hemen yarısı (%48.7) kocaları tarafından dövülme konusunda daha farklı bir dağılımı yansıtmaktadır. İlkokul mezunu kadınların %37.2'si dövülmektedir. Ortaokul mezunlarının %30.8'i lise ve dengi okul mezunlarının %14.6'sı, üniversite mezunlarının da %14.3'ü dövülmektedir.

TABLO-118 KOCA İLE AKRABALIĞIN ŞİDDETLE İLİŞKİSİ

ŞİDDETİN SIKLIĞI AKRABA İLİŞKİSİ	HAYIR	NADİREN	SIK SIK	TOPLAM
Var	150 53.2	111 39.4	21 7.4	282 36.2
Yok	283 55.0	173 34.8	41 8.2	497 63.8

Tablodan da görüldüğü gibi kadının şiddete uğramasının akrabalık bağı ile bir ilişkisinin olmadığı saptanmıştır.

TABLO-119 KOCANIN KARISINA
DAYAK ATMASINI ONAYLAMA

ONAYLAMA DAVRANIŞI	N	%
Onaylamıyor	958	96.8
Onaylıyor	32	3.2
TOPLAM	990	100.0

Kent kadınlarının hemen hemen tamamı (%96.8) kocanın karısına dayak atmasını onaylamamaktadır. Yalnızca %3.2 oranında kadın dayağı onaylamaktadır. Bu oran kırdada %6.7'dir.

Kadınlar ister ataerkil ilişkiler sisteminin hemen hemen tüm değerlerinin egemenliğini sürdürmekte olduğu kırsal alanda, isterse geleneksel kalıpları zorlayan giderek ataerkil değerlerin sorgulanmaya başladığı kentsel alanda olsun, kocanın kadına yönelik şiddet uygulamasını -hemen hemen eşit oranlarda- onaylamamaktadır.

Dayağı onaylama durumunun yaşa ve eğitim durumuna göre farklılaşp farklılaşmadığı da araştırılmıştır.

TABLO-120 YAŞ GRUPLARINA GÖRE
KADINLARIN KOCALARININ ŞİDDET UYGULAMA
DURUMUNA ONAYLARI

YAŞ	EVET	HAYIR
15-19	5 15.6	164 17.1
20-24	5 15.6	195 20.4
25-29	3 9.4	164 17.1
30-34	4 12.5	138 14.4
35-55	15 46.9	297 31.0
TOPLAM	32 3.2	958 96.8

Kadınlara karşı şiddeti onaylayanların yaklaşık yarısı 35-55 yaş grubunda toplanmaktadır.

TABLO-121 KADINLARIN EĞİTİMLERİNE GÖRE KOCALARININ KARISINA ŞİDDET UYGULAMA DURUMUNA ONAYI

EĞİTİM DÜZEYİ	EVET	HAYIR
Okuma-Yazma Bilmiyor	23 71.9	421 43.9
Okur-Yazar	4 12.5	102 10.6
İlkokul	5 15.6	304 31.7
Ortaokul		41 4.3
Lise ve Dengi		74 7.7
Üniversite		16 1.7
TOPLAM	32 3.2	958 96.8

Eğitim durumu açısından bakıldığında kocanın karısına dayak atmasını onaylayanların büyük çoğunluğu okuma-yazma bilmeyen kadınlardır. Ortaokul ve üzerinde eğitim gören kadınların hiçbiri dayağı onaylamamaktadır.

Kadının eğitim düzeyinin, kocanın karısına yönelik şiddet uygulamasını değerlendirmesinde belirleyici olduğu söylenebilir. Eğitim, kadının bakış açısını genişletmekte, geleneksel kadın-erkek rolleri yerine daha eşitlikçi rollerin oluşumuna büyük katkıda bulunmaktadır. Kadın, eğitim düzeyinin yükselmesiyle evlilikte kadının "boyun eğen", erkeğin "boyun eğdiren" taraf olmadığını daha iyi kavramaktadır. Yalnızca okur-yazar olmanın bile kadınların şiddeti algılamaları üzerindeki olumlu etkisi açıktır. Kadın, okuyabilme şansına kavuştuğunda kendisini ilgilendiren tüm konularda olduğu gibi şiddet konusunda da daha sağlıklı düşünebilme fırsatını yakalayacaktır.

TABLO-122 KADININ HANGİ SEBEPLERLE DAYAĞI ONAYLADIĞI DURUMU

DAYAĞI ONAYLAMA SEBEBİ	ONAYLIYOR		ONAYLAMİYOR	
	N	%	N	%
Kocadan İzinsiz Karar ve Davranış	22	68.8	10	31.3
Kocaya Karşı Gelme	15	46.9	17	53.1
Namus Konuları	11	34.4	21	65.6
Aile Büyüklerine Saygısızlık	8	25.0	24	75.0
Ev İşlerinin Aksaması	8	25.0	24	75.0
Çocuk Bakımının Aksaması	3	9.4	29	90.6
Dini Vecibeleri Aksatma	3	9.4	29	90.6

Kocanın karısına dayak atmasını onaylayan kadınların yarıdan çoğu (%68.9) kocadan izinsiz karar alıp davranışlarda bulunmanın, yarıya yakını (%46.9) kocaya karşı gelmenin, %34.4'ü namus konularının, %25'i aile büyüklerine saygısızlığın ve ev işlerinin aksatılmasının dayacağı "meşrulaştırdığını" düşünmektedir.

Kocadan izinsiz karar almak ve davranışta bulunmak ile kocaya karşı gelmek, hem kırsal hem de kentsel alanda dayağı onaylayan kadınların en yüksek oranlarla belirttikleri gerekçelerdir. Her iki gerekçe de "erkek egemenliği"ne kadının karşı gelmesi anlamını taşımaktadır. Bu nedenler de dayağın meşrulaştırılmasına yol açmaktadır.

Cinsiyet açısından dayağın onaylanmasının ne tür bir oransal farklılık gösterdiği üzerinde de durulmuştur. Bu açıdan, hanereisi erkeklerinin de tamama yakını (682; %84.2) erkeğin karısına dayak atmasını onaylamamaktadır. Onaylayanlar yalnızca %15.8 (128) oranında kalmıştır.

Bununla birlikte kocanın karısına yönelik şiddetini onaylayan erkekler, onaylayan kadınlardan (%3.2) çok daha yüksek orandadır. Aynı şekilde onaylamayan kadınlar (%96.8) onaylamayan erkeklerden daha fazladır.

Kadına yönelik şiddeti onaylama açısından kadın ve erkekler arasında bu tür bir farklılık, çeşitli araştırmacılarca (Arkan 1987, Kongar 1990)da vurgulanmıştır. Kongar tarafından ülke çapında gerçekleştirilen bir araştırmada da erkekler arasında kadınların dövülebileceğini düşünenler, kadınlardan daha fazla (11.6 puan) bulunmuştur.

Kadına yönelik şiddetin, özellikle ataerkil ilişkilerin egemenliğini sürdürdüğü kırsal alanda ve kentsel alanda geleneksel çizgiyi koruyan tam olarak kentlileşmemiş topluluklarda sözde "kadının hak etmesi " halinde genel kabul gördüğü bilinmektedir (Arıkan 1987 ve 1992). Kadına yönelik şiddetin toplumda bu anlamda "meşrulaştırılmış" olması, dayacağı onaylayan erkeklerin onaylayan kadınlardan daha yüksek oranlarda görülmesi açısından açıklayıcıdır.

Namus konuları, kadının kocasından izin almadan karar ve davranışlarda bulunması ve kocasına karşı gelmesi kadına yönelik şiddeti meşrulaştıran başlıca nedenler olarak algılanmaktadır.

2. Kadının Çocuğu ve Kendisi İle İlgili Beklentileri

Bölge'de, kırsal alanda olduğu gibi, kentsel alanda da çocuk, hem insan gücü hem de ailenin devamını sağlama açısından son derece önemli bir değere sahiptir. Özellikle erkek çocuk ailenin soyunu devam ettirecek kişi olarak görüldüğü için kız çocuğundan ayrı bir statüye sahiptir. Bu bakımdan kadının çocuk sahibi olması, özellikle erkek çocuk sahibi olabilmesi bölgede kadın açısından son derece önemlidir.

Bu araştırmada görüşülen kadınlara, çocukları ve kendileri ile ilgili beklentileri ve eğilimlerini belirtmeleri istendiğinde kapsamlı cevaplar verdikleri görülmüştür.

2.1. Çocukta Cinsiyet Tercihi

Görüşme yapılan hanelerde, ilk çocukta cinsiyet tercihi konusunda, hane reisleri ile eşlerinin tutumları arasında belirgin bir farklılık görülmüştür. Hanereislerinde erkek çocuk isteyenlerin oranı %30 iken eşlerinde bu oran %28.1'dir. Kız çocuk isteyenlerin oranı hanereislerinde %5 iken eşlerinde %23.1'dir. "Farketmez" diyenlerin oranı da hanereislerinde %65, eşlerinde %48.8'dir. Kentsel ailelerde erkek çocuk isteme oranı kız çocuk tercihine oranla yüksektir. Özellikle kentsel ailelerde cinsiyet farkı, fazla önemli değil gibi gözüküyorsa da toplumda genel eğilim erkek çocuğu isteme yönündedir. Aşağıdaki tablodan da görüldüğü gibi bu noktadan hareketle Bölge'de kentsel alanda çocuğun cinsiyet ile ilgili geleneksel anlayışın tam olarak değiştiğini söylemek mümkündür. İlk çocukta cinsiyet tercihi kentsel ailelerde yüksek oranda yapılmıştır. Erkek çocuk isteme oranı kız çocuk tercihine oranla yüksektir.

TABLO-123 KENTLİ KADINLARIN CEVAPLARINA GÖRE
İLK ÇOCUKTA CİNSİYET TERCİHİ

İLK DOĞAN ÇOCUKTA CİNSİYET TERCİHİ	HANEREİSİ	EŞİ
Kız	40 5.0	228 23.1
Erkek	243 30.0	276 28.1
Farketmez	525 65.0	401 48.8
TOPLAM	808 100.0	985 100.0

Ancak, yapılan gözlemler ve yüz yüze görüşmeler göstermiştir ki, görünüşte her ne kadar hanereisleri ve eşleri için çocuğun cinsiyeti önemli değilse de kadın, kocasının ailesi ve kocası ile olan bağının daha güçlü olması, kocasının gözünde statü ve değerinin yükselmesi için erkek çocuk istemekte; aynı şekilde hanereisleri de ailenin devamının sağlanması açısından cinsiyet tercihi yaparak erkek çocuk istemektedir.

Bölgede erkek çocuğunun daha fazla istenmesinin temel nedenleri; kadının eşini kendine bağlamak istemesi, erkek çocuğun babası soyu devam ettirmesi, yaşlandıklarında kendilerine bakmaları ve aileye kaynak sağlamaları şeklinde yorumlanabilir.

2.2. Çocuklarda Arzulanan Öğrenim Düzeyi

Kadınların geleceğe yönelik beklentileri içinde en önemlilerinden biri çocuklarının eğitimlerine ilişkin tutumlarıdır. Aşağıdaki tablolar kentsel ve kırsal alandaki kadınların bu konudaki düşüncelerini karşılaştırmalı olarak yansıtmaktadır.

TABLO-124 KENT VE KIRDAKİ KADINLARA GÖRE ERKEK ÇOCUKLARINDA ARZULANAN ÖĞRENİM DÜZEYİ

ÖĞRENİM DÜZEYİ	KENT KADINI	KIR KADINI
Okuması Gerekmez	1 0.1	4 0.4
Okuma-Yazma Öğrensin Yeter	1 0.1	6 0.7
İlkokulu Bitirsin	12 1.2	13 1.5
Orta Okulu Bitirsin	1 0.1	1 0.1
Liseyi Bitirsin	7 0.7	10 1.1
Üniversiteyi Bitirsin	968 97.8	856 96.2
TOPLAM	990 100.0	890 100.0

TABLO-125 KENT VE KIRDAKİ KADINLARA GÖRE KIZ ÇOCUKLARINDA ARZULANAN ÖĞRENİM DÜZEYİ

ÖĞRENİM DÜZEYİ	KENT KADINI	KIR KADINI
Okuması Gerekmez	6 0.6	11 1.2
Okuma-Yazma Öğrensin Yeter	4 0.4	16 1.8
İlkokulu Bitirsin	93 9.5	110 12.3
Ortaokulu Bitirsin	5 0.5	10 1.1
Liseyi Bitirsin	32 3.2	32 3.6
Üniversiteyi Bitirsin	847 85.8	711 80.0
TOPLAM	987 100.0	890 100.0

Örneklem grubunu oluşturan kadınlara "kız ve erkek çocuklar ne kadar okumalıdır?" şeklinde soru yöneltilmiştir. Bu soru bütün kadınlara sorulmuştur, yani evli olmayan veya evli olup çocuğu olmayanların da soruyu yanıtlamaları istenmiştir. Kentte,

kadınların %97.8'i kırdaki %96.2'si erkek çocuklarının üniversiteyi bitirmesini arzulamaktadır. Daha alt derece okulları bitirmeli veya hiç okumasın görüşü dikkate alınmayacak kadar düşüktür.

Kız çocuklar için görüşler az da olsa farklılık göstermektedir. Kentli kadınların %9.5'i kız çocuklarının ilkokulu bitirmesini, % 85.8'i ise üniversiteyi bitirmesini istemektedir. Buna karşılık kırsal alandaki kadınların %12.3'ü kız çocuklarının ilkokulu bitirmesini isterken % 80'i üniversiteyi bitirmesini öngörmektedir.

Bu soruya kent-kır ve kız-erkek çocuk değişkenlere göre verilen yanıtlar fazla anlamlı bulunmamıştır. Tüm kategorilerde üst düzeyde bir eğitim arzulanmaktadır. Bu durum, belki de "eğitim" in orta ve alt sınıflar için statü kazanmada hala etkin bir rol oynadığı şeklinde yorumlanabilir.

Ayrıca sorulara verilen yanıtlar, Bölge'de, erkek çocuğuna kız çocuğundan daha fazla değer veren geleneksel anlayışta bazı değişmelerin meydana gelmekte olduğu şeklinde de yorumlanabilir. Bölge'deki kentli kadınlar için eğitimin ne denli önem taşıdığını, aşağıdaki örnek olay, daha iyi ifade etmektedir:

Şanlıurfa'nın Eyyubiye mahallesinde oturan bir kadın 7 kız çocuğuna sahiptir. Kadın kızlarını, kocasının "kız çocuğu okuyup da ne olacak, evde otursun" diyerek izin vermemesi üzerine okula gönderememiştir. Fakat en küçük kızını kocasından habersiz olarak gizlice okula yazdırır. Kocasını bu durumu bir ay sonra öğrenir. Fakat hiçbir itirazda bulunmaz. Bu sonuç karşısında kadın, diğer kızlarını okutmadığı için çok pişman olur.

Bu bakımdan kadının aile içindeki konumunun güçlenebilmesi ve kalkınma sürecindeki rolünün artırılmasına yönelik çabaların başarıya ulaşması için, öncelikle kız çocukların eğitim ve diğer hizmet alanlarından eşit şekilde yararlanmaları gerekmektedir.

2.3. Çocukların Eşlerinde Arzulanan Nitelikler

Kız ve erkek çocuklarının evleneceği eşlerinin nasıl olacağına ilişkin sorulara kır ve kentli kadınlar belirgin bir farklılaşmayı ifade eden cevaplar vermemişlerdir.

TABLE-126 KADINLARIN KIZ ÇOCUĞUNUN EVLENECEĞİ
ERKEKTE ARADIĞI NİTELİKLER

NİTELİKLER	KENT KADINI	KIR KADINI
Okumuş Meslek Sahibi Olsun	314 32.0	329 37.5
Dinine Bağlı	26 2.7	23 2.7
Ailesi Zengin Varlıklı	68 6.9	140 15.9
Aynı Aşiretten/ Akrabadan Birisi	5 0.5	13 1.5
Hiç Akraba Olmayan Yabancı Birisi	6 0.6	1 0.1
İyi Huylu, İyi Ahlaklı	285 29.0	247 28.1
Kendisinin Sevip Anlaştığı Birisi	278 28.3	125 14.2
TOPLAM	982 100.0	878 100.0

TABLE-127 KADINLARIN ERKEK ÇOCUĞUNUN EVLENECEĞİ
KIZDA ARADIĞI NİTELİKLER

NİTELİKLER	KENT KADINI	KIR KADINI
Ev İşlerini Bilen, Becerikli	61 6.3	119 13.6
En Azından İlkokul Mezunu Olan	4 0.4	15 1.7
Okumuş, Meslek Sahibi Olan	162 16.5	156 17.7
Ailesi Zengin, Varlıklı	27 2.8	51 5.8
Aynı Aşiretten/ Akrabalardan Biri	4 0.4	10 1.1
Hiç Akraba Olmayan Yabancı Biri	6 0.6	5 0.5
İyi Huylu, İyi Ahlaklı	358 36.3	367 41.7
Kendisinin Sevip Anlaştığı Biri	322 32.5	151 17.1
Güzel Olması	37 3.8	7 0.8
TOPLAM	988 100.0	881 100.0

Yukarıdaki her iki tabloda da görüldüğü gibi, kentli kadınlardan %32'si kırdaki kadınlardan %37.5'i kız çocuklarının okumuş meslek sahibi kişilerle evlenmeleri yönünde tercih belirtmektedir. Bu anlamlı bir farklılık değildir. Aynı şekilde kentsel kadınların %36.3'ü ve kırsal alanda yaşayan kadınların %42'si erkek çocuklarının evleneceği kızın iyi huylu, iyi ahlaklı olmasını istemektedir. Ahlakî normlar geleneksel kır yapısında, kente göre nispeten daha önemlidir.

Gerek kırsal, gerekse kentsel alandaki kadınlar, çocuklarının "aynı aşiretten, aynı akrabadan biri ile evlenmeleri" seçeneğini fazla önemli bulmamaktadır. Bu durum, Bölge'de akrabalık ve aşiret ilişkileri çerçevesinde örgütlenen sosyal ilişkilerin giderek farklılaşmakta olduğunun bir göstergesi olarak yorumlanabilir. Hem kırsal hem de kentsel alanda yaşayan kadın artık aşiretini ve akrabasını, yaşamının temel anlamı, varlığının güvencesi ve sürekliliği olarak görmemektedir. Diğer bir deyişle Bölge'de kadınların kendilerini daha dar bir sosyal organizasyon olan hane ile tanımlama eğilimleri giderek yaygınlaşmakta, daha geniş bir organizasyon olan aşiret ve akrabalık ağından uzaklaşmaktadır.

Nitekim değişen sosyoekonomik ve sosyokültürel sistemler içinde kadınlar çocuklarının daha çok bireysel nitelikleriyle tanınan girişken, kendine güvenen, ne istediğini bilen birileri olmalarını istedikleri gözlenmiştir.

Kır kadını için daha fazla önem atfedilen ölçütler "iş becerisi" ve "varlıklı olma"dır. Buna karşılık kent kadınında "güzellik" ve "kız-erkek arasında anlaşma ve sevgi" göreceli olarak daha önemli sayılmaktadır.

2.4. Kadının Geleceğe Yönelik Beklentileri

Bu konuda, diğer bölümler içinde dağınık şekilde çeşitli sorular mevcuttur. Örneğin, çocukların eş seçimi, çocukların eğitimi, şiddet, kitle haberleşme, güvence gibi konularda, daha çok tutum ve kişisel beklentilerle ilgili, geleceğe yönelik sorulara yer verilmiştir. Bunların değerlendirmelerine ilişkin yorum ve açıklamalar bu araştırma raporunun ilgili bölümlerinde yer almaktadır.

Beklentiler konusunda, kentli kadınlardan "kendisi ve çevresindeki diğer kadınların durumunun bugünkünden daha iyi olması nelere bağlıdır?" şeklinde sorulan soruya ilişkin önem sırasına göre üç şıkki işaretlemeleri istenmiştir.

TABLO-128 KENTLİ KADINLARA GÖRE KADINLARIN STATÜSÜNÜN YÜKSELMESİ NELERE BAĞLIDIR

DEĞERLER	1. DERECE	2. DERECE	3. DERECE
Gelir Artışıyla İlgili	62.5	20.0	12.2
Bilgisinin/Eğitimin Artmasıyla İlgili	21.2	32.2	29.2
Kadercı Cevaplar	5.3	4.0	7.2
Geleneklerin Baskısının Azalmasıyla İlgili	4.8	15.6	18.2
Diğer (Ailenin Küçülmesi, Teknolojik Gelişme İle İlgili)	6.2	28.2	33.2

Tabloda görüldüğü gibi gelir artışıyla ilgili beklenti (%62.5) birinci derecede öneme sahiptir. İkinci derecede öneme sahip olan beklenti bilgi-eğitimin artmasıyla ilgilidir (32.2). Ailenin küçülmesi ve teknolojik gelişme ile ilgili beklentiler ise üçüncü derecede birinci sırada yer almaktadır (%33.2). Diğer taraftan kırsal alanda yaşayan kadının kendisi ve diğer kadınların geleceğine ilişkin bazı beklentileri de (bkz. ilgili bölümler) kent kadınının beklentilerine paralellik göstermektedir. Bu yanıtlar kentlerde yaşayan hanelerin karşı karşıya bulunduğu istihdam ve geçim sıkıntılarının ne denli önem taşıdığını yansıtmaktadır. Ayrıca "eğitim" in bu soruların çözümünde bir araç olarak algılandığı da söylenebilir.

Bölge'de kentli kadınların, daha önce ele alınan çocukları ile ilgili beklentilerine yönelik açıklamaları da bu yorumları destekleyici niteliktedir.

Araştırmada "elinde olsa nasıl bir kadın olmak isterdin" sorusuna verilen yanıtlar incelendiğinde %67.2 oranında kadın "şimdi oldukları gibi olmak" istemediklerini belirtmişlerdir. Kırsal alanda bu oran daha yüksek bulunmuştur (%74.5). Öte yandan, bu soruda "okumuş meslek sahibi olmak" isteyen kadınların oranı kentte %74.4 iken bu oran kırdı %67.5'dir. "Az çocuklu olmak" isteyen kentli kadınların oranı %91.9'dur.

Kadınlarca Bölge'nin mevcut ekonomik, sosyal ve kültürel durumu yeterli bulunmamaktadır. GAP kent ve kır kadını daha iyi bir yaşamın farkında ve özlemi içersindedir. Nitekim, kadınların "elinde olsa nasıl bir kadın olmak isterdin" sorusunda verdikleri yanıtlar bunu doğrulamaktadır. Örneğin, yanıtlar bireysel özelliklerin yanı sıra (okumuş-meslek sahibi, çok altını olan), kentsel yaşama özgü düşünce ve davranışları (apartman dairesinde yaşamak, beyaz eşya/mobilya ve az çocuk sahibi olmak gibi) içermektedir. Yöre kadınlarının kentte yaşamak ile kentli olmak arasında kurdukları ilişki bir bakıma kendilerini kente ait görmek, kentin olanaklarından faydalanmak isteği şeklinde yorumlanabilir.

Ayrıca örnekleme dahil olan hem kentsel hem de kırsal alanda yaşayan kadınların yaklaşık yarısı "çok altını olan kadın olmak" istediklerini belirtmiştir. Bu düşüncenin yansımaları, kırsal ve kentsel alanda yaşayan kadınların gündelik yaşamlarında, boyunlarında, kollarında taktıkları süs eşyalarında görülmektedir. Bu durum, kent merkezinde ve gecekondu mahallelerinde yaşayan kadınlarda gözlenmiş, özellikle tasarruf alışkanlıklarının ziynet eşyasına yönelik olduğu görülmüştür. Bu açıdan altın, bölgede daha çok kadın için ekonomik bir güvence, tasarruf aracı ve yerine göre de ekonomik düzeyi yansıtan bir statü göstergesi olarak algılanmaktadır.

Bölge'de bugüne kadar kadını toplumsal açıdan görünmez kılan değerlerin (tabuların) gittikçe yıkıldığı söylenebilir. Kadınlar artık yüksek öğrenim görmek, yasadan hukuktan haberdar olmak, erkeklerle eşit haklara sahip olmak istemektedir.

Anket esnasında ve dışında yapılan gözlem ve görüşmelerde "devletin kadınlar için en çok ne yapmasını istersin?" sorusuna biraz da medyanın etkisiyle; "kocasından ayrılmak isteyen kadınlara güvence sağlanması, sığınma evlerinin açılması, dul kadınları koruyucu yasaların çıkartılması ve kadınların da gidebileceği kahvehanelerin açılması" gibi çok çeşitli yanıtlar vermişlerdir. Kentsel alandaki kadın, kırsal alandaki kadına göre göreceli olarak daha bireysel davranmakta, ekonomik durumu iyi olduğunda bunu kendisi için (ev, arsa, araba gibi) yatırımlar için harcayacağını belirtmektedir.

3. Kadının GAP Projesine Yönelik Beklentileri

Bilindiği gibi Güneydoğu Anadolu Projesi; Adıyaman, Batman, Şanlıurfa, Gaziantep, Diyarbakır, Mardin, Siirt ve Şırnak illerini kapsayan Avrupa'nın en büyük ve dünyanın önde gelen Entegre Kalkınma Projeleri'nden biridir. GAP ile birlikte bölgenin ekonomik ve sosyal yapısında önemli değişikliklerin meydana gelmesi ve diğer bölgelerle olan farklılıkların azaltılması ve bölge içinde denge ve entegrasyonun sağlanması beklenmektedir.

Böylesine kapsamlı bir bölge kalkınma projesi faaliyetlerinin en rasyonel şekilde yürütülebilmesi için, Bölge'ye ve ülkeye sağlayacağı katkılarının yöre halkınca benimsenmesi, desteklenmesi ve halkın uyum içinde kalkınma sürecine katılmasının sağlanması gereklidir.

Bu nedenle GAP kapsamındaki illeri baz alan bu araştırma ile yöre halkının GAP'la ilgili bilgisinin, beklentilerinin saptanmasına çalışılmıştır. Ayrıca GAP'ın bölge ve haneler için ne gibi değişiklikler getireceğine ilişkin hanehalkı reislerinin ve kadınların farklı eğilimlerini ölçen sorular sorulmuştur.

3.1. GAP'la İlişkiler

Bu doğrultuda, örneklem grubunu oluşturan kentsel alanda yaşayan hanelerin GAP'a ilişkin bilgilerine bakıldığında, büyük bir kesimin proje hakkında yeterince bilgiye sahip olmadıkları saptanmıştır.

Bölge'de kentsel alanda yaşayan kadınlardan GAP konusunda bilgisi olmayanların oranı bu grupta yer alan hanehalkı reislerinden çok daha yüksektir.

Proje konusunda herhangi bir bilgisi olmayanların oranı hanehalkı reislerinde %38.8 iken, kadınlarda %68.6'dır. Bilgisi olanların içinde ise hanehalkı reislerinin oranı %61.2 kadınların oranı da %31.4'dür.

Projenin kapsamı ve niteliği konusunda bilgisi olan hanehalkı reislerinin %94.2'si kadınların %92.7'si bu bilgiye TV/basın-yayımdan öğrendiklerini belirtmiştir.

Araştırma sırasında GAP'ın öncelikle bir sulama projesi olarak bilindiği ve özellikle Şanlıurfa, Gaziantep ve Adıyaman illerinde daha fazla tanındığı gözlenmiştir.

Genellikle GAP'a ilişkin edegenliklerin Şanlıurfa'da yoğunluk kazanması, Gaziantep ilinin ekonomik ve sosyal açıdan bölgenin en gelişmiş ili konumunda bulunması, Adıyaman'ın bazı ilçelerinin ve köylerinin sular altında kalması, en önemlisi de projelerin uygulanma aşamalarında yeni istihdam alanlarının yaratılması ile birçok kişinin bu projelerde çalışması GAP'ın daha çok tanınmasına yol açmaktadır.

Kır-kent ayrımı açısından bakıldığında, kentsel alanda yaşayan halkın daha yüksek oranda TV seyretmesi ve bilgi kaynaklarına ulaşmada daha elverişli konumda olmaları nedeniyle GAP konusunda daha fazla bilgi edindikleri görülmüştür.

3.2. GAP ve GAP'tan Beklenen Değişiklikler

Bölge'de kentsel alanda yaşayan hanelerden, GAP konusunda bilgisi olanların çok farklı beklentiler içinde oldukları gözlenmektedir.

Bu nedenle Bölge'de kentsel alanda yaşayan hanelere "GAP'ın ailenizin yaşamında nasıl bir etkisi olacağını, bölgeye ne gibi değişiklikler getireceğini düşünüyorsunuz?" şeklinde açık uçlu sorular sorulmuştur.

KENTTE GAP İLE İLGİLİ GÖRÜŞLER

	AİLE DÜZEYİ	BÖLGE DÜZEYİ
KADIN		
OLUMLU	% 80	% 96.6
OLUMSUZ	% 20	% 3.4
HANEREİSİ		
OLUMLU	% 43.6	% 90.5
OLUMSUZ	% 51.9	% 5.8
FIKRİ YOK	% 4.5	% 3.7

Hem kadınların hem de hanehalkı reislerinin gerek bölgeye gerekse kendi yaşantılarına ilişkin GAP'tan beklentilerinde "olumlu" bulanlar olduğu gibi "olumsuz" düşüncelerin de bulunduğu tespit edilmiştir. Ancak bu "olumsuzluklar"ın "kent anketi"nde açık bir şekilde tanımına ulaşılamamıştır.

Kentsel alanda yaşayan kadınlardan %20'si, GAP'ın aile yaşantısına hiçbir etkisinin olmayacağını, % 80'ni ise olumlu etki yapacağını düşünmektedir. Bu olumlu etkiler;

- . Evlere su gelir (% 65.2)
- . Çocuklara yeni iş sahaları açılır (% 9.0)
- . Gelir artışı olur (% 5.3)
- . Kadının statüsü yükselir (% 0.5)

şeklinde sıralanmaktadır.

GAP hakkında bilgisi olan kadınlardan (%31.4) GAP'ın bölgeye hiçbir etkisinin olmayacağını düşünenler % 3.4 gibi çok küçük bir azınlık iken; GAP'ın bölgeye olumlu etkisi olacağını düşünenlerin oranı ise çok yüksektir (% 96.6).

GAP'ın bölgeye getireceği olumlu etkiler kadınlar tarafından şöyle tanımlanmaktadır.

- . Kalkınma ile birlikte modernleşme olur (% 56.4).
- . Araziler sulanır (% 15.0)
- . Yeni barajlar yapılır (% 12.0)
- . İş alanları büyür (% 9.8)
- . İşsizlik azalır (% 3.8)
- . Fakir köyler zenginleşir (% 2.6)

Hanehalkı reislerinin %5.8'i GAP'ın Bölge'ye olumsuz etkisinin olacağını belirtmektedir. "Olumlu" yanıt veren (%90.5) hanehalkı reislerinin temel beklentileri GAP ile birlikte Bölge'de:

- . İstihdam, gelir, ürün artışı olur (% 89.3)
- . Kentleşme, altyapı hizmetleri ve turizm gelişir (% 1.2)
- . fikri yok (% 3.7)

gibi çeşitli gruplarda toplanan yanıtlardır.

GAP'ın aileyi nasıl etkileyeceğine ilişkin hanehalkı reislerinin görüşleri de aşağıdaki gibidir:

- . Gelir ve yaşam düzeyinde iyileşme olur (% 25.8)
- . Dolaylı yoldan aileyi etkiler (% 7.8)
- . Bu konuda fikri yok (% 4.5)
- . Hiçbir yararı olmaz (% 51.9)

Görüldüğü gibi GAP'ın "Bölge Düzeyi"nde yarattığı ve/veya yaratacağı değişimler konusunda kentsel alanda kadınlar ve hanehalkı reislerinin görüşleri paralellik gösterirken, bu görüşler GAP'ın özellikle istihdam olanaklarını artırıp yaşam standartlarını yükselteceği noktalarında odaklaşmaktadır.

Ancak Bölge halkının kırsal alanda olduğu gibi kentsel alanda da GAP'ın meydana getireceği değişikliklerin belli yörelerle sınırlı kalacağı, gelir dağılımının daha da eşitsiz olacağı şeklinde kuşku taşıdığı gözlenmiştir. GAP'ın daha çok Şanlıurfa'yı kalkındıracağını düşünenlerin olduğu da izlenmiştir.

Sonuç olarak, Bölge halkının GAP'a ilişkin beklentileri daha çok olumlu nitelikler taşımaktadır.

4. Hane İçi Ekonomik İlişkilerde Kadın

4.1. İnfornel İşler

GAP Bölgesi kent yaşamındaki birçok etkinlik kırsal alandan farklı olarak, giderek hane içinde yapılmaktadır. Bu durum yöredeki kentleşme sürecinin doğal bir sonucu olarak yorumlanabilir. Bu süreçte özellikle kadınların sorumluluğunda görülen birçok geleneksel uğraş geniş ölçüde içerik değiştirmektedir. Araştırmada, marjinal sektörde para kazanan kentli kadınların son derece infornel bir ilişki ağı çerçevesinde örgütlendikleri, sürekliliği ve iş güvencesi olmayan geçici işlerle uğraştıkları görülmüştür.

Bölge'de araştırmada, saptanabilen "informel işler" kapsamındaki edegenlikler Mardin, Urfa ve özellikle Gaziantep yöresinde yoğunlaşmakta, bazı aileler için önemli bir geçim kaynağı olmaktadır.

4.1.1. Dikiş Uğraşı

Urfa'nın kenar mahallelerinde oturan kadınlar, kürkçülerin kendilerine getirdikleri parça kürkleri (kuzu postu) elde birleştirerek kaban haline getirmektedirler. Bir kaban için yapılan bu uğraşı en az iki günlük emek gerektirmektedir. Bu emeklerine karşılık tüccarın ödediği ücret 1993 Haziran ayı itibariyle 15.000 TL'dir. Kürk dikme genellikle yaz aylarında yapılmaktadır. Kadınların bu yolla elde ettiği mevsimlik kazanç. 300.000 TL dolayındadır. Ancak kadın bu uğraşında "ücretsiz aile işçisi" olarak çalışmakta olup, aileye katkısının farkında olmamaktadır. Hanelerde gelenekselleşmiş bir uğraşı olan kürk dikiciliği, önceki yıllara göre önemi azalmakla birlikte, hala bazı aileler için başlıca gelir kaynağı olmaya devam etmektedir.

4.1.2. Nakış İşleme (Antep İşi)

Gaziantep (Kilis) de kentli kadınlar arasında görölmektedir. Bu kentli kadınlar nakış yaparak ve dikiş dikerek para kazanmaktadır. Bu uğraşı ev içinde anne ve yetişkin kızlar tarafından işbölümü halinde yapılmaktadır. İstanbul, Ankara ve Mersin'den gelen ve ürünleri oralarda pazarlayan tüccarlar kumaş ve iplik gibi hammaddeleri kadınlara götürmekte, ödemeyi ise parça başına ücret olarak yapmaktadırlar. Nakış ve dikiş uğraşı makinada yapılmakta olup, büyük dikkat ve el becerisi gerektirmektedir. Bu uğraşıdan kentli kadınlar günde ortalama 30.000 TL civarında bir kazanç elde etmektedirler. Parça başına fiyat, parçanın büyüklüğüne göre değişmektedir.

4.1.3. Fıstık Kırma

Gaziantep'in gecekondü mahallelerinde Urfa kökenli kadınlar arasında fıstık, badem kırma, şeker sarma ve üzüm ayıklama gibi uğraşılar yaygın bir şekilde ev içinde, mahalle aralarında ve avlularda yapılmaktadır.

Fıstık kırma uğraşında yoğun bir şekilde aile emeği gözlenmektedir. Fıstık kırma; 3-70 yaş kuşağı başka bir ifadeyle çocuk, genç, yaşlı tüm kadınların uğraşı alanına girmektedir. Kadınlar tüccarlar tarafından getirilen mahalle yakınında bulunan bizzat bu

iş ile uğraşan iş yerlerinden kabuklu fıstıkları almaktadırlar. Fıstık çuvallarını sırtlarında evlerine taşıyarak bu kırma işlemini özel pens ve taşla yapmaktadırlar. Bu uğraşı için ailece çalışılmaktadır.

Bölgede bir 'Zembil' * fıstık 16 kg gelmekte olup, 1 günde 2 kişi 12 saat çalışarak 12.000 TL kazanabilmektedir. Tüccarlar bir zembil başına ne kadar fıstık geldiğini bildiklerinden, fıstıkların eksik olduğunu gördüklerinde bunu ücretlerinden kesmektedir. Sabah alınan fıstıklar kırma işlemi tamamlandıktan sonra akşam götürülüp tüccarlara teslim edilmekte, ertesi günün işi için çuvallar tekrar omuzlara yüklenmektedir.

Fıstık ve badem kırma işlemleri tamamlandıktan sonra ardından kalan kabuklar evlerde kışın yakacak olarak kullanılmaktadır.

4.1.4. İğne Oyası

Mardin'de ise genç kızlar ve kadınlar arasında "iğne oyası" uğraşı herhangi bir organizasyona bağlı olmaksızın devam etmektedir. Bu uğraşıda herhangi bir işletme ya da kişiye bağlılık söz konusu olmamaktadır. Bu uğraşın tamamında ücret karşılığı parça başı sistem geçerlidir. Kadınlar iğne oyası için gerekli malzemeyi kendi imkanları ile sağlamaktadırlar. Kilosunu 200.000 TL'den aldıkları ipliklerle motif şeklinde çalıştıkları iğne oyasını, altı motif halinde araştırma tarihi itibarıyla 25.000 TL'den pazara çıkarmaktadırlar. Bazı kentli kadınlar da komşularından bu motifleri tek tek alıp bunları altı motif halinde birleştirme işlemini yapıp satmaktadır. Pazarlama işini, ya kadın en yakın tuhafiye dükkanına götürüp yapmakta, ya aracı erkek/kadın vasıtasıyla evlerden toplanıp pazar yerlerine ve dükkanlara götürülmekte ya da eş-dost yardımı ile Mardin kent merkezinde ve büyük kentler (İstanbul, İzmir, Bursa, Ankara)'de pazarlanmaktadır.

Mardin'de hemen hemen tüm evlerde kızlar, gelinler hatta yaşlı kadınlar bile iğne oyasını yapmaktadır. Yörede iğne oyası ile yapılan yaklaşık bir yıllık emek ürünü olan bir masa örtüsü 1.500.000 TL'ye kadar kolayca alıcı bulabilmektedir.

* Bölge'de hayvan gübresinin taşındığı sepete zembil, hayvan yeminin taşındığı sepete de harbir denilmektedir.

Geçen yıl Halk Eğitim Merkezi aracılığıyla, TUYAP fuarında, kurslara katılanların ürünleri satışa sunulmuş ve elde edilen gelir aynen üreticilere aktarılmıştır. Bu durum yerel el sanatlarıyla ilgili ürünlerin aracısız satışına ilişkin güzel bir örgütlenme örneği olarak değerlendirilmiştir. Genellikle kentli kadınlar elde ettikleri geliri evin gereksinimleri için, genç kızlar ise altın ve çeyiz için kullanmaktadır.

Bu çalışmalarda üreticiler, önceden, fiyatlandırmada bir pazarlık gücüne sahip olmamakla birlikte; işin yapılması, tekrar geri götürülmesi ve alınacak olan ücret konusunda bir ön bilgiye sahip bulunmaktadırlar. Aynı mahallelerde oturan kadınların benzer iş yapmaları bu tür bilgilerin aktarılmasında ayrı bir öneme sahiptir.

GAP Bölgesi'nde ekonomik ve sosyal açıdan kentleşme eğilimi göstermeyen, kırsal alanın bir uzantısı olarak Urfa, Adıyaman ve Mardin'in gecekondulu mahallelerinde yaşayan nüfus arasında yoğun tarımsal faaliyetlere rastlanmaktadır. Bu mahallelerde yaşayan nüfusun bir kısmı kendi bahçelerinde tarımsal faaliyette bulunurken bir kısmı da elçiler aracılığıyla çevre köylere, bölge içindeki illere ve bölgeye komşu illere mevsimlik tarım işçisi olarak ailece ve komşularla birlikte gitmektedir.

Özetle gecekondulu kadını, ekonomik yaşamında kıra özgü davranışları daha yoğun olarak sürdürmektedir. Buna karşılık geleceğe yönelik beklentileri açısından kente özgü tutumları daha çok sergilemektedir.

Yapılan gözlemler sonucunda kentli kadınların giderek artan oranda üretime evlerinde çalışarak katıldığı ve bu uğraşlarının bir bölümünü evlerinin dışında gerçekleştirerek kentsel yaşamla daha sıklıkla etkileşimde bulunduğu belirlenmiştir.

Görülmektedir ki, evlerde çalışma karşılığı ödenen ücretin düşüklüğü, gelecek güvencesinin bulunmayışı ve işin düzensiz oluşu, kadınların yarı ücretli konumda çalışmalarını ifade etmektedir. Bu nitelik, kadınlara "çalışan kadın kimliği" kazandırsa da toplumsal statülerini yükseltici etkisi fazla olmamaktadır.

Görüşülen bu kentli kadınlar ev içi ve ev dışı uğraşlarını gerçekleştirirken mevcut toplumsal rollerini de devam ettirmektedir. Yaptıkları bu uğraşların kullanma kararını bizzat kendileri vermekle birlikte toplumsal statüleri ailesinin toplumsal statüsü ile özdeşleştirilmektedir. Dolayısıyla uğraşları, ailenin özellikle erkek üyelerinin statülerini artırmaya yönelik olarak değerlendirilmektedir.

5. Boş Zamanların Değerlendirilmesi ve Toplumsal Yaşam

Kadının aile içindeki ve dışındaki yaşamını anlamak için onun boş vakitlerindeki etkinliklerine bakmak gerekir (Kıray 1982:350). E.Boserup'a göre kadınların etkinlikleri kırsal kesimden kente göçtükleri zaman değişmektedir (Abadan-Unat 1982:125). Oysa bu araştırmanın bulgularına göre, kısmen de olsa bu kadınlar kentlerdeki yaşamlarında da kıra özgü tavır ve davranış biçimlerini, değer yargılarını sergilemektedir.

5.1. Geleneksel ve Dinsel Davranış Örüntüsü

Bölge kadınları arasında yatırları ziyaret etmek, adak adamak, ağaçlara kırmızı çaput bağlamak gibi geleneksel davranışlar çok yaygındır. Özellikle Urfa, Gaziantep ve Adıyaman'da yaşayan kentli kadınlar sosyal ilişkiler ağı içinde bu tür edegenlikleri sık sık yapmaktadır. Bu tür edegenliklere kadınlar, kocaları ve çocukları ile birlikte katılmaktadır.

Bazı aileler kız çocuklarını camiye kuran kursuna göndermekte ya da eve hoca getirip komşu kızlarla birlikte bir grup oluşturup, dini dersler aldirtmektedir. Kadınlar da kendi aralarında evlerde dinsel nitelikli "cuma toplantıları" yapmaktadır. Bu toplantılar Urfa'da nispeten fazladır.

Bölge'de, Gaziantep'de (Islahiye, Kilis) kentli kadınlar arasında yufka ekmeği açmak yaygındır. 15-20 gün arayla bir araya gelen kadınlar her seferinde 60-70 tane yufka ekmeği açarak, bunun yoğrulması, açılması ve pişirilmesi aşamasında aralarında işbirliği ve işbölümü yapmaktadır. Sonra da pişen yufka ekmeğini, ailedeki birey sayısına göre paylaştırmaktadırlar.

GAP kapsamındaki tüm illerde kentli kadının yaşamında ölüm, düğün ve doğum törenleri için yapılan ziyaretler önemli bir yer tutmaktadır. Bu ziyaretlere kadınlar genellikle eşleri ile birlikte katılmaktadır.

Bölgede kırdan kente göçen insanların yaşadığı gecekondu alanında kadınların bu tür ziyaretleri ise daha kısıtlı olmaktadır. Gecekondu kadınının geleneklere ve akrabalığa dayalı bir ilişki sistemi içinde bulunması bu tür ziyaretlerin genellikle yakın akrabalara, hemşerilere ve tanıdıklara yönelik yapılmasına yol açmaktadır.

5.2. Sosyal İlişki Örüntüsü

Kentli kadınlar için en çarpıcı boş vakit etkinliği diğer komşu-akraba kadınlarla yapılan zamansız ziyaretlerdir. GAP Bölgesi kentsel alanda görüşülen kentli kadınların %15.1'i kabul günlerine katılmakta, geri kalan %84.8 oranındaki büyük bir çoğunluk bu tür bir etkinlik içinde bulunmamaktadır. Kentli kadınların boş vakit etkinliklerini, Diyarbakır, Adıyaman ve Urfa illerinde yakın komşulara yapılan zamansız ziyaretler, Mardin ve Gaziantep'te ise düzenli bir şekilde yapılan kabul günlerinin oluşturduğu gözlenmiştir.

Kabul günlerine katılmayan, düşük gelir gruplarındaki kadınların ev ziyaretleri habersiz yapılmaktadır. Kadınların bu ev ziyaretleri erkeklerin kahveye gitme alışkanlıklarına benzemektedir. "Kabul günleri" ile "kahvehaneler" cinsiyet ayrımı açısından boş zamanların değerlendirilmesinde temel iki sosyal alan olmaktadır. Bu tip ziyaretler genellikle yakın çevrede yapılmaktadır. Ekonomik durumu biraz daha yüksek olan kentli kadınlar ise planlı-programlı olarak (toplu para sahibi olmak için) paralı-dövizli kabul günleri düzenlemektedir. Paralı, altın ve dövizli toplantılar ayda bir kez, daha önceden kura ile tespit edilen bir kadının evinde yapılmakta ve önceden kararlaştırılan miktar (1gram altın/50\$/100 DM gibi) o günkü değeri ile belirlenip evinde toplanılan kişiye verilmektedir. Bu kabul günlerinde kadınlar sohbet ederken, aynı zamanda örgü örüp nakış yapmaktadır. Ayrıca TV'de izledikleri "pembe diziler" ve okudukları magazinler hakkında konuşmaktadırlar.

Görüşme yapılan kadınlar "kadın-erkek birlikte, komşu, dost, akraba ziyaretlerine gider misiniz? Giderseniz en çok kime gidersiniz?" sorusuna verdikleri yanıtlarda; %76.5'i yakın akrabalara, %13.7'si de hemşehrilere, tanıdıklara gittiklerini belirtmiştir. Akraba olmasa da komşulara gidenlerin oranı %4.9 iken iş arkadaşlarına gidenlerin oranı %4.8'dir.

Bölge'de hem kırsal alanda hem kentsel alanda yapılan ziyaretler genellikle yakın akrabalar arasında olmaktadır. Özellikle, kentsel alanda kent merkezi çevresindeki fiziksel mekanlarda kümelenmiş, kır-kent arasında bir geçiş aşaması oluşturan

gecekondu kadını, "gecekondu kültürü" yaratarak ekonomik ve sosyal ilişkilerini daha çok akraba ve tanıdıklarla mahalle aralarında, evlerinin avlusunda gerçekleştirmektedir.

Böylece gecekondu kadınları davranış kalıpları, inançları ve yaşam tarzları ile birbirine benzeyen bir sosyal çevre oluşturmaktadır. Genellikle davranışlar geleneksel ölçülere göre belirlendiğinden bireysel olmaktan çok, toplumsal yönü ağır basan bir nitelik taşımaktadır. Örneğin, Diyarbakır'da bulunan Fiskaya gecekondu mahallesindeki kadınların; devlet hastahanesi, sağlık ocağı gibi kurumlara, alış-veriş merkezlerine ve postahaneye yakın olmalarına rağmen çok acil bir durum söz konusu olmadıkça bu tür yerlerden yeterince yararlanmadıkları gözlenmiştir. Ayrıca gecekondu mahallelerinde yaşayan genç evli kadınlar ve genç kızlar, dedikodu olur endişesiyle birbirine çok seyrek gidip gelmekte, ancak çok yakın akraba ve komşuları ile görüşmektedir. Bu nedenle, bu kategoride yer alan kent kadınları için güçlü bir toplumsal kontrol mekanizması işlemektedir.

Yine kentli kadınlar için hafta sonu ailece mesire yerine gitmek, yaşantularının bir parçasını teşkil etmektedir. Özellikle Gaziantep'te hafta sonları evde kentli ailelere rastlamak pek mümkün olmamaktadır. Bölgede, özellikle Gaziantep'li kadın ve erkeklerin altına çok düşük oldukları gözlenmiştir. Kadınlar gündelik yaşamlarında dahi kollarına çok sayıda burma bilezikler takarken, erkeklerde bu durum kalın ve taşlı yüzük şeklinde görülmektedir.

Şanlıurfa'nın eski mahallelerinde, düşük gelir grubundaki kadınlar kentte hakim olan Arap kültürünün etkisiyle sokağa çıkarken "aba" denilen sadece yüzlerini açıkta bırakan kıyafeti giymektedir. Bu durum özellikle eski mahallelerde bir gelenek olup, kadınların evlendikten sonra "aba" ya da "çarşaf" giymemeleri ayıp sayılmaktadır. Bu kadınların gündelik yaşamlarında son derece modern aynı zamanda da geleneksel simli, parlak süslü giysiler giydikleri de gözlenmiştir.

Yukarıda üzerinde durulan konularda bölgedeki kentli kadınların aktif bir şekilde sosyal yaşama katıldıkları, fakat bunun kadınlardan oluşan ortam ile sınırlı olduğu görülmüştür.

Bölge'de kentleşmenin; toplumsal değişme, mekansal ve sosyal hareketliliğin etkisi ile kadınların tüketim alışkanlıklarında önemli yansımaları olduğu gözlemlenmiştir. Kadınlar önce merdaneli çamaşır makinası almak, sonra da otomatik çamaşır makinası edinmek yarışına girmiştir. Kadınlar sahip oldukları ile yetinmeyip önce komşuda gördüğüne imrenmekte, sonra da komşuda olmayı elde etmeye çabalamaktadır. Kentsel kadının alışverişi taksitle olup daha çok tüketim mallarına yöneliktir. Alışverişi genellikle kentlerin organize olmuş kurumları ile yapılmaktadır. Kent merkezinden uzak, kenar mahallelerde yaşayan kadınların ise tüketim alışkanlıkları, yatırım için altın veya evin ufak-tefek ihtiyaçları olan tül perde, örtü, terlik gibi eşyaların alındığı gezginci satıcılar ve küçük ara dükkanlarla yapılan alışverişlere yönelik olmaktadır.

IV. BÖLÜM

GAP BÖLGESİ'NDEKİ RESMİ KURUMLAR İLE GÖNÜLLÜ ÖZEL KURULUŞLARIN KADINLARA YÖNELİK ÇALIŞMALARI VE KONUYA YAKLAŞIMLARI

1. Tarım İl Müdürlükleri

İllerde Tarım İl Müdürlüklerine (TİM) bağlı, Çiftçi Eğitimi ve Yayım Şubeleri aracılığıyla genelde köylülere ve ayrıca özel olarak da kadınlara yönelik bazı programlar yürütülmektedir.

Bunlar 6 aylık uzun süreli kurslar, gıda muhafaza kursları ve ev ekonomisi kurslarıdır.

Altı aylık uzun süreli kurslar kasım başı ve nisan sonu içinde tarımsal faaliyetlerin yoğun olarak yapılmadığı mevsimlerde yürütülmektedir. Kurslar; biçki-dikiş, nakış, el sanatları adı altında açılmakta ve bu arada da ana-çocuk sağlığı, aile planlaması, beslenme, çevre temizliği, hijyen konularında eğitimler verilmesi amaçlanmaktadır.

Gıda muhafaza kursları ise her yılın haziran-aralık aylarını kapsayan sürelerle açılan günlük kurslardır. Bu kurslarda; konserve, turşu, salça, reçel, marmelat, yoğurt, yağ, peynir yapımı gibi süt işleme ve gıda muhafaza yöntemleri uygulamalı olarak anlatılmaktadır.

Genel ev ekonomisi kursları ise yine günlük olarak açılan kurslar olup; aile ve çevre sağlığı, çeşitli gıda ve beslenme konuları, ilk yardım, çocuk bakımı ve hastalıkları, ev idaresi, aile planlaması ve tarımsal konulardan herhangi birisinin işlendiği kurslardır.

1.1. Çalışmalardaki Genel Yaklaşım ve Sorunlar

Görüştüğümüz görevliler, asıl amaçlarının biçki-dikiş öğretmenin yanısıra diğer bilgileri de aktarmak olduğunu, bir anlamda dikiş kurslarını bu amaçla kullandıklarını belirtmişlerdir. Çünkü kendi deneylerine göre yöredeki kadınlar beslenme, ana-çocuk sağlığı, vb. kurslara, ev işlerini, çocukları bahane ederek ilgi göstermemektedirler. Ayrıca bazı durumlarda köylüleri kurslara katılmaya teşvik etmek amacıyla gıda yardımı yapılmaktadır.

Köydeki kadınların kurslara katılmalarını etkileyen diğer bir faktör de Urfa'da görüştüğümüz ev ekonomistlerinin belirttiği köy içi çatışmalardır. Eğer köy içinde belli bir çatışma ortamı varsa ve eğer muhtar bu çatışmanın tarafı ise onun köye getirdiği bir

hizmet olarak düşünölen faaliyetlere diğer grup ilgi göstermeyebilmekte ya da devletin okul, öğretmen, yol, su gibi diğer hizmetlerinden yararlanamayan köylöler, bu tür faaliyetleri de kendileri için öncelikle gerekli görmediklerinden ilgi göstermemekte, devletin görevlileriyle bu anlamda ilişki kurmaya yanaşmamaktadırlar. Bu faktörlerin dişında bu tür çalışmaların kadınların faydalanabilmesi açısından başarısı da çalışılan köyün sosyal ve kültürel yapısına, kursun süresine, kadınların eğitim düzeyine ve eğitimin konu ve yönetimine bağlıdır.

Uzun süreli kurslar kısa süreli kurslara göre daha etkili ve başarılı olmakta, katılımcıların öğrendiklerini uygulama oranı da yüksek olmaktadır. Kadınların ilkokula gitme oranlarının yüksek olduğu köylerde kurslara ilgi ve katılım da yüksek olmaktadır.

Edinilen bilgi ve izlenimlere göre kadınlar, pratik yaşamlarına, alışkanlıklarına ve gereksinimlerine uymayan bilgileri kullanmamaktadırlar. Örneğin; Urfa Tarım İl Müdürlüğü ev ekonomistleri köy çalışmalarında taze peynir yapımında sütü kaynatmak gerektiği konusunda defalarca eğitim vermiş ve sakıncalarını (Brusella vb.) anlatmış olmalarına karşın bu konuda kadınların tutumlarının değişmediğini belirtmişlerdir. Bunun önündeki temel engel, köylerde sütü kaynatma koşulunun olmayışı olabilir. Bunun yerine belki de çok daha kolay uygulanabilir bir yöntem olan belli bir süre tuz içinde bekletme yöntemi öğretilmelidir.

Buna benzer bir durum da konserve kursları konusunda ortaya çıkmaktadır. Sebzenin yetiştirilmediği ya da sebze temin edilebilecek pazarların yakın olmadığı köylerde kursiyerler konserve kursuna katılmak konusunda fazla istekli olmamakta ya da katılsalar bile daha sonra uygulamamaktadırlar.

Kursların başarısını ve katılımı etkileyen bir başka faktör de TİM tarafından yapılan gıda yardımıdır. Kursiyerler gıda yardımının teşvikiyle kurslara katılmakta fakat kısa bir zaman sonra kursu terketmektedirler.

Bu anlamda Gaziantep Tarım İl Müdürlüğü'nün farklı bir yaklaşım içinde olduğu gözlenmiştir. Gaziantep'in coğrafi yapısı diğer illere göre merkezden uzak köylere de ulaşmayı mümkün kılmakta, dolayısıyla görevlilerin çalışacakları köyleri seçme kriterlerini uygulayabilme şansları olabilmektedir. Burada ev ekonomisi uzmanları, köy seçim kriterlerini esnek tutmakta, kurs konularına gösterilen ve köylünün ihtiyacından kaynaklanan eğilimleri hemen her köyü tarayarak saptayıp, kurs programları

oluşturmaktadırlar. Örneğin sebze ve meyve üretiminin yapıldığı köylerde konserve ve reçel kursları açılmaktadır. Kurslar esnasında kadınlarla yapılan gündelik sohbetlerde, kadınların karşılaştıkları sağlık sorunları, aile planlaması, temizlik gibi konularda bilgi verilmektedir.

Biçki-dikiş kurslarındaki katılımı etkileyen en önemli faktör katılımcıların malzeme alımı konusunda zorlanmalarıdır. Bu durumda kadınlar kurs için gerekli malzemeleri alamayacaklarından kendi köylerinde kurs açılmasından kaçınılmaktadırlar. Bunu ortadan kaldırmak için eski giysi ve kumaşlar üzerinde çalışma yapmak iyi bir yol olabilir.

TİM programı kapsamındaki çalışmalardan biri de halıcılık kurslarıdır. Kursiyerlere ip ve tezgah sağlama yoluyla yürütülen kurslarda HEM ile işbirliği yapılmakta ve kurslar 3 aylık bir süreye sığdırılmaktadır. Kurs bitiminde kursiyerlerin tezgah alma gücü olmadığından halı üretimi devam ettirilememektedir. Bu konuya HEM faaliyetlerinden bahsedilirken daha geniş yer verilecektir.

Çiftçi Eğitim Müdürlüklerinin diğer tarımsal amaçlı eğitimleri köylerde erkek nüfusa yönelik olarak yapılmakta, kadınlar çoğunlukla erkekler dolayısıyla bilgiye ulaşmakta ya da ulaşamamaktadır.

Bunun bölgenin geleneksel değerlerinden kaynaklanan pek çok nedeni vardır. Kadınlar erkek görevlilerle muhatap olmak istememekte ve zorunlu olmadıkça onlarla iletişimden kaçınılmaktadırlar. Zaten de halihazırda kadınları da kapsayan (örneğin hayvancılık konusunda) bir eğitim programı hazırlanmamıştır. Bu konuda resmi kuruluşlarda, kurs verilse bile kadınların ev işleri ve çocuk bakımı nedeniyle bu tür bir eğitime katılmayacakları görüşü vardır.

Resmi kuruluşların eğitim amaçlı çalışmalarının başarısı, sahip oldukları lojistik olanaklarla da ilgilidir. Kurum araçları ve eleman sayısı, zaman zaman etkin ve sürekli çalışma yapmaya elverişli olamamaktadır. Tarım teknisyenleri bölgeye geldikten kısa bir süre sonra Batı'ya tayin yaptırmak istediklerinden, bölgede sürekli bir eleman açığı olmaktadır.

Bunun dışında, ana dili Kürtçe yada Arapça olan köylerde iletişim sorunu olduğundan, kurslar ya açılmamakta ya da açılabilir yeterince verimli olamamaktadır.

2. Halk Eğitim Merkezlerinin Çalışmaları

2.1. Kentlerdeki Çalışmalar

Halk Eğitim Merkezleri, kent merkezlerinde ve köylerde 1960'lı yıllardan bu yana çalışmalarını sürdürmektedir. Halihazırda yapılan faaliyetler, belli periodlarda çeşitli kurslar açmak şeklindedir. Kent merkezlerinde açılan ve sadece kadınlara yönelik olarak düzenlenen kurs programları, biçki-dikiş, trikotaj, makinada nakış, batık, makrome, çiçek ve halıcılık kurlandır.

Ayrıca hem kadın hem de erkek kursiyerlere yönelik olarak düzenlenen daktilo, bilgisayar, muhasebe kursları vardır. Bunlardan yalnızca kadınlara yönelik olarak düzenlenen programlara katılan kursiyerlerin yaş ortalamaları 15-25 arasındadır ve gelir getirici bir hedefi olmayan kurslara evli kadınlar genellikle katılmamaktadır. Gelir getirici nitelik taşıyan kurslar ise trikotaj, örgü, nakış, biçki-dikiş konularını kapsamaktadır.

Gaziantep HEM' de yürütülmekte olan nakış kursları yörede geleneksel bir el sanatı olan nakışın (Antep işi) daha modern yöntemlerle geliştirilmeye çalışılmasına iyi bir örnektir. Bu kursa evli kadınlarda aile bütçesine katkıda bulunmak amacıyla katılmaktadır.

Buna bir başka örnek de Urfa'da yürütülmekte olan trikotaj ve örgü kursudur. Ancak buradaki handikap, kurs bitiminde kursiyerlerin evlerine makina alamamaları yüzünden bunu gelir getirici bir faaliyet olarak sürdürememeleridir. Makinalar -sahadaki gözlem sırasında- 10-12 milyon TL civarındadır ve HEM' lerinin taksitle makina verme olanağı yoktur. Dolayısıyla dokuyucuların pek çoğu öğrendiğiyle kalmakta, bu işten para kazanamaktadır.

2.2. Köylerdeki Çalışmalar

Aynı durum köylerde yürütülen halıcılık kursları için de söz konusudur. Öğrenciler kurs sırasında da para kazanma beklentisi içinde olduklarından başlangıçta kursa katılım yüksek olmakta fakat bu ilgi sürekli olmamaktadır. Ayrıca kursu bitirdikten sonra eve tezgah almak isteyenlere HEM çeşitli engellerden dolayı tezgah verememektedir.

Dolayısıyla ileriye yönelik uzun vadeli planlarla açılmamış olan bu tip kurslardan fazla verim alınmamaktadır.

Halicilik kursları için HEM'leri hammadde ve tezgah sağlama konusunda Sümerbank'la işbirliği yapmaktadırlar. Burada kurs öğretmenleri HEM tarafından sağlanmaktadır. Urfa'da Karaköprü'de yürütülen halıcılık kursu için Sosyal Dayanışma Vakfı ile işbirliği yapılmıştır. Katılımcılara erzak dağıtımının yapıldığı kurslara ilgi başlangıçta yüksek olmakta daha sonra azalmaktadır.

Adıyaman'da ise halıcılık çalışmalarının bir başka örneği gözlenmiştir. Burada da HEM ve Sosyal Dayanışma Vakfı'nın işbirliği söz konusudur. Kurs öğretmenlerini HEM, tezgahı ise vakıf sağlamaktadır. İplik ve desenler ise bir Amerikan şirketi tarafından sağlanmakta ve üretilen halılar Amerika'ya ihraç edilmektedir. Dokuyuculara metre kare başına ödenen ücret 45 \$ dir. Bu sistemde ustalaşmış olan dokuyuculara tezgah hibe edilmektedir. Aynı program çerçevesinde Amerikan şirketinin sağlamış olduğu yünler Adıyaman'ın Kahta, Gerger ve Besni ilçelerinin köylerinde kadınlar tarafından iplik haline getirilmektedir. Yörede bu faaliyet 3-4 yıldır sürdürülmektedir.

Halk Eğitim Merkezlerinin çalışmaları arasında köylerde düzenlenen okuma-yazma kursları da bulunmaktadır. Bu kurslar birinci kademe ve ikinci kademe olarak düzenlenmektedir. İkinci kademe kursta, kursiyerlere diploma verilmesi amaçlanmaktadır.

Bu tür kursların açılabilmesinin ön koşulu, köyde uygun bir okul binasının bulunması, kurs öğretmeninın bannabileceği uygun bir evin olması, katılacakların 10 kişiden fazla olması ve Valiliklerin onayıdır. Kursların teşvik edilebilmesi için bazı Milli Eğitim Müdürlükleri köylere ödül vaadinde bulunmaktadır.

Kadınlara yönelik olarak açılan okuma-yazma kurslarının hedef kitesi 14-60 yaş arası kadınlardır. Uygulamada ise bu kurslara katılanlar genellikle 22-44 yaş arası kadınlar olmaktadır. Kadınların kurslara ilgi göstermemesinin en önemli nedeni öğreticinin erkek olmasıdır. Örneğin Urfa'da açılan 36 okuma-yazma kursundan sadece ikisinde kadın kursiyerler eğitim görmüşlerdir.

3. TRT'nin Çalışmaları

Kamu kuruluşlarının özetlenen bu programlarına koşut olarak Türkiye Radyo Televizyon Kurumu tarafından da kadınlara yönelik eğitici bazı programlar uygulamaktadır.

3.1. Kent Kadınına Yönelik Programlar

TRT Televizyonlarında hazırlanan kadın programları, GAP Bölgesi ile birlikte bütün Türkiye'de yayınlanmaktadır. Yayınlar, haftada iki gün TRT Diyarbakır TV'den, üç gün de TRT Ankara TV'den yapılmaktadır.

Bu programlar hergün bir başka kuşak program olarak yayınlanmakta ve içeriği de değişmektedir. Bu kuşak programlarda genel olarak, sağlık, beslenme, hukuk (Medeni Kanun ve kadınları ilgilendiren diğer yasa maddeleri), kadınlara yönelik şiddet, gıda koruma, cilt bakımı, çiçek bakımı, el sanatları, kitap tanıtımı ve kadınları ilgilendiren konularda yapılmış olan kongreler hakkında bilgiler verilmektedir.

Bu konular stüdyoya çağrılı uzman konuklarla yapılan sohbetler biçiminde sürdürülmekte ve izleyiciler programa, kendilerine telefonla soru sorarak katılmaktadırlar. Bundan başka "sorun" köşesinde, izleyicilerden gelen mektuplar değerlendirilmekte ve yanıtlanmaktadır.

İzleyicilerin bu yolla programa katılımları yoğun olmakla birlikte, GAP Bölgesindeki kadın izleyicilerin katılma oranı çok düşüktür.

Bu tür programların izlenme oranıyla ilgili TRT'nin program bazında özel bir araştırması olmadığından bunu rakamsal verilere dayandıramamakla birlikte; araştırma bulgularına dayalı olarak çıkan sonuçlar şöyledir: GAP TV'nin kentlerdeki kadınlar tarafından izlenme oranı % 53.2., kadın programlarının izlenme oranı ise % 4 dür.

3.2. Kır Kadınına Yönelik Programlar

TRT'nin GAP bölgesinde kır kadınına yönelik olarak hazırladığı özel bir program bulunmamaktadır. Ancak 1994'ün Mart ayında çiftçi eğitim programları kapsamında kadın programları planlanmaktadır.

GAP Bölgesinde GAP TV'nin kırdaki kadınlarca izlenme oranı % 50.1 dir. Kadın programlarının izlenme oranı ise; % 1.9 olarak bulunmuştur.

4. Değerlendirme ve Bazı Öneriler

4.1. Kentteki Çalışmalar

Varolan kurumların mevcut yaklaşımlarıyla; kadının toplumsal konumunun dönüştürülebilmesi, özellikle kent yaşamında daha etkin varolabilmesi yani kendini geliştirme olanaklarına ulaşılabilen, bunları kullanabilen ve sosyal ilişkilerine yansıtabilen bireyler haline gelebilmeleri, iş hayatına katılabilmeleri ve kendileriyle ilgili yeni açılım olanaklarını göürüp bunlara inanabilmeleri pek mümkün görünmemektedir.

Çünkü; yaygın eğitimi amaçlayan kurumlar, çoğunlukla kursa katılımın ve ilginin yüksek olmasından memnunluk duymakta ancak, kurs bitiminde, kursiyerlerin kursta kazandıkları beceriler ile ilgili bir faaliyet içinde olup olmadıklarını izlememekte ve bu konuda onlara kolaylık sağlayamamaktadırlar. Diğer bir deyişle, kursların sürekliliği sağlanamamakta, süreklilik için gerekli teknik donanım ve üretim girdileri dikkate alınmamaktadır. Ayrıca bu kurslarda öğrenilen yöntem ve tekniklerin kurs sonrası izleme ve değerlendirmesi yapılmamaktadır.

Örneğin halıcılık, trikotaj gibi kurslardan sonra makina ve hammadde temini konusunda çıkış yolu bulamayan kursiyerlere mevzuat gereği yardımcı olunamamaktadır. Bu durum, kentte olduğu kadar köyde yürütülen faaliyetler için de geçerlidir.

Gelir getirici olması hedeflenen trikotaj, halıcılık, daktilo, bilgisayar gibi mesleki eğitim kurslarında, daha sonra kadınların faaliyeti sürdürebilmelerine uygun mevzuat oluşturularak bunların hayata geçirilmesini sağlamak, makina, hammadde gibi temel girdilere ulaşmalarını kolaylaştırıcı önlemler alınması ve mesleki kurslarda eğitilen

kadınların uygun işyerlerinde istihdamı için zemin hazırlamak gerekmektedir. Bunun için de kentteki bazı işyerleriyle koordinasyona girilebilir. Bu doğrultuda bazı örgütlenme çalışmaları yapılabilir. Halen enformel yoldan kazanç sağlamak biçiminde yürütülen el sanatları faaliyetlerinin resmi kurumların aracılığıyla örgütlenmesi için araştırma yapmak ve bunun olanaklarını tespit etmek gerekmektedir. Bu konuda Mardin Halk Eğitim Müdürlüğü'nün çalışmaları bir model olarak incelenmelidir. Değişik bir pazarlama örgütlenmesiyle bu tür işler yapan kadınların daha doğrudan ve yüksek kazanç elde etmeleri, pazarlama sürecine bilinçli ve aktif olarak katılmaları ve hatta faaliyetlerin daha yaygın biçimde sürdürülmesi mümkün olabilir.

Özetle, kamu kuruluşları tarafından önemli bir zaman ve kaynak kullanılarak yürütülmekte olan programların yeni bir yaklaşımla; katılım ve kalıcılık temelinde yeniden gözden geçirilmesinde yarar vardır. Programların başarı ölçüt ve göstergeleri önceden belirlenmeli ve sonuçlar mutlaka, bu kriter ve göstergelere göre değerlendirilmelidir.

4.2. Köydeki Çalışmalar

Köylerde yürütülen çalışmalarla ilgili olarak yapılabilecek öneriler de şöyle sıralanabilir:

- 1- Köydeki toplumsal ilişkileri, kadınların gündelik işyüklerini ve aile yapılarını hesaba katan ve işyüklerini azaltmaya ya da kolaylaştırmaya yönelik programlar hazırlanmalıdır.
- 2- Köylerde kadınların yaşadıkları temel sorunları tanıyıp tespit ederek, bunlara pratik çözümler öneren ve içeriği kadınların ihtiyaç ve beklentileri doğrultusunda oluşturulan eğitim programları hazırlanmalıdır.
- 3- Eğitim programları beceri kazandırma ve iş kolaylaştırma yanında kadınlarda davranış değişikliği oluşturmayı da hedeflemelidir. Bunun için kısa süreli, göstermelik bir günlük kurslar yerine, daha uzun zamanlara yayılan ve sonuçları daha sonraki aylarda, yıllarda da izlenebilen, aksayan yönler konusunda uyarıcı olabilen, değişmeye elverişli programlar hazırlanmalıdır.

4- Kurumlararası işbirliği yapılarak; birbirine paralel yürütülen çalışmalarda "tamamlayıcı" olmak ancak "tekrarlayıcı" olmamak gibi bir yaklaşım içinde olunmalıdır. Aynı konuda etkinlik gösteren farklı kurum ve kuruluşlar arasında koordinasyona gereken önem verilmelidir.

5- Bölgenin sosyo-ekonomik koşullarına uygun olmayan kurs ve eğitim programlarından vazgeçilip yerine gündelik yaşama uygun programların konulması, uygulama hedefli bazı eğitimler için uygun malzemenin ve kaynakların bulunduğu köylerin seçilmesi gerekmektedir. Bu alanda kursların konusu ve yöntemi konusunda inisiyatifin yörelerdeki kadınlardan gelmesi ve programların yerel koşulları dikkate alan katılımcı bir anlayışla planlanması ve yürütülmesi stratejik bir önem taşımaktadır.

6- Köy yerleşimlerine yakın yerlerde " Tarımsal Eğitim Merkezleri" oluşturularak, bunların sadece kadın çiftçilere eğitim vermeye yönelik program ve personelle desteklenmesi gerekmektedir. Mevcut çiftçi eğitim merkezlerinin de bu amaç doğrultusunda çalışmalar yapmaları ve yapılarını buna uygun hale getirmeleri sağlanabilir. Bu öneri cinsiyet ayrımı ve grup bilinci açısından son derece önemlidir. Kırsal alandaki işgücünün % 70'ini oluşturan kadınlara gereken önemin bu yolla verilmesi; tarafları/katılımcıları sadece kadın olan programlar için temel gerektirir.

Unutulmaması gereken bir diğer nokta da bu merkezlerde yörede konuşulan dilleri bilen bayan elemanların istihdam edilmesidir.

7- Topluluk içinden "lider"lik niteliklerine sahip kadınların saptanıp eğitilerek, eğitim-yayım çalışmalarında kendilerinin, köydeki diğer kadınlar için bir tür danışmanlık misyonu üstlenmeleri sağlanmalıdır. Tarım, hayvancılık, el sanatları, sağlık ve beslenme bu yaklaşımla yürütülecek programların başlıca alanları olabilir.

8- Yörede mevcut geleneksel el sanatları ve bu alandaki potansiyel incelenerek, pazar şansının olup olmadığına ilişkin ayrıntılı araştırmalar yapılmalı, ayrıca üretim boyutunda köy düzeyi kimi örgütlenmeler için uygun zemin hazırlanmaya çalışılmalıdır.

9- Edinilen izlenimlere göre, TRT' nin programları dil sorunu nedeniyle kadınlar üzerinde fazla etkili olamamaktadır. Bu nedenle özellikle köylere yönelik olarak hazırlanan ve hedef kitlesi yalnızca kadınlar olan programların görsel zenginlik ve çekicilik içermesi faydalı olacaktır. Bunların sağlanabilmesi için yörenin toplumsal yapısı ve kadınların nitelikleri konusunda duyarlı olunması ve bunların dikkate alınması gerekmektedir.

4.3. Diğer Çalışmalar

GAP illerinin bazılarında, Valiliklere bağlı özel idarelerin ve Sümerbank'ın açmış olduğu üretim ve istihdam amaçlı halı kursları bulunmaktadır. Bunlar kent merkezlerinde ve köylerde faaliyet göstermekte ve genellikle 15-18 yaş arası genç kızlar istihdam edilmektedir.

(Unicef'in Urfa'da başlattığı Kadınlara Yönelik Pilot Proje nihai raporda yer alacaktır).

5. Hükümet Dışı Kuruluş Programları

5.1. TKV'nin Çalışmaları

Bölgede, kamu kuruluşlarının dışında kadınlara yönelik projeleri "kırsal kalkınma" bağlamında hayata geçiren hükümet dışı gönüllü bir kuruluş olarak TKV'nin çalışmaları sınırlı fakat önemli bir yer tutmaktadır.

TKV, kırsal kalkınmayla ilgili ilk çalışmalarına 1968-70 yılında Diyarbakır il merkezi ve sonra da Lice ilçesinde 1976 Lice depreminden dolayı rehabilitasyon amacıyla başlamıştır. Burada deprem sonrası rehabilitasyon amaçlı yürütülen kalkınma projelerinin bir de kadınların tarım dışı işlerde gelir getirici faaliyetler yapmalarını, işgücünün değerlendirilmesi ve aile ekonomisine katkıda bulunmalarını amaçlayan el sanatları (kilim ve halı dokuyuculuğu) projesidir. Bu projenin nihai amacı kırsal yerleşimlerde atıl genç kız ve kadın işgücünü, el sanatları üretimi yoluyla değerlendirmek ve bu üretim becerilerini sosyal çalışmalarla bütünleştirmektir. Bu projenin yanısıra da köy düzeyinde kadınlara yönelik ana-çocuk sağlığı, ürün saklama/koruma gibi çoğu ev ekonomisi kapsamında yer alabilecek bazı eğitim-yayın çalışmaları ve örgütlenme boyutu olan bazı projeler yürütülmüştür.

5.2. El Sanatları Projesi

El sanatları projesi kapsamındaki kilim dokuyuculuğu öncelikle evlerde, halı dokuyuculuğu ise daha sonra evlerde sürdürülmesi amaçlanan atölye eğitimiyle sürdürülmüştür.

1976 yılında Diyarbakır'daki gecekondu semtlerinde yaşayan kadın ve genç kızlar için başlatılan el sanatları projesi Lice depreminde sonra Lice ve köylerini de kapsamına alarak yaygınlaşmıştır. Bu projenin temel amaçları;

- Kırsal kadının işgücünü değerlendirmek için tarım dışı olanaklar yaratmak ve bu yolla kırsal ailelerin gelirlerini artırmak,
- Halı ve kilim dokuyuculuğunu sürekli bir ev ya da atölye üretim faaliyeti olarak benimseyen kadınların aile ve toplum içindeki statülerini yükseltmek olarak belirlenmiştir.

Bu proje tasarlanırken temel varsayım, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde tarım dışı alanlarda kadınlar için kısıtlı olan mevcut işgücü alanlarını genişletmek olmuştur.

Bu arada atölyeler sadece beceri geliştiren birer üretim merkezi değil, aynı zamanda eğitim merkezi olarak tasarlanmış ve kurslara katılanlara biçki-dikiş, okuma-yazma, ev ekonomisi, sağlık gibi kimi kurslar da verilmiştir. Bunlardan en başarılısı ve kursiyerlerin yararlandığı kurs okuma-yazma kursu olmuştur.

Bu proje uzun yıllar, Diyarbakır Merkez ve Lice, Kulp, Hani ilçeleri başta olmak üzere Dicle ve Çermik ilçelerinde ve bazı köylerde 10 eğitim/üretim merkezi ile yaklaşık 1600 dokuyucu/öğrenciyle sürdürülmüş, daha sonra gerek projenin kendisinden kaynaklanan (kalite, finans, pazar vb. gibi sorunlar), gerekse yörenin koşullarından, (körfez krizinin yarattığı talep daralması ve güvenlik sorunlarından) kaynaklanan nedenlerle bugün, 1994 Ocak ayı itibarıyla tek atölyede sürdürülmeye devam etmektedir.

Bu projenin çok başarılı ve başlangıçtaki amaç ve beklentilerine uygun sonuçlarının yanısıra, bir takım hataları ve eksiklikleri de bulunmaktadır. Bunlardan bir kısmı, bir model denemesi olarak bölgede örneğinin bulunmamasından dolayı, bazı öngörülerin ve hedeflerin sosyal ve geleneksel yapıya uygun düşmemesinden kaynaklanmıştır.

1987 yılında TKV bünyesindeki uzmanlar tarafından, el sanatları projesinin sosyal ve ekonomik sonuçlarını anlayabilmek ve projeyi değerlendirebilmek amacıyla, bilimsel bir araştırma yapılmıştır. Bu araştırmadan elde edilen sonuçlar, bölgede daha sonra yürütülecek benzeri projeler için ışık tutabilir. Bunları şöyle özetlemek mümkündür;

- . Proje, kentte düşük gelir gruplarına ve kırdaki da yoksul çiftçi ailelerine hitap etmiştir.
- . Atölyelerde halı-kilim dokuyanlar genellikle 13-18 yaş grubundaki genç kızlardır. Evli kadınlar, evdeki iş yükleri ve sosyal değerlerin engellemesi gibi nedenlerle atölyede çalışmamıştır. Evdeki üretici sayısı ise son derece azdır.
- . Konutların fiziki koşullarının elverişsizliği, hane nüfuslarının kalabalık oluşu ve evdeki işyüklerinden dolayı genç kızların asıl tercihi atölyede çalışmak olmuştur.
- . Projenin ana hedeflerinden olan halı-kilim dokuyuculuğunun yaygınlaşarak evlerde sürdürülmesi ve kalıcı hale getirilmesi, genç kızların evlendikten sonra bu faaliyeti sürdürmemelerinden dolayı gerçekleşmemiştir.
- . Dokuyucuların % 92'si elde ettikleri gelire aile bütçesine katkıda bulunmuşlardır.

Böylece bu tür bir faaliyetin temel olarak gelir elde etme ve dolayısıyla sosyal konum ve davranış değişikliği amacına dayalı olduğu söylenebilir.

- . Aileler, genç kızların güvenilir bir kurumun açmış olduğu el sanatları kursuna katılmalarını onaylamakta ancak kocaları evlendikten sonra bu faaliyeti sürdürmelerini hoş karşılamamaktadır.
- . Dokuyucuların hemen hepsinin çalışma sayesinde aile içindeki yerleri ve saygınlıklarının arttığı yolunda bir izlenime sahip oldukları görülmüştür.

- Dokuyucuların büyük bir bölümünün kendi geleceğini ilgilendiren konularda ve gelirin harcanma yolları konusunda aile içinde görüşleri alınmaya başlanmış, ailenin önceki baskı ve denetiminde bir gevşeme olmuştur.
- Gelir getirici bir işte çalışma sürecinde, genç kızların kadının çalışması karşısındaki düşünce ve tutumlarında, evlilik konusundaki tutumlarında olumlu değişiklikler olduğu, geleceğe yönelik planları ve yaşamdan beklentilerinin de eskisinden daha farklı olduğu gözlenmiştir. Ayrıca eş seçiminde ve evlilik zamanının belirlenmesinde karar alma gücü artmıştır. Bu karar gücünün atölyedeki çalışma süresiyle doğru orantılı arttığı görülmüştür.

5.3. Köy Düzeyi Kadın Çalışmaları

Köy düzeyi kadın çalışmaları ana hatlarıyla eğitim-yayım çalışmaları ve üretim örgütlenmesi olarak sürdürülmüştür.

TKV, bir kırsal kalkınma kuruluşu olarak kırsal kalkınma çalışmaları içinde kadına yönelik proje uygulamalarına yer vermiş ve kırsal kadın işgücünün önemini vurgulamıştır. Çalışmalarda benimsenmiş olan ilkeler TKV'nin genel kırsal kalkınma ilkeleri olmuştur (kalcılık, gelir getiricilik, katılım, benimseme, yaygınlaşma). Genellikle de yapılan kadın çalışmaları bu ilkeler esas alınarak ve saha araştırmasına dayalı olarak sürdürülmüştür. Bu çalışmaların esas alanı Diyarbakır Karacadağ köyleri ve Lice köyleridir.

Bunları; gelir getirici çalışmalar (biçki- dikiş kursları, sepet örgücülüğü, el örgücülüğü), eğitim-yayım çalışmaları (ana çocuk sağlığı, çevre sağlığı, sağlık taramaları, besin saklama/koruma teknikleri) ve örgütlenme boyutu olan (ipek böcekçiliği) çalışmalar olarak sınıflamak mümkündür.

Gelir getirici çalışmalardan biçki-dikiş kursları hariç, diğerleri pazar boyutunu da kapsamı ve mevcut kaynakların değerlendirilerek yeni iş alanlarının yaratılması açısından kamu kuruluşlarının çalışmalarından farklılık göstermektedir. Bu kurslarda elde edilen ürünler için piyasa araştırması yapıp, fiyatları tespit edilerek kadınların gelir elde etmesi planlanmıştır. Ancak mevcut ürünlerin üreticileri tatmin edebilecek fiyatlara satılamaması ve belirli bir gelir elde edemeyeceğini anlayan üreticilerin üretime devam etmek istememeleri yüzünden bu tip projeler amacına ulaşamamıştır.

Bu deneyler göstermiştir ki; bu tür üretim ve örgütlenme boyutu olan çalışmaların temel handikapı kadınların kendi ürünlerini satabilmek için pazar ilişkilerini kuramamalarıdır. Bu durumda üretim ve pazarlama sürecinin tüm bileşenleri hakkında bilgi ve bilince sahip olamamaktadırlar.

Bunun, yörenin geleneksel yapısından gelen engellerin yanısıra; kırsal kadınların da kendi ürettikleri ürünler üzerinde söz sahibi olma bilincini taşıyamamalarından kaynaklandığı söylenebilir.

Bunun dışında projenin ürün satış boyutunun yerel koşullara daha uygun, insan (kadın) kaynaklarını değerlendirmeyi amaçlayan, kentle ilişkisi yoğun yerel kadınların devreye girmesiyle oluşan bir süreklilik içinde kurgulanması da olumlu sonuç almada etkili olabilirdi.

Diğer eğitim-yayım çalışmaları ise kamu kuruluşlarıyla işbirliği içinde yürütülmüştür. Özellikle konservecilik kursları Lice'nin sebze yetişen köylerinde yapıldığından çevre köylere yaygınlaşıp, kalıcı olmuştur.

Lice'de yürütülen ipekböcekçiliği projesinde oldukça aktif rol oynayan kadınlar, işgücü niteliklerinin geliştirilmesi amacıyla, üretim sürecindeki eğitimin hedef kitlesi olarak değerlendirilmiş ve kadınlara sistematik eğitimler verilmiştir. Ayrıca bir-iki köyde kadınların köy proje kurullarına üyeliği sağlanmıştır. Buradaki amaç kadınların, bir üretim faaliyetinin bütün aşamalarından haberdar olmaları, karar alma mekanizmalarında yer almaları ve söz sahibi olmaları olmuştur.

Özet

Özet kısmında raporun ana başlıkları ve sonuçları kısaca özetlenmiştir. Raporun detaylı içeriği raporun ana kısmında yer almaktadır.

V. BÖLÜM
ÖZET DEĞERLENDİRME

Tablo 1: Özet Değerlendirme Ortalama Değerleri

Kategori	Ortalama Değer	Değerlendirme
1. Kapsam	4.5	Orta
2. İçerik	4.2	Orta
3. Yapı	4.8	Yüksek
4. Dil	4.6	Orta
5. Kaynaklar	4.4	Orta

Tablo 2: Özet Değerlendirme Dağılımı

Tablo 3: Özet Değerlendirme Değerleri

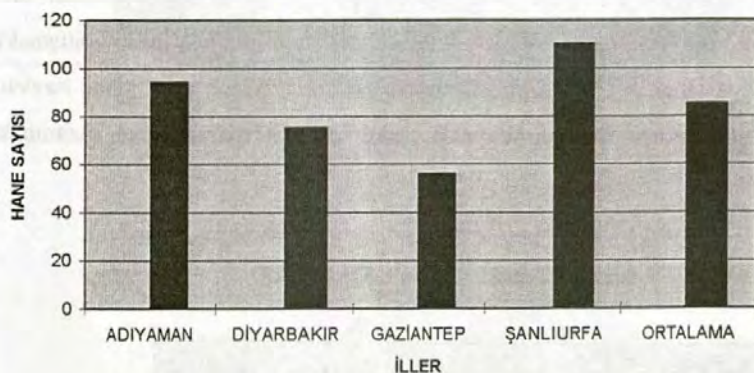

1. Kırsal Yerleşimlerde Genel Durum

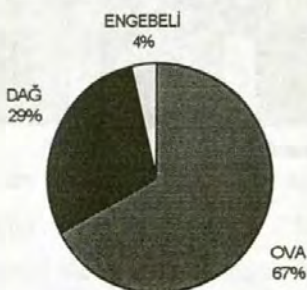
Genel

Örnekleme dahil 81 köyde ortalama hane sayısı 85'tir (Grafik-1). Araştırma kapsamındaki köylerin %67.1'i ova köyleri, %28.9'u dağ köyleri, %3.9'u engebeli arazide kurulmuş köylerdir (Grafik-2,3). Köylerin %72.5'i toplu köy niteliğindedir. Toplu köyler özellikle Gaziantep ve Şanlıurfa'da yaygındır. Dört ildeki 81 köyün ekonomik ve sosyal açıdan gelişmişlik sıralamasına göre en olumsuz konumda olanları Adıyaman köyleridir.

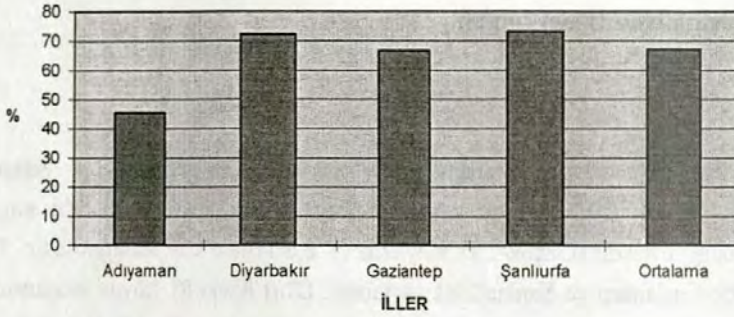
Grafik-1 KÖYLERDE ORTALAMA HANE SAYISI

Grafik-2 KÖYLERDE YERLEŞİM ALANLARI

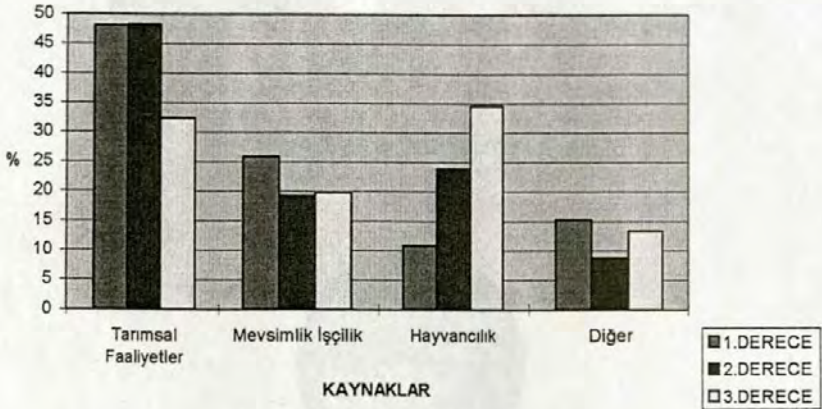
Grafik-3 OVA KÖYLERİNİN % DAĞILIMI

Geçim Kaynakları

Kırsal alanda görüşülen hanelerin %48.1'inin 1. derecede temel geçim kaynakları tarımsal faaliyetlerden (kuru tarla tarımı, endüstri bitkileri, sebzeçilik ve meyvecilik) oluşmaktadır. Bunu tarım ve tarım dışı mevsimlik işçilik izlemektedir. Hane gelirlerinde hayvancılık özellikle ikincil ve üçüncül gelir kaynağı olarak ağırlıklı olarak önem kazanmaktadır (Grafik-4).

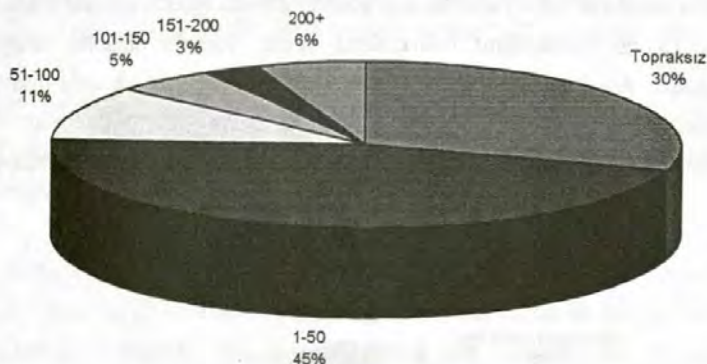
Grafik-4 TEMEL GEÇİM KAYNAKLARI

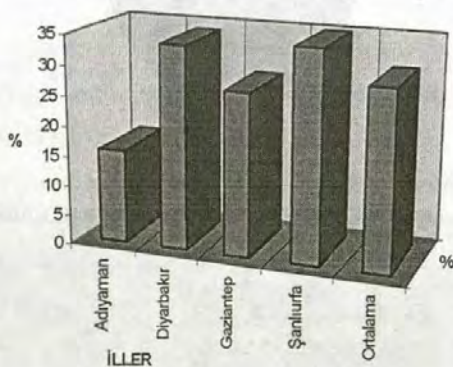
Toprak - İnsan İlişkileri

Bölgede görüşme yapılan hanelerin %30'a yakını topraksızdır (Grafik-5). Topraksız hanelere en fazla Şanlıurfa ve Diyarbakır illerinde rastlanmıştır (Grafik-6). Adıyaman, topraksız hane oranının göreceli olarak en düşük olduğu il konumundadır.

Grafik-5 TOPRAK DAĞILIMI (Dekar)

Grafik-6 İLLERE GÖRE TOPRAKSIZ HANELERİN % DAĞILIMI

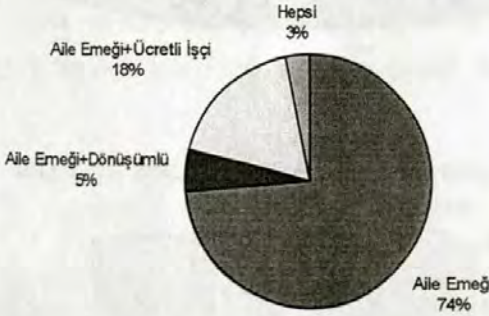

Görüşülen hanelerin %42'sinin kuru arazisi, %75'inin sulu arazisi yoktur. Sulu arazisi olanların 4/5'e yakınının sahip olduğu arazi miktarı 25 dekarın altındadır. Hanelerin büyük çoğunluğu bu arazilerde daha çok aile tüketimine yönelik bağ-bahçe tarımı yapmaktadır. 25 dekarın üzerinde sulu arazisi olan ve daha çok pazara yönelik üretim yapabildikleri varsayılan hanelerin toplam sulu arazisi olan hanelere oranı %10'un altındadır.

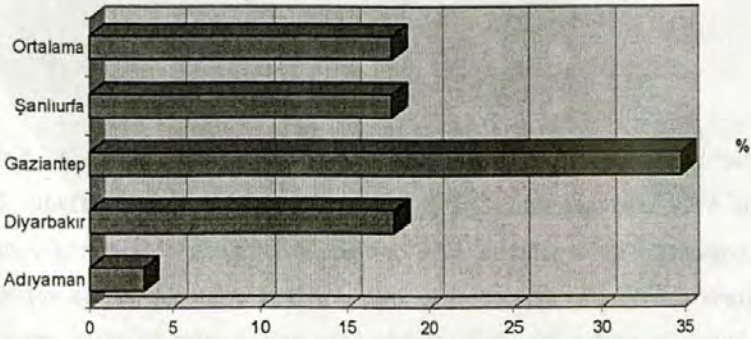
Tarım ve tarım dışı mevsimlik işçilik yaparak birincil geçim kaynağı sağlayan hanelerin yarıya yakını topraksız haneler oluşturmaktadır. Öte yandan topraksız hanelerin 1/4'ü de birincil geçim kaynaklarını arazi kiralama, ortakçılık ya da yarıcılık yaparak tarımsal faaliyetlerden elde etmektedir. Şöyle ki temel geçim kaynağı endüstri bitkileri üretimi olan hanelerin 1/3'ü topraksız hanelerden oluşmaktadır.

Tarımsal üretim için gerekli işgücü hanelerin %73'ünde yalnızca aile bireylerince karşılanmaktadır (Grafik-7). Tarımsal faaliyetlerin yoğun olduğu (hasat vb.) dönemlerde sınırlı da olsa akrabalar arası yardımlaşma yoluyla gerekli işgücü karşılanmaktadır. Bu tür dönüşümlü işgücü kullandığını belirtenlerin oranı, toplam haneler arasında %6'yı geçmemektedir. Aile üyelerinin emeği ve bunun yetmediği durumlarda dışarıdan ücretli işçi çalıştırdıklarını belirtenlerin oranı toplam hanelerin %18'i kadardır. Ücretli işçi çalıştırma en fazla Gaziantep, en az Adıyaman illerinde görülmektedir (Grafik-8).

Grafik-7 İŞGÜCÜ KULLANIMI

Grafik-8 AİLE EMEĞİ+ÜCRETLİ İŞÇİ KULLANIMI

Araştırma kapsamındaki hanelerin yaklaşık %20'sinin, Adıyaman'da ise yalnızca %3'ünün tarımla hiç uğraşmadığı belirlenmiştir. Topraksız hanelerin %30'a yakın olduğu dikkate alındığında, bu hanelerin önemli bir bölümünün arazi kiralama, ortakçılık ya da yarıcılık şeklinde tarımsal faaliyette buldukları sonucuna varılabilir.

Bölgede pamuk, tütün, pancar vb. doğrudan pazara yönelik sanayi bitkilerinin yanı sıra yaygın olarak ekilen buğday, arpa, nohut, mercimek vb. ürünlerde de tüketim fazlası olan önemli bir miktar pazara sunulmakta ve buradan elde edilen gelir hane gelirlerinde ilk sırayı almaktadır. Hububat ve baklagil üreten hanelerin yaklaşık %40'ı değişik miktarda da olsa pazara ürün sunmaktadır. Bu oran mercimekte %72'ye çıkmaktadır.

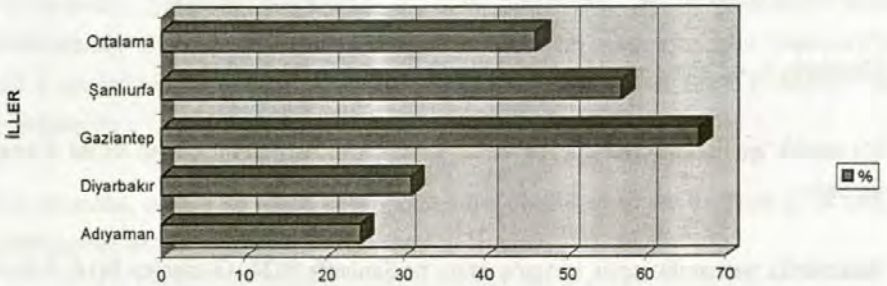
Sulanabilen alanların sınırlı olması, bölgede doğrudan pazara yönelik sebze ve meyve üretimini de sınırlamaktadır. Pazara en fazla sunulan sebze ve meyveler salçalık kırmızı biber, antep fıstığı ve zeytindir.

Kırsal alanda hanelerin 1/4'ünün 30-3,000 arasında antep fıstığı ağacı vardır. Antep fıstığı ağacı olan hanelere Diyarbakır'da hiç rastlanmamış, Adıyaman'da ise çok az rastlanmıştır. Toprak sahibi hanelerin Gaziantep'de %35'inin, Şanlıurfa'da yarısına yakınının antepfıstığı ağacı vardır.

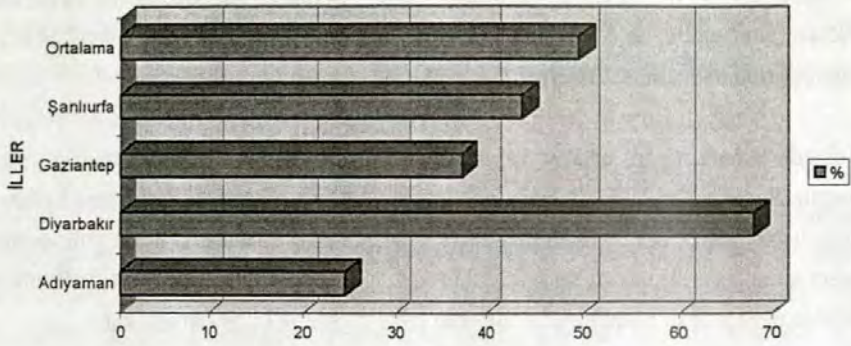
Hayvancılık

Örnekleme dahil köy yerleşimlerinde ortalama küçükbaş hayvan varlığı 500'ün altındadır. Büyükbaş hayvan varlığı ise 11-200 arasında değişmektedir. Hanelerin yarısına yakınının hayvan varlığı hiç yoktur (Grafik-9,10).

Grafik-9 BÜYÜKBAŞ HAYVAN VARLIĞI OLMAYAN HANELERİN % DAĞILIMI

Grafik-10 KÜÇÜKBAŞ HAYVAN VARLIĞI OLMAYAN HANELERİN DAĞILIMI

Hanelerin 4/5'inin büyükbaş hayvan varlığı 1-3 baş arasında değişmektedir. 5 ve daha fazla sayıda büyükbaş hayvana sahip olanların oranı %8'i geçmemektedir.

Küçükbaş hayvan sahibi olanların da yaklaşık %62'sinin küçükbaş hayvan varlığı 1-15 baş arasında değişmektedir.

Araştırma yapılan iller arasında hayvan varlığı bakımından önemli bir farklılık yoktur. Diyarbakır'da küçükbaş hayvancılıktan çok büyükbaş hayvancılık, Gaziantep ve Şanlıurfa illerinde ise, büyükbaş hayvancılığa oranla küçükbaş hayvancılık daha gelişmiş görünümündedir. Adıyaman'da ise, hane başına ortalama hayvan varlığı az olmasına rağmen, hanelerin yaklaşık %72'si tarafından yaygın olarak hem büyükbaş hem de küçükbaş hayvan yetiştiriciliği yapılmaktadır.

Hayvan sahibi hanelerin yaklaşık %65'i konsantre yem kullanmaktadır.

Mevsimlik İşçilik

Hanelerin % 42'sinde erkekler geçici olarak köy dışına çalışmaktadır.

Mevsimlik işçilik amacıyla göç en fazla Şanlıurfa ve Adıyaman'da, en az ise Gaziantep ilindedir.

Kadınlarda mevsimlik işçilik için göç oranı ise Şanlıurfa %24, Gaziantep %14, Adıyaman ve Diyarbakır ise %6 olarak bulunmuştur.

Tarımsal Modernleşme

Toprak sahibi hanelerin 1/3'ü traktör sahibidir Toprak sahibi hanelerde traktör kullanan hanelerin oranı %80'e yakındır. Yine hububat üreten hanelerin yarıya yakını biçerdöğeri kullanmaktadır. Tarımsal üretimde kimyasal gübre kullanımı %100'e yaklaşmakta; kırsal hanelerin 1/3'ünde sertifikalı tohum kullanılmaktadır.

Son yıllarda karayolları yapımında alınan mesafeler de üretim ve tüketim merkezlerinin birbirleriyle ilişkilerinin yoğunlaşmasına yardımcı olmuştur.

Bölge; tarımsal faaliyetlerin çeşitliliği, üretim teknolojisinde iyileşme, makinalı tarımın giderek gelişmesi, üretimde verim artırıcı tarımsal girdilerin kullanımında yaygınlaşma, pazara açık ekonomiye geçiş vb. özellikleriyle sürekli bir değişim içinde görülmekte, kapalı bir ekonomik ve geleneksel toplumdan pazara açık, modern bir topluma doğru evrilmektedir.

Gelişmişlik Göstergeleri

Görüşme yapılan hanelerin ortalama olarak %18'i traktör sahibiyken, Gaziantep ilinde bu oran % 26'ya çıkmakta, Şanlıurfa'da ise %13'e düşmektedir.

Görüşme yapılan hanelerin yaklaşık yarısı tarımsal üretim veya diğer ihtiyaçları için kredi ve/veya borç almaktadır. Bölge genelinde bu tür ihtiyaçlar için, daha çok örgütlenmemiş para piyasası olarak da adlandırılabilir olan şahıslara borçlanma olayı oldukça yaygındır. Kredi veya borç para alanların yaklaşık %63'ü şahıslardan aldıklarını belirtmektedir. Şahıslara borçlanma en fazla Diyarbakır, en az Gaziantep ilinde görülmektedir. Banka kredisi kullanım oranı ortalama %13 iken aynı oran Gaziantep'de %25'e çıkmaktadır. Yine kooperatiflerden kredi kullanımının en fazla görüldüğü ilde Gaziantep'dir.

Özel otomobil, telefon ve renkli televizyona sahip olma bakımından Gaziantep ilk sırada Adıyaman ise en son sırada yer almaktadır.

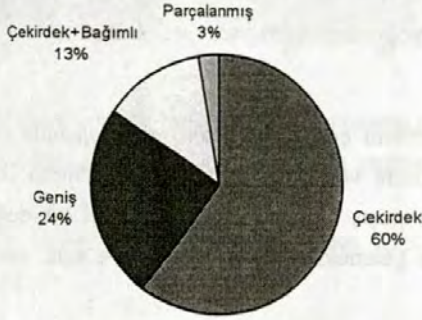
Hanereislerinden alınan yanıtlara göre hanelerin yarıya yakını kendilerini fakir, %5'i ise zengin olarak nitelendirmiştir. Bu oran illere göre önemli farklılıklar göstermemiştir.

2. Kırsal Alanda Kadın

Aile ve Evlilik

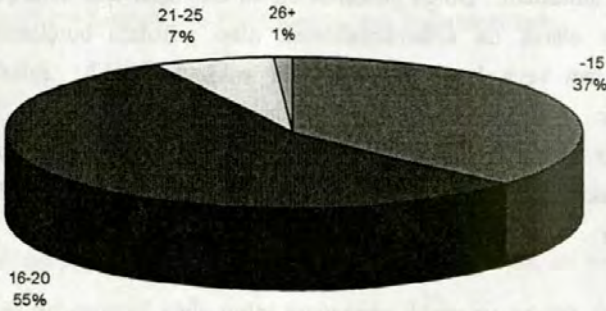
Kırsal alanda görüülen hanelerin oransal dağılımı %60 çekirdek, %24 geniş, %13 çekirdek+bağımlı, %3 parçalanmış aile olarak bulunmuştur (Grafik-11).

Grafik-11 KIRSAL ALAN AİLE TİPİ

Kırsal alanda kadınların ortalama evlenme yaşı 17'dir. Kırsal alanda görüülen kadınların evlilik yaşının oransal dağılımı %36.9 "15 yaş altı", %55.3 "16-20 yaş", %6.6 "21-25 yaş", %1.2 "26 yaş üstü" olarak bulunmuştur (Grafik-12).

Grafik-12 KIRSAL ALANDA KADINLARIN EVLİLİK YAŞI

Bölgede evlilikler kurulurken mutlaka dini nikah yapılmakta, ancak her zaman resmi nikah yapılmamaktadır.

Başlık geleneği yaygın olarak sürmektedir. Araştırmada, kendisi için başlık alınanların oranı %70 olarak bulunmuştur. Başlık alınmayanlardan berdel türü evlilik yapanların oranı yarıya yakındır. Diğerleri ise %39.1 adet olmadığı için ya da haram sayıldığından, %12.4 akrabası olduğu için başlık alınmayanlardır. %9 oranında da kan bedeli karşılığı evlenme bulunmuştur. Başlık bedelinin yaklaşık %75'i çeyiz harcamaları için kullanılmaktadır.

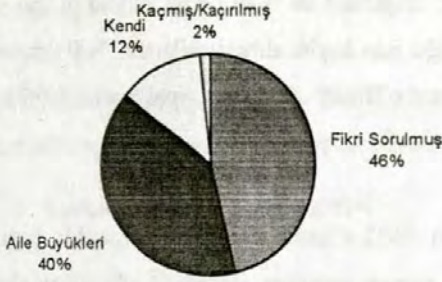
Görüşülen kadınların %52.4'ünün kocasıyla akrabalık bağı bulunmaktadır. Bölgede akraba evlilikleri her zaman amcakızı, amcaoğlu gibi yakın akraba evlilikleri olmasa bile, çoğunlukla baba soyuna dayalı diğer yakın akrabalarla evlenmek biçiminde görülmektedir.

Araştırma evreninde, kocasıyla aynı aşiretten olan ve halen yaşadığı köyün dışından gelmiş olan kadınların oranı %44.7 olarak bulunmuştur. Bu durum da evlenmelerin farklı yerleşim yerlerinde olursa bile büyük ölçüde aynı aşiret içinden yapılmakta olduğunu göstermektedir.

Kocası birden fazla kadınla evli olan kadınların oranı %7.7 olarak bulunmuştur. Birden fazla kadınla evlenmeye Urfa'nın Suruç, Harran, Bozova ilçelerine bağlı köylerinde ve Diyarbakır'ın Bismil ve Silvan ilçelerine bağlı köylerinde daha çok rastlanmıştır. Örneğin Suruç'a bağlı Kesmecik köyünde 50 haneden 12'sinde erkeklerin birden fazla kadınla evlenmiş olduğu gözlenmiştir.

Araştırma evreninde görüşülen kadınların evliliğe karar veriş biçiminin oransal dağılımı %46 "evliliğine aile büyükleri karar vermiş, kendisine de fikri sorulmuş", %40 "evliliğine aile büyükleri karar vermiş", %12.4 "kendi isteğiyle evlenmiş", az bir oranda kadın ise "kendi isteğiyle kaçmış" ya da "kocası kaçırmış" olarak belirlenmiştir (Grafik-13).

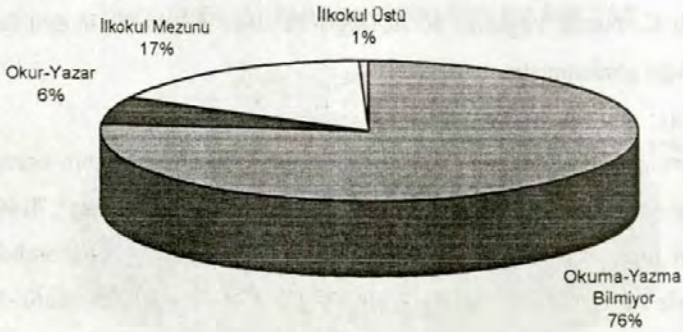
Grafik-13 KIRSAL ALANDA KADINLARIN EVLİLİĞE KARAR VERİŞ BİÇİMİ

Eğitim, Sağlık

Kırsal alanda görüşülen kadınların %76.4'ü "okuma-yazma bilmiyor", %6.3'ü "okur-yazar", %16.8'i "ilkokul mezunu"dur. Çok az sayıda kadın (N:5) "ilkokul üstü" eğitim görmüştür (Grafik-14). 15-22 yaş arasındaki kadınlarda ilkokul mezunu olanların oranının göreceli olarak daha yüksek çıkması son 15 yılda kadınların örgün eğitimden daha fazla yararlanabildiklerini göstermektedir.

Grafik-14 KIRSAL ALANDA KADINLARIN EĞİTİM DURUMU

Görüşülen kadınların %4.4'ü biçki-dikiş kursuna, %8'i halıcılık kursuna katılmıştır.

Kadınların %64'ünün bir ya da birden fazla sağlık şikayeti vardır. Kırsal alanda görüşülen kadınların 1/4'ü doğum kontrolü uygulamaktadır.

Borç/Kredi Kullanımı

Bölgede resmi kuruluşlar, ya da bankalar aracılığıyla kadınların kredi kullanımını sağlayıcı herhangi özel bir proje bulunmamaktadır. Zaten ailelerin %10.3'ü banka ya da kooperatif kredisi kullanabilmektedir. Mevcut tarım kredi kooperatiflerine üye olmak da kadınlar açısından yaygın bir durum değildir. Kooperatif üyesi kadınlara tek tük rastlanmıştır. Bunlar da dul kadınlardır. Kooperatifle ilişkilerini ise muhtar ya da yakın erkek akrabaları aracılığıyla sürdürmektedirler.

Uğraş Alanları

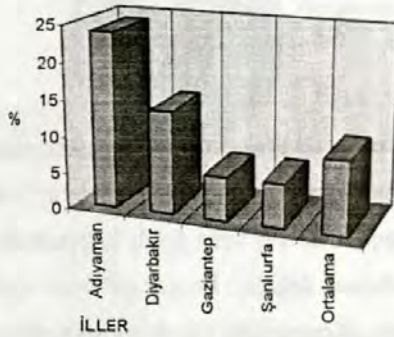
Kadınlar yoğun olarak katıldığı tarımsal faaliyetleri ürün toplama/hasat, tohum temizleme, çapalama ve taşıma/depolama olarak yanıtlamıştır. Bunu sırasıyla tohum ekimi, sulama ve tarla sürümü/toprak hazırlığı izlemektedir. Kadınların en az katıldığı faaliyetler ise ürün satışı, öğütme/işleme, ilaçlama, tarla sürümü/hazırlığı olarak belirtilmiştir. Genelde kadınların tarımsal faaliyetlere katılımı; hane ve arazi büyüklüğüne, emek kullanım biçimine, ürün türüne göre belirlenmektedir.

Bölgede araştırma kapsamındaki hanelerin 3/4'ü tarımda yalnızca aile emeği kullanmaktadır. Bu hanelerin 3/5'inin ortalama toprak varlığı 1-50 da. arasındadır. Hem ücretli işçi çalıştıran hem de aile emeği kullanan hanelerin oranı ise 1/5'e yakın olarak bulunmuştur. Şanlıurfa Harran yöresi köylerinde toprak sahibi hanelerde kadınlar, pamuk üretimi faaliyetlerine katılmamaktadır.

Kadınlar hayvancılıkta ahır temizleme, yemleme, sulama ve sağım faaliyetlerine yoğun olarak katılmakta; otlatma ve kırkım işlerinde sınırlı katılımında bulunmaktadır.

Görüşme yapılan hanelerde mevsimlik göçe katılım oranı %42'dir. Kadınlarda mevsimlik göç/işçilik katılım oranı Şanlıurfa %24, Gaziantep %14, Adıyaman ve Diyarbakır ise %6 olarak bulunmuştur (Grafik-15).

Grafik-15 KADINLARIN MEVSİMLİK İŞÇİLİĞE KATILIMI

Mevsimlik göçte kadınların 4/5'e yakını hasat (pamuk, mercimek ve nohut toplama), 1/5'i ise çapalama (pamuk, biber ve tütün) işlerinde çalışmaktadır. Toprak varlığı ile kadınların mevsimlik işçiliğe katılımları arasında negatif bir ilişki bulunamamış, ancak toprak varlığı 200 dekarın üzerine çıktığında kadınların mevsimlik işçiliğe katılımlarının azaldığı belirlenmiştir. Bu da haneye doğrudan nakit girişi sağlayan mevsimlik işçilikten elde edilen gelirin hem topraksız hem de toprağı olan haneler için önem taşıdığını göstermektedir. Bu nedenle geliştirilecek plan ve programlar da bu durumun gözardı edilmeyerek pazara yönelik ürün ya da kırsal sanayiler aracılığıyla hanelere doğrudan nakit girişini sağlayacak projelerin geliştirilmesi ve uygulanmasına, bu projelerin kırdan kente göçün yönlendirilebilmesinde önemli bir araç olarak kullanılmasına çalışılmalıdır.

Ekmek yapma, yakacak temini ve su taşıma kadın ve kız çocuklarının gündelik yaşamda en fazla zaman harcadıkları ve en çok zahmet çektikleri faaliyetlerdir.

Bölgedeki köylerin birkaçı hariç hemen hiçbirinde şebeke suyu bulunmadığından içme ve kullanma suyu, köyün genel çeşmesinden, kaynaktan, sarnıç ya da kuyulardan sağlanmaktadır. Su taşıma özellikle dağ köylerinde ve engebeli arazilerde kurulmuş köylerde kadının gündelik iş yükünde çok önemli bir yer tutmakla birlikte, bir başka boyutuyla da kadınlara köy içinde sosyal ilişki olanağı sağlamaktadır.

Tutum ve Beklentiler

Kadınların baba mirasından yararlanmasını hiçbir zaman onaylamayanların oranı kadınlarda %46.7 olmasına karşılık aynı oran erkeklerde %17.6 olarak bulunmuştur.

Kadının köy içinde yönetime katılması üyesi bulunduğu köy topluluğunun tercihlerine ve kurallarına bağlı olarak belirlenmektedir. Bölgede farklı durumda olan köyler de bulunmakla birlikte, bunlar daha çok sosyal ve kültürel yapısı karışık, kan bağına dayalı ilişkilerin hakim durumda olmadığı köylerdir. Bu köylerde de kadının oy vereceği parti yine aile içinde hanereisi tarafından belirlenmekte, kadınlar kendi tercihlerini nadiren kullanmaktadır.

Araştırmada görüşülen kırsal kesim kadınlarının ailede karar alma sürecine önemli oranlarla katıldıkları, aileyi ilgilendiren çeşitli konularda kocanın karısına çoğu kez danıştığı belirlenmiştir.

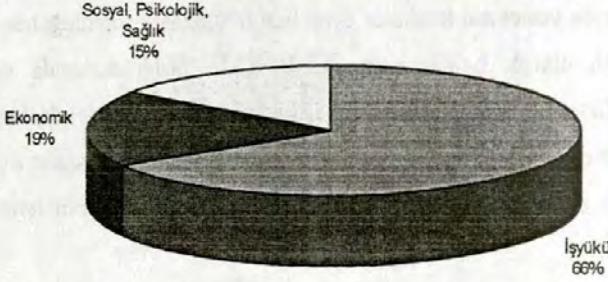
Kadınlar devletten en fazla günlük iş yüklerini azaltıcı çeşme, çamaşırhane gibi tesislerin yapımını istemekte; ayrıca mesleki kurslar, sağlık ocağı, okuma-yazma kursları vb. hizmetleri arzulamaktadır.

Kırsal alanda yaşayan kadınlara göre kadınların statüsünün artması ağırlıklı olarak gelir artışıyla ilgilidir. Onlara göre refah artışı, statü yükselmesini de beraberinde getirecektir.

Kırsal kesimde "statü sembolleri" olan beyaz eşya, mobilya, bağ-bahçe, altın sahibi olma, şehirde yaşama isteği, kadınların tamamına yakınıca istenmektedir. Bunun yanı sıra kadının statüsünün yükselmesini doğrudan etkileyen faktörlerden eğitim ve meslek sahibi olma da çoğunluğa yakın bir oranda kadın tarafından belirlenmiştir. Ancak kadınların içinde bulunduğu mevcut sosyal ve ekonomik koşullardan memnun olmayanların oranının %75 olması dikkate değer bir bulgu olarak yorumlanabilir.

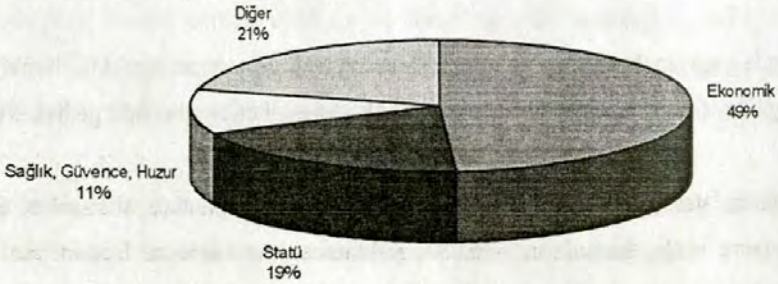
Kadınların günlük yaşamlarında kendilerine en zor gelen şey oransal olarak %66 “işyüküyle ilgili zorluklar”, %19 “ekonomik zorluklar”, %15 “sosyal, psikolojik ve sağlık sorunları” olarak belirlenmiştir (Grafik-16).

Grafik-16 KIRSAL ALANDA KADINLARA GÜNLÜK YAŞAMDA EN ZOR GELEN ŞEYLER

Kadınların gerçekleşmesini en çok istedikleri şeyler; %49 “ekonomik istekler”, %19 “statü beklentileri”, %11 “sağlık, aile güvencesi ve huzur”, kalanı “diğer beklentiler” olarak gruplandırılmıştır (Grafik-17).

Grafik-17 KIRSAL ALANDA KADINLARIN EN ÇOK İSTEDİKLERİ ŞEYLER

Kadınların kendilerini güven içinde hissetmeleri için en gerekli şey oransal olarak %35 "kocası, babası, oğulları" %26 "kendi parası/mülkü olması", %25 "koca/babanın zengin olması", %10 "okumuş olması", %4 "kalabalık aile olması" olarak belirlenmiştir (Grafik-18).

Grafik-18 KIRSAL ALANDA KADINLARIN KENDİLERİNİ GÜVENLİ HİSSETMELERİ İÇİN EN GEREKLİ ŞEY

Genel olarak kırsal kesim kadınlarınca çok çocuk sahibi olmak ve kendisi için çok başlık verilmesi toplumda saygı görme açısından önemli bulunmamaktadır. Buna karşılık erkek çocuk sahibi olmak, yetişkin ve saygın oğlu olmak, köy dışında yaşayan meslek sahibi çocuğu olmak, güçlü olmak önemli toplumsal statü kaynakları olarak görülmektedir. Kadının nitelikleri (hamarat, iyi huylu, güzel, okur-yazar, meslek sahibi, dini görevleri yerine getirmek ve bu boyutta bilgili) ve kocanın mal varlığı kırsal kesim kadınlarının tamamına yakınınca saygınlık açısından önemli bulunmaktadır.

Kırsal alanda kadınların ve erkeklerin çocuklarının eğitimleri konusundaki tutumlarında bir paralellik görülmüştür. Erkekler ve kadınlar, erkek çocuklarının yüksek öğrenim yapmasını kız çocuklarına göre daha fazla istemekle beraber cinsiyetten bağımsız olarak çocuklarının en üst eğitim düzeyine ulaşmasını isteyenler ağırlık taşımaktadır.

GAP'tan Haberdar Olma ve Beklentiler

Görüşülen kadınların %16'sı GAP'ı daha önce duyduklarını ifade etmiştir. GAP hakkında genellikle Urfa ilinde yaşayan kadınların bilgi sahibi olduğu gözlenmiştir. Bu bilgileri GAP inşaatlarında çalışmış yakınları yoluyla ya da TV'den edindiklerini belirtmişlerdir. GAP'tan beklentiler ise genellikle bölge için sulama, istihdam ve dolayısıyla ekonomik durumda meydana gelecek iyileşmeyle ilgilidir. Ailesinin yaşamı için GAP'ın önemli bir değişiklik getirmeyeceğini düşünenler çoğunluktadır. Erkeklerin %74.3'ü GAP hakkında bilgisi olduğunu belirtmiştir. Bölge için beklenen olumlu değişiklikler yine sulama, istihdam gibi konularda yoğunlaşmıştır. GAP nedeniyle toprak kaybetmiş olanlar ya da hiç topraksız olanlar ise GAP'ın bölgeye olumsuz etkileri olduğunu belirtmiştir. GAP'ın kendi ailelerinin yaşamına yapacağı etkiler konusunda ise %36.7 "bölgeye faydası olursa belki bize de yararı olur", %25.6 "gelir artışı sağlar", %34.5 "yararı olmaz", %3.2 "olumsuz olur" şeklinde yanıtlar verilmiştir (Grafik-19).

Grafik-19 KIRSAL ALANDA HANELERİN GAP İLE İLGİLİ BEKLENTİLERİ

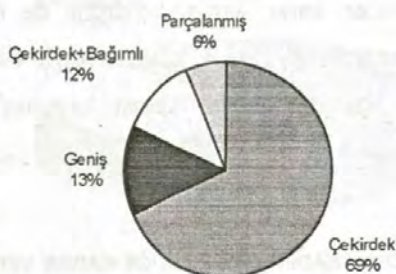

3. Kentsel Alanda Kadın

Aile ve Evlilik

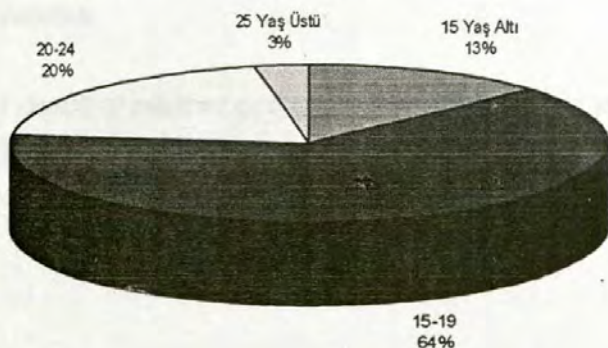
Aile tipi dağılımı; %68.4 çekirdek, %13.4 geniş, %11.8 çekirdek+bağımlı, %6.4 parçalanmış aile tipi olarak belirlenmiştir (Grafik-20).

Grafik-20 KENT AİLE TİPİ

Kadınların ortalama evlenme yaşı 17.5'dir. Kentli kadınların evlenme yaşının oransal dağılımı, %13 "15 yaş altı", %64 "15-19 yaş", %20 "20-24 yaş", %3 "25 yaş üstü" olarak bulunmuştur (Grafik-21).

Grafik-21 KENTLERDE KADINLARIN EVLİLİK YAŞI

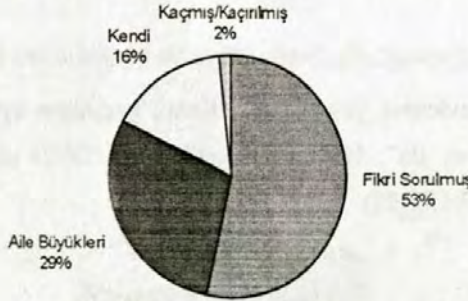

Kentte yaşayan evli kadınların %81'i resmi, %19'u imam nikahı ile evlidir. Kentlerde görüşülen kadınların %53'ü evlenirken başlık alındığını söylemiştir.

Görüşülen kadınların %36.3'ünün kocasıyla akrabalık bağı bulunmaktadır. Kırsal alanda olduğu gibi kentsel alanda da kocanın çok ešli olma durumu yaygın değildir. Kentte yaşayan kadınların %96.6'sının kuması yoktur.

Araştırma evreninde görüşülen kadınların evliliğe karar veriş biçiminin oransal dağılımı %53.6 "evliliğine aile büyükleri karar vermiş, kendisine de fikri sorulmuş", %28.8 "evliliğine aile büyükleri karar vermiş", %15.9 "kendi isteğiyle evlenmiş", %1.7 oranında kadın ise "kendi isteğiyle kaçmış" ya da "kocası kaçırılmış" olarak belirlenmiştir (Grafik-22).

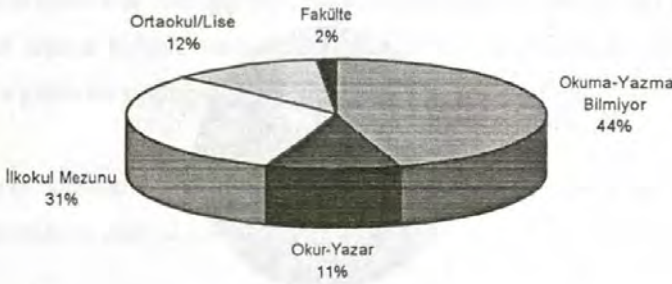
Grafik-22 KENTLERDE KADINLARIN EVLİLİĞE KARAR VERİŞ BİÇİMİ

Eğitim, Sağlık

Kente g6r6ş6len kadınların %44.9'u "okuma-yazma bilmiyor", %10.7'si "okur-yazar"dır. %31.1'i "ilkokul", %11.6'sı "ortaokul/lise", %1.6'sı ise "fak6lte" mezunudur (Grafik-23).

Grafik-23 KENTLERDE KADINLARIN EğİTİM DURUMU

6rneklem grubunu oluşturan kadınların yarısına yakını sağlıkla ilgili Şikayetleri olduğunu belirtmiştir.

Kente yaşayan kadınların yarısı doğum kontrol6 uygulamaktadır. Yanıtlara yeni evliler, 6ocuğu olmayanlar ve 45 yaş 6st6 kadınlar da dahil edilmiştir. Bu nedenle ger6ekte doğum kontrol6n6n daha y6ksek bir oran olması gerekmektedir.

Bor6/Kredi Kullanımı

GAP kentsel alanında 6rneklem dahil hanreislerinin 1/4'6 son iki yıl i6inde kredi/bor6 almışlardır. Haneler %43.1 "tanıdık, akraba", %28.1 "banka", %24.5 "6zel Őahıřlar", %4.3 "kooperatif /yardımlaşma sandığı" aracılığıyla kredi/bor6 kullanmıştır.

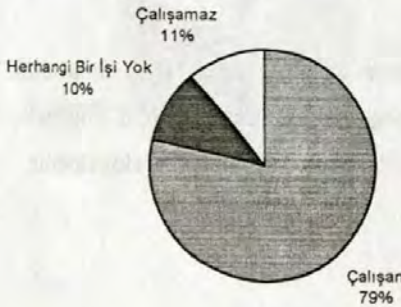
Uğraş Alanları

GAP Bölgesi'nde kentsel alanda örnekleme dahil olan (N=990) kadınların %8.1'i çalışmaktadır (Grafik24). Hanereislerinin (N=990) %78.6'sı çeşitli işkollarında çalışmakta, %10.3'nün herhangi bir işi yok, %11.1'i çalışamaz durumda (emekli, sakat, yaşlı, vs.) olarak belirlenmiştir (Grafik-25).

Grafik-24 KENTLERDE ÇALIŞAN KADINLAR

Grafik-25 KENTLERDE HANEREİSLERİNİN ÇALIŞMA DURUMU

Çalışan kadınların illere göre dağılımına bakıldığında Gaziantep ili ilk sırayı almakta, bunu Diyarbakır, Mardin, Adıyaman ve Şanlıurfa illeri izlemektedir. Gaziantep ilinde çalışan kadınların %20'si öğretmen, hemşire ve eğitici olarak çalışmaktadır. %48'i el sanatları (nakış, dikiş vb) ile %25'i çoğunluğu fıstık kırma olmak üzere badem kırma ve nohut yolma işleri ile uğraşmaktadır. Diyarbakır ilinde çalışan kadınların %47'si öğretmen, memur, muhasebeci olarak çalışmaktadır. Dantel işleme çoğunlukta olmak üzere terzi,

işçi ve gündelikçi olarak çalışan kadınlar da mevcuttur. Mardin'de çalışan 11 kadının 9'u çoğunluğu iğne oyası olmak üzere el işleri yapmakta ayrıca 1 bakıcı, 1 de tatlıcı kadın bulunmaktadır. Adıyaman'da ise kadınların çalışma yaşamına katılımı diğer illere göre daha az görülmekte olup, çalışanların yarısı öğretmen ve hemşire olarak çalışmakta, kalan yarısı ise dikiş dikmekte ve tütün işçiliği yapmaktadır. Araştırma bulgularına göre çalışan kadın oranının en az olduğu il Şanlıurfa'dır. Şanlıurfa'da kadınlar öğretmen, terzi ve işçi olarak çalışma yaşamına katılmaktadır.

Kente yaşayan kadınların yarısından çoğu kadının çalışması konusunda karı-kocanın eğer evlenmemişse ailenin birlikte karar vermesi gerektiğine inanmaktadır. 1/5'i yalnızca kadının, 1/5'e yakını ise yalnızca kocanın bu kararı vermesi gerektiğini düşünmektedir.

Kente yaşayan kadınların 4/5'inden çoğu çalışma yaşamında kadın ve erkeğin aynı işyerinde çalışmalarını normal karşılamaktadır.

Tutum ve Beklentiler

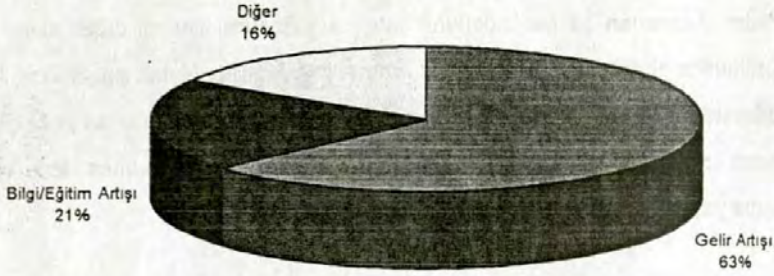
Kente yaşayan kadınların 4/5'e yakını kadın muhtarın mahalleyi yönetebilmesi konusunda olumlu düşünmektedir. Kent kadınlarının 4/5'i kadınların parlamenter olmasını olumlu değerlendirmektedir.

Görüşme yapılan hanereislerinin % 84.3'ü kadınların mirastan pay almasını doğru bulurken, kadınların ancak %40.2'si bunu onaylamaktadır.

Kente yaşayan kadınların tamamına yakını kız ve erkek çocuklarının üniversite mezunu olmasını arzulamaktadır.

Kadınların gerçekleşmesini en çok istedikleri şeyler; %63 "gelir artışı", %21 "bilgi/eğitim artışı", kalanı "diğer beklentiler" olarak gruplandırılmıştır (Grafik-26). Kadınların %67'si "şimdi oldukları gibi olmak" istemediklerini söylemiştir.

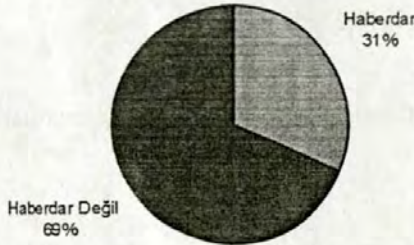
Grafik-26 KENTTE KADINLARIN EN ÇOK İSTEDİKLERİ ŞEYLER

GAP'tan Haberdar Olma ve Beklentiler

Örnekleme kapsamındaki hanereislerinin %61.2'si, kadınların % 31.4'ü GAP hakkında bilgi sahibidir (Grafik-27). GAP'tan haberdar olan kadınların %80'i aileleri için, %97'si bölge için GAP projesinin olumlu olacağını düşünmektedir. Erkeklerin ise %44'ü aileleri için, %91'i bölge için olumlu olacağını düşünmektedir. Kadınların ve hanereislerinin görüşleri, GAP'ın özellikle yeni iş olanakları yaratıp yaşam düzeylerini yükselteceği noktalarında odaklaşmaktadır.

Tablo-27 KENTLİ KADINLARIN GAP'TAN HABERDAR OLMA DURUMLARI

VI. BÖLÜM
EYLEM PLANI

GİRİŞ

Kadının kalkınmadaki rolü ve önemi, dünyada özellikle 70'li yıllarda toplumların çeşitli kesimlerinde tartışılmaya başlanmıştır; kalkınma kuruluşlarınca “kadın” konusunda sayısız proje geliştirilmiş ve uygulanmıştır.

Kadınların ekonomik, sosyal ve siyasal statülerini iyileştirmeyi amaçlayan faaliyetler ülkemizde de son on yıldan beri gündemdedir. Ancak bu alanda bugüne dek gerçekleştirilenler daha ziyade “sorun saptama”, “mevcut durumu tanımlama” ve bunlara ilişkin “araştırma” etkinlikleriyle sınırlı kalmış, kadınların üretim temelinde bilgi, beceri, gelir artışı, katılım ve örgütlenmelerinin sağlanmasına dönük kapsamlı uygulamalar yalnızca sınırlı sayıda gönüllü kuruluş ve Birleşmiş Milletler desteğinde bazı kamu kuruluşları tarafından yürütülmüştür.

Araştırmanın bu bölümünde yer alan öneriler, Türkiye Kalkınma Vakfı (TKV)'nin saha deneyimleri ile GAP İdaresi Başkanlığı adına yürüttüğü alan araştırmasından elde edilen bulgular dikkate alınarak, GAP İdaresi'nin talebi üzerine hazırlanmıştır. İzleyen sayfalardaki görüş ve öneriler bir “proje metni” değil, geliştirilmesi tasarlanan “kadın programları” için temel ilke, yaklaşım ve olası faaliyet alanlarına ilişkin “genel çerçeve” bir başka deyişle “eylem planı” niteliğindedir.

1. AMAÇ ve GEREKÇE

“Eylem Planı”nın amacı, kalkınma programları kapsamına alınacak hedef grupların belirlenmesi, bu grupların GAP’ın genel ve sektörel hedefleriyle ilişkilendirilmesi ve bölgesel kalkınmaya kadınların entegre edilmesini sağlamak için temel proje alanlarının ortaya konulmasıdır.

Yaşam standartlarının ve gelir düzeylerinin yükseltilmesine yönelik geliştirilecek projelerde kadınlar; içinde buldukları toplumsal yapıdan soyutlanmamalı ve proje konuları bütünsel bir yaklaşımla ele alınmalıdır. Bu nedenle özellikle kırsal alanda mevcut yapı dikkate alınarak ekonomik faaliyetlerin iyileştirilmesine, kadının gündelik yaşamda karşılaştığı sorunların ve zorlukların azaltılmasına ve ayrıca gelir artırıcı alternatif projelerin desteklenmesine gereksinim bulunmaktadır. Ekonomik ve sosyal alanda yapılacak iyileşmeler birbirlerinin hızlandırıcıları olarak planlanmalı; eğitim, sağlık, beslenme ve örgütlenmeye yönelik çalışmalara da programlarda aynı oran ve önemde yer verilmelidir.

2. GENEL POLİTİKA ve STRATEJİLER

Projeleri kent ve kırsal alan kadın projeleri olarak gruplamak ve bu alanlarda özellikle sosyoekonomik statüsü düşük düzeydeki kadın gruplarına öncelik tanımak temel politika olmalıdır.

GAP kapsamında kadın projeleri öncelikle BECERİ geliştirmeye ve pazara yönelik ÜRETİM temelinde GELİR getiriciliğe yönelik bir stratejiye dayandırılmalıdır. Buna paralel olarak kadının toplum içinde üstlendiği rollere uygun haklar elde etmesi ve toplumsal ilişkiler sisteminde saygınlık kazanması amacıyla eğitim, sağlık, beslenme vb. konular etrafında SOSYAL çalışmalara da aynı ağırlıkta yer verilmelidir. Bu çerçevede genel sağlık, ana-çocuk sağlığı, beslenme, aile planlaması, toplum ve çevre sağlığı vb. konularda yapılacak eğitim-yayım çalışmaları ile, kadınların günlük yaşamlarında üstlendikleri iş yükünü azaltmaya yönelik, İŞ KOLAYLAŞTIRICI TEKNİKLERİN geliştirilmesi kırsal ve kentsel alanlarda uygulanacak tüm projelerde ortak faaliyet alanını oluşturmalıdır.

Temel müdahale alanlarındaki sorunların çözümüne yönelik projeler aşağıda belirtilen ilkeler doğrultusunda geliştirilmeli ve bunlar saha koşullarında sınanmalıdır. Böylece kadın projeleri konusunda hem araştırma ile eylem arasında bütünlük sağlanacak, hem de daha sonraki yaygın ve kapsamlı uygulamalar için deneyim kazanılacaktır. (Ek-1).

Bu çerçevede “kadın programları” konusunda deneyimli eleman yetiştirilmesi ve bu elemanların çoğunlukla yöreden olması başlıca amaç olarak benimsenmelidir. Özellikle kırsal alanda çalışacak kadın ve genç kızlardan **KADIN KALKINMA ELEMANI, ANİMATÖR**, ya da **KIRSAL ALAN SOSYAL ÇALIŞMA TEKNİSYENLERİ** yetiştirmek gelecek için (“kalıcılık” açısından) büyük önem taşımaktadır.

Küçük ölçekli **PLAN, PROGRAM ve PROJE GELİŞTİRME** konuları ile **İZLEME VE DEĞERLENDİRME** teknikleri, **KRİTER ve GÖSTERGELER** konularında programlar geliştirmek ve uygulamak, bu alanda yurtiçi ve yurtdışı uzmanlardan yararlanmak ve yöresel kalkınma için **İNSAN KAYNAKLARINI GELİŞTİRMEK** programın diğer bir amacı olmalıdır.

Kadın program ve projeleri için finansman desteği konusunda yeni bir **FON VE KREDİ SİSTEMİ** oluşturulmalıdır. Bu kaynakların bir bölümü geri dönüşümsüz (eğitim, personel vs. için), diğer kısmı ise geri ödemeli (üretim ve ürün değerlendirme projelerinde kredi) olarak kullanılmalıdır.

3. PROJE UYGULAMA İLKELERİ

Projelerin geliştirilmesi ve saha uygulamalarında başarı elde etmenin üç temel koşulu aşağıdaki şemada belirtildiği gibi “katılımcılık ve açıklık”, “kalıcılık” ve “koordinasyon ve entegrasyon”dur.

A. Katılımcılık ve Açıklık

Aşağıda belirlenen süreçlerde hedef kadın ve kadın gruplarının aktif katılımı sağlanmalıdır. (Ek-2)

- Problemlerin tanımlanması,
- Önceliklerin belirlenmesi,
- Çözüm önerilerinin geliştirilmesi,
- Plan, program ve projelerin geliştirilmesi,
- Uygulamalarda aktif olarak rol alınması,
- Ara ve nihai izleme ve değerlendirme faaliyetleri ile değerlendirme sonuçlarının tartışılması ve,
- Yeni bir çalışma planı geliştirilmesi.

B. Kalıcılık (Sürdürülebilirlik)

Kalıcılığın sağlanabilmesi için hedef grupların proje uygulamalarından ekonomik (gelir) ve sosyal (eğitim, bilinçli davranış, kendine güven duygusu vs.) yarar sağlamaları esastır. Bunun için, özellikle yeni teknolojilerin yöre insanı tarafından kabul edilmesinde ve modern üretim sistemlerinde başarı sağlamak çok yönlü bir yaklaşımın uygulanmasını gerektirmektedir. Ek'te sunulan konuya ilişkin şemalar bu açıdan anlamlı ve pratik bilgiler içermektedir (Ek-3 ve Ek-4).

Bu yaklaşımın uygulanmasında dikkate alınması gereken temel ilkeler aşağıda belirtilmiştir^(*):

- i. Yararlanıcıların (Kadınlar) Yönelimi: Hedef gruplar, proje etkinliklerini benimsemeli ve proje faaliyetleri toplumsal yaşamlarının bir parçası haline gelmelidir.
- ii. Örgütsel Kapasite/Yeterlilik: Projeler yetkin yerel örgütler tarafından yerinde uygulanmalıdır.

^(*) Swiss Directorate for Development Cooperation and Humanitarian Aid (SDC), Evaluation Service. Sustainability of Development Projects Basic Principles and Application in Practise. CH-3003 Bern. October 1991.

- iii. Maliyet ve Karlılık: Özellikle gelir getirici projeler uzun vadede bir üretim/işletme faaliyetine dönüşmeli ve giderleri proje/işletme/hane tarafından karşılanabilmelidir.
- iv. Teknik Uygunluk: Projelerin getirdiği teknik çözümler hem maddi hem de toplumsal/kültürel açıdan yöre koşullarına uygun olmalıdır.
- v. Siyasal Erk Yapılarının Dikkate Alınması: Projeler yerel ve ulusal siyasal stratejileri dikkate alarak geliştirilmeli ve uygulanmalıdır.
- vi. Projelerin Gerçekçi Biçimde Formülasyonu: Projeler kavramsal olarak gerçekçi ve zaman boyutunda tüm gelişme evreleri dikkate alınarak planlanmalı; kendi kendini değerlendirme sistemini içermelidir.

C. Koordinasyon ve Entegrasyon

“Katılım” ve “kalıcılık” ilkeleri bireysel/tekil projelerin başarısında yeterli olmakla beraber “bölge” ölçeğindeki farklı amaç ve konularda yürütülen kapsamlı programlar için yetersiz kalabilir. Bu nedenle kapsamlı program ve projelerin entegre bir yaklaşımla ele alınmasının ve projelere katılan kuruluşlar aralarında sağlıklı bir iletişim ve eşgüdüm kurulmasının gereği kaçınılmaz olmaktadır.

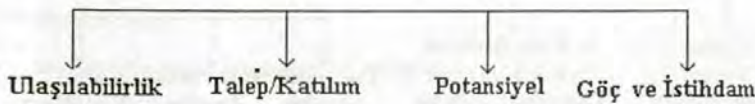
Dolayısıyla kadının statüsü ve kalkınma süreçlerine entegrasyonunu GAP Bölge genelinde ve çeşitli kuruluşların desteğiyle ele alan programların başarısında aşağıdaki unsurların hayati önemi bulunmaktadır:

- Politika ve stratejilerin hükümet düzeyinde ve ilgili bakanlık/bakanlıklar tarafından desteklenmesi,
- Yerel kamu kurum ve kuruluşlarının (Tanım, Sağlık, Eğitim, Kültür ve Turizm vs.) projelere fiili katkılarının sağlanması, aynı paralelde “özel gönüllü kuruluşlar” ile de işbirliği yapılması ya da bu türden kuruluşların kadın programları konusunda çalışmalarının teşvik edilmesi,
- Eğitim, üretim, kredi, satış ve pazarlama fonksiyonlarının bir sistem bütünlüğü içerisinde tasarlanması ve uygulamalarda bu özelliğin mutlaka dikkate alınması,
- Program ve projeler bazında kadın proje komiteleri’ nin kurulması ve örgütlü davranışın geliştirilmesi olarak özetlenebilir.

4. ALAN SEÇİM KRİTERLERİ

Kapsamdaki tüm kent ve kırsal yerleşimlerinde aynı anda ve aynı ölçekte uygulamalara başlamanın mümkün olmayacağı düşüncesiyle kadın program ve projeleri iki aşamalı olarak planlanmalıdır. Birinci aşamada projeler daha çok “*pilot*” nitelikli ve “*deneme*” mahiyetinde tasarlanmalıdır. İkinci aşamada ise elde edilecek sonuçlar “kendini değerlendirme” (self evaluation) kriter ve göstergeleri kullanılarak ve başarı/başarısızlık, potansiyel ve engeller dikkate alınarak yaygın ve kapsamlı uygulama projeleri başlatılmalıdır. Bu nedenlerle başlangıçta pilot uygulama alanları olarak Şanlıurfa, Diyarbakır ve Gaziantep illerinin kırsal ve geçkondu yerleşimleri çalışma ortamı ve potansiyel bakımından göreceli olarak daha elverişli bir konum görünümündedir.

Özellikle **pilot/deneme projeleri** için alan seçiminde genel olarak aşağıdaki kriterler dikkate alınmalıdır:

A. Ulaşılabilirlik

Özellikle kırsal yerleşimlerde proje uygulamalarında izleme, değerlendirme ve yönetim işlevlerinin sürekliliğinin sağlanabilmesi için fiziksel ulaşım imkanları yeterliliği ve yöresel pazara yakınlığı dikkate alınmalı, projelerin tekrarlanabilirliği ve yaygınlaşabilmesi için başlangıçta proje uygulama yeri/yerleri merkezi konumda olmalıdır.

B. Talep/Katılım

Gerek hedef grup üyesi kadınlar gerekse proje uygulama alanlarındaki kamu kuruluşları projelere ilgi duymalı, aktif olarak benimsemeli, inisiyatif almalı ve katılım konusunda istekli olmalıdır.

C. Potansiyel

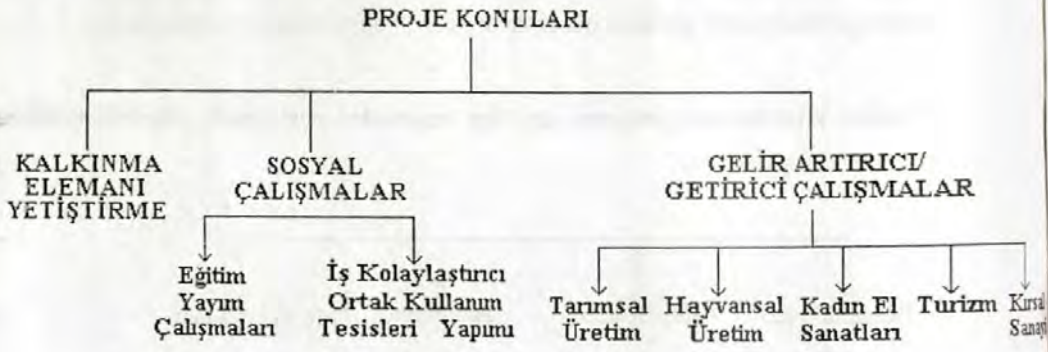
Özellikle beceri geliştirmeyi ve gelir artışı sağlamayı amaçlayan projeler için ilgili yörelerde tarım ve tarım dışı faaliyetler için belirli kalkınma potansiyelleri var olmalıdır.

D. Göç ve İstihdam Problemleri

Sürekli göç alma sonucu istihdam ve kentleşme sorunlarının hızlı bir şekilde artarak yaşandığı kent merkez ve alt yerleşimleri öncelikli proje alanlarını oluşturmaktadır. Aynı şekilde göç sürecine en fazla katılan kırsal yerleşimler için de bu ölçüt geçerlidir.

5. PROJE/PROGRAM KONULARI

GAP Kadın Programları aralarına amaç birliği olan üç ana başlık altında toplanabilir:

A. Kalkınma Elemanı Yetiştirme

Bu konuda geliştirilecek programlar kentlerde ve kırsal alanda önder nitelikli genç kız ve kadınlara yönelik olarak uygulanacak, bu alanda profesyonel ve yarı profesyonel olarak çalışacak kadrolar yetiştirmeyi amaç edinecektir. Eğitim programlarının kapsamında problem tanımlama, proje planlama, proje geliştirme, topluluk ile çalışma, izleme ve değerlendirme, animasyon teknikleri vb. konulara yer verilecektir. Bu tür programların geliştirilmesinde yurtiçi ve yurtdışı deneyimlerden yararlanılacaktır. Kalkınma elemanlarının tanımlanmış/spesifik teknik konularda birer uzman olmalarından çok, kalkınma sorunlarını çok boyutlu ele alabilen “*genellemeci*” olmalarına gayret sarfedilecektir. “*Değişim temsilcisi*”⁽¹⁾ olarak da adlandırılabilir bu kişiler; proje hedef kitlesi ile sağlıklı ilişkiler kurabilen, kırsal alanda yaşamaya, halkla birlikte çalışmaya istekli, motivasyon düzeyi yüksek, kararlarda inisiyatif sahibi, yeni projeler geliştirebilen, proje uygulamalarını izleme ve sonuçlarının değerlendirme konularında

(1) TC Hükümeti-UNİCEF 1991-95 İşbirliği Programı Temel Eğitim Programı. Kızların Eğitimi. Kendi Köylerinde “Değişim Temsilcisi” Olarak KIZLAR Vezirköprü Örneği. Ankara. Şubat 1994

bilgili ve deneyimli olmalıdırlar. Proje uygulamalarında başlangıç noktası bu konu üzerinde odaklaşmalıdır.

B. Sosyal Çalışmalar

Bu kapsamda uygulanacak proje konuları aşağıdaki ana başlıklar altında gruplanabilir:

i. Eğitim-Yayın Çalışmaları

- Beceri Geliştirme Kursları
- Okuma-Yazma Kursları
- Gezici sağlık ekiplerinin oluşturulması
- Koruyucu hekimlik hizmetlerinin geliştirilmesi,
- Aile planlaması, ana-çocuk sağlığı, temizlik, çevre sağlığı vb. konularda eğitim çalışmaları,
- Ev ekonomisi kapsamında ürün muhafaza, ürün değerlendirme tekniklerinin öğretilmesi,
- Su kaynaklarının kullanımı ve yönetimi,
- Çevre bilincinin geliştirilmesi.

ii. İş Kolaylaştırıcı Ortak Kullanım Tesisleri Yapımı

Kadınların günlük yaşamlarındaki faaliyetlerde -yemek, bulaşık, çamaşır, ekme pişirme, yakacak temini vb.- ayırdıkları zamanı ve harcadıkları işgücünü azaltmak amacıyla iş kolaylaştırma tekniklerinin geliştirilmesine yönelik çeşitli projeler bu kapsamda yer almaktadır. Bu projeler aşağıdaki ana başlıklar etrafında gruplandırılabilir:

- İçme ve kullanma suyu temini,
- Fırın (işgücü ve enerji tasarrufuna yönelik),
- Ortak çamaşırhane,
- Köy ve kentlerde kadın evi (Toplantı, eğitim ve boş zaman değerlendirme),
- Çocuk bakım evi,
- Sağlık evi,
- Enerji kaynaklarından yararlanma (güneş, rüzgar, biogaz),
- Köy ortak alanlarında yakacak amaçlı ağaçlandırma (fidanlık tesisi dahil).

C. Gelir Getirici/Artırıcı Çalışmalar

Bu kapsamda yer alan proje konuları iki ana grupta toplanabilir. Bunlar:

- a. Mevcut olanın iyileştirilmesi,
- b. Yöre için yeni olanın geliştirilmesidir.

Yöredeki kadın projeleri için potansiyel oluşturan mevcut üretim konuları tarım ve hayvancılık ile sınırlı oranda el sanatları faaliyetleridir. Genellikle geleneksel yöntem ve teknikler kullanılmak suretiyle çalışılan verimlilik düzeyi düşük bu sektörlerde modernleşme çalışmalarına gerek bulunmaktadır.

Bunun yanında GAP Bölgesi'nde gelecek için potansiyel niteliği taşıyan imalat, ticaret, inşaat ve turizm sektörlerinde insan gücü planlaması yapılmalı ve bazı uygulamalara şimdiden başlanmalıdır. Sonuç olarak, kadınlara yönelik gelir getirici projeler, bugün ve gelecek bağlamında yukarıda belirtilen yaklaşımlara göre zaman kaybetmeden geliştirilmelidir.

i. Tarımsal Üretim

Küçük ölçekli aile işletmelerinde sebze ve meyveciliğin geliştirilmesi, konu etrafında kadınların örgütlenmesi ve pazarla ilişkilendirilmesi hem yerel ekonomi hem de kadınlar açısından önem taşımaktadır. Bu konu hızla artan kent nüfusunun gelecekteki tüketim gereksinimlerinin karşılanması ve bu yolla hane gelirlerinde artış sağlanması bakımından önemlidir.

Yöre ekonomisinde, özellikle Gaziantep ve Şanlıurfa'da kırmızı biber ve antepfıstığı değerlendirilmesi kadınların ücretli işçi olarak istihdamına elverişli, geliştirilebilir potansiyel alanlardır.

ii. Hayvansal Üretim

Hayvancılığın entansif hale getirilmesi ve hayvansal ürünlerin (süt, yağ, peynir, yapağı) değerlendirilmesi konusunda kadınların örgütlenmesi, yerel özellik taşıyan ürünlerin kadın örgütleri tarafından pazarlanması bu alanda ilk akla gelen proje faaliyetleri olmaktadır.

Bu çerçevede yer alan yeni üretim konuları arasında köy düzeyi et ve yumurta yönlü aile tavukçuluğu ile flora yapısının uygun olduğu yörelerde (Adıyaman, Diyarbakır, Şırnak gibi) arıcılık kadın işgücünün pazara yönelik değerlendirilmesinde potansiyel uğraş alanları görünümündedir.

iii. Kadın El Sanatları

Bu raporun ilgili bölümlerinde de belirtildiği gibi GAP kentsel ve kırsal alanında halıcılık, kilimcilik, oya ve dantel işlemeciliği gibi konular kadın işgücünün değerlendirilmesinde yeni bir yaklaşım ve örgütlenme anlayışıyla ele alındığı takdirde uygun proje konuları arasında yer alabilir.

Kadın el sanatları alanında geliştirilecek projelerin başarısında eğitim ve girdi temini kadar, ürün cinsi ve kaliteyi yönlendirme ve pazarlama işlevleri de önemlidir. Bu alanda yapılacak uygulamalar, bölgede zamanla turizm sektörünün gelişeceği varsayımına dayanarak orta ve uzun vadeli olarak planlanmalıdır.

iv. Turizm

Adıyaman, Mardin, Diyarbakır, Şanlıurfa ve Gaziantep illeri, ilerde gerek komşu ülkeler gerekse diğer ülkeler için turizm merkezleri olma niteliğine sahiptir. Bu nedenle aile pansiyonculuğu, el sanatları ve otelcilik vb. alanlarda kadınlar, gerek üretici gerekse hizmet elamanı olarak yetiştirilmelidir.

v. Kırsal Sanayi

Ürün işleme, paketlenme/ambalajlama, tekstil, trikotaj, montaj vb. alanlarda işgücünün yoğunlukla kadınlardan oluştuğu tarıma dayalı ve tarım dışı faaliyetlerle ilgili sanayi tesislerinin kurulması ve bu işletmelerde çalışacak kadınların eğitimi GAP

Bölgesi'nde kadınların kalkınmaya entegrasyonu bakımından önemli bir araç olabilir.

Kadın girişimciliğinin projelendirme, eğitim, kredi ve pazarlama konularında teşvikiyle, bizzat kadınlar tarafından bazı işyeri ve küçük sanayi tesislerinin kurulması özendirilmelidir. Sahada belirli alanlarda katılımcı değerlendirme yöntemleri kullanılarak yapılacak araştırmalar sonucunda uygulanabilir proje önerileri geliştirilmeli ve uygulanmalıdır.

6. HEDEF GRUPLAR

Geliştirilecek programlarda, -amaç ve konuya göre değişmekle beraber- öncelikli hedef gruplarının belirlenmesinde kullanılacak başlıca kriterler kır ve kent başlıkları altında gruplandırılmıştır:

A. Kırsal Alan

1. Önder nitelikli kadın ve genç kızlar,
2. 12-15 yaş grubundaki kızlar,
3. Okur-yazar olmayan genç kız ve kadınlar,
4. Evli kadınlar,
5. Kocaları mevsimlik işçilik amacıyla göç eden ve tarımsal faaliyetlerde daha fazla sorumluluk yüklenen küçük çiftçi ailelerindeki kadınlar,
6. Yarıcı, ortakçı ve ücretli işçi olarak çalışan, topraksız ya da az topraklı hanelerdeki kadınlar,
7. Tarım işçisi olarak mevsimlik göçe katılan kadınlar.
8. Sebzeçilik, meyvecilik, ipekböcekçiliği, arıcılık, el sanatları vb. alanlarda faaliyet gösteren kadınlar,
9. Köydeki tüm kadın ve genç kızlar.

B. Kentsel Alan

1. Kalkınma uzmanı olabilecek genç kız ve kadınlar,
2. Orta öğretim görmüş, işsiz genç kızlar,
3. Gecekondu yerleşimlerinde atıl genç kız ve kadınlar,
4. Kocası çalışamayan/işsiz durumda olan kadınlar,
5. Özellikle gecekondu yerleşimlerinde, beceri kurslarından geçmiş ancak kazandıkları bu becerileri uygulama olanağı bulamamış genç kız ve kadınlar,
6. Çalışan kadınlar,
7. Kırdan kente yeni göç etmiş ve halen kırsal alanla bağlantısını sürdüren kadınlar.
8. Kentsel yerleşimlerdeki tüm kadın ve genç kızlar.

7. PROGRAM ÖNERİLERİ

A. Kırsal Alan Program Önerisi

HEDEF GRUPLAR	AMAÇ	KAPSAM	YÖNTEM	İŞBİRLİĞİ YAPILACAK KURULUŞLAR
1. Önder Nitelikli Kadın ve Genç Kızlar	Kalkınma elemanı yetiştirmek	<ul style="list-style-type: none">- Problem tanımlama- Proje planlama ve geliştirme- Grupla çalışma ve iletişim teknikleri- Örgütlenme ve proje yönetimi- İzleme/Değerlendirme- Raporlama	<ul style="list-style-type: none">- Kalkınma konusunda Türkiye ve dünya birikimini esas alan idari, mali ve örgütsel bilgi ve becerileri teorik ve uygulamalı olarak kazandırmaktır.- Adaylar önceden belirlenecek kriterlere göre seçilmeli ve eğitilmelidir.- Eğitimde süreklilik esas alınmalı, eğitim programları belirli dönemlerde tekrarlanmalıdır.	<ul style="list-style-type: none">- Gönüllü kalkınma kuruluşları (Örn. TKV)- Uluslararası Kuruluşlar (UNICEF, İFAD UNDP, İLO vb.)- Milli Eğitim Bakanlığı (Örn. Halk Eğt. Mrk)- Tarım/Sanayi Bakanlığı ilgili birimleri- Üniversiteler- Özel Danışmanlık Firmaları
2. 12-15 Yaş Grubundaki Kızlar	Sosyal bilgi düzeyini ve pratik yaşam becerilerini artırmak.	<ul style="list-style-type: none">- Temizlik, sağlık ve beslenme- Ana-çocuk sağlığı- Ürün muhafaza ve değerlendirme- Su kaynaklarının kullanımı ve yönetimi- Çevre bilincinin geliştirilmesi	<ul style="list-style-type: none">- Teorik ve uygulamalı kurslar grup çalışmalarına önem verilerek ve görsel eğitim malzemelerinden yararlanılarak düzenlenmeli; ilgili kamu ve gönüllü kuruluşlarla işbirliği yapılarak uygulanmalıdır.	<ul style="list-style-type: none">- Köy Kalkınma Elemanları- Tarım Bak. Ev Ekonomistleri- Köy Hizmetleri- Ulusal/Yerel Gönüllü Kuruluşlar- Sağlık Bakanlığı- Üniversiteler- Uluslararası Kuruluşlar (UNICEF, WHO, FAO vb.)

HEDEF GRUPLAR	AMAÇ	KAPSAM	YÖNTEM	İŞBİRLİĞİ YAPILACAK KURULUŞLAR
3. Okur-Yazar Olmayan Genç Kız ve Kadınlar	Okuma-yazma öğretmek	Okuma-yazma kursları	-Öğretmenler için önce yönlendirme programı uygulanmalıdır. -Kurslar, klasik öğretime yöntemlerine paralel olarak ilgi çekici, işlevsel ve yörenin pratik yaşamından örneklerle zenginleştirici bazı tekniklerle uygulanmalı, kursiyerlerin aktif katılımı sağlanmalıdır.	- Köy Kalkınma Elemanları - Milli Eğitim Bakanlığı - MEB Halk Eğitim Merkezleri - Gönüllü Kişi ve Kuruluşlar - Uluslararası Kuruluşlar (UNICEF vb.)
4. Evli Kadınlar	Aile ve köy yaşamındaki ana konular etrafında bilgi ve bilinç düzeyini yükseltmek	- Aile planlaması ve ana-çocuk sağlığı - Su kaynaklarının kullanımı ve yönetimi - Ürün muhafaza ve değerlendirme	- İş yoğunluğunun daha az olduğu dönem ve zamanlarda aynı köy yerleşimindeki kadınların bir arada toplanmaları ve aktif katılmalarını özendiren yöntem ve tekniklerle mümkün olduğunca informal bir biçimde bilgilenmeleri sağlanmalıdır	- Köy Kalkınma Elemanları - Tarım Bak. Ev Ekonomistleri - Köy Hizmetleri - Ulusal ve Yerel Gönüllü Kuruluşlar - Sağlık Bakanlığı - Üniversitelerin İlgili Birimleri - Uluslararası Kuruluşlar
5. Kocaları mevsimlik işçilik amacıyla göç eden ve tarımsal faaliyetlerde daha fazla sorumluluk yüklenen küçük çiftçi ailelerindeki kadınlar	İş yükünü azaltmak	- Zaman kullanımı - Birlikte davranma - Örgütlenme	- Köylerde bu kategoriye dahil kadınların iş yükü ve zaman kullanımı konularında ayrıntılı bir incelemeden sonra en uygun örgütlenme ve zaman tasarrufu sağlama yol ve yöntemleri katılımcı bir yaklaşımla birlikte ortaya konulmalı ve bu alanda yöre koşullarına uygun çözümler köylü kadınlarla birlikte üretilmelidir.	- Köy Kalkınma Elemanları - Tarım Bak. Ev Ekonomistleri - Ulusal ve Yerel Gönüllü Kuruluşlar - Üniversitelerin İlgili Birimleri

HEDEF GRUPLAR	AMAÇ	KAPSAM	YÖNTEM	İŞBİRLİĞİ YAPILACAK KURULUŞLAR
6. Yarıcı, ortakçı ve ücretli işçi olarak çalışan, topraksız ya da az topraklı hanelerdeki kadınlar	Mesleki becerilerin geliştirilmesi ve istihdam	- Teknik eğitim (el sanatları, ahır hayvancılığı, arıcılık, tavukçuluk, süt işleme ipek-böcekçiliği, fidan yetiştirme, montaj ve trikotaj işleri vb.) - Birlikte davranma - Örgütlenme	Eğitim, üretim, girdi, kredi, örgütlenme ve pazarlama işlevleri entegre bir tarzda ele alınmalı, tüm faaliyetlerle ilgili izleme ve değerlendirmeler sistematik olarak gerçekleştirilmeli ve katılım bu çalışmalarda yaklaşımın temel ilkesi olarak kabul edilmelidir.	- Köy Kalkınma Elemanları - Sanayi Bak. ve KOSGEB - ORKÖY - Gönüllü kuruluşlar (Örn. TKV, MEKSA) - Uluslararası Kuruluşlar (Dünya Bankası, UNDP, İFAD) - Tarım Bakanlığı - Orman Bak. - Konu Uzmanı Kişi/ Kuruluşlar
7. Tarım işçisi olarak mevsimlik göçe katılan kadınlar				
8. Sebzecilik, meyvecilik ipekböcekçiliği, arıcılık, el sanatları vb. alanlarda faaliyet gösteren kadınlar	Üretim kapasitesi ve verimlilikte artış sağlamak, kaliteyi iyileştirmek ve bu yolla hane gelirlerini yükseltmek.	- Teknik eğitim - Birlikte davranma - Örgütlenme - Kredilendirme - Pazarlama	- Köylerde programın amacı etrafında ilgi yaratılmalı, mevcut durum ve problemler katılımcı bir yaklaşımla tanımlanmalı ve eğitim programları birlikte geliştirilmelidir. - Küçük üreticilerin ortak çıkarlar doğrultusunda örgütlenmeleri sağlanmalı, girdi ve kredi temini ve pazarlama konularında birlikte hareket etmeleri güçlendirilmelidir.	- Köy Kalkınma Elemanları - Sanayi Bak. ve KOSGEB - ORKÖY - Gönüllü Kuruluşlar (TKV, MEKSA) - Ziraat/Halk Bankası - Uluslararası Kuruluşlar (Dünya Bankası, UNDP, İFAD) - Tarım Bakanlığı - Konu Uzmanı Kişi/Kuruluşlar

HEDEF GRUPLAR	AMAÇ	KAPSAM	YÖNTEM	İŞBİRLİĞİ YAPILACAK KURULUŞLAR
9. Köydeki tüm kadın ve genç kızlar	İş yükünü azaltmak ve kolaylaştırmak.	<ul style="list-style-type: none"> - İçme ve kullanma suyu temini - Köy ortak çamaşırhane ve banyosu - Köy ortak fırını - Köylerde kadın evi - Ortak kullanım amaçlı dibek - Sağlık ocağı/evi - Biyogaz tesisi - Güneş ve rüzgar enerjisinden yararlanma tesisleri - Köy fidanlıklarının tesisi - Yakacak amaçlı toplu ağaçlandıırma alanı tesisi - Ürün değerlendirme tesisleri 	<ul style="list-style-type: none"> - Katılımcı bir yaklaşımla köy ortak kullanım tesislerinin öncelik sıralanması kadınlar tarafından belirlenmelidir. - Her tesis ile ilgili oluşturulacak proje kurullarında kadın üyeler de yer almalıdır. - Proje uygulamalarına köy halkının özellikle işgücü ile katılımı sağlanmalıdır. - Tesislerin kullanımı, bakımı ve yönetimi, içinde kadınların da yer aldığı köy/proje kurullarının sorumluluğunda olmalıdır. - Özellikle su kaynaklarına ulaşma ve suyun kullanımı ve yönetimi konularında işletme masrafları topluluk tarafından karşılanmalı ve bunun için gerekli eğitim/yayım ve örgütlenme çalışmalarına ağırlık verilmelidir. 	<ul style="list-style-type: none"> - Köy Kalkınma Elemanları - Köy Hizmetleri - Devlet Su İşleri - Türkiye Elektrik Kurumu - Sağlık Bakanlığı - Milli Eğt. Bak. - Türkiye Kalkınma Vakfı (Katılımcı Planlama, Uygulama ve Örgütlenme Konularında) - Sanayi ve Ticaret Bakanlığı - Orman Bakanlığı

B. Kentsel Alan Program Önerisi

HEDEF GRUPLAR	AMAÇ	KAPSAM	YÖNTEM	İŞBİRLİĞİ YAPILACAK KURULUŞLAR
1. Kalkınma Uzmanı Olabilecek Genç Kız ve Kadınlar	Eğitim/ yayım ve uygulamalarda görev alacak kalkınma uzmanı yetiştirmek.	<ul style="list-style-type: none"> - Genelde ve GAP özelinde bölge kalkınma politika ve stratejileri - GAP'ın nihai amaç ve uygulama ilkeleri - Araştırma ve planlama teknikleri - Katılımcı yaklaşım- la program/proje geliştirme - Program/proje or- ganizasyonu, uygu- lama, izleme ve değerlendirme yön- tem ve teknikleri - Kadın projelerinde "kendi kendini değerlendirme" (self-evaluation) - Kayıt sistemlerini geliştirme/raporla- ma teknikleri - Grupla çalışma ve iletişim 	<ul style="list-style-type: none"> - Adayların seçimin- de halkla çalışma- ya istekli, kalkın- ma konularına ilgi- li, tercihan yüksek tahsilli, yöresel kültüre aşına, ini- siyatif sahibi, genç olmak vb. ölçütler esas alınmalıdır. - Kalkınma konuları bölge ölçeğinde program ve proje bazında ele alın- malıdır. Teorik bilgiler yanında pratik beceri ve işlevsellik dikkate alınmalıdır. - Elemanların eği- timinde süreklilik esas alınmalı, eğitim programları belirli dönemlerde tekrarlanmalıdır. 	<ul style="list-style-type: none"> - Milli Eğitim Bakanlığı - Yerel Kamu Kuruluşları - Yerel Kuruluşlar (Belediye, der- nek, vakıf vb.) - Türkiye Kalkınma Vakfı - Kalkınma eğiti- mi ve program geliştirme konu- larında yurtiçi (üniversite vb.) ve yurtdışı kuru- luşlar (UNİCEF vb.)
2. Orta öğretim görmüş, işsiz genç kızlar	İstihdam olanak- larını geliştir- mek ve kadının kentsel ekono- mik yapıdaki yerini güçlen- dirmek	<ul style="list-style-type: none"> - Muhasebe - Sekreterlik - Turizm ve otelcilik - Bilgisayar - Yabancı dil - Tarımsal sanayilere kalifiye eleman (ürün işleme/paket- leme/muhafaza) - Küçük ölçekli tekstil sanayii kalifiye elemanı - Koruyucu hekimlik ara elemanı - Satış ve pazarlama 	<ul style="list-style-type: none"> - Eğitim programları GAP kentsel ala- nında orta ve uzun vadeli insan kay- naklarını geliştirme programları çerçe- vesinde ele alın- malıdır. - Özellikle başlangıç dönemlerinde mes- leki eğitim ve beceri kurslarında başarılı olan genç kızlara istihdam olanakları mutlaka önceden planlan- malıdır. 	<ul style="list-style-type: none"> - Kalkınma Uzmanları - MEB Mesleki Eğitim Gn. Md. - MEB Halk Eğt. Merkezleri - İl Sanayi ve Ticaret Odaları - Sanayi Bak. ve KOSGEP - Gönüllü Kur. (MEKSA vb.) - İl Esnaf/Sanat- kar Kuruluşları - İş ve İşçi B.Kur. - Üniversiteler - Uluslararası Ku- ruluşlar (İLO, UNİCEF vb.) - Sağlık Bakanlığı

HEDEF GRUPLAR	AMAÇ	KAPSAM	YÖNTEM	İŞBİRLİĞİ YAPILACAK KURULUŞLAR
3. Gece-kondu yerleşimlerinde atıl genç kız ve kadınlar	Beceri kazandırmak ve hane gelirlerine katkı sağlamak	<ul style="list-style-type: none"> -El sanatları (kilim, halı) -El işleri (oya, dantel) -Evlerde trikotaj -Evlerde montaj -Terzilik -Konfeksiyon -Kuaförlük -Kırmızı biber işleme ve paketleme -Ev salçası -Tarhana, erişte vb. -Antep fıstığı kırma ve paketleme -Tezgahtar/ kasiyer -Bez dokuma -Turistlere yönelik eşya -Seramik, vitray vb. 	<ul style="list-style-type: none"> - Mesleki beceri kazandırma eğitim programları il ve ilçeler bazında 5 yıllık bir süre için planlanmalıdır. - Program uygulamalarına potansiyel ve pazar olanakları daha yüksek konularla başlanmalıdır. - Konu seçimi ve eğitim programlarının uygulama düzeni yerel organizasyonların görüş ve önerileri dikkate alınarak yapılmalıdır. - Kursiyerler belirli kriterlere ve yapılacak ön araştırmaya göre seçilmelidir. - Program uygulamalarında sadece teknik konularla yetinmeyip genç kızların tutum ve davranışlarını geliştirmeye yönelik konulara da yer verilmelidir. - Uygulamaların belirli bir aşamasından sonra üretici genç kızların üretim ve pazarlama amaçlı örgütlenmesi de sağlanmalıdır. - Üretim örgütleriyle girişimci genç kızlara kredi olanağı sağlanmalıdır. 	<ul style="list-style-type: none"> - Kalkınma Uzmanları - MEB Mesleki Eğitim Gn. Md. - MEB Halk Eğitim Merkezleri - İl Sanayi ve Ticaret Odaları - Sanayi Bak. ve KOSGEP - İl Esnaf/Sanatkar Kuruluşları - İş ve İşçi Bulma Kurumu - Uluslararası Kuruluşlar (ILO, UNICEF vb.) - Sağlık Bakanlığı
4. Kocası çalışmayan/işsiz durumda olan kadınlar				

HEDEF GRUPLAR	AMAÇ	KAPSAM	YÖNTEM	İŞBİRLİĞİ YAPILACAK KURULUŞLAR
5. Özellikle gecekondular yerleşimlerinde, beceri kurslarından geçmiş ancak kazandıkları bu becerileri uygulama olanağı bulunmuş genç kız ve kadınlar	Kazanılan becerilerin uygulamaya konulması için gerekli koşulları yaratmak Gelir artışı yaratmak	-El sanatları (halı ve kilim dokumacılığı) -Biçki-dikiş -Nakış -Seramik -Vitray Özellikle evlerde biçki-dikiş, nakış, dantel, iğne oyası, örgü, piko, fıstık/badem kırma trikotaj, montaj vb. işler yaparak gelir elde eden kadınlar	- Önce il ve ilçe bazında yapılacak bir araştırmayla kurslardan yararlanmış genç kız ve kadınlar ile çalışan kadınlar ve bunların mevcut durum ve sorunları belirlenmelidir. - Üretici sayısı, üretim kapasitesi ve pazar talebi değerlendirilerek ürün ve üretim planlaması yapılmalıdır. - Üreticilerin makine/ekipman ile hammadde gereksinimlerinin karşılanabilmesi için alternatif çözümler geliştirilmelidir. -Tüketici talepleri dikkate alınarak ürün çeşitlemesi, renk/desen/motif vb. konularda üreticiler yönlendirilmelidir.	- Kalkınma Uzmanları - MEB Mesleki Eğitim Gn. Md. - MEB Halk Eğt. Merkezleri - Uluslararası Kuruluşlar (İLO, UNICEF vb.)
6. Çalışan kadınlar				

HEDEF GRUPLAR	AMAÇ	KAPSAM	YÖNTEM	İŞBİRLİĞİ YAPILACAK KURULUŞLAR
7. Kırdan kente yeni göç etmiş ve halen kırsal alanla bağlantısını sürdüren kadınlar	Kentsel alanda karşılaşılacak sorunların çözümüne destek sağlamak	Yerel yönetimler, resmi bürokratik kuruluşlar, sağlık kuruluşları vb. ile ilişkilerin düzenlenmesi	<ul style="list-style-type: none"> - Yöre kültürüne aşina sosyal hizmet uzmanlarıyla sağlık personelinin oluşturulan ve yarı gönüllülük esasına göre çalışacak bir ekip oluşturulmalıdır. - Ekip üyeleri bu kategorideki hanelerin sosyal/ekonomik/sağlık ve kentsel kuruluşlarla olan ilişkilerinde sorunlarının çözümüne destek sağlamalıdır. - Ekip faaliyete geçirilmeden önce kalkınma uzmanları ile beraber yönlendirme eğitimi tabii tutulmalıdır. 	<ul style="list-style-type: none"> - Sosyal Hizmetler Gn. Md. - Kadının Statüsü ve Sorunları Gn.Md. - Kalkınma Uzmanları - Ulusal ve Yerel Gönüllü Kuruluşlar
8. Kentsel Yerleşimlerdeki Tüm Kadın ve Genç Kızlar	Genelde ve bölge özelinde kadının statüsü ve sorunları ile çözüm yolları konusunda bilgi ve bilinç düzeyini yükseltmek ve kadınlar arası dayanışmayı sağlamak	<ul style="list-style-type: none"> - Kadın-erkek ilişkilerinde rol ve statü farklılıkları - Kadın sorunları - Yasalarla belirlenmiş kadın hakları - Ailede ve toplumda kadının rolü ve önemi - Kentsel kadının örgütlenmesi - Aile planlaması ve ana-çocuk sağlığı - Kadınlar arası dayanışma ve kültürel faaliyetler 	<ul style="list-style-type: none"> - Kadın toplantıları, ve konferanslar - Kadın sorunları ve çözüm yollarına ilişkin seminerler - Özellikle aile planlaması ve ana-çocuk sağlığı konularında görsel/işitsel eğt. araçları - Kadın sorunlarıyla ilgili gönüllü grup/kuruluş oluşturma - Kültürel etkinlikler (sinema, tiyatro, konser vb.) - Kitle iletişim araçlarını kullanarak tanıtım vb. faaliyetleri yürütmek. 	<ul style="list-style-type: none"> - Kadının Statüsü ve Sorunları Gn.Md. - Sosyal Hizmetler Gn. Md. - Kalkınma Uzmanları - Ulusal ve Yerel Gönüllü Kuruluşlar - MEB Halk Evleri - TRT

8. ORGANİZASYON VE FİNANSMAN

Faaliyetleri genellikle su kaynaklarının değerlendirilmesine yönelik fiziksel yatırımlar çerçevesinde yoğunlaşan GAP, son tahlilde bu etkinlikleriyle bölge insanının refahında artış sağlamayı amaçlamaktadır. Bir diğer deyişle GAP'ta teknik programlar ile sosyal programlar arasında kaçınılmaz bir ilişki mevcuttur. Bu nedenle Bölge'de kadınların toplumsal statüsünü yükseltmeyi, karar alma süreçlerine aktif katılımlarını artırmayı ve giderek cinsiyetler arası geleneksel ilişkileri iyileştirmeyi amaç edinen etkinliklerin GAP bünyesi dışında bir başka kurum ya da kuruluş tarafından ele alınması projeler arası kopukluğa, eşgüdümün ve entegrasyonun sağlanması yönünde zorluklara neden olacaktır.

Tüm bu nedenlerle GAP Bölgesi'nde yürütülecek kadın programlarından, GAP İdaresi bünyesinde oluşturulacak mali ve idari bakımdan yarı-özerk bir birim sorumlu olmalıdır. Bu organizasyon kadın programlarına ilaveten insan kaynaklarının geliştirilmesine yönelik sosyal programların tümünden de sorumlu olmalıdır. Böyle bir bütünlük programlar arasında eşgüdümün sağlanması ve kaynak israfının önlenmesi açısından önemli görülmektedir. Bu birimde bir "Yönlendirme Kurulu" oluşturulmalıdır. Bu kurulda GAP İdaresi Başkanlığı, Devlet Planlama Teşkilatı, İlgili Bakanlıklar, Akademik Kuruluşlar ve Gönüllü Kuruluşlar temsil edilmelidir. Kurul katılımcı bir yaklaşım, dinamik ve esnek bir planlama anlayışıyla hangi yörede, hangi hedef grup önceliklerine göre ve hangi projelerin uygulanacağı konusunda karar üretmelidir. Kurulun saha ile olan iletişimindeki süreklilik; ara değerlendirmeler ışığında gerekli değişikliklerin yapılmasında ve dolayısıyla proje uygulamalarının başarısında olumlu katkı sağlayabilecektir.

Oluşturulması önerilen Yönlendirme Kurulu'nda temsil edilecek kamu kuruluşları kendi çalışma/uzmanlık alanlarıyla ilgili konularda proje/projelere destek sağlayacaktır. Ancak farklı kurum ve kuruluşlar arasında proje amaçları doğrultusunda yapılacak olan işbirliği belirli bir koordinasyon içinde Kurul tarafından belirlenmelidir. Bu durum resmi olmayan ve kar amacı gütmeyen gönüllü kuruluşlar (ROK) için de geçerlidir. ROK'ların bu işbirliği içersindeki işlevleri daha ziyade katılımcı bir yaklaşımla hedef gruplarla çalışmak;

problemleri saptamak, öncelikleri belirlemek, projeleri geliştirmek ve uygulamak olmalıdır. ROK'ların bir diğer görevi de kadın grupları ile kamu kuruluşları arasında resmi olmayan, samimi ve yüzyüze ilişkilerin kurulmasına katkı sağlamaktır. Bu fonksiyonu yerine getirirken yerel ve ulusal ROK'lar kamu kuruluşlarının olanaklarından yararlanabilmeli; personel, araç/gereç vb. teknik destek alabilmelidir.

Uluslararası kalkınma kuruluşlarından (Dünya Bankası, UNDP, IFAD, ILO, UNICEF, FAO, WHO vb.) özellikle metodolojik bilgi edinme, eğitim ihtiyaçlarının karşılanması ve bazı projeler için finansman katkısı sağlanmasında yararlanılmalıdır.

GAP Kadın Projeleri'nin FİNANSMAN gereksimini bu aşamada saptamak mümkün değildir. Ancak projeleri "PİLOT" ve "YAYGIN" nitelikli olmak üzere iki aşamada planlamak gerçekçi bir yaklaşım olabilir. Ayrıca uluslararası kalkınma kuruluşlarının da mali desteği sağlanabilir; yerel ve ulusal gönüllü kalkınma kuruluşları ile de belirli bir iş tanımı temelinde işbirliği yapılabilir ve bu yöntemle de bazı programların uygulanmasına başlanabilir. Böyle bir işbirliğinin benimsenmesi halinde gereksinimlere göre (yöneticiler, uzman personel, danışman, proje genel giderleri, girdi alımları ve proje uygulama sorumluluğunu üstlenecek kuruluşun "proje uygulama payı" vs. için) kullanılacak, GAP bünyesinde KADIN PROJELERİ FONU oluşturulabilir. Bu FON, başlangıçta sınırlı bir kaynağa sahip olabilir. FON, Genel Bütçe'den ve zaman içinde iç ve dış kaynaklardan destek alarak çoğaltılabilir. Ancak, pilot projelerin uygulanmasından sağlanacak başarı ile kaynakların çoğaltılması arasında doğrudan bir ilişki olacağı da unutulmamalıdır. Bu nedenle FON'un başlangıçta "pilot projeler" için en az üç yıl için bir güvence teşkil etmesi son derece önem taşımaktadır.

9. SONUÇ

GAP Bölgesi'nde kadınların statüsünün yükseltilmesi ve kalkınma süreçlerine entegrasyonu çok boyutlu ve karmaşık bir sorundur. Sorunun çözümünde farklı müdahale alanlarının eş zamanlı ve entegre bir yaklaşımla ele alınması, müdahale süreçlerine katılan kuruluşlar arasında eşgüdüm ve işbirliğinin sağlanması başarının elde edilmesinin vazgeçilmez ilkeleridir.

Program uygulamalarının izlenmesi, sonuçların dönemselsel olarak değerlendirilmesi ve bu süreçlerde öncelikli gereksinimlerden yola çıkılarak izleme ve değerlendirmeye hedef kitlelerin de katılımının sağlanması programların başarısında kuşkusuz etkin bir rol oynayacaktır.

Bilindiği gibi programların nihai hedefi GAP kapsamındaki illerde yaşayan kadınların sosyoekonomik statülerini yükseltmek ve kadın erkek ilişkilerini eşitçi bir temele oturtmaktır. Bu hedefin gerçekleşmesi kadınların içinde yaşadıkları toplumsal ortamlarda bir dizi müdahaleyi gerektirmektedir.

Bu müdahalelerin yoğunlaşacağı alan ve amaçlar aşağıda belirtildiği gibi tanımlanabilir:

- i. İstihdam ve gelir artışı yaratmak,
- ii. Su kaynaklarına ulaşmak ve suyun rasyonel kullanımı ve yönetimi ile sağlık ve sanitasyon alanlarında gerekli iyileştirmeleri sağlamak,
- iii. Gerek bölge içi gerekse bölgeler arasında entegrasyonun sağlanmasına paralel olarak insanların toplumsal hareketliliğini kolaylaştırıcı eğitim-yayım ve becerilerini artırmak; bireylere bireysel ve toplumsal yeni seçenekler yaratmak,
- iv. Kentsel ve kırsal alanlarda çevre duyarlılığını güçlendirmek ve doğal kaynakların zenginleştirilerek akılcı bir biçimde kullanılmasını sağlamak,
- v. İster kırsal ister kırsal alanlarda olsun kadın erkek farkı gözetmeksizin insanların örgütlü davranışını teşvik etmek ve geliştirmek.

Bu alanlarda belirtilen amaçları elde etmek için yapılacak her türlü plan, program ve proje uygulamalarının mutlaka yakından izlenmesi ve belirli kriter ve göstergelere göre değerlendirilmesi son derece önem taşımaktadır. Bu izleme ve değerlendirme sürecinde yapılan uygulamaların etkililiği (effectiveness), etkisi (impact), kalıcılığı (sustainability) ile maliyet etkinliğinin (efficiency) irdelenmesi program yönetimlerinin temel işlevlerinden biri olmalıdır. Ancak bu işlevin gerçekten yerine getirilmesi hedef grupların da belirtilen bu rasyoneller açısından yapılacak değerlendirmelere aktif katılımını gerektirecektir. Zira sosyokültürel değişimi öngören kalkınma programlarında kalıcılık, ancak hedef kitlelerin programlara aktif katılımları ile mümkündür.

GAP kapsamındaki illerin ulusal ekonomiye entegrasyonu için yapılacak planlı müdahaleler, bölgede toprak-insan ilişkilerinde ve gelir dağılımında yeni dengeler oluşturacaktır. Bu dengeler olumlu yönde geliştiği takdirde ulusal düzeyde, bölgeler arasında ve bölge içinde entegrasyon sağlanacak ve dolayısıyla GAP Bölgesi'nde yaşayan kadınların kalkınma süreçlerine aktif katılmaları da kolaylaşacaktır.

EK 1 GAP Kadın Programlarında Temel Müdahale Alanları,

EKONOMİ

- *İşgücü piyasasına artan oranda katılım
- *Sosyal Güvenlik Kurumuna bağlı olma
- *Pazarla birebir ilişki kurma
- *İstihdam biçimlerinin çeşitlenmesi
 - Part time çalışma
 - Kısa süreli çalışma
 - Evde çalışma
 - Günlük iş alma

AİLE VE NÜFUS YAPISI

- *Cinsiyet tercihinde azalma
- *Ailenin küçülmesi
- *Doğum oranında azalma
- *Evlilik yaşının büyümesi
- *Akraba evliliğinin azalması
- *Başlık geleneğinin kalkması

EĞİTİM

- *Eğitim düzeyinin yükselmesi
- *Eğitimde cinsiyet ayrımının kalkması
- *Yaygın ve mesleki eğitim kurumlarının artırılması
- *Meslek bilincininin gelişmesi

KENTSEL KADIN PLATFORMUNDAKİ DEĞİŞİKLİKLER

KÜLTÜREL FAALİYETLER

- *Gazete okumanın yaygınlaşması
- *Kitap okuma alışkanlığının kazandırılması
- *TV'de kadınlara yönelik kuşak programlarının artırılması
- *Kabul günleri'nin tasarruf amaçlı günlere dönüşmesi (TL/Döviz günleri)

SOSYAL İLİŞKİ ÖRÜNTÜSÜ

- *Cinsiyete dayalı iş bölümünün modernleşmesi
- *Karar verme düzeyinin yükselmesi
- *Özgüvenin kazanılması
- *Tüketim alışkanlıklarının değişmesi
- *Tasarruf alışkanlıklarının kazanılması
- *Modernleşmenin sonuçlarından yararlanma
- *Hane dışı ilişkilerin artırılması
- *Mirastan pay alma

ÖRGÜTLENME VE SİYASAL KATILIM

- *Seçme ve seçilme hakkının bizzat kullanılması
- *Yönetimde yer alınması
- *Dayanışma grupları oluşturulması
- *Kooperatifleşme gibi örgütlenme içinde bulunması

**KIRSAL KALKINMA PROJELERİNDE
KATILIM VE ÖRGÜTLENME**

S. Tilakaratna, The Animator in Participatory Rural Development
(Concept and Practice), ILO, 1987 Geneva. Özetleyen Dr. Ahmet Saltık

KATILIM VE ÖRGÜTLENME

Çağdaş kalkınma yaklaşımlarında temel ilke olarak kabul edilen *KATILIM* ve *ÖRGÜTLENME GAP* tarafından da benimsenmektedir. Ancak “katılımcılık”ı ve “örgütlü davranış”ı yaşama geçirmek hala bir “sorun”dur. Bu nedenle sorunun önce teorik, sonra *GAP* Bölge gerçekleri ışığında ele alınarak pratiğe dönük olarak yeniden tartışılıp tanımlanmasında yarar vardır. Aşağıdaki notlar, konuyla ilgili “çalışma grubu” üyeleri için sadece bir ön bilgi mahiyetinde hazırlanmıştır. Esas olan, ilkeleri *GAP* özelinde uygulanabilir hale getirmek ve bu alanda öneri geliştirmektir.

Katılımcı yaklaşım, bugüne kadar yapılan uygulamalarda izlenen yaklaşımlardan farklıdır. Geçmişin kalkınma müdahalelerinde toplum, topluluk ya da hedef kitleler *DEĞİŞMENİN NESNESİ* olarak algılanmış ve onlara *KALKINMA GÖTÜRÜLMÜŞTÜR*.

Bu yaklaşımın dayandığı varsayım “insanların cahil olduğu, onlara bilgi aktarılması gerektiği, kendilerine neyi, nasıl yapacaklarını öğretmenin tek yol olduğu, ancak bu yolla kurtarılacakları”dır. Dünya ve Türkiye deneyimleri bu varsayımı doğrulamamıştır. *KURTARMA* yaklaşımının alternatifi olan *KATILIMCI* yaklaşımda ise hedef kitle/hedef gruplar * *DEĞİŞMENİN ÖZNESİ* olarak algılanmakta ve “bu yaklaşıma göre kalkınma, insanlardaki yaratıcı gücün açığa çıkarılması olarak” tanımlanmaktadır.

KATILIMCI KALKINMA

Özellikle katılımcı kırsal kalkınma, örgütlenmiş ve bilinçli insanlar eliyle başlatılan yaratıcı, kendini yenileyebilen, kalıcı bir süreçtir. Ancak insanlardaki yaratıcı potansiyelleri açığa çıkarmak, birbiriyle ilişkili iki öge aracılığıyla gerçekleştirilir: *KENDİ GÜCÜNE DAYANMAK* ve *KATILIM*.

KENDİ GÜCÜNE DAYANMAK

Bu ögenin yaşama geçirilmesinin temel göstergesi, kalkınma öznesi olan grupların (köylüler, kadınlar, gençler, işsizler, vs.) katılımcıların problem tanımlama, çözüm önerileri geliştirme, seçenek ve öncelik belirleme ile ilgili alınan kararlarda ne ölçüde bağımsız davrandıklarıdır. Kendi gücüne dayanmak, yabancılaşmayı ortadan kaldıran bir süreçtir.

* “hedef” sözcüğü günümüz kalkınma literatüründe “askeri” çağrışımlar yaptığı gerekçesiyle katılımcı kalkınmacılar tarafından kullanılmamaktadır. Bunun yerine “partnership” terimi önerilmektedir.

Bu sürecin gelişerek devam edebilmesi için insanların maddi, zihinsel, örgütsel ve yönetsel açılardan belirli bir yeterlilik düzeyine ve kendine güven (self-reliance) duygusuna sahip olmaları gerekmektedir.

MADDİ AÇIDAN KENDİ GÜCÜNE DAYANMAK

Temel maddi gereksinimlerin karşılanmasında “kendi gücüne dayanmak”, “kriz anlarında bile ayakta kalabilmek için rezervlerin ve gerekli mekanizmaların yaratılmış olması” anlamına gelmektedir. Ancak bu, “kendine yeterlilik” gibi dar bir kavramla karıştırılmamalıdır. Burada sözü edilen kaynaklar (teknik ve mali destekler) kısmen insanların kendi çabalarıyla, kısmen de yasal/kamusal hakların kullanımıyla oluşturulabilir. Fakat bu süreçte unutulmaması gereken temel ilke şudur: Kalkınma program ve projelerine dışardan sağlanacak olan kaynaklar, sadece insanların dış kaynaklara bağımlılık oranını azaltmak amacıyla kullanıldığında “kendi gücüne dayanmayı” geliştirebilir.

ZİHİNSEL AÇIDAN KENDİ GÜCÜNE DAYANMAK:

Bunun için önce insanın araştırma, çözümlenme (analiz) ve toplumsal dinamiği anlayabilme gücünü geliştirmesi, sonra kamu örgütleri ve yasalar karşısındaki toplumsal ve ekonomik haklarını bilmesi ve kullanması gerekmektedir. Zihinsel/entellektüel açıdan kendine güven, insanın uygulama ve eğitim süreçlerinde geliştirdiği bir niteliktir. Bu süreçte kalkınmanın öznesi olan insanlar, içinde buldukları kendi mikro koşullarını anlayabilmek için makro-sosyal süreçleri tanımalı ve giderek dış dünyada olup-bitenleri açıklayabilecek bir bilgi ve bilinç temeline kavuşmalıdır.

ÖRGÜTSEL VE YÖNETSEL AÇIDAN KENDİ GÜCÜNE DAYANMAK

Bu nitelik, insanların bağımsız bir biçimde, kendi yaşam koşullarında değişme yaratacak kolektif eylemleri yapabilme ve yönetebilme yeteneklerini geliştirmek anlamını taşımaktadır. Bu da, bir yandan yönetim bilgi ve becerisinin diğer yandan yönetim pratikleri (muhasabe, fayda-maliyet, kayıt, pazarlama, satın alma, resmi kurumlarla ilişkiler vb.) konularında sağlanacak gelişmelerle mümkündür.

İnsanlarda “kendine güven” ve kalkınma eylemlerinde “kendi gücüne dayanma” niteliklerini geliştirmek, kuşkusuz uygulama süreçlerinde eğitim ve bilinçlenme ile gerçekleşebilir. Kendi gücüne dayanma kapasitesinin en uygun gelişme ortamı insanların örgütlü davrandıkları ortamlardır. Kolektif eylemler bireysel gücü de artırır. Bu güç ancak ilgili toplumun kendi arayışları ve isteğiyle ortaya çıkarılabilir; dışardan gelen bir liderin görüşü ya da ideolojisi doğrultusunda bir zorlamayla değil.

KATILIM

Kalkınma programlarında “hedef kitle” ya da “hedef grup”ların özgüvenini artırmak ve eylemlerinde kendi gücüne dayanmalarını sağlamak ancak örgütlü davranış (örgütlenme) ile mümkündür. Bu çerçevede (organizasyonlarda) önemli olan, katılımcı bir karar alma sürecinin gerçekten işletilebilmesidir. Böylece, katılım, kendi gücüne dayanmak için bir araç olduğu kadar, temel insani gereksinimlerin karşılanması bakımından kendi başına bir sonuç da olmaktadır.

Katılım, insanların kendi gereksinim ve düşüncelerine göre inisiyatif aldıkları ve üzerinde etkin denetimleri bulunan araçları, kurum ve kuruluşları kullandıkları *AKTİF* bir süreçtir. Bu süreç insanların, başkaları tarafından tasarlanmış, tepeden inme kararlarla uygulamaya konulmuş ve denetlenmekte olan etkinliklere katılmaları biçimindeki *PASİF KATILIM*’dan kesinlikle ayırt edilmesi gerekir. *AKTİF KATILIM*’ın sağlanması tarafların, daha önce de belirtildiği gibi bilgi, beceri ve bilinçlenme düzeyleriyle doğrudan ilgilidir. Bilinçlenme, Paulo Freire’e göre “hem insanın alıcı olarak değil, bilen bir özne olarak, hem kendi yaşamını biçimlendiren toplumsal gerçeklik, hem de bu gerçeği değiştirme kapasitesi ile ilgili olarak gittikçe derinleşen bir bilgi edinme durumudur”.

KATILIM VE ÖRGÜTLENME

KATILIM, toplumsal bir çerçevede *İNİSİYATİF ALMAK* olduğuna göre, *ÖRGÜT* (ve örgütlenme), bu amacın gerçekleşmesine olanak sağlayan *BİR ARAÇTIR*. Kalkınma örgütleri, ulaşılmak istenen hedef ve amaçları gerçekleştirmek için *BİR ARAÇ OLMAKTAN ÖTEYE GİTMEMLİ* ve insanların yaratıcı eylemleriyle evrim göstermelidir. Ayrıca, örgütlerin yönetim ve sorumluluk paylaşımı ile ilgili kabul edilmiş kuralları, üyelerin zaman içinde ortaya koyacakları yeni inisiyatif ve girişimlerini engellemeyecek bir esneklikte olmalıdır. Çünkü:

Deneyimler, örgüt ile katılım arasında her zaman diyalektik bir gerilimin varlığını göstermektedir. Örgütler, bireylerin gücünden daha farklı bir güce sahiptir. Bu güç dengeli bir kalkınma lehine kullanıldığı gibi aleyhine bir sonuç da doğurabilir. Şöyleki; insanların yaratıcı gücünü ortaya çıkarmada en etkin bir araç olan organizasyon, zamanla üyeleri üzerinde *BASKI* yaratarak inisiyatif *KÖRELTİCİ* bir niteliğe dönüşebilir.

Bu açıdan, özellikle kalkınma amaçlı örgütlerde yönetim kadroları ile sıradan üyeler arasındaki ilişkilerin niteliği çok önemlidir. Bu tip örgütlerde üyelerin gücü, örgütlerinde zamanla ortaya çıkması muhtemel bir otoriterliğin denetimi için bir karşı güç oluşturmaktadır. Bu, örgüt ve grup bilincinin gelişmesi (kollektif eylem) bakımından son derece önemlidir.

Katılım ile örgüt arasındaki gerilim, organizasyon büyüdükçe; (örneğin çalışmalar, proje düzeyinden kapsamlı ve yaygın bir işletmeler faaliyetine dönüşünce) daha üst düzeyde birliklere ve federasyonlara yöneldikçe daha da artacaktır. Karar alma ve eylem sürecine **doğrudan** (aktif) **katılma**, ancak tabandaki örgütler, yani köyler, topluluklar ve özel gruplar (örneğin köy sulama örgütleri) düzeylerinde mümkün olacaktır. **Bir noktadan sonra katılım, mikro düzeyi aşacaktır**; kararlar gruplar arasında, köyler arasında, ikinci ve daha üst örgütlenme düzeylerinde alınmaya başlanacaktır. Bu süreç ölçek ekonomileri bakımından kaçınılmazdır. Bu aşamalarda katılım, bir ölçüde kaçınılmaz olarak "doğrudan" değil "temsili" bir nitelik kazanacaktır. Bu gelişim sürecinde unutulmaması ve önlem alınması gereken husus şudur: **Temsil ile birlikte ortaya çıkabilecek seçkin eğilimler, hedef gruplar için yeni bir yabancılaşmanın kaynağı olabilir**. İletişim, şeffaf davranış ve demokratik katılım, böyle bir riski önlemenin başlıca yöntemleridir. Diğer bir ifadeyle, bu türden eğilimleri ortadan kaldırmanın yolu, bilgi akışını iki yönlü işletmek (ileri-geri, aşağı-yukarı) ve sağlıklı bir **iletişim sistemini** gerçekleştirmektir.

Örgütlerde diğer bir sorun, **liderler** ve kadrolar ile sıradan **üyeler** arasında varolan **bilgi ve bilinç** açığıdır. Bu açığın azalma ya da çoğalma yönünde gelişmesi, örgütteki katılımcı sürecin olgunlaşma düzeyinin göstergesidir. Temel sorun lider ve çevresindekilerin, bu açığı kapatmak üzere, sistematik olarak karşılıklı etkileşimi mi, yoksa yeni tür bir bağımlılığı benimsedikleri noktasında ortaya çıkar. Sorunun çözümü, organizasyondaki sıradan üyelerin, lider ve kadrolarına karşı, gereğinde kendi güçlerini ortaya koyabilme gücüne ve bu gücün derecesine bağlıdır. Özetle,

KATILIMCI BİR SÜRECİN YARATILMASINDA EN ÖNEMLİ ÖĞELER

- İnsanların bilişlenmesini sağlayacak **TOPLUMSAL ARAŞTIRMA**, toplumsal ve ekonomik **KOŞULLARIN SORGULANMASI VE ANALİZİ**;
- Uygulamalarla ilgili **İZLEME** ve sonuçların değerlendirilmesi, **DEĞERLENDİRME** sonuçlarının geleceğe yansıtılması (**PRAKSİS**);
- Kalkınmanın öznesi olan insanlarda, karşılaşılan sorunlar ve karşı güçlerin varlığına koşut olarak gelişen **ÖRGÜT BİLİNCİ**;
- Ve nihayet, **BİLGİ** ve **BİLİNÇ AÇIĞINDA SÜREKLİ AZALMA**'dır.

Tilakaratra'ya göre gelişmekte olan ülkelerdeki evrimleşmenin genel çizgisine baktığımızda şunları görebiliriz: 1) Önce, geleneksel yapılara para ve pazar ilişkilerinin girmesiyle, kapalı-yalıtılmış ve kendine yeterli köy ekonomisi çözülmekte, 2) sonra devlet, kırsal yaşamın birçok yönüne müdahalede bulunmak üzere politikalar, çoğu dış finansman kaynaklı program ve projeler geliştirerek bunları uygulamak üzere kamu kuruluşlarını görevlendirmektedir.

Bu süreçte uygulanan kalkınma yaklaşımı, bütünüyle kırsal topluluğun içindeki mevcut çelişkilere ve özelliklere duyarsızdır. Küçük üreticiler ihmal edilir. Sonuçta tüm gayretlere ve harcanan kaynaklara rağmen, *YOKSULLUK, İSTİHDAM, GÖÇ* ve benzeri sorunlar artarak varlığını sürdürür. Bu *KISIR DÖNGÜ'nün* aşılmasının başlıca nedenleri arasında;

- a) Kalkınma politika ve stratejilerinin sanayileşme ve kentler lehine oluşturulması, *KIRSAL EKONOMİLER İLE KÜÇÜK ÜRETİCİLERİN İHMAL EDİLMESİ*,
- b) Politik *SEÇKİNLER* ve kamu bürokratları ile *HALK* arasında *TOPLUMSAL ANLAMDA BİR MESAFENİN* bulunması, katılımcı olmayan "*YUKARIDAN AŞAĞIYA*" bir kalkınma anlayışının benimsenmesi gösterilebilir.

SONUÇ

Kalkınma programlarında, kentsel ve kırsal alanda yaşayan halkın "*NESNE*" durumundan, yaratıcı güç sahibi "*ÖZNE*" durumuna geçebilmesi için, mevcut yeteneklerinin geliştirilmesinde birbirleriyle ilişkili *ÜÇ EYLEM* tanımlayabiliriz. Bunlar;

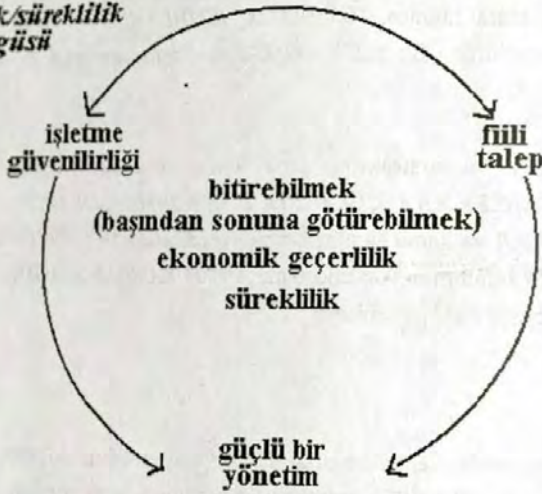
1. Zihinsel/entellektüel becerilerin ve bilgi temelini oluşturulması; Bunun için *EĞİTİM* ve *KATILIM*'a önem verilmesi,
2. Katılım'ın nesnel ve öznel koşullarını yaratmak için, örgütlü davranışı teşvik etmek ve organizasyonların kendi öz yönetim yeteneklerinin geliştirilmesine olanak tanımak; bu doğrultuda yöre, konu ve sektör bazında *ÖRGÜTLENME* lerin sağlanması,
3. Maddi kaynaklara (bilgi, teknoloji, kredi vb.) ulaşımda engellerin kaldırılması, bu kaynakların rasyonel kullanımıyla sürdürülebilir üretim temellerinin güçlendirilmesi; bunun için tarıma dayalı ve tarım dışı *KIRSAL SANAYİ*'lerin kurulmasıdır.

KATILIMIN ve *ÖRGÜTLÜ DAVRANIŞIN ÖNEMİ* konusunda, **siyasi, idari ve mahalli** kademelerde gerekli bilgi ve bilincin yaratılması, yukarıda özetlenen *TEMEL İNSANİ İLKELERİN* yaşama geçirilmesinde, hiç kuşkusuz çok olumlu etkiler yaratacaktır. Bu konuda düzenlenecek sistematik eğitim programları ile kitle iletişim araçlarından yararlanılabilir.

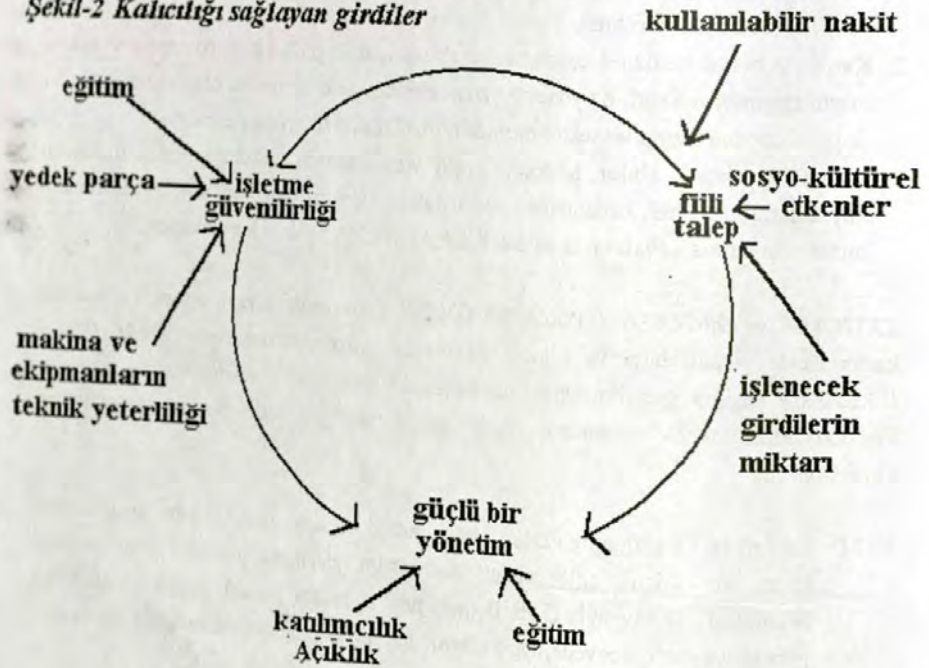
NOT: Katılım ve Örgütlenme ilkeleri konusundaki bu açıklamalar, hedef grupları ister kadın ister küçük çiftçi aileleri olsun tüm kalkınma projeleri için yaşamsal önemdedir. Dolayısıyla GAP Bölgesi'nde kadınlara yönelik geliştirilecek eylem planları ve bu çerçevede uygulanacak her türlü program ve projede bu ilkelere gereken önemin verilmesi kaçınılmazdır.

Ek: 3 KIRSAL KADIN FAALİYETLERİ İÇİN YENİ TEKNOLOJİLERİN KULLANIMINDA KALICILIK

Şekil-1 Kalıcılık/süreklilik
Döngüsü

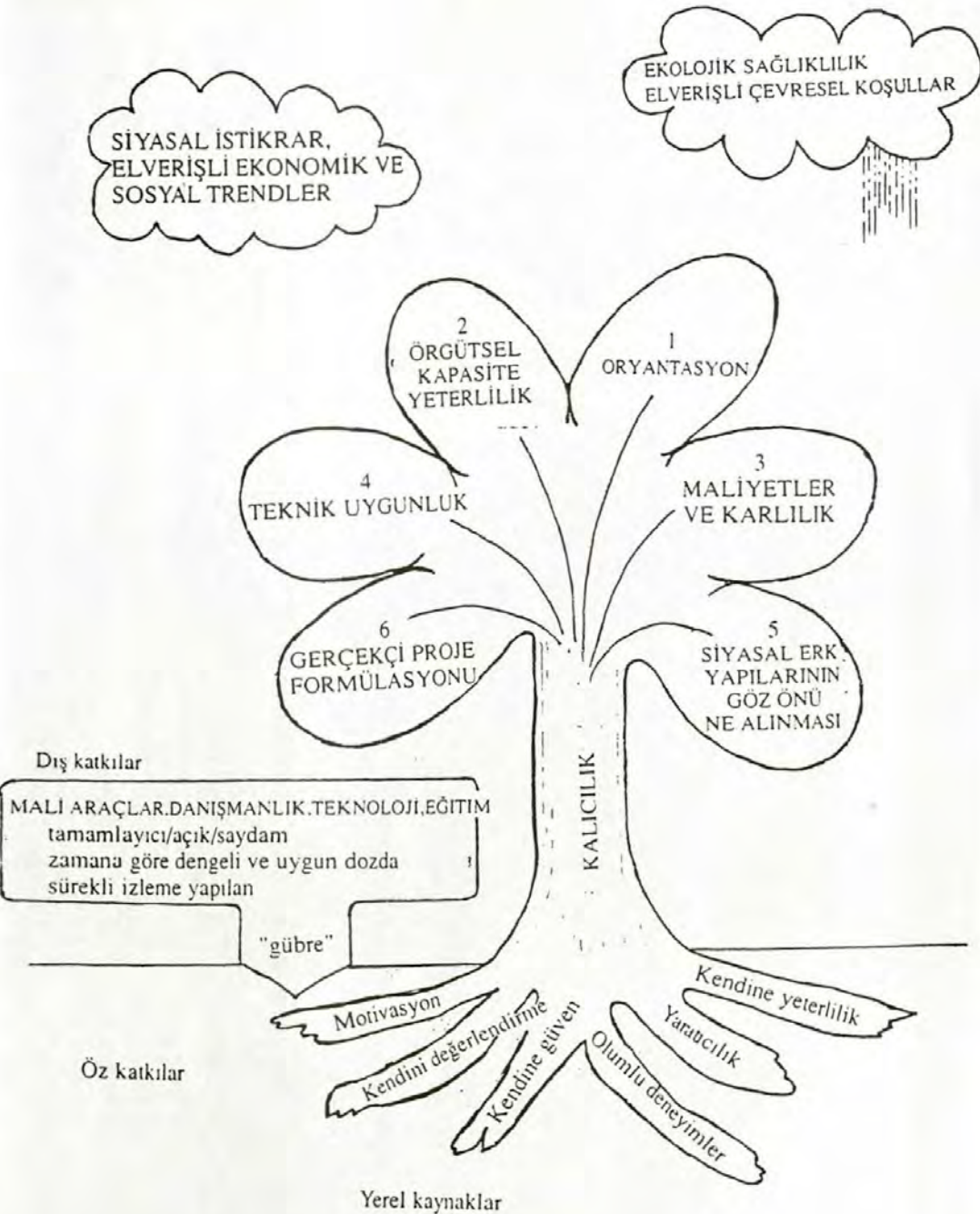

Şekil-2 Kalıcılığı sağlayan girdiler

Kaynak: Karen Schoonmaker Freudenberger. New Technology For Rural Women: Paradoxes of Sustainability

Ek: 4 KALICILIK AĞACI (*)

* Swiss Directorate for Development Cooperation and Humanitarian Aid (SDC), Evaluation Service.
Sustainability of Development Projects Basic Principles and Application in Practise.CH-3003 Bern.
October 1991.

KAYNAKÇA

Abadan-Unat, Nermin. 1982. Türk Toplumunda Kadın. İstanbul: Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayını.

Afshar, Haleh. 1991. Women, Development and Survival in the Third World. London: New York Longman.

Akşit, Belma. 1992. "Türkiye'de Kadın Sağlığı Üzerine Bazı Saptamalar", T.T.B. Sağlık Kongresi, Ankara: Cilt I s.110-114.

Altuntek, Serpil. 1989. Van Yöresinde Amca Kızı-Amcaoğlu Evliliği. HÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

Altuntek, Serpil. 1992. Antoprak (Van) ve Hacımahmutlu (Sinop) Köylerindeki Kız Çocuklarının Eğitimi Üzerine Antropolojik Bir İnceleme. Yayınlanmamış Araştırma.

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1993. DPT.

Ankan, Çiğdem. 1987. "Sosyal Hizmetler Açısından Şiddet ve Bir Türü Olarak Kadına Yönelik Şiddet". HÜ Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu Dergisi. Ankara: ss. 75-97.

Ankan, Çiğdem ve Diğerleri. 1989a. "Boşanmanın Kadın ve Erkekler Üstündeki Etkileri", XXV. Ulusal Psikiyatri ve Norolojik Bilimler Kongresi. Ankara: ss. 671-674.

Ankan, Çiğdem ve Diğerleri. 1989b. "Physical and Nonphysical Abuse of Wife and Migration Experience: A Comparative Study", Switzerland: 9th. I.S.F.W. European Seminar. Basel.

Ankan, Çiğdem. 1992. Yoksulluk, Evlilikte Geçimsizlik ve Boşanma. Ankara: Şafak Matbaası.

Ankan, Çiğdem. 1993. "Kadın ve Şiddet", KSSGM Bülteni. Ankara: 8 Mart Özel Sayı, ss. 21-23.

Atalay, Beşir. 1991. "Sanayileşme ve Kentleşmenin Ailenin Değişmesinde Etkileri". Türk Aile Ansiklopedisi. Ankara: .AAK Yayınları Genel Yayın No:72 Bilim Serisi:II. ss. 877-892.

Aydın, Zülküf. 1986. Underdevelopment and Rural Structures in South Eastern Turkey. The Household Economy in Gısgıs and Kalhana. London: Ithalcç Press.

Balaman, Ali Rıza. 1984. "Kırsal Kesimde Aile Kurma, Çözme, Aile İçi Etkileşim ve İlişkiler", Erder, T. (der.), Türkiye'de Ailenin Değişimi. Ankara: Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayını, ss. 183-192.

Baltaş, Acar ve Baltaş, Z. 1986. Stres ve Başa Çıkma Yolları. İstanbul: Cenkler Matbaacılık.

Baransel, Malik. 1990. "Van Kırsal Alanında Kadının Sosyo-Ekonomik Durumu", Kırsal Kesimde Kadının Statüsü. Ankara: ILO-TKV Danışma Toplantısı Raporları.

Barth, Fredrik. 1964. "Father's Brother's Daughter Marriage in Kurdistan", Southwestern Journal of Antropology. Sayı 10.

Başaran, Fatma. 1966. "Birden Fazla Kadınla Evlenmeye Karşı Vaziyet Alışlar". Araştırma. Sayı:4. Ankara: ss. 155-163.

Başaran, Fatma. 1984. "Ailede Cinsiyet Rollerine İlişkin Tutum Değişmeleri", Erder, T. (der.), Türkiye'de Ailenin Değişimi. Ankara: Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayını, ss. 145-160.

Bates, Daniel G. and Rassam, A. 1983. People and Cultures of the Middle East. Englewood Cliff: Prontice-Hall.

Beneria, Lourdes (ed.). 1982. Women and Development. Newyork: Praeger Special Studies.

Berik, Günseli. 1993. "Türkiye'de Kırsal Kesimde Halı Dokumacılığı ve Kadının Ezilmişliği: Karşılaştırmalı Bir Tartışma", Tekeli, Ş. (der.), Kadın Bakış Açısından 1980'ler Türkiye'sinde Kadın. İstanbul: İletişim Yayınları, ss. 159-177.

Berik, G. 1987. "Women Carpet Weavers in Rural Turkey, Patterns of Employment, Earning and Status", ILO, Mayıs, Geneva

Beşikçi, İsmail. 1969. Doğu Anadolu'nun Düzeni. Ankara: E Yayınları.

Beşikçi, İsmail. 1969. Doğuda Değişim ve Yapısal Sorunlar. Ankara: Doğan Yayınevi.

Beşikçi, İsmail. 1992. Doğu Anadolu'da Göçebe Kürt Aşiretleri. Ankara: Yurt Yayınları.

Bircan, İsmail. 1991. Kadınların İşsizliği ve İstihdamı. Ankara: İİBK.

BM, 1991. Dünya Kadınları 1970-1990 Sosyal İstatistik ve Göstergeler. New York: Seri No:8.

Boran, Behice. 1945. Toplumsal Yapı Araştırmaları (İki Köy Çeşidinin Mukayeseli Tetkiki). Ankara: TTK Basımevi.

Boserup, Ester. 1970. Women's Role in Economic Development. Newyork: St. Martin's Press.

Bosscher, Janny. 1988. Development for Women in South East Turkey: Towards a Concept of Self-Help. Agricultural University-Wageningen. Holland.

Bruinessen, Martin van. 1992. Ağa, Şeyh ve Devlet. Arslan, R. (çev.) Ankara: Öz-Ge Yayınları.

Bulut, Işıl. 1991. "Türkiye'de Erken Evlenme" Türk Aile Ansiklopedisi. Ankara: Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Cilt 2, ss. 494-508

Charlton, Sue Ellen M. 1984. Woman in the Third World Development. Boulder: Co. Westview Press.

Demir, Sibel. 1991. "TKV Kırsal Kalkınma Projeleri ve Lice'de Kadının Durumu", Kırsal Kesimde Kadının Statüsü. Ankara: ILO-TKV Danışma Toplantısı Raporları.

DİE, 1989-1990. Milli Eğitim İstatistikleri, Örgün Eğitim. Ankara.

DİE, 1990. Hanehalkı İşgücü Anketi. Ankara.

DİE, 1991. 1989 Türkiye Nüfus Araştırması. Ankara.

DİE, 1992. İstatistiklerle Kadın 1927-1990. Ankara.

DİE, 1993. GAP II İstatistikleri. Ankara.

DİE, 1993. GAP Bölgesinin Sosyo-Ekonomik Yapısı ve 1980 Sonrası Gelişmeler. Ankara: İstatistik ve Ekonomik Yorumlar Dairesi Yayını.

DPT, 1989. Türk Aile Yapısı (VI. BYKP ÖİK Raporu). Ankara: DPT Yayını.

DPT, 1990. 1991 Yılı Programı. Ankara.

DPT, 1990. GAP Master Plan Çalışması. Ankara.

DPT, 1990. Türkiye'de Kadınlara İlişkin Veriler ve Çalışmalar. Ankara.

DPT, 1992. Türk Aile Yapısı Araştırması. Ankara. DPT Yayınları.

DPT, 1993. Kadın, Çocuk ve Gençlik Özel İhtisas Komisyonu Raporu. Ankara.

DPT, 1993. İller İtibarıyla Çeşitli Göstergeler. Ankara.

Ecevit, Yıldız. 1992. "Türkiye'de Kadının İşgücü: Bir Değerlendirme" Türk Tabipleri Birliği Sağlık Kongresi. Ankara: Cilt 1, ss.122-125.

Ecevit, Yıldız. 1993. "Kentsel Üretim Sürecinde Kadın Emeginin Konumu ve Değişen Biçimleri". Tekeli, Ş. (der.), Kadın Bakış Açısından 1980'ler Türkiye'sinde Kadın. İstanbul: İletişim Yayınları, ss. 117-128.

Erdentuğ, Nermin. 1974. "Yeryüzünde İnsan Toplumlarında Başlık", Türk Folkloru Araştırmaları Yıllığı-Belleten. Ankara: ss.69-80.

Ergin, Esin. 1991. "Ekonomik Alanda Kadın ve İstihdam Sorunları". Gelişen Türkiye'de Kadının Rolü ve Etkinliği 1. Ulusal Kadın Kongresi. 118-T Lioness Yönetim Çevresi, ss. 56-60.

Ertürk, Yakın. 1988. "Position of Women's Role in Food Production in Egypt", Consultancy Mission Report, GCP/EGY/G17/NET, FAO'ya sunulmuş rapor.

Ertürk, Yakın. 1988. Womens Participation in Agricultural Production in The Province of Erzurum. Ankara: FAO, Birleşmiş Milletler.

Ertürk, Yakın. 1990. "Doğu Anadolu'da Modernleşme ve Kırsal Kadın", Tekeli, Ş. (der.), Kadın Bakış Açısından 1980'ler Türkiye'sinde Kadın. İstanbul: İletişim Yayınları, ss. 183-194.

Ertürk, Yakın. 1991. "Türkiye'de Uygulanan Kırsal Kalkınma Projelerinde Kadın Boyutu", TKV-ILO Danışma Toplantısı Raporları.

Ertürk, Yakın. 1992. "Sağlık Açısından Kırsal Kadın" TTB Sağlık Kongresi. Cilt I. ss. 115-116.

Ertürk, Yakın. 1992. "Türkiye'de Sosyo-Ekonomik Gelişme ve Kırsal Kadının Konumu". Kadın ve Sosyo-Ekonomik Gelişme. KSSGM, Ankara: ss. 53-58.

Eserpek, Altan. 1979. Sosyal Kontrol, Sapma ve Sosyal Değişme. Erzurum'un İki Köyünde Karşılaştırmalı Bir Araştırma. Ankara: AÜ Eğitim Fakültesi Yayınları No: 76.

Eserpek, Altan. 1990. "Türk Köy Ailesinde İşbölümüne İlişkin Yapısal Değişmeler". AAK Aile Yazıları II. Kültürel ve Sosyal Değişme. Ankara: ss.177-189.

Esmer, Zerrin Y. 1991. "Kırsal Kesimde Kadın ve Kadına Yönelik Programlar", Kırsal Kesimde Kadının Statüsü. Ankara: TKV-ILO Danışma Toplantısı Raporları.

Erdentuğ, Nermin ve Gençler, Ahmet. 1974. Diyarbakır ve Çevresinde Sosyalleştirilmiş Sağlık Hizmetlerini Etkileyen Toplumsal ve Kültürel Faktörler. Diyarbakır: Diyarbakır Üni. Tıp Fak. Halk Sağlığı Yayını.

Fahri, İhsan. 1984. Toplumumuzda Kadın ve Cinsellik. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.

Fazlıoğlu, Aygül. 1993. "Saha Gözlemleri" TKV GAP Bölgesinde Kadının Statüsü ve Kalkınma Sürecine Entegre Edilmesi Araştırması Projesi. Ankara.

Fincancıoğlu, Nuray. 1991. "Gelişen Türkiye'de Kadının Rolü ve Etkinliği". 118-T Lioness Yönetim Çevresi 1. Ulusal Kadın Kongresi. İstanbul: ss. 36-40.

GAP. 1993. GAP ve Sanayi Sempozyumu 16-18 Ekim 1990 Şanlıurfa. Ankara: GAP İdaresi Başkanlığı Yayınları.

GAP. 1993. Güneydoğu Anadolu Projesi 1992 Durum Raporu. Ankara: GAP İdaresi Başkanlığı Yayınları.

GAP. 1993. Toplumsal Değişme Eğilimleri Araştırması. Ankara: GAP İdaresi Başkanlığı Yayınları.

Garabaghi, Ninou, K. 1986. "Kadınların Ekonomik Yaşama Katılmalarına Yeni Bir Yaklaşım" Çitçi, O. (der.). Toplumsal, Ekonomik, Siyasal Yaşamda Kadın: Ülkelerden Örnekler. Ankara: Maya Matbaacılık, ss. 95-120.

Gove, Walter R. 1972. "The Relationship Between Sex Roles, Marital Status and Mental Illness" Social Forces. ss. 34-44.

Gökalp, Ziya. 1992. Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler. İstanbul: Sosyal Yayınlar.

Gökçe, Birsen. 1991. "Evlilik Kurumu Aile Yapısı İle İlişkiler". Türk Aile Ansiklopedisi. Ankara: Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Cilt 2. ss. 508-516.

Gösterici, Saliha. 1991. "Karacadağ Köylerinde Kadının Durumu". Kırsal Kesimde Kadının Statüsü. Ankara: TKV-ILO Danışma Toplantısı Raporları.

Heckman, Lale Yalçın. 1990. "Aşiretli Kadın: Göçer ve Yarı Göçer Toplumlarında Yeniden Üretim ve Cinsiyet Rollerini", Tekeli, Ş. (der.), Kadın Bakış Açısından 1980'ler Türkiye'sinde Kadın. İstanbul: İletişim Yayınları, s. 257-266.

Heckman, Lale Yalçın. 1991. "Tribe and Kinship Among Kurds. Frankfurt am Main, Bern, New York, Paris: Long European University Studies, sor:19, Bd.27.

HÜNEE. 1989. 1988 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması. Ankara.

İİBK. 1990. GAP Yöresinde Gelecekteki Vasıflı İşgücü Sorun ve Çözüm Önerileri. Şanlıurfa.

Jacobson, Jodil. 1993. "Closing the Gender GAP in Development", Brown, L.R. (der.) State of the World. Newyork: W.W. Norton.

Kağıtçıbaşı, Çiğdem. 1981. Çocuğun Değeri Türkiye'de Değerler ve Doğurganlık. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi.

Kağıtçıbaşı, Çiğdem. 1984. "Aile-İçerikileşim ve İlişkiler: Bir Aile Değişme Modeli Önerisi", Erder, T.(der), Türkiye'de Ailenin Değişimi. Ankara: Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayını, s. 131-144.

Kağıtçıbaşı, Çiğdem. 1991. "Türkiye'de Aile Kültürü", Çağdaş Kültürümüz Olgular-Sorunlar. İstanbul: Cem Yayınevi, ss. 161-175.

Kıray, Mübeccel. 1964. Ereğli, Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası. Ankara: DPT Yayınları.

Kıray, Mübeccel. 1982. "Küçük Kasaba Kadınları". Abadan-Unat, N.(der). Türk Toplumunda Kadın. Ankara: Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayını, s. 341-356.

Kıray, Mübeccel. 1984. "Büyük Kent ve Değişen Aile". Erder, T.(der). Türkiye'de Ailenin Değişimi. Ankara: Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayını, s. 69.

Kongar, Emre. 1990. KAMAR Araştırması 1990. İstanbul.

Kontaş, Mehmet. 1992. "Çeşitli Ülkelerde ve Türkiye'de Aile Politikası Uygulamaları ve Türkiye İçin Politika Önerileri" DPT-SP Gnl.Md. Araştırma Dai.Bşk. Ankara: Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi.

KOSGEP. 1994. "Kadın Girişimciliği ve Ev Ekonomisinin Özendirilmesi ve Geliştirilmesine Yönelik Yatırımların Kredilendirilmesi". Ankara.

Koşar, Nesrin ve Ankan, Çiğdem. 1989. "Evlilikte Kadının Fiziksel ve Fiziksel Olmayan İstisnaları". XXV. Ulusal Psikiyatri ve Norolojik Bilimler Kongresi. Ankara: ss. 647-650.

Kozcu, Şeyda. 1993. Tarımda Çalışan Çocuklar. Aydın Araştırması. Yayınlanmamış Araştırma.

Leahy, Margaret E. 1986. Development and Status of Women. Boulder: Co. Lynne Rienner Publishers, Inc.

Maden, Ahmet. 1991. "Evllenme ve Evlenme Şekilleri". Türk Aile Ansiklopedisi. Ankara: Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Cilt 2, ss. 493-508.

MEB, 1993. Milli Eğitim İstatistikleri. Ankara.

MEB, 1992. 2000'li Yıllar Öncesinde Türkiye'de Kadın Eğitimi. Türkiye'de Kadın Eğitimi Birinci Uluslararası Konseyi. Ankara.

Merter, Feridun. 1990. Köy Ailesinde Meydana Gelen Değişmeler (Malatya Örneği). Ankara: Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları.

Milliyet Gazetesi. 16 Ekim 1993. s.2.

Minibaş, Türkel. 1991. "Ekonomik Alanda Kadın ve İstihdam Sorunları". Gelişen Türkiye'de Kadının Rolü ve Etkinliği 1. Ulusal Kadın Kongresi. İstanbul: 118-T Lioness Yönetim Çevresi. ss. 52-55.

Mouse, Janet Henshail. 1991. Women and Development in The Third World. London, Newyork.

Morner, Magnus and Svesian, Thommy (eds). 1991. The Transformation of Rural Society in the Third World. London. Newyork: Routledge.

OECD. 1991. Shaping Structural Change The Role of Women. Paris: OECD.

Onat, Ümit. 1993. Gecekondu Kadınının Kente Özgü Düşünce ve Davranışlar Geliştirme Süreci. Ankara: Başbakanlık Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı Yayınları

Onay, Perihan. 1969. Türkiye'nin Sosyal Kalkınmasında Kadının Rolü. Ankara: Ajans Matbaası.

Ortaylı, Nuriye. 1991. "Gelişen Türkiye'de Kadının Rolü ve Etkinliği". 118-T Lioness Yönetim Çevresi 1. Ulusal Kadın Kongresi. İstanbul: ss. 41-47.

Ortaylı, Nuriye. 1992. "Sağlık Sektöründe Kadınlar". TTB Sağlık Kongresi. Ankara: Cilt I. ss. 117-121.

Öncü, Ayşe, 1979. "Turkish Women in the Professions" UNAT, N.A. (ed.) Türk Toplumunda Kadın. Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayını

Özbay, Ferhunde. 1979. "Türkiye'de Kırsal/Kentsel Kesimde Eğitimin Kadınlara Etkisi", Abadan-Unat, N. (der.), Türk Toplumunda Kadın. İstanbul: Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayınları s. 171-197.

Özbay, Ferhunde. 1984. "Kırsal Kesimde Toplumsal ve Ekonomik Yapı Değişmelerinin Aile İşlevlerine Yansıması", Erder, T. (der.). Türkiye'de Ailenin Değişimi. Ankara: Türk Sosyal Bilimler Derneği. ss. 35-68.

Özbay, Ferhunde. 1993. "Kadınların Eviçi ve Evdışı Uğraşlarındaki Değişme", Tekeli, Ş. (der.). Kadın Bakış Açısından 1980'ler Türkiye'sinde Kadın. İstanbul: İletişim Yayınları, ss. 129-158.

Özer, İnan. 1991. "Kent Ailesi". Türk Aile Ansiklopedisi. Ankara: AAK Yayınları. Genel Yayın No:72. Bilim Serisi 11, ss. 665-676.

Pur, Necla. 1992. "Türkiye'de Kadın İşgücü ve Sorunları". Kadın ve Sosyo-Ekonomik Gelişme. Ankara: KSSGM, ss. 23-29.

SB, 1992. 1. Ulusal Sağlık Kongresi Çalışma Grupları Raporları. Ankara.

SB, 1992. Sağlık Hizmetlerinde Mevcut Durum 1. Ulusal Sağlık Kongresi. Ankara.

SB, 1993. Sağlık Bakanlığı İstatistikleri. Ankara.

SB, 1993. 2001 Turkish Health Cure Reform. Ankara: SB. Yayınları.

Sencer, Yakut. 1979. Türkiye'de Kentleşme. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları:345, Bilim Dizisi:12.

Sirman, Nükhet. 1991. "Gelişme Sürecinde Kırsal Kesim Kadını Yaklaşımlar ve Sorunlar". Kırsal Kesimde Kadının Statüsü: Sorunlar ve Çözüm Önerileri. Ankara: TKV-ILO Danışma Toplantısı Raporları.

Sirman, Nükhet. 1993. "Köy Kadınının Aile ve Evlilikte Güçlenme Mücadelesi". Tekeli, Ş. (der.). Kadın Bakış Açısından 1980'ler Türkiye'sinde Kadın. İstanbul: İletişim Yayınları. ss.247-276.

Stoppard, Janet M. 1988. "Depression in Women: Psychological Disorder or Social Problem?". Atlantis. ss. 38-44.

Sorgu, Nevin. 1992. "Kalkınmada Öncelikli Yörelerde İstihdam ve İşsizlik Sorunu". İİBK İstihdam Seminerleri 1. Ankara: Yayın No:272, ss. 49-99.

T.C. Hükümeti-UNICEF, 1991. 1991-1995 Türkiye'de Anne ve Çocukların Durum Analizi. Ankara: Yeniçağ Matbaası.

T.C. Hükümeti-UNICEF, 1992. Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Kadınların Beceri ve Gelir Düzeylerinin Yükseltilmesi. Ankara: Mesleki ve Teknik Açıköğretim Okulu Matbaası.

TKV-İLO. 1991. Kırsal Kesimde Kadının Statüsü; Sorunlar ve Çözüm Önerileri. Ankara: Türkiye Kalkınma Vakfı Yayını.

Tüzün, Sevgi. 1993. "Kırsal Kesim Kadınının Eğitim ve Çalışma Hayatındaki Konumu". Çiftçi ve Köylü Dünyası Dergisi. Sayı 101, Mayıs, ss. 19-23.

Timur, Serim. 1992. Türkiye'de Aile Yapısı. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları, D-5.

Timur, Serim. 1982. "Türkiye'de Aile Yapısının Belirleyicileri", Abadan, Unat, N. (der). Türk Toplumunda Kadın. Ankara: Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayını, ss. 97-111.

UNICEF, 1986. The State of the World's Children. Oxfordshire.

UNICEF, 1991a. Kız Çocuk. Ankara.

UNICEF, 1991a. Türkiye'de Anne ve Çocukların Durum Analizi. Ankara.

UNICEF, 1993. The State of the World's Children 1993. Geneva.

UNICEF, 1993. Ulusların Gelişmesi. New York.

UNICEF, 1994. Dünya Çocuklarının Durumu 1994. Ankara.

Ünsal, Artun. 1984. "Yasalara Başkaldıran Aile İlişkileri: Türkiye'de Kan Davası Geleneği". Erder, T. (der). Türkiye'de Ailenin Değişimi

Toplumbilimsel İncelemeler. Ankara: Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayını.
ss. 193-213.

Verbrugge, L.M. 1979. "Marital Status and Health", Journal of Marriage and the Family. ss. 267-285.

Vergin, Nur. 1977. "Toplumsal Değişme ve Türkiye'de Aile", İlim ve Sanat. İstanbul: Cilt 14, ss. 17-25.

Warheit, G.J.; Holzer, C.E.; Bell, R.A.; Arey, S.A. 1980. "Sex, Marital Status and Mental Health", Social Forces. ss. 459-470.

WCEFA. 1990. Herkes İçin Eğitim Dünya Beyannamesi ve Temel Öğrenme İhtiyaçlarının Karşlanması İçin Hareket Çerçevesi. Herkes İçin Eğitim Dünya Konferansı. New York.

WHO, 1985. Framework For Assessing Women's Aspects of Health Development Programmes (Experimental Version). Geneva: WHO 85.1.

WHO, 1986. Intersectional Action for Health: The Role of Intersectional Cooperation in National Strategies for Health for All. Geneva.

Yıldırak, Nurettin. 1992. Köy Kadınlarının Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Konumları. İstanbul: Friedrich Ebert Vakfı Yayını.